

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SÛDÂN SEYAHÂTNÂMESİ: METİN VE İNCELEME

Khalid Khater Mohemed Ali

130101036

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Fikret TURAN**

İSTANBUL 2016

**T.C.
FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

SÛDÂN SEYAHÂTNÂMESİ (METİN-İNCELEME)

Khalid Khater Mohemed Ali

130101036

Enstitü Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bu tez 05/30/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fikret TURAN

Jüri Başkanı

Dr. Feryal KORKMAZ

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Hasan AKAY

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfla bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Khalid Khater Mohamed Ali

ÖZ

Bu çalışmada 20. yüzyılın başlarında Osmanlı seyyahlarından Mehmed Mihri tarafından yazılan Sûdân Seyahâtnâmesi adlı eserin “Sudan” kısmı incelenmiştir. Bu bağlamda eserin Osmanlı harflerinden latin harflerine çevirisi yapılmış, sözdizimi ve kelime hazinesi incelenmiştir. Eserin bu kısmında geçen Arapça ve Farsça kelimeler bir sözlük içinde gösterilmiştir.

Anahtar kelimeler: Mehmed Mihri, Sûdân Seyahâtnâmesi, Türk Dili, Türkçe sözdizimi, Seyahatnameler.

ABSTRACT

In this work, we examined the Travel Book of Sudan “Sûdân Seyahâtname” by Mehmed Mihri written in the beginning of the 20th century. The objective of our work in this research focus on the part of Sudan. It includes a transcription of this part from Ottoman Turkish letters into Latin characters. It’s also contain an analysis of its syntax and lexical peculiarities with a list of glossary.

Key words: Mehmed Mihri, Sûdân Seyahâtname, Travel Book of Sudan, Turkish Language, Turkish Syntax, Travelogues.

ÖNSÖZ

Bu tezde Mehmed Mihri tarafından yazılmış Sûdân Seyahât-nâmesi adlı eseri inceledik. İncelemeyi yaparken eserin Sudan kısmı ele alınmış, bu kısmın Osmanlı yazısından Latin harflerine aktarılması, yazarın tanıtması, sözdizimi incelemesi ve sözlüğü yapılmıştır. Burada ayrıca eserin yazarı, dönemi, düşünceleri, eserdeki bilgiler dönemin diğer kaynaklarıyla karşılaştırılarak eleştirel bakış açısından incelenmiştir.

Bu çalışmada eserdeki Arapça ve Farsça terkip kelime ve terkiplerin açıklanmasında Ferit Devellioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Lügat eseri esas alınmıştır. Diğer kelimeler ise Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu kurallarına uygun hareket edilmiştir.

Mehmed Mihri'nin bilgi birikimi, şairlik ve dилcilik tarafları olması eserin dil ve edebiyat açısından büyük değere sahip olduğunu gösterir.

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam boyunca bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren ve desteğini esirgemeyen, engin bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım, yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller çerçevesinde şekillendiren sayın hocam Prof. Dr. Fikret TURAN sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca her konuda sabırla yardımcı olan aileme ve herkese desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Khalid Khater Mohamed Ali
İstanbul, 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	2
1. ESER İNCELEMESİ:	2
1.1.Sudan hakkında yazılan başka seyahatnameler:	8
1.2.Yazarın hayatı:	9
1.3.Eserleri:.....	9
İKİNCİ BÖLÜM.....	11
2. SÖZDİZİMİ	11
2.1. Fiil Cümlesi	12
2.2 İsim Cümlesi.....	12
2.3. Basit Cümle	13
2.4. Sıralı Basit Cümle	13
2.5. Secili Cümleler	14
2.6. Bağımsız Birleşik Cümleler	15
2.7. Şartlı Birleşik Cümleler.....	16
2.8. Kİ'li Birleşik Cümleler	17
2.9. İç İçe Birleşik Cümleler	18
2.10. Karma Birleşik Cümleler.....	19
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	21
3. SÖZLÜK	21

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	42
4. METİN.....	42
SONUÇ	157
KAYNAKÇA.....	158
EKLER.....	160

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e. : Adı geçen eser

Ar. : Arapça

Bkz. : Bakınız.

c. : Cilt

çev.: çeviren

TDEA. : Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi.

Haz. : Hazırlayan

Fa. : Farsça

Fr. : Fransızca

İtal. : İtalyanca

s. : sayfa

T. : Türkçe

v.d.: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

YKY.: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

Seyahatname bilgi açısından edebiyatın en önemli kaynaklardandır. Seyahatname değişik sebeplerle farklı coğrafyaları gezip gören, orada yaşayan insanların kültürlerini, gelenekleri, yaşam tarzları, alışkanlıklarını hakkında yazdıkları eserlerdir. Bu tür eserleri okuyan kişi, anlatılan yerler hakkında bilgi sahibi olur (ASİLTÜRK, 2000).

Edebiyat tarihinde bu tür eserler önemli bir yer alır. İnsanların merak edip de gidemediği ve ulaşamadığı yerler hakkında yazılar yazılmış; bu yerlerin doğası tanıtılmıştır. Bugün de bu gelenek devam etmektedir. Bu tür eserlerden birisi de Sûdân Seyahât-nâmesidir. Bu kitap 20. Yüzyılın başlarında yazılmıştır ve Sudan halkı, doğası, güzel yerleri, dilleri, tarihi, halk müziği, toplumsal davranışları ve Sudan'da mevcut olan hayvanlar hakkında detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde eserin içeriği, hangi amaçla yazıldığı ve yazarın ortaya koyduğu metot hakkında detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eseri diğer çalışmalarla kıyaslama şeklinde bir genel değerlendirme de yapılmıştır.

İkinci bölüm Türkçenin genel sözdizimi üzerinedir. Burada cümle türleri ve Arapça ve Farsça terkipler incelenmiştir.

Üçüncü bölüm eserde kullanılan ancak Türkiye Türkçesinde artık pek fazla kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmuş sözlük bölümüdür.

Tezin son bölümünde, eserin metni Osmanlı Türkçesinden Latin harflerine aktarılmıştır. Burada tam bir transkripsiyon yerine Türkiye Türkçesi imlasına yakın bir yol tutturulmuştur. Ayrıca Arapça bir şiirin Türkçe tercümesi de yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ESER İNCELEMESİ:

Bu çalışmada Mehmed Mihrî'nin eserleri arasında bulunan Sûdân Seyahâtname'si incelenecektir. Bu eser resimlidir. Malumdur ki, Türk edebiyatında farklı zamanlarda birçok seyahatnameler yazılmıştır. Bu alanda en eski seyahatname eserlerinden biri Hoca Gıyâsüddin Nakkâş'ın Acâibü'l-Letâif Seyahatnamesidir (1331)¹ ancak en çok tanınan ve okunan eser Evliya Çelebi Seyahatnamesidir. Mehmed Mihrî'nin yazdığı eseri ise Sudan hakkında diğer eserlerden daha çok ayrıntılı bilgi vermektedir. Sudan Seyahatnamesi 387 sayfadan oluşuyor, 12-129 sayfaları Mısır kısmına ve 137-327 sayfaları Sudan kısmına ayrılmıştır. Mehmed Mihrî üç ay süren Sudan seyahatinden bir yıl sonra bu eseri yazmıştır. Eser Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba'acılık Osmanlı Şirketi yayın evi tarafından 1326 (1910) yılında basılmıştır.

Genel olarak herhangi bir sebeple merak duygusu, keşif, askerlik, diplomasi, avcılık veya ticaret gibi, yolculuğa çıkan bir kişinin gezip gördüğü yerlerden edindiği bilgi, görgü ve izlenimleri anlattığı yazıya seyahatname denir². Edebiyat tarihinde farklı metotlarla yazılmış üç tür seyahatname vardır. Birinci tür, bir yazarın gezip gördüğü şeyleri anlatmakla beraber kaynaklardan yararlanarak yazdığı eserlerdir. İkinci tür, bir gezi yapmadan kaynaklarda bulunan bilgilerle bir eser yazmaktır. Üçüncü tür, ise bir kişinin gezip gördüğü yerler hakkında kişisel seyahat izlenimlerini anlatan eserlerdir. Mehmed Mihrî'nin yazdığı Sudan Seyahatnamesi eseri birinci türdendir. Çünkü Mehmed Mihrî bu eseri yazarken kendisi hem Sudan'ı gezerek elde ettiği bilgileri kullanmış ve hem de kaynaklardan elde ettiği bilgilerden yararlanmıştır. Fakat kendi izlenimleriyle başka kaynaklardan aldığı bilgileri birbirinden ayırmamıştır. Bu eserin bölümleri şunlardır: “İfade”, “Seyahatnamenin Me'hazları”,

---

¹ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.459.

² Kültür, Seyyahlar ve Seyahatnameler Özel Sayısı, S.14, kış 2008/2009, İstanbul.

“Mukaddime”, “Tahdîs-i ni‘met ve Prens Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerinin Vasfında Manzume”.

Eserin İfade bölümünde şu bilgiler yer almaktadır:

“İşbu seyahât-nâmenin mündericâtı, mukaddimede bi’z-zat icrâ eylediğim beyân olunan seyâhatden ma‘âda, Mısır’ın mücâhidîn-i İslâm tarafından fethine kadar güzâr eden âile-i Ferâ‘ne ile kudemâ-yı Mısriyyûn bilâd-ı kadîme ve âsâr-ı atîkaları ve tâ sadr-ı İslâm’dan beri Nûr-ı Muhammedî’nin şa‘şa‘paş-ı kemâl olduğu âfâkın ila-yevmina hazâ en mühimi sırasında bulunan hıttâ-i Mısriyye ile levâhıkının mebâhis-i muharrere dâ’iresinde tafsîlât-ı mevki‘yyesi ve Afrika kıt‘a-i vasi‘asının tabi‘î, sinâ‘î, siyâsî, ticârî, zirâ‘î, ma‘denî, cinsî, dinî, târihi ve Nil’in hârîka-i kudret olan, menba‘ ve ser-çeşmelerinden hurûciyle 6470 kilometre mesâfe-i ba‘îde tayy iderek memleketden memlekete mürur u ubûr ile mûntehâ-yı cereyânı mebâhisini muhtevi olduğu gibi ol şibl-i bîşe-i şecâ‘at ve kerîm ve’l-nejâd âli-himmet emîr-i mehâsin-hısâl Prens Yusuf Kemâl hazretlerinin kaplan, arslan, gergedan, su aygırı, yabani manda ve öküz ve sâir hayvânât-ı vahşîyye sayd u şikâr arzûsıyla kıt‘a-i vasi‘a-i Sûdân’a olan seyâhatlerini şamildir³”.

Yazar eserin içeriği hakkında bu bilgileri sunduktan sonra eserin şu bölümüne geçiyor ve “Seyahatnamenin Me‘hazları” adını vererek istifade ettiği kaynakları sıralamaktadır. Yazar bu eseri yazarken müracaat ettiği kaynaklar şunlardır: Alman seyyahı olan Doktor Richard Lupus’un seyahatnameleri, Fransız seyyahlarından, Monsieur Gayu’nun seyahatnameleri, Doktor Born’nun seyahatnamesi, Yunan tarihçilerinden Herodot’un Afrika Tarihi, Naum Şakir’in Arapça eseri olan Sudan Tarihi’lerdir. Yazar seyahatnamelerden yararlanırken önemli temel kaynaklardan da istifade etmiştir. Mesela; Târih-i Abdullatif-i Bağdâdî, Tarih-i Bediuzzaman-ı Hemedânî, Tarih-i Akd’ül-Semîn, İbni Hallikan, İbni Haldûn, Afrika Delili ve Kamus’ül-Lügât vb. başka önemli kaynaklardan da kendisi istifade ettiğini ifade eder.

Yazar eserini yazdığı sırada müracaat ettiği yazılı kaynakları sıraladıktan sonra mukaddime kısmını anlatmak üzere eserin hangi coğrafyayı kapsadığını tanıtır. Bu coğrafya

---

³ MİHRİ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba‘acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.2.

Sudan* ve Mısır'ın Nil üzerinde bulunan bazı şehirleridir. Yazar kaleme aldığı bu eseri daha önce yazılan seyahatnamelerden farklı bir şekil ve metotla yazdığını ifade eder ve o eserlerle karşılaştırmak ister. Çünkü Meşrutiyet döneminden önce yazılan bazı seyahatnameler; Batılı seyyahların eserlerinden tercüme edilmiştir veya devlet memurlarının görev sırasında gittikleri yerleri anlatmak amacıyla yazılan eserleridir. Dolayısıyla, bu eserlerde geniş bilgiler olmadığını söyler. Tercümeden ibaret olan seyahatnameler, sadece Batılı seyyahların ülkelerine faydalı olabilecek tarzda bilgiler içerdiğini söylemektedir. Oysa Osmanlı için gerçek anlamda faydalı olmadığını beyan eder. Devlet adamlarının yazdıkları eserlerine gelince, bu eserlerin seyahatname çerçevesinden çok uzak olduklarını söyler. Çünkü 19. Asrın ikinci yarısından itibaren sayıları gittikçe artarak gelen seyahatnamelerin yazarları askerler, denizciler, devlet memurları, doktorlar, hatta imamlar ve imam gibi olan kimselerdir ve anlattıkları bilgiler Türk okuru için hiç de yabana atılacak türden değildir⁴. Bununla birlikte, o zamandaki Osmanlı hükümeti, bu tür eserlere pek fazla özen göstermediğini söyler.

Ayrıca Batılı seyyahlar gerek asıl ana vatanlarını ve gerek başka coğrafyaları gezerek seyahatnameler yazmışlardır. Bu seyahatler sayesinde elde ettikleri bilgileri kendi vatanlarında yaşayan bütün toplum sınıflarına bilgilendirmek için büyük çabalar sarf ettiklerini söyler. Diğer taraftan, Doğulu seyyahların, seyahat kültürüne Batılılar kadar istek ve gayret göstermediklerini vurgular. Çünkü Batılılar ilim noktasında çok ileri gittikleri için faydasız görünen şeyleri bile çok dikkat çekici bir seviyeye getirebilirler.

Yazar, Doğu'daki bu boşluğu doldurmak üzere, Batılılar gibi bir Sudan seyahati yapmayı hedeflediğini ifade eder. Böyle bir himmetle yola çıkarak ondan önceki bazı Osmanlı seyyahları gibi masa başında oturup, Batı kaynaklarından bir eser yazmak istemediğini beyan eder. Sudan'ın her tarafını gezerek gördüğü her yerle ilgili bilgiler sunmak, bu geniş coğrafyanın âdetlerini, geleneklerini, medeniyetle olan bağlarını, oradaki vahşi kabilelerin

---

* Sudan, Afrika kıtasında Sahra'nın güney tarafları ile tropik ormanların kuzey sınırları arasında uzanarak kıtayı uçtan uca aşan, açık savan düzlükleriyle kaplı tarihsel bölge. Araplar *Biladü's-Sudan* (Siyahlar Ülkesi) isimlendirmişler. Bu isim en azından 12. yüzyıldan bu yana kullanılmaktadır.

⁴ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.461.

yaşayışlarını, Nil nehrini ve kaynaklarını, yabani hayvanlarını, av hayvanlarını, ağaçlarını, bitkilerini, doğal atmosferini ve güzelliklerini, kuş çeşitlerini, hava durumlarını yakından inceleyerek detaylı bir eser ortaya koymak ister. Sonra bu eseri Osmanlı toplumuna sunmayı planlandığını dile getirir. Böylece vatandaşların gezmediği, görmediği yerler hakkında bilgi vermekle, Sudan gibi uzak bir memleketi her cihetiyle tanıtmakla, hem bir Batılı kadar Osmanlı için de önemli bir övünç hem de bir bilgi kaynağı olacağını ifade eder. Böyle bir görev teklif edildiği için büyük bir gurur duyduğunu söyler.

“Memleketten uzaklaş yüce gayeler için

Uzağa git, beş faydası vardır seferin:

Gamın kederin gider, kalmaz derd-i mâîşet

İlim, âdâb-ı muaşeret, iyi insanlarla sohbet⁵.”

Yazar bu dizeleri işaret ederek seyahatin İslam kültüründe yerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak ister. Hazret-i Ali ve hazret-i Sa’d ilim için yolculuk yapmanın pek çok faydaları olduğunu ve seyahati teşvik etmek için bu değerli sözleri yazdığını söyler. Yazar bu sözleri örnek alarak kendisini seyahat etmekle ilim noktasında geliştirmek ve başka insanlara aktarmayı amaçladığını ifade eder. Osmanlıların çok uzun zamandır ulaşmak istedikleri Sudan kıtasına seyahat etmek üzere ve daha önce oraya giden Batılı seyyahları örnek alarak 28 Ocak 1909 tarihinde Mısır’dan hareketle Sudan seyahatini gerçekleştirmek üzere yola çıktığını söyler. Sudan’ın içinde gezerek bu geniş coğrafyada yaşayan Yam Yam denilen vahşi kabileleri, Sudan’ın doğal atmosferi ve doğal kaynakları, görülmeye değer her şeyi gözetleyerek hem kendi izlenimlerinden ve daha önce belirttiği kaynaklardan aldığı bilgilerle güzel bir Sudan Seyahatnamesi kaleme aldığını beyan eder.

Bu mukaddimenin uzunluğunun nedeni bu eserin harika bir seyahatname olduğunu ispatlamak değildir, yalnız vatandaşlarına bu gibi seyahatlere teşvik ve tavsiyede bulunmak istediğini açıklar. Vatana büyük faydalar getireceği kanaatinde olduğunu, gençlere seyahat etme noktasında bir çığır açmak niyetiyle yazdığını dile getirir. Yazar, bu sebepleri açıklamakla beraber, son zamanlarda sahip olmaktan gurur duyduğumuz Meşrutiyet

---

⁵ İmam Şafî. **Divan şiiirleri**, Türkçesi, A. Ali URAL. İstanbul: Şiile Yayınları, 2002.s.221.

hükümetinin de bu konuda büyük katkılarda bulunduğunu ilave eder. Bu arada meşrutiyet hükümetinin desteğiyle seyahatini gerçekleştirdiğini söyler.

Bu uzun mukaddimeden sonra yazar, “Tahdîs-i Ni‘met ve Prens Yusuf Kemal Beyefendi Hazretlerinin Vasfında Manzûme” bölümünde şu bilgiler yazmıştır:

“Mısır ve Sudan’ın ahvâl-i tarihiyesi hususunda zikri sebkat iden kütüb-i mu‘tebere ve âsâr-ı kadîmeden iktibasen yazdığım seyahatnamemizin bir kısmı dahi bu hıttâ-i vasi‘ üzerinde bi’z-zat icra eylediğim ve seyr-i temâşâsında bulunduğum seyahati ihtivâ eder ki Allah garîk-ı lücce-i rahmet ve günûde-i bister-i hâk-i mağfîret eylesin merhum Prens Ahmed Kemâl Paşa’nın necl-i me‘âli mevsûmları Prens Yusuf Kemâl hazretleri⁶...”

Bu bölümden sonra yazar, Mısır’ın başkenti olan Kahire İstasyonundan hareket ederek Sudan’a doğru seyahatine başlamıştır. Yazar Sudan’a varmadan önce bazı Mısır şehirleri ve kasabalarından geçerek 12. Sayfadan sonra anlatmıştır. Kahire ve Asvan şehirleri arasındaki tarihi binalar, kasabalar, nehirler, hava durumları, doğal güzellikleri, Mısır’ın eski tarihi, beslenen hayvanları, sanayi, ticâret, eğitim, Mısır Firavunları’nın mabutları, piramitler ve Nil’in birinci şelaleye kadar ayrıntılı bilgiler vermiştir. Ayrıca Mısır ve Sudan’ı fetheden Osmanlı padişahlardan Yavuz Sultan Selim’i öven dört beyitten aşağıdaki manzume yazmıştır:

“Fâtih-i Mısır ve Sudan Sultân Selim-i dâd-ger

Kahramân-ı şîr-dil dârâ-yı İskender-sir

Hep cihângirân-ı devrân Mihriyâ şâyândır

Etse tasvir-i hü mâyun ile tenvir-i basar⁷”

Bu şiir dışında eserde, Arapça ve Farsça dilleriyle yazılanlar da vardır. Şiirlerin çoğu fotoğraf altında yerleşmiştir, yani fotoğraftaki kişiyi öven şiirlerdir. Klasik Türk

---

⁶ A.g.e s.9.

⁷ A.g.e s.60

edebiyatında bu gelenek vardır, bir önemli kişiye teşekkür etme makamında şiirle söyleme gibi, eski dönemlerde şairler tarafından kullanılmıştır⁸.

Yazar Mısır'la ilgili bu bilgiler verdikten sonra Sudan bölümüne geçmiştir. 137. Sayfasından itibaren Sudan kısmını anlatmaya başlamıştır. Vadi Halfa şehrinden başlayarak, bu şehirde bulunan eski Nuba tarihi, eski tarihi binaları, Sudan'ın merkezi olan Hartum'un tarihi, Ahmed Mehdi'nin siyasi hareketi hakkında epeyce bilgiler kaleme almıştır. Sudan (Afrika) kıtasının genel durumu ve tarihi, sınırları, doğal atmosferi, dağları ve nehirleri, hava durumu, nebatatı ve hayvanları, kabileleri ve yaşayışları, dil ve mezhepleri, eğitim ve medeniyeti, ticaret ve sanayi, siyasî ve coğrafi çizgileri, şehir ve kasabaları hakkında detaylı malumat vermiştir.

Bundan sonra tekrar Sudan memleketindeki Nil'in şelaleleri, Nil'in kaynakları hakkında yapılan araştırmaları, Nil'in akışı ve hızı, Nil'de bulunan adaların güzellikleri, Nil'de bulunan gemi türleri, balık türleri, Sudan madenleri, Sudan'da bulunan dağların yükseklikleri, tarım arazileri, yağmurları ve rüzgârları, sıcaklığı, Prens'in seyahat esnasında ava çıkıp gelmeleri, Prens'in Şulük kabilesiyle buluşması, oradaki yerli kabileleri ve ilginç adetleri, Yam yam denilen kabilenin inançları, fal ve kehanetleri, evlilik yöntemleri, müzikleri, Prens'in Nil'de Batılı avcı ve seyyahları taşıyan gemiyle görüşmesi, Prens'in avladığı hayvanları ve yaşadığı maceraları, Sudan'da yaşayan kabilelerin isimleri ve kökenleri, hastalıkları ve tedavi yolları, delilerin tedavi şekilleri, Sudan'da bulunan vahşi hayvanları ve avlanma teknikleri, kuşları, suda yaşayan kuşları, böcekleri, ağaçları, Osmanlı-Mısır Sudan hükümet merkezi olan Hartum şehri, Dungula şehri, Berber şehri, Sennar müdüriyeti, Darfur müdüriyeti, Gadarif müdüriyeti, Kesala müdüriyeti, Faşoda muhafızlığı, Sevakin muhafızlığı, bahr'el gezal, Kongo, Port Sudan limanının özellikleri, Süveyş Kanalı vb. hakkında ayrıntılı bir şekilde bilgiler sunmuştur.

Bu eserin içeriğine baktığımızda çok güzel bir şekilde resimler, haritalar, çizimler ve Prens'in avladığı hayvanların fotoğraflarıyla daha da dikkat çekici bir hale gelmiştir. Yazarın anlatımındaki rahatlık, dilindeki kolaylık onun eseri başka bir özellik de kazandırmıştır:

---

⁸ Bkz. M.Kayahan, Özgül. **Resmin Gölgesi Şiire Düştü**, (Türk Edebiyatında Tablo Altı şiirleri), İstanbul, 1997, YKY.

“Bu şehre dâhil olduğumda İstanbul’un ak deniz ve kara deniz olan manzarası derhâl piş-nigâh-i hayâlîmda tecelli etti. Zira İstanbul nasıl ak deniz ile kara deniz nâzır ve ak denizin sahil-i şarkısında Üsküdar ve muvacehesinde Bekoğlu cihetleri mütenazır ise Hartum şehri dahi Nil-i ezrak ve Nil-i ebyaz’a nâzır olmak ve muvacehesinde bizim Sirkeci istasyonu gibi sahil-i Nil’de karye-i cedide istasyon ve amâkını ve cihet-i garbisinde Omdurmân kasabası bulunmak suratıyla hemen İstâmbul’umuzu tanzir ediyordu⁹” bu örnekte gördüğümüz gibi eserin dil ve edebiyat açısından da önemli olduğunu anlaşılır. Yazar bu arada kendi izlenimlerden ve kaynaklardan aldığı bilgilerle Mısır, Sudan ve Afrika kıtasını pek aydınlatıcı bilgiler ortaya koymuştur. Ayrıca yazarın bilgi birikimi, şair ve dilci yönlerinin de olması eserin içerdiği bilgilerin yanı sıra dil ve edebiyat açısından da değerli olmasına katkıda bulunmuştur.

1.1.Sudan hakkında yazılan başka seyahatnameler:

Mehmed Mihrî’nin Sudan Seyahatnamesi’den başka Sudan ve Mısır ile ilgili önemli birkaç seyahatname daha yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nin onuncu kitabının 1. ve 2. ciltleridir. Bu son cilti Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzania memleketlere ayrılmıştır. Evliya Çelebi bu ülkelerde gezip gördüğü yerler hakkında bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Sudan’ı gezerek, görerek şu bilgiler yazmıştır: Sudan memleketi, eski başkent Berberistan Donkola Kalesi’nin özellikleri, hayvanları, Tangusi Kalesi, İfrit şeklinin anlatılması, Kilise Hisarı, Abkor Kalesi, Deffâre Kalesi’nin özellikleri, Melik İdris Kalesi’nin şekli, Gırri Kalesi, eski yurt, büyük şehir Halfahi Kalesi, büyük Koteray şehri, Sudan Vilâyeti ve Funcistan tahtı Sennar Kalesi’nin özellikleri, Sudan sınırları, Funcistan kadınlar ve erkeklerinin isimleri, Sennar şehrinin ziyaret yerleri hakkında detaylı bir şekilde bilgiler verir¹⁰.

Mehmed Mihrî’nin Sudan Seyahatnamesi’yle eş zamanlı yazılan başka bir seyahatname vardır. Bu seyahatname Fizan Mebusu Cami’nin Trablusgarp’tan Sahrayıkebir’e doğru adlı eseridir. Bu eser görev sırasında yazar Trablusgarp’ın kuzey kısmında kaldığı sürede 14

---

⁹ MİHRÎ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba’acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.135-137.

¹⁰ ÇELEBÎ, Evliyâ. **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzania** (10. Kitap: 2 cilt), haz.: S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı kredi yayınları, 2011, s. 955-964.

yılda gördükleri, Sudan ticaret yolu üzerinde bulunan sahra bölgeleri, orada yaşayan kabileleri hakkında yazmıştır¹¹.

1.2.Yazarın hayatı:

Sûdân seyahatnâmesi'ni kaleme alan Mehmed* Mihrî yazar, dilci ve aynı zamanda şairdir. 1849'da Irak'ın Kerkük şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası Kerküklü Molla İbrahim Efendi'dir. Kerkük'te aldığı özel eğitim sayesinde kendini yetiştirmiştir. Bu özel eğitim kapsamında Türkçe, Arapça ve Farsçayı hâkim olmuştur ve on beş yaşında iken İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da Mustafa Fazıl Paşa'nın yanında öğretmen olarak onun çocuklarını okutmuştur. Birkaç yıl sonra Babîâlî Tercüme Odası'nda görevlendirmiştir. Dokuz yıl hâriciyede çalıştıktan sonra, İran'ın Hoy şehrine şehbender (konsolos) olarak yeni bir göreve tayin edilmiştir. Dört yıl bu görevde çalıştıktan sonra, İstanbul'a dönüyor ve Mustafa Fazıl Paşa'nın vefatını öğrenince, Mısır'da yaşayan ailesinin yanına ziyarete gitmiştir. 1884 yılında Mısır'da yazdığı Et-Tuhfetü'l-Abbâsiyye isimli eserini Mısır Prensi Abbas Bey'e İthaf etmiştir. 1897'da tekrar İstanbul'a geliyor ve yine Tercüme Odası'nda görevlendirmiştir. Kısa bir süre sonra Mehmed Mihrî Mısır Prensi Ahmed Kâmil Bey'in oğlu Yusuf Kemal Mehmed Bey'le beraber Fransa, İngiltere ve Sudan'a seyahatler etmiştir. Mehmed Mihrî birinci dünya Savaşı'na kadar hayatta olduğu biliniyor ama ne zaman ve nerede vefat ettiğine dair hiçbir kayıt bulunmamaktadır. Ama Mehmed Mihrî hakkında ayrıca ayrıntılı bilgi Sicil-i Ahval Defteri'nde ¹² bulunmaktadır.

1.3.Eserleri:

İlâveli güldeste, Muharrerât-ı resmiye ve gayri resmiye (1885), Muallim-i inşa (1889), Muallim-i tercüme ez-Fransevî be-Türkî (1889), Muhtasar sarf- Osmânî (1889), Kitabu't-Tuhfeti'l- Behiyye fi Lisani'l İngilizî ve'l-Fransevî ve'l-Arabî ve t-Türkî, Rehber-i Lisan, Sudan seyahatnâmesi, Cûlûsnâme-i Sultan Abdulhamid Hân-ı Sâni. Yazarın bunlardan başka Tercüme-i Arusnâme isimli bir eseri var ki, Mirza Han'dan bir tercümesidir. Ayrıca

---

¹¹ Türk Dili, Sayı: 258, 1 Mart 1973, s.464.

* Yazarın adı eserde mim harfi üzerinde şedde vardır. O zaman Mehemmed ya da Muhammad olabilir ama kullandığımız kaynaklarda Mehmed olarak geçiyor. Bu değişiklik işaret etmekte faydalı olacağını gördük.

¹² Bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, “**Sicil-i Ahval Defteri**,” no.109, s.313.

Hac Yolunda ve Divançe isimlerinde basılmış eserleri kaynaklarda göstermektedir (TDEA, 2006, C.VI: 268).

Mehmed Mihrî'nin yazdığı eserlerden anlaşılıyor ki, Arapça ve Farsçayı ana dili Türkçe gibi iyi bilmektir ve ayrıca Batı dillerinden Fransızca ve İngilizce de hâkim olmuştur. Hatta Rehberi-i Lisan'ı Müellif, Türkçe, Farsça, Fransızca ve İngilizce olarak kaleme almıştır. Bazen birden çok dilde şiirler yazmıştır ve bu yazdığı şiirlerin çoğu methiyedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SÖZDİZİMİ

Sûdân seyahâtname'si'nin cümle yapısı (sentaksı), Türkçenin genel sözdizimi yapısı olan özne + tümleç + yüklem dizisi içinde oluşur. Bağımsız cümlelerin birbirine ip/ıp veya -up/üp zarf-fiil ekiyle bağlanarak oldukça uzun cümleler şeklinde görünmesi ve Arapça ve Farsça kelimelerden oluşmuş Farsça terkiplerin yazı dilinde çok yaygın olarak kullanılması bu tarihi şivenin en belirgin özelliklerindendir. Sudan Seyahatnamesi'nden alınan aşağıdaki cümleler Osmanlı Türkçesi yazı dilinde kullanılan tipik cümlelerdendir¹³:

“Bu memleket cânib-i ğarbisinde bulunan şelâlede taşdan yontulmuş kâdim üç emrehe vardır. Nuba Hristiyânları bu üç binâdan birini kendilerine kilise ittihâz etmişler ve duvarlarına kütbi hatıyla karmakarışık yazılar yazmışlar ki bunların içinde pek çok âyet-i tevrâtiye ve mevâ'ız daği mevcûddur¹⁴.”

“Oradan da Şomali taraflarına bi't-tedrîc Sudân vüştâ'ya ve İspânyâ'dan çıkarılan Müslümanlar da Sudân-i ğarbiye duhûl ederek nûr-i tavhîd veşeniyetin âdet-i fâcia-i şenî'sini mahv etmiş ve onuncu asr-ı İslâmıda Rila' ve Berbere limânlarına kadar savâhili ve şimâl sâhilleri saltanat-i muhâllede-i Osmâniyenin taht-i hükûmetine girip Nil vâdîsında ise Mısır'dan Hartum'a kadar yayılıp gelen ebnâ-i Osmâniyeden şimdi Berberi denilen zürriyyeti meydâna getirecek şuretden münâsebât-i münteşir-i unşuriyye huşula gelmiştir¹⁵.”

Bu cümlelerde gördüğümüz gibi ip/ıp ekli çekimli fiiller ile “ve” bağlacı bağımsız cümleleri yek-diğerine bağlamaktadır. Genel olarak bu eserin cümle yapısı çok sayıda birleşik cümlelerdir.

---

¹³ Bu çalışmada cümle çeşitleri Prof. Dr. Fikret Turan'ın, XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili kitabının içindeki “Sözdizimi” kısmındaki ilkelere göre incelenmiştir. Bkz. Duman ve Erenoğlu. XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili, Açıköğretim Fakültesi Yayını NO: 1679, s. 117-122.

¹⁴ MİHRİ, Mehmed. **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba'acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910, s.130.

¹⁵ A.g.e. s.139.

2.1. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli fiil olan cümlelerdir.

Şark ve garb ehâlisi bu hâli görünce dûçâr-i istiğrâb **oldular**¹⁶.

Buranın yağmurları Ağustos'dan Eylül evâsıtına kadar **devâm eder**¹⁷.

Bütün mezru'âtın yetişip kemâla erdiği bu mevsime; Ed-derât ta'bir **olunur**¹⁸.

Meşala kulaıklarını delip parmak kalınlığında bâkır hâlağalar ve çivi gibi şeyler **takarlar**¹⁹.

Bu hâllara rağmen bu taraflara gelen Protestân misyonerleri bunları Protestân etmeye cehd ve gâyet **ediyorlar**²⁰.

2.2 İsim Cümlesi

Yüklemi isim veya isim soylu bir kelime veya kelime grubu ile ek-fiil olan cümlelerdir.

Akâşa: Nil tarîkiyle Vesmene'den 39 mil uzak bir **kıyıcık**²¹.

Bu kıyie el-yevm hududda mühimm bir bender-i **ticâret**²².

Ehâli-i merkûmenin başlarına giydikleri başlıkların ekşeri tuhaf bir **biçim**²³.

Bu şuret tedfîn ehl-i İslâm âdâtına **müşâbih**²⁴.

Ancak bu cihetler henüz tamâmıyla mekşûf ve ma'lûm olmadığından bunlardan çoğunun mecrâları **meçhuldür**²⁵.

---

¹⁶ A.g.e. s.133.

¹⁷ A.g.e. s.137.

¹⁸ A.g.e. s.189.

¹⁹ A.g.e. s.206.

²⁰ A.g.e. s.225.

²¹ A.g.e. s.132.

²² A.g.e. s.130.

²³ A.g.e. s.210.

²⁴ A.g.e. s.218.

²⁵ A.g.e. s.155.

Eşcârının enva‘i ve boabab ta‘bir olunan cesîm ağaçları dahi pek **çokdur**²⁶.

Afrika kıt‘asında bulunan nehrler dünyanın en büyük nehrlerden ma‘dûd iseler de kâffesi tamamıyla kâbil-i seyr-i sefâ‘in **değildir**²⁷.

2.3. Basit Cümle

Yan cümleye sahip olmayan tek yüklemlî cümlelerdir.

Buranın yağmurları Ağustos‘dan Eylül evâsıtına kadar devâm eder²⁸.

Nil-ı Ebyaz, Nil-i Ezrak‘den evvel feyezâna başlar²⁹.

Sudân‘da gâyet zehirli akreblar de vardır³⁰.

2.4. Sıralı Basit Cümle

Öznesi aynı, birden çok yüklemlî basit cümlelerdir. Osmanlı yazı dilinin tasvir ve tahkiye konusunda kullanılmış en yaygın cümle çeşididir. Yüklemler –ip/ıp bağlacıyla bir birini izler. Bu cümle yapıları birbirlerini sebep-sonuç ilişkisi, durum veya zaman sırası bakımından açıklasa da basit yapıyı devam ettirir. Bu durumda –up/üp bağlacılı cümleler en sondaki çekimli fiilin zaman ve şahıs özelliklerini taşır.

Yağmur mevsimi Hâzirânda başlayıp, teşrîn-i evvele kadar mümted olur³¹.

Erkeği ve kadını bir renkde olup aşla fark edilmez³².

Bu mevtâların üzerine ibtida tahta konup sonra taprak atarlar³³.

Beyaz karıncalardan başka diğer karıncalar bu ağacı yeyip dilemezler³⁴.

---

²⁶ A.g.e. s.155.

²⁷ A.g.e. s.163.

²⁸ A.g.e. s.137.

²⁹ A.g.e. s.171.

³⁰ A.g.e. s.305.

³¹ A.g.e. s.155.

³² A.g.e. s.212.

³³ A.g.e. s.218.

³⁴ A.g.e. s.282.

Ed-dâbi- dud’ul-ğala tesmiye ettikleri arslanın şayd ve şikârına gidip büyüğünü, küçüğünü şayd ederler³⁵.

Bu uzun müddetde emr-i ta’ayyüş için lâzım gelen yiyecek ve içeceğini erkeği gitirip dışısına yedirir³⁶.

Arâzisi irtifâ‘en pek az mütehavvil olup en yüksek tepelerinin üç dört yüz metreden ziyâde irtifâ‘ları yokdur³⁷.

2.5. Secili Cümleler

Osmanlı nesir dilinde çok kullanılan olsa da birleşik cümle yapılarında cümle içi kafiye (seci) söyleyişe şiirsellik kazandırmak amacıyla kullanılan bir üslup özelliğidir.

Perde-i mechûliyet ile perde-i mesturiyet arasındaki seci:

“ Nil-ı Ebyaz’ın menba‘i bahşine gelince: Ahd-i karibe kadar **perde-i mechûliyet** altında kalan bu menba‘ İngiliz cem‘iyyet-i coğrâfiyasının mesâ‘isi ve yeni İngiliz seyyâhların himmetiyle o **perde-i mesturiyet**den saha-i i‘laniyete çıkârlılmışdır³⁸.”

şikâr ile güzâr arasındaki seci:

“Prens müşârünileyh merkez-i Cebelin’de daği şayd ve **şikâr** ârzusuyla vapurdan çıkerek o havâliyi geşt ü **güzâr** ve iki ceylân şikâr ederek bu iki maşşul şaydın başlarını birlikde gitirdiler³⁹.”

Teşkil ile tensîk arasındaki seci:

“(.....) İsmâil Paşa Feyz oğluna kadar nehr-i ezrak’i **teşkil** eden şuları mürur ve uğradığı yerlerde umur-i mülkiyeyi daği **tensîk** ederek cebel Denka’ya kadar gitmiş ve o havâlide kâ’in veled-medeni nâm maħallde le‘âfet-i havâsına mebni, 1238 senesi Şeferine kadar ikamet eyledikten sonra yine Sinnâr’a dönmüşdür⁴⁰.”

---

³⁵ A.g.e. s.292.

³⁶ A.g.e. s.304.

³⁷ A.g.e. s.314.

³⁸ A.g.e. s.162.

³⁹ A.g.e. s.196.

⁴⁰ A.g.e. s.140.

tedbir, teskîn ile ta'yin arasındaki seci:

“Sene-i mezkûrede Take ile havâlisinde bir kıyâm zühur etmişken bazı **tedbir**-i hakimâne ile **teskîn** ve Mangelli Ahmed Paşa da müdür-i umûmi **ta'yin** eyledi⁴¹.”

karâr ile tekrâr arasındaki seci:

“Berber yolunun fethiyle Hartum'un tahliyesi, bu mağlubiyet-i siyâsiye üzerine, müstahtil olduğundan müşârünileyh Gordûn Paşa'nın İngiltere'den celbine **karâr** vermekle mûmâ-ileyh 1884 kânûn-i ştânisinin yirmi beşinde **tekrâr** Kahire'ye muvâşalat eyledi⁴².”

2.6. Bağımsız Birleşik Cümleler

Birbirini açıklama, kabul, karşıtlık, öneri, sebep-sonuç ve seçenek gibi özelliklerle açıklayan bağımsız cümle yapılarından oluşmuş cümlelerdir. Bu cümleler bazen kendi başlarına bağımsız cümle olarak değerlendirilseler de fikir, anlam dizgisi ve zaman bakımından bir birliktelik gösterirler. Bu tür cümlelerde ikinci cümle ammâ, ancak, lâkin yoksa/yoksa, zîrâ gibi edatlarla başlar.

“Nil, Viğtoriyâ Nyânza menba'ndan baır-ı mutavassıta takriben 3333 mildir ki, dünyanın en uzun nehridir, **ancağ** Amerikâ cenûbide bulunan Amâzon nehrinin tulu Nil'den 667 mil fazla olmakla beraber Nil şuyı Amazon nehrden daha leziz, aşâr-i târihiyece, daha kadîmdir, binâenileyh Nil şöhetçe Amâzon nehrinden ve hatta dünyânın bütün enhârdan daha kıymetdar ve efzâldır⁴³.”

“A'zam feyezânı Ağustos-ı evâhîrinde vuğu' bulur; **fağat** Nil-i Kebirin feyezânı mâh-ı Yunyunun evâ'ilinde vâdî-i Halfâ yânında zühur ederek mâh September'in evâ'ilinde de hadd-ı a'zamiye vâşıl olur⁴⁴.”

“Sonra cenûbe ve hağ-ı istivâ cihetine doğru ne kadar şu'ûd ederse yağmur o kadar imtidâd eyler, **lâkin** mıntaka-i şimâlîda Asvân'ın arzında Berber'e kadar 10 kırâtın daha

---

⁴¹ A.g.e. s.146.

⁴² A.g.e. s.149-150.

⁴³ A.g.e. s.169.

⁴⁴ A.g.e. s.171.

azdır. Mıntaka-i mutavassıta Berber'in arzında Fâşoda'nın arzından hatt-ı istivâya 10: 20 kırâta ve mintaka-i cenûbide Fâşoda'dan hatt-ı istivâya 20: 40 kırâta kadardır⁴⁵.”

“Hatta bazı yerlerinde cesîm ormanları dahi mevcûddur, **zirâ** şahrâ-ı ğarbiye muhâlif olarak, lâ-yenkaṭi‘ keşretle yağmur yağar ve yağmadığı zamânlar enderdir⁴⁶.”

“Ma‘a-hâzâ Afrika arâzisini muṭarriden mâ’il ve mestûr taşavvur etmemekde lazımdır, **çünkü** şimâlde Tuma cibâl-i mutavassıtası ve cenûbde Mânâlu dağları ve vasaṭda vâḳi‘ Çâd gölün isti‘âb eylediği arâzi-i ḥazîze ve Ogânda gölün cenûb şarkısında Aṭberâ havzasıyla nâmı gölün muhîṭ olduğu arâzi-i muhtelif şureṭde kâh mürtefi‘ ve kâh münḥiṭṭ vâz‘iyet almıştır⁴⁷.”

2.7. Şartlı Birleşik Cümleler

Bu cümlede, yan cümle ana cümleyi şart bakımından açıklar. Şart kavramı sentaks içinde şarttan başka zaman, derece ve durum da bildirebilir. Şart cümlesi genellikle (eğer/şâyed)...**ise** veya **sa/se** yapıları içinde kurulur.

“Aşâr-ı feyezân mâh Mâyonun evâhîrinde Hartum şehri yânında zâhir **olursa** da en ziyâde feyezân mâh-ı September’in evâ’ilinde zuhura gelir⁴⁸.”

“**Eğer** 28 kâdeme bâliğ **olursa** ğarḳ ve istilâyı mucib ve **eğer** tezâyüd 22 kâdem râddesinde **kalırsa** kaḥt u ğalâ’yı câlib olur; ğâye-i hadd-i tenâkuşda şuların levni yeşile dönerek ta‘mı da tebeddül eder⁴⁹.”

“Afrika kıṭ‘asının teşkîlât-i ṭabii‘yyesine bâḳılınca kıṭa‘ât-i sâ’irede olduğu gibi öyle göze çarpacak şureṭde cibâl-ı müteselsilesi **yoksa** da mürtefi‘ ve münkaṭı‘ dağlar ve tepeler görülür⁵⁰.”

“İşte bir kimse bu kavâ’id-i şihhiyeye i‘tinâ ile beraber her sene mevsim-i sayfda tebdîl âb ve havâ zımnında diğerk bir vîlâyete gider ve bir iki mâh orada imrâr-i vakîit eder ve dört

⁴⁵ A.g.e. s.190.

⁴⁶ A.g.e. s.188.

⁴⁷ A.g.e. s.186.

⁴⁸ A.g.e. s.171.

⁴⁹ A.g.e. s.171.

⁵⁰ A.g.e. s.184

beş sene uşul ve kavâ'id-i mezkûreye riâyet tammede **bulunursa** Sudânîlar gibi havânın tebeddülât ve tahavvülâtına alışır, iklimin tabi'atıyla da tabi'atlaşarak Sudân vaţan-ı aşlisi yerine kâ'im olur, zira kıtta-i vesi'-i Sudân'ın hayır ve bereketi keşîr ve ale'l-huşuş hâl-ı hâzıra intizâmı, emn ve âsâyîşi bir kemâldır⁵¹.”

“Yungulular'dan biri hastalanacak **olsa** bunun hastalığını luma'ya atf ettikleri gibi bir adam ümîd ettiği bir maşlahata nâ'il olamamak ve yâhûd ava gidipde boş avdet etmek gibi bir hâl vuku'nda kader böyle imiş ma'nâsına olarak lumaniyâ derler⁵².”

2.8. Ki'li Birleşik Cümleler

Türkçede bağımlı yan cümleler yapan Farsça kökenli **ki** edatının Osmanlıcada hem konuşma dilinde hem de yazı geleneğinde çok geniş bir kullanım alanı vardır. Bu edat bazen kim şeklinde de görülür. Ayrıca **Ki'li** cümlelerin çok çeşitleri vardır.

“İkinci heykel on sekizinci âile-i Ferâ'ine'den ikinci ve üçüncü Tutmislar'ın Libiyen, Finiçe ve sâ'ireye gâlib geldiğini muşavver olan heykeldir **ki** bundan on tokuz ve yirminci âile-i Ferâ'ine'den bulunan Koş'un ve bazı ümerâsının isimleri dahî mahkûkdur⁵³.”

“Halfâ'nın cânib-i cenûbinden iki mil uzakda ve ikinci şelâleden bed' ile cihet-i garbiyyesinden beş mil mesâfede kâ'in şelâlede Hecer Abi Şîr nâmıyla ma'rûf büyük bir taş vardır **ki** buraya gelen seyyâhîn ve zâ'irîn şelâleyi lâıyıkıyla görüp temâşâ etmek için bu taşın üzerine çıkarlar⁵⁴.”

“Seyyâhların min'l-kadîm âdetleridir **ki** bir eski binâyı ve âşâr-ı kadîmeden yâhûd bir heykel ve taşı ziyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, hakikatde ise o âşâr-ı nefise-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîş ederler⁵⁵.”

---

⁵¹ A.g.e. s.275.

⁵² A.g.e. s.222.

⁵³ A.g.e. s.131.

⁵⁴ A.g.e. s.131.

⁵⁵ A.g.e. s.131.

“İklîm ve havası, maḥşulât, nebâtât ve ḥayvânâtı- Sudân’ın ḥaṭṭ-i istivâya ḳurbiyyrti münâsebetiyle havası o kadar şıcaḳdır **ki** mizân’ul- ḥarare yâzın ekseriyen gölgede 41 derece gösterir; ma’a-hâzâ yüksekçe olan maḥallarının kış mesimide ḥaylice soḡuḳdur⁵⁶.”

2.9. İç İç Birleşik Cümleler

Daha çok eydür/eydir, eyitdüm, dedi, deyip veya diye kelimeleriyle ana cümleye bağlanan iç cümleye sahip birleşik cümlelerdir. Bazen bu cümleler kalıplaşmış ifadeler olmadan da doğrudan ana cümleye bağlanabilirler. Bu tür cümlelerde iç cümle genel olarak ana cümleyi durum, kaynak, sebep, sonuç veya zaman bakımından zarf görevi yüklenerek açıklar:

“(....) Prens’in ma’iyyetinde ormana giden, silâhdâr Hüseyn El-Bedevî’ye âvâzım çıktığı kadar, Arap nidâsıyla: “ yâ Hüseyn, yâ Hüseyn” **diye** haykırıyordum⁵⁷.”

“ El-ḳuzzem çiçeği beyaz ve güzel; meyvesi yenir, bâzen ḳurutup döverler ve meşrubâta ḳatarak ḳân ḥastalığına nafi’dır **diye** içerler.”

“Binâenileyh Şayv’el-Ḥebeş tesmiye ederler, Duda’t-ul-vaḥide ḥastalığına ilâcdır **diye** isti’mâl ederler. El-la’ut –liman ağaçına benzer, dikini pek keskindir, dâllarından misvâk, elyâfından ip yaparlar.⁵⁸”

“Bunlar Dunkula’ya veşullarında Şâykiyye denilen yerlilerle kölemenlerin karşı durmak isteyen ḳuvve-i mütebâkilerini Nuba’da Fortı denilen maḥallda bir sâ’at muḥârebe ile târ-ü-mâr ettikten ve bazı urbân ta’arruzatını daḥi eṣnâ-yı râhda def’ eyledikten sonra Ḥartum’a ve oradan, İsmâil Paşa’nın te’mînâtıyla, sene-i merkûma Ramazânın on ikinci günü Sennâr’a dâhil olan ḳuvve-i askeriye oranın bâdî isminde olan emirini daḥi ṭaven dâ’ire-i itâ’ata almış idi⁵⁹.”

---

⁵⁶ A.g.e. s.155.

⁵⁷ A.g.e. s. 230.

⁵⁸ A.g.e. s.284.

⁵⁹ A.g.e. s.140.

2.10. Karma Birleşik Cümleler

İçinde birden çok bağımlı birleşik cümle bulunan cümle çeşitleridir:

“Seyyâhların min’l-kadîm âdetleridir ki bir eski binâyı ve âsâr-ı kadîmeden yâhûd bir heykel ve taş ziyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, hâkikatde ise o âsâr-ı nefise-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîs ederler⁶⁰.”

“ Şöyle ki: Avrupâlîlarca men‘ arzu edilmekte bulunan esîr ticâretinin ortadan külliyyen kalkması, Nil vâdîsiyle menâbı‘na doğru olan ahalimin dâ‘ire-i inzibâta vaz‘ıyla kâbil olacağı yolunda bir niyet-i medeniyet-perverânenin onlara karşı isbâtı lazım geldiği ve yine onlardan adam istiḥdâm etmek şurâtıyla bu niyet-i hâlişeye bürhân gösterildiği gibi dar’ül-hilâfetül-celile daḥi mu‘tedil renkde ubûdiyyet-mendâne fetihnâmelerle avukatlık mesleği destur-i harekât ittiḥâz olunmuş ve el-hâşıl 1287 senesine kânûn evvelinde müşârünileyh İsmâil Paşa tarafından naşb ve ta‘yîn edilen İngiltereli Sir Samu‘el Biker nâm zâtın riyâseti tahtında gâyet mükellef ve muṭantân bir hey‘et-i keşfiye İsviçden yolu çıkarılmışdır⁶¹.”

“Bundan sonra cereyân eden ahvâl ara sıra görülen lüzum üzerine te‘min-i âsâyışden ve ânif’ül-bayân bir takım tasavvurât-i işlahiyeden ibâret olarak pekde zikre şâyân bir şey olmayıp yalnız esîr ve sâ‘ire vergileri tezyid edilmiş ve Frenklarda esîr ticâretinin men‘ini muşirrâne talep etmekde olduklarından bu muṭalebe esâsen kabul ve icrâ edilmekde olmakla beraber merkez-i idâre, icrâât nokṭa-i nazardan maṭluba muvafık bulunmadığı cihetle Recâf’a ve oradan da Dula’ya nakl edilerek gâya şambâ ve İrev nâmlarıyla iki merkez-i askeri daḥi te’sis olunmuşdur⁶².”

“Nil’in Hebeş’den gelerek Baḥr-ı Ezrak denilen şark gölü ve Sudân’ın hudûdunda Baḥr-ı Ebyaz denilen garb gölü ile buna manşib olan birçok enhâr-i şaḡire Sudân şarkıya ırvâ ve iskâ ederler. Bunların en ehemmiyetlisi Baḥr-ı Ezrak’dır ki aşl Nil’in başı add olunarak Albert gölünden nebe‘ân eder. Bunun cihet-i garbisinden Baḥr’el- Gezâl nâmıyla diğerk bir

---

⁶⁰ A.g.e. s. 131.

⁶¹ A.g.e. s. 143.

⁶² A.g.e. s. 146.

büyük nehr gelir ki Baħr'ı-Arap'ı ve řağ cihetde yam yam memleketlerden gelen on beř nehrin řularını alır⁶³.”

---

⁶³ A.g.e. s. 153-154.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜK

(Sözlüğe eserde geçen fakat Türkiye Türkçesinde kullanılmayan veya farklı anlamda kullanılan kelimeler alınmış)

add: Ar. Sayı, sayma.

âdî: Ar. Sıradan.

adîd: Ar. Çok.

âftâb : Fa. Güneş.

aḥcâr : Ar. (hacerin çoğu), taşlar.

ahd : Ar. Zaman, asr.

aḥiren : Ar. En sonra.

aḥrâ : Ar. Daha münasip, daha layık.

aḥvâl : Ar. (halin çoğu), haller.

aḥz : Ar. Alma, kabul.

aḫṭâr : Ar. (kutrun çoğu). Taraf.

amîḳ : Ar. Derin.

ânîf: Ar. Pek yakında geçen.

âşâr : Ar. (eserin çoğu), vücuda kalkmış bir şeyin kalan kısmı.

âsâyîş : Fa. Güvenlik, huzur.

âşayân : Fa. Mesken, ev.

âtî : Ar. Gelecek, gelen kişi veya şey.

atş: Ar. Susuzluk.

avdet : Ar. Geri gelme, dönme, dönüş.

âver : Fa. Getiren, taşıyan.

âzad: Fa. Kurtuluş.

azîmet: Ar. Gitme, gidiş.

baħr: Ar. Deniz, büyük göl veyâ nehir.

bâlâ: Fa. Yüksek, yukarı, üst, yüce.

bidâyet: Ar. Başlama.

bed’: Ar. Başlama, başlayış.

bedâyi’: Ar. Eşi ve benzeri olmayan güzel, mükemmel ve yeni şeyler.

belde: Ar. Şehir, kasaba, memleket.

bender: Ar. Ticâret yeri.

berrak: Ar. Nurlu, pek parlak, duru, açık.

berriye: Ar. Çöl, ova.

beyn: Ar. Aralık, ara.

bi’n-nefes: Ar. Bizzât.

bî-hûde: Fa. Boşuna, boş yere.

bilâd: Ar. Memleketler, şehirler, kasabalar.

bi-l-arikâb: Ar. Bindirilerek.

bi-l-istifâde: Ar. Faydalanarak, yararlanarak.

bi-l-istiħbâr: Ar. Heber alarak.

bil-ittiba’: Ar. Tâbî olarak.

bi’-l-tedriç: Ar. Derece derece, yavaş yavaş,

bostân: Fa. Sebze ve meyve bahçesi.

bürhân: Ar. Delil, isbât, hüccet.

câ-be-câ: Fa. Yer yer.

cânib: Ar. Taraf, cihet, yan.

cebel: Ar. Dağ.

cehele: Ar. Bilgisizler.

celb: Ar. Çekme, çekiş, kendine çekme.

cem': Ar. Birden fazla insan, hayvan ve eşyâyı gösteren isim.

cemîle: Ar. Hoşa gitmek için yaranma, güzel yazılar.

cem'yyet: Ar. Topluluk.

cenûb: Ar. Güney.

cereyân: Ar. Akma, akım, geçme.

cerh: Ar. Yaralama; yaralanma.

cesâmet: Ar. Büyüklük.

cesîm: Ar. Kocaman.

cevelân: Ar. Dolaşma, gidip gelme.

ceyş: Ar. Asker, ordu.

cidâl: Ar. Karşılıklı kavga, savaş.

cihân-ârâ: Fa. Dünyâyı süsleyen.

cihet: Ar. Yön, taraf.

cism: Ar. Beden, gövde.

ciyâdat: Tâzelik.

cuşâcuş: Fa. Çok coşkun, taşkın.

cünun: Ar. Delirme, çıldırma, delilik.

der-aķab: Fa. Hemen arkasından.

derûn: Fa. İç, içeri.

deryâ: Fa. Deniz.

dûçâr: Fa. Tutulmuş, uğramış, yakalanmış.

duhûl: Fa. İçeri girme, içine girme.

dülgerlik: Fa. Ebniye işleriyle meşgul olan adamın sanatı.

ekl: Ar. Bir şey yemek, yenilme.

elvan: Ar. Renkler, çeşitler.

el-yevm: Ar. Bugün, bugünkü günde.

emrâz: Ar. Hastalıklar

emţar: Ar. Yağmurlar.

emti'a : Ar. Satılacak şeyler, mallar.

envâl: Ar. Mülkler, para ile alınan şeyler.

enhâr: Ar. Irmaklar, çaylar.

erkân: Ar. Esaslar, destekler, direkler, sütunlar.

esâret: Ar. Kölelik, kulluk, hüküm altında bulunma.

esliha: Ar. Silahlar.

esved: Ar. Siyah, kara.

eşcâr: Ar ağa lar.

evceh: Ar. En vecihli, pek münâsebetli,  ok uygun.

eyyam: Ar. G nler.

ez-c mle: Fa. Bu arada, bařlıca,  zellikle.

fâcia: Ar. Âfet, musibet.

faḥime: Ar. Çok kuvvetli, îtibar ve nüfûz sâhibi olan.

fâmiyâ: it. Âile, hânedân.

fellâḥ: Ar. Arap, zenci.

ferâmüş: Fa. Unutma, hatırdan çıkma.

Ferdâ: Fa. Yarın, yarınki gün, günün ertesi.

ferîd: Ar. Tek, eşsiz.

fermâ: Fa. Süren.

fıḳdanı: Ar. Yokluk, bulunmazlık.

fırḳa: Ar. Yedi alayden mürekkep hey'et-i askeriyye ki, usûlen bir ferîkin kumandası altında bulunur.

fürûât: Ar. Dallar, budaklar.

fürûḥt: Fa. Satma, satım, satış.

ğadr: Ar. Hâinlik, vefasızlık.

ğanâim: Ar. Düşmandan alınan mallar.

ğarb: Ar. Batı.

ğâret: Ar. Düşman toprağına yağma için yapılan saldırış.

kerde: Fa. İsimlere eklenerek yapılmış, edilmiş.

geşt: Fa. Gezme, seyretme, dolaşma.

ğıpta: Ar. Aynı hâli şiddetli arzu etme.

gül-gune: Fa. Gül renkli.

güzâr: Fa. Geçme, geçiş.

güzîn: Fa. Seçen, seçilmiş, seçkin, beğenilmiş.

hâ'iz: Ar. mâlik, sâhip; taşıyan.

harâbe: Ar. Eski binaların yıkıntısı.

harâret: Ar. Sıcaklık.

harbe: Ar. Kısa mızrak, süngü.

harîf: Ar. Sonbahar, güz.

haşîn: Ar. kuvvetli, sağlam.

haşr: Ar. Mahsus kılma, kılınma.

haşerât: Ar. Küçük böcekler.

havâli: Ar. Etraf, çevre.

havza: Ar. Açık ve düz olan deniz kıyısı.

hayfâ: Ar. Yazık ki.

hecîn: Ar. Melez.

hengâm: Fa. Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

hevl-nâk: Ar. Fa. Korkunç, korkulu.

hıdiv: Fa. İmtiyazlı Mısır vâlisi veyâ bu vâlînin ünvânı.

himâr: Ar. Erkek eşek.

hudûd: Ar. Sınırlar, uçlar, bucaklar.

huliyât: Ar. Altın, gülmüş, pırlanta gibi zînet eşyaları.

hûn: Ar. Kan.

hurşîd: Fa. Güneş.

hurûc: Ar. Çıkış, çıkma; dışarı çıkma.

hurûşân: Fa. Çağlayan.

huţût: Ar. Çizgiler.

huzaret: Ar. Yeşillik, sebze.

hüküm-rân: Ar. Hüküm süren.

ıtriyye: Ar. Kokulu, güzel koku ile ilgili.

i‘âşe: Ar. Yaşatma, geçindirme.

ibtidâ‘: Ar. Başlangıç.

ictimâ‘: Ar. Toplanma, bir araya gelme.

idhal: Ar. İçeri sokma.

igtinâm: Ar. Yağma ve talan.

igtişâşât: Ar. Karışıklıklar, bozukluklar, fenalıklar.

ihâta: Ar. Bir şeyin etrafını çevirme.

ihdâs: Ar. Meydana getirme icat ve ihtira.

ihrâk: Ar. Yakma, yakılma.

ihtilâf: Ar. Anlaşmazlıklar, aykırılıklar.

ihtimam: Ar. Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme.

ihtirâşât: Ar. Aşırı istekler.

ihtişâm: Ar. Şanlı görünüş.

ihzâr: Ar. Hazırlama, hazır etme, edilme.

iktifâ: Ar. Yeter bulma.

i‘lâ: Ar. Yükseltme, yükseltilme, yüceltme, yüceltilme.

iltihâk: Ar. Katılma, karışma.

iltimâs: Ar. Yapılmasına isteme.

imlâ: Ar. Doldurma, doldurulma.

imrâr: Ar. Geçirme, geçirilme.

imtidâd: Ar. Uzama, uzanma.

inâş: Ar. Kızlar, kadınlar.

inhâ': Ar. Bir vazifeye tayin veya bir maaşa terfi için yazılan yazı.

inhıraf: Ar. Doğru yoldan çıkma.

inhıtât: Ar. Düşme, aşağı inme.

inkırâz: Ar. Bir bütünden tek kişi kalmayarak şekilde tükenme.

inşisâm: Ar. Parçalanma bölünme, ayrılma.

inşita': Ar. Kesilme; arası kesilme.

inşibâb: Ar. Dökülme, başka suya karışma.

intisâb: Ar. Bir yere bağlanma, kapılanma.

intizar: Ar. Beklenme, beklenilme.

irkâb: Ar. Bindirme, bindirilme.

irtifâ': Ar. Yükselme.

irvâ: Ar. Suyu kandırma.

işâl: Ar. Ulaşma, ulaştırılma.

ışkâ: Ar. Sulama.

işlah: Ar. İyi bir hale koyma.

istidlâlen: Ar. Delil ile.

istiğrâb: Ar. Garip bulma, şaşma.

istiğrâk: Ar. Dalma, içine gömülme.

istiğdâm: Ar. Kullanma, hizmete kabul etme.

istiğkâm: Ar. Sağlamlık, kuvvet.

istiğşâl: O. Elde etme.

istikrâr: Ar. Karar bulma, yerleşme.

isti‘mâl: Ar. Kullanma.

işrâk: Ar. Doğarak etrafı ışıklandırma.

iştihâr: Ar. Ün alma, ünlü olma.

i‘tidâl: Ar. Orta oluş, ortalama.

i’tlâf: Ar. Uyuşma, uygunluk.

ittihâz: Ar. Edinme, kabul etme.

ittisâ‘: Ar. Bollaşma, genişleme.

i‘zam: Ar. Yollama; gönderme.

ķabza: Ar. Tutacak, tutamak yeri, sap.

ķadem: Ar. Yarım arşın uzunluğunda bir ölçü.

kâffe: Ar. Hep, bütün.

ķâfile: Ar. Birlikte yolculuk eden topluluk.

ķahķarî: Ar. Geri çekilmekle ilgili.

ka‘r: Ar. Çukur şeyin dibi.

ķarâbet: Ar. Yakınlık.

ķarîb: Ar. Yakın, yakın olan.

ķâri’in: Ar. Okuyanlar, okuyucular.

ķarye: Ar. Köy.

kat‘: Ar. Geçme, yol alma.

ķavs: Ar. Yay, keman.

kelâl: Ar. Yorgunluk; bıkkınlık.

ķeşmeķeşe: Fa. Çekişme, kavga; mücadele.

ketm: Ar. Bir sözü, bir haberi, bir sırrı saklama, gizli tutma.

kezalik: Ar. Bu da böyle.

killet: Ar. Azlık

kıta: Ar. Parça, bölüm, kısım.

kıyâm: Ar. Ayaklanma.

kirâm: Ar. Soyu temiz olanlar.

kumpânya: Fr. Şirket.

Küllîyyen: Ar. Büsbütün.

lehîb: Ar. Ateşin sıcaklığı.

lenger-endâz: Fa. Demir atan.

levha: Ar. Duvara asılacak kâğıt veya resim.

li-ecl: Ar. İçin, maksadıyla.

lisân: Ar. Konuşulan dil.

livâ: Ar. Beyrak.

ma‘a-hâzâ: Ar. Böyle iken, bunula beraber.

madâm: Fa. Eş, zevce.

mafşal: Ar. Oynak yeri.

mâh: Fa. Ay.

maḥkûk: Ar. Çelik kalemle sert bir şey üzerine kazılmış.

maḥlût: Ar. Karıştırılmış, karışık.

maḥreç: Ar. Çıkılacak kapı.

maḥşuş: Ar. Özel, bilhassa.

maḥzuḫiyet: Ar. Hoşnutluk, memnuniyet.

maişet: Ar. Yaşama, yaşayış.

ma‘iyyet: Ar. Bir büyük me‘mûrun emri altında bulunma.

mağşûd: Ar. İstenilen şey, istek.

ma‘mûl: Ar. Yapılmış, işlenmiş.

ma‘mûlât: Ar. Yapılmış şeyler.

manzar: Ar. Görünen yer.

maraz: Ar. Hastalık.

ma‘rûf: Ar. Belli.

masnu‘ : Ar. san‘atla yapılmış.

mażbût: Ar. Dağınık olmayan.

mebâhis: Ar. Araştırma, arama yerleri.

mebzul: Ar. Bol, çok.

mechûliyet: Ar. Bilinmezlik.

medhal: Ar. Girecek yer, kapı.

medîd: Ar. Uzun, çok uzun süren.

mefkûd: Ar. Kayıp, yok.

mehbit: Ar. İnecek yer.

me‘hûz: Ar. Alınmış.

melâl: Ar. Usanç, usanma, bıkma.

memnû‘iyyet: Ar. Yasaklık, yasak edime.

men‘: Ar. Yasak etme.

menba‘: Ar. Kaynak.

menķûş: Ar. İşlenmiş, boya ile süslenmiş.

mensûb: Ar. Bir kimseye, bir şeye nisbeti olan.

merbûṭ: Ar. Bağlanmış, bağlı.

meserret: Ar. Sevinç, şenlik.

mestûr: Ar. Örtülü, kapalı.

metâ'ib: Ar. Yorgunluklar.

mevâ'ız: Ar. Öğütler.

mevâd: Ar. (mâddenin çoğu) bir şeyin müteşekkil bulunduğu cesim.

mevsim: Ar. Yılın dört bölümünden her biri.

mevsûm: Ar. Ad verilmiş.

mezc: Ar. Karıştırma.

mıntaḳa: Ar. Yer yuvarlağının üstündeki bölge.

mihmân: Fa. Büyükler, ulular.

miḳyâs: Ar. Kıyas edecek âlet.

minvâl: Ar. Tarz, yol, şekil.

misillü: Ar. Benzer gibi.

miyâh: Ar. Sular.

mizân: Ar. Terazî.

muahḥaren: Ar. Sonradan.

mu'âvedet: Ar. Geri dönme, dönüş.

muḥârebât: Ar. Savaşlar.

muḥarrere: Ar. Yazılı.

muḥâṭara: Ar. Tehlike.

muḥavvif: Ar. Korkutulmuş.

muhib: Ar. Seven, sevgi besleyen, dost.

muhiṭ: Ar. Etrafını çeviren, kuşatan.

muḥtelif: Ar. Türlü, çeşitli, çeşit çeşit.

muḳaddeme: Ar. Öne geçen.

mûmâ-ileyh: Ar. Adı geçen, yukarıda anılan.

munis: Ar. Sevimli.

muṭâva‘at: Ar. İtâat etme.

mu‘tedil: Ar. Ne az, ne çok, orta halde bulunan.

muvâṣalat: Ar. Ulaşma; yetişme.

mübîn: Ar. İyiyi ve kötüyü ayıran.

müdeḳḳin: Ar. En ufak gizli şeyler görenler.

müdevver: Ar. Döndüren, çeviren.

müdiriyyet: Ar. Müdürlük, müdürün makam ve vazifesi.

müfâreḳat: Ar. Bir yerden ayrılma, uzaklaşma.

müfid: Ar. İfâde eden, anlatan.

müfterise: Ar. Yırtıcı hayvanlar.

mühellik: Ar. Öldüren, öldürücü.

mühimm: Ar. Önemli,

müka‘ab: Ar. Tûl ve arzı ve irtifâı olan.

münâzi‘: Ar. Ağız kavgası eden, kavgacı.

münbaış: Ar. Gönderilen.

münbît: Ar. Verimli.

münteşir: Ar. Yayılmış.

mürekkep: Ar. İki veyâ daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen.

mürûr: Ar. Geçme.

müşâdere: Ar. Yasak bir şeyin kanûna uygun olarak zabtı.

müsin: Ar. Yaşlı.

müşâbehet: Ar. İki şey arasındaki benzeyiş.

müşârünileyh: Ar. Adı geçen.

müşkilât: Güçlükler, zorluklar.

müte‘addid: Ar. Birçok.

mütecâvire: Ar. Komşu.

mütedeyyin: Ar. Dîne bağlı.

mütekevvîn: Ar. Vücuda gelen.

mütelezziz: Ar. Tad alan.

mütene‘vvi: Ar. Türlü, çeşitli.

müverrih: Ar. Tarih yazan.

müzeyyen: Ar. Süsleyen.

nâfi: Ar. Faydalı.

nâ-gehân: Fa. Ansızın.

naḳiyy: Ar. Temiz.

nâtık: Ar. Bildiren, bildirici.

nebâtât: Ar. (nebâtın çoğu) Otlar, ağaçlar ve çiçekler.

nefer: Ar. Tek kişi.

nema: Ar. Büyüme, uzanma.

neşv: Ar. Büyüme, selişme.

nevâz: Fa. Hoşlandıran.

nezd: Fa. Göre.

nihân: Fa. Gizli, saklı.

niza‘: Ar. Çekişme, kavga.

nübe‘ân: Ar. Suyun yerden çıkması, kaynama, fışkıрма.

pâ-ber-cây: Fa. Ayağı yerinde.

perestân: Fa. Tavus gibi güzel tüylü bir kuş.

piş-gâh: Fa. Ön.

piyâde: Fa. Yayan giden asker.

poyrâz: Yun. Kuzeydoğudan esen soğuk rüzgâr ve rüzgârın estiği yön.

pür: Fa. Dolu.

ra‘d: Ar. Gök gürlemesi.

raşad: Ar. Gözetme.

re‘is: Ar. Baş, başkan.

reşk: Fa. Kıskanma, hased günü.

revâyiḥ: Ar. Kokular.

rumüz: Ar. Remizler, işâretler.

rü‘esâ: Ar. (Re‘isin çoğu). Başkanlar.

rü-nümâ: Fa. Yüz gösteren, meydana çıkan.

sâbıka: Ar. Geçmiş şey.

şafaht: Ar. Safhalar.

saḥîf: Ar. Boş.

sâkin: Ar. Oturan.

sâlḥurde: Fa. Çok yaşlı.

şanem: Ar. Put.

sâni: Ar. İkinci.

şayd: Ar. Avlama, avlanma.

şayf: Ar. Yaz.

şayyâd: Ar. Avcı.

sedd: Ar. Engel olma, baraj.

sefid: Fa. Ak.

şelâşe: Ar. Üç.

serḥadd: Fa. Sınır.

seyr: Ar. Yürüme, hareket.

seyyâḥ: Ar. Gezici.

silsile: Ar. Zincirleme olan şey.

sitâyiş: Fa. Övme, övüş.

su‘: Ar. Kötü, fenâ.

şu‘ûd: Ar. Yukarı çıkma, yükselme.

sükkânı: Ar. Oturanlar.

süvâr: Fa. Ata binmiş.

süyul: Ar. Seller.

şâb: Ar. Genç.

şarḥ: Ar. Doğu.

şâyân: Fa. Yakışır, değer.

şecâ‘at: Ar. Yiğitlik.

şedîd: Ar. Sert, sıkı.

şenî‘: Ar. Kötü.

şikâr: Fa. Avlama.

şimâl: Ar. Kuzey.

şir-i jiyân: Fa. Kızgın.

şua‘bât: Ar. Bölükler.

Şu‘be: Ar. Bölük.

şûrezâr: Fa. Çoraklık yer.

şü‘â: Ar. Güneşten veya diğer bir ziyâdan nazırın gözüne doğru uzanır gibi görünen nûr teli, pertev.

ta‘affün: Ar. Çürüyüp kokma.

ta‘alluk: Ar. İlgisi olma.

taammüm: Ar. Genelleme.

ta‘ayyüş: Ar. Yaşama, geçinme.

tabiiyy‘e: Ar. Tabiat bilgisi.

tafşil: Ar. Açıklama.

taḥaccür: Ar. Taşlaşma.

taḥarriyât: Ar. (taharrinin çoğu). Araştırma bir şeyin iyisini veya lazımını bulmak için arayıp tahkik ve tedkik veya intihâb etme.

taḥarriyât: Ar. Aramalar, araştırmalar.

taḥlîş: Ar. Kurtarma, kurtarılma.

taḥşîd: Ar. Yağma.

taht: Ar. Alt.

taht: Fa. Hükümdarların oturduğu büyük koltuk.

taḥvîl: Ar. Değiştirme, değiştirilme, çevirme.

taḥrîb: Ar. Yaklaştırma, yaklaştırılma.

taḫşimât: Ar. Bölmeler.

ta‘m: Ar. tad, lezzet.

târâc: Fa. Çapul, talan.

tarâşsud: Ar. Gözetme.

ṭariḳ: Ar. Yol.

tar-ü-mar: Fa. Perişan.

taşavvur: Ar. Zihinde şekillendirme.

taşavvurât: Ar. Zihinde suret verme.

taşmîm: Ar. Katiyeyen kararlaştırma.

taṭlîḳ: Ar. Boşanma.

tebâ‘üd: Ar. Uzaklaşma.

tebeddül: Ar. değişme.

tecennün: Ar. Delirme.

te’dîb: Ar. Bir suç işleyen, başkalarına örnek olacak şekilde, cezalandırma.

tedricen: Ar. Yavaş yavaş.

te’ehhül: Ar. Evlenme.

te’emmül: Ar. İyice düşünme.

te’essüf: Ar. Kederlenme.

teferru‘ât: Ar. Ayrıntılar.

tefrîk: Ar. Ayırdetme.

tehyi'e: Ar. Hazır etme.

tekellüm: Ar. Söyleme, konuşma.

temâdi: Ar. Sürme.

temâyül: Ar. Eğilme.

temdîd: Ar. Uzatma.

tenâkuş: Ar. Azalma, eksilme.

tenâsül: Ar. Birbirinden doğup üreme.

tenezüle: Ar. Alçalma, inme, aşağılama.

tenkîl: Ar. Örnek olacak bir ceza verme.

tensiqât: Ar. Düzenleme.

tersîm: Ar. Resmini yapma, yapılma.

teşâdüf: Ar. Rastlanma.

teskîn: Ar. Sâkin kılma, kılınma.

tevessü: Ar. Genişleme, yayılma.

tevsi': Ar. Genişletme, genişletme.

tezâyüd: Ar. Çoğalma, artma.

tezeyyün: Ar. Süslenme.

tilâl: Ar. Tepeler, kümeler.

tırûk: Ar. Yollar.

tul: Ar. Uzunluk, boy.

tüyur: Ar. Kuşlar.

ubûr: Ar. Bir başka tarafa geçme.

urbân: Ar. Çöl Arapları, aşiretler, bedevîler.

ülû'in-nühâ: Ar. Akıllı kimseler.

ümerâ: Ar. Emirler beğler.

üss: Ar. Herhangi bir saldırışa esas olmak üzere önceden donatılmış olan yer.

vaḥâmet: Ar. Tehlikeli olan şeyin hâli.

vaḥid: Ar. Tek, bir.

vaḥşiyâne: Ar. Vahşilikle.

vâḳi: Ar. Olan, olay.

vasaṭ: Ar. Orta.

volta: İtal. Aşağı yukarı gidip gelme.

vuku': Ar. Olma, oluş.

vürûd: Ar. Geliş gelme.

vüs'at: Genişlik.

vüşta: Ar. Ortalar.

zaḥâir: Ar. Zahireler.

zâhib: Ar. Bir fikir veyâ zanne uyan.

zâ'il: Ar. Sona eren.

zeber: Fa. Üst.

zelâl: Ar. (zıllın çoğu). Gölgeler.

zîr: Fa. Alt.

zirâ': Ar. Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü.

ziyâde: Ar. Artama, çoğalma, çok.

zorbâz: Fa. Beden ve kollarının kuvvetiyle ağır şeyler kaldırmak gibi oyunlar yapan canbaz.

zükûr: Ar. Erkekler.

zürriyyet: Ar. Nesil, kuşak.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METİN

Halfâ'nın Tarz-i İdâre ve Âşâr-ı Atîkasına Dâ'ir

Kurs: Halfâ 'yı muhâfaza eden birinci nokta ve Sudân şimâlînin da hudûdu olup Nil üzerinde kâ'in ve kadîm bir memleketdir ki Romalılar zamânından kalma tepeler ve bu zamândan daha evvel kalmış harâbeler mevcûddur. Bu memleket cânib-i garbisinde bulunan şelâlede taşdan yontulmuş kadim üç *emrehe*⁶⁴ vardır. Nuba Hristiyânları bu üç binâdan birini kendilerine kilise ittihâz etmişler ve duvarlarına kutbi hatıyla karmakarışık yazılar yazmışlar ki bunların içinde pek çok âyet-i tevrâtiye ve mevâ'ız dahi mevcûddur. Halfâ: birinci şelâleden 226 mil ba'id bir karyecikdir, cânib-i şimâlde ittisâ'i 21 55 ve şarkde tûlu 31 19 mildir, Ahmedi Mehdi'nin hengâm-ı hurûcunda serhaddı muhâfaza etmek üzere sevk edilen Mısır askerinin ikâmeti için Halfâ'nın cihet-i şimâlînde hasîn ve metîn bir kışla ve derûnunda bir askeri hastahânesiyle hapishâne binâ ve inşâ edilmiştir, iki Şu'be olarak buradan bed' eden şimendifer hattının bir Şu'besi Nil'in hîzasından Kermete'ye ve diğer Şu'besi şahrâları kat' ederek Abi Hamed ve Hartum'a gider. Gerek şimendiferin ve gerek Nil'de işleyen vapurların edevâtı için burada demir ve bâkır dövmeye mahşuş büyük bir fâbrika ve muhâfız ve kumândanın ikâmetleri için büyük bir binâ ve kadîm bir câmi-i şerif mevcûddur.

Halfâ'nın cânib-i şimâlînde Tefîkiyye karyesi ki eski zamândan Oser Tesen ismiyle mevsûm idi, derûnunda esbak Hıdiv-i Mısır merhum Tefîk paşa tarafından bir câmi-i şerif inşâ edildiği cihetle nâm-ı kadimi Tefîkiyyeye tahvîl olundu. Bu karye el-yevm hudutda mühimm bir bender-i ticâretidir.

Tefîkiyye ile Fereş beyinde Ferâ'ine, Roma ve Nuba Hristiyânları zamânında kalma pek çok âşâr-ı atîka vardır. Halfâ'nın karşısında ve cihet-i garbiyyesinde mevcûd iki kadîm heykelden birisi on ikinci âile Ferâ'ine'den Oser Tesen'in binâ gerdesi olup bu binânın balkonlarından kudsi'l-aqdâs nâmıyla ma'rûf balkonda bir taş bulunmuştur ki üzerine

---

⁶⁴ Ebrehe'den geliyor, Nuba Hristiyanlarının kullandıkları kilise ismi.

kendi taşvîrleriyle ahd-ı hüküm-rânesinde galebe çaldığı rü'esâ-i kabâ'ilin taşvîrleri menkûş olan bu taş İtaliya'da kâ'in Florence'ye nakl olunmuştur. İkinci heykel on sekizinci âile-i Ferâ'ine'den ikinci ve üçüncü Tutmislar'ın Libiyen, Finiğe ve sâ'ireye gâlib geldiğini müşavver olan heykeldir ki bundan on tokuz ve yirminci âile-i Ferâ'ine'den bulunan Koş'un ve bazı ümerâsının isimleri daği mahkûkdur.

Halfâ'nın cânib-i cenûbinden iki mil uzakda ve ikinci şelâleden bed' ile cihet-i garbiyyesinden beş mil mesâfede kâ'in şelâlede Hecer Abi Şîr nâmıyla ma'rûf büyük bir taş vardır ki buraya gelen seyyâhîn ve zâ'irîn şelâleyi lâıykıyla görüp temâşâ etmek için bu taşın üzerine çıkarlar. Seyyâhların min'l-kadîm âdetleridir ki bir eski binâyı ve âşâr-ı kadimeden yâhûd bir heykel ve taş zıyâret ettikleri zamân güyâ tezkîr-i nâmları emeliyle o binânın duvârına isimleri yazarlar, hâkikatde ise o âşâr-ı nefîse-i kadîmeyi nâmlarıyla telvîş ederler. Bu kısım cehele-i seyyâhîne aynı sayyâhîn-i câhile daği bil-ittiba' o eser-i kıymet-dârın her tarafını isimleriyle imlâ ederler; daha garîbi, daha şâyân-i te'essüf ciheti şu ki o âşâr-ı nefîsenin, o şanâyî'-i bedî'a ile müzeyyen kitâbât-i cemîle-i târihiyyenin tâ ortasına eşek na'li kadar büyük harfler ile kendi ismini yazanlar, sonra da kızmağa uğraşanlar vardır, böyle âşâr-ı nefîseyi yaz-boz tahtasından beter bir hâle getiren bu gibi zâ'irinin başı kızma ile ezilse lâıyk ve ahrâdır.

Mısır'ın feth-i evveli devâm ettiği müddet Abi Şîr beldesi Mısır ile Sudân beyninde sınır ve serhadd idi. 1281 sene-i hicriye ve 1879 sene-i mîlâdiyesinde Musa Paşa buranın bir vâlî-i adâlet pirâ-i kâr arası bulunduğı sırada Hartum'da bulunan Arnavut asâkeri işyân ve Hartum'u terk ile firâr ederler. O esnâda Mısır'da bulunan Paşayı müşârünileyh bu haberi esef âveri alınca derhâl bir kuvve-i askeriye ile Mısır'dan kıyâm ve hareket eyleyerek Abi Şîra karîb Hor Musa Paşa kıyyesi civârında firâr-ı asâkere teşâdüf eder, bunlar hemen orada tenkîl ve te'dîb edildiğı cihetle kırye-i mezkûreye Hor Musa Paşa tesmiye olunmuştur.

Kal'ayi Ma'tûka: Kerpiçden binâ olunmuş metîn ve muhkem bir Kal'adır ki bunun civârında üçüncü Oser Tesen'e mensûb küçük bir heykel bulunur ve mebâniyi kadimeden kalma harâbeler görünür. Vesmene: Seres'den 13 mil uzak bir kıryecikdir, Oser Tesen bu kıryeyi Mısır ile Sudân beynini faşl-ı hudûd ittihâz etmiş idi, kırye civârında kâ'in şelâle ona mensûpdur. Seres Halfâ'dan 33 mil mesâfede küçük bir kıryedir ki Ahmedi Mehdi'nin harba kıyâmı hengâmında Halfâ'dan bu kıryeye kadar demir yolu temdîd olundu. Mehdi

askeriyle Mısır üzerine hücum etmek üzere burasını muḳaddemetü'l-ceyş ve üssü'l- harekât ittihâz etmiş ise de asâker-i Mısıriyye bunları orada çil yavrusu gibi tar ü mar ve mecbûr firâr eylediler ve Seres'de derhâl metîn ve muḥkem bir istihkâm inşasıyla askeri ve toplarını oraya vaz' ve tahşîd ettiler. 1896 sene-i mîlâdında bu Mısır askeri, Seres'den Dunkula üzerine hücum ve Dunkula'yı zorbâzu ile fetḥ ve teşhir ettikleri zamâna kadar, Seres'de kalmışlardır.

Akâşa: Nil tarîkiyle Vesmene'den 39 mil uzak bir ḳaryecikdir. Şeyḥ Akâşa'nın ismiyle mevsûm olan bu ḳaryede bir ḳubbe mevcûd ve ziyâretgâhdır; buranın ehâlisi Şeyḥ Akaşa'nın saḥabeden olduđu i'tikadındadırlar; rivâyetlerine göre Akâşa 'Amru bin A's ḥazretlerinin askeriyle birlikde Dunkula'ya gelmiştir. Bu eşnâda hep Hıristiyân olan Sekut ehâlisiyle muḥârebe edilirken şehid olan Şeyḥ müşârünileyhin başını kesip Nil-i mübâreke ilḳâ edilir. Bu baş şuyun sathında yüzerek bugün Şeyḥin nâmına nisbet edilen ḳaryeye yakın bir yerde kendi kendine ḳaraya çıkıp büyük bir taş üzerinde bil-istikrâr her ṭerafa nûrlar saçmağa başlar. Şark ve ğarb ehâlisi bu ḥâli görünce dûçâr-i istiğrâb oldular. Bu ḥâlet-i ğarîbenin, bu ḥâdis-i ḥâriku'l'âdenin etrafa şâyi' olması üzerine her beldeden takım takım gelen ehâli başı kendi memleketine götürüp ziyâretgâh ittihâz etmek emeliyle münâzi'aya tutuşdılar beynlerinde cünûn ve cidâl ve cerḥ ve kâl olacak derecede yek-diğere düşdüler. Halk bu nizâ ve keşmekeşede olsun, başın üzerinde bulunduğu taş nâgehân çatlar. Ehâli bu ikinci ḥâdiseyi görünce artık nızâ-ı terk ile başı taşın içinde defn eyleyerek üzerine bir ḳubbe binâ ettikleri ki el-yevm ziyâretgâh olduğuna dâ'ir bâlâda zikri geçen ḳubbe işte bu Şeyḥ Akâşa'nındır.

Hâl bu ki İslâm müverriḥlarına göre bu Akâşa şiddîḳ a'zam (raza) ḥazretlerinin ahd-ı ḥalâfetlerinde Musailamahtü'l-Kazzâb'ın ḳatl edildiği gün Yamâma muḥârebesinde şehid olmuştur. Akâşa'nın cihet-i ğarbiyyesinden biraz şimâle inḥirâf şuretiyle Nil nehrine ḳarîb bir pınar vardır ki ehâli emrâz-i cildiye ve dâḥiliyeye nâfi'dır i'tikâdıyla bu pınarda yıkanır.

Fi 8 maḥrem 1327 tarihinde vâdî-i Ḥalfâ'dan hareketle âkşâma yarım sâ'at ḳalarak Ḥartum'un pişgâhında kâ'in ḳaryeye muvâşalatımızda şimendiferdeki eşyâlarımızı, gök ḳumpânyası tarafından Baḥr-ı Ezrak'ın sâhil-i ğarbisinde vâḳi' Ḥartum şehri önünde Prens müşârünileyh ḥazretleri için şuret-i maḥşuşada tehyi'e ve ihzâr edilmiş olan vapura ve buna

merbuʔ bir dahabiya ile Mâuna'ya naql eyledik. Dahabiya: Nil nehrine mahşuş yelkenli ve büyük bir sefînedir ki müsâ'id rüzgârla ve yâhûd kürekle yürümeye muhtâc kalmamak ve yolunu muntâzamen devâm edebilmek için bir küçük vapur tarafından cer olunur derûnu güzel kamâralar ile mücehhez olan bu dahabiyada bir iki sâ'at ârâm ve istirahatden sonra sâhil-i Nil'e karîb mürtefi' bir mevki'de binâ edilmiş olan Restorân de globe nâm loğantaya giderek orada akşam ta'âmını tenâvül eyledik. Bu loğantada Amerikalı, İngiliz, Fransız ve Alman olmak üzere familyalarıyla beraber seyâhate çıkmış bir hayli zevât dahi bulunuyordu. Bu cihân görmüş seyyâhlar ile bir iki sâ'at kadar tatlı tatlı şöbet ve mükâlemeden sonra dahabiyamıza avdet eyledik.

Bu Hırtum şehri 15 37 10 arz-ı şimâlî ile 15 16 45 tül-i şarkide kâ'indir. Nuba'nın kısm-i i'lâsında ve Nil'i teşkil eden Baır-ı Ebyaz ve Baır-ı Ezrak'ın mağall-i ictimâ'nda ve sath-i baır 385 metre irtifâ'nda vâki' ve 57000 nüfusu câmi' olan bu şehrin ehâlisi bir tarafından Sudânnvüsta ve Hebeş'la, diğer tarafından baır-i ahmer savâhilindeki Meşu' ve Savâkın ve sâ'ir-i iskelelerle, bir tarafından Kahire ve İskenderiye ile pek işlik ticâreti vardır. Nil büyük bir tarîk-i ticâret olduğdan başka Sudân'ın iç taraflarına gidip gelir vapurları ve baır-i ahmer savâhiline amed ve şedd eden şimendiferleri vardır. Ehâlisi Arap, zenci, Türk, kıbtî ve sâ'ireden mürekkep olarak ekşeresi Müslimdir. Şehr-i mzkûr 1240 târihinde Mehmed Ali Paşa merhum tarafından Sudân'ın fethi sırasında, te'sis edilerek, Sudân-i Mısıriyye merkez ittihâz olunmuş ve mevki'nin ehemmiyeti hasebiyle pek az zamânda terakki ve tevessü' etmiştir.

Bu şehre dâhil olduğumda İstanbul'un ak deniz ve kara deniz olan manzarası derhâl piş-nigâh-i hayâlımda tecelli etti. Zira İstanbul nasıl ak deniz ile kara deniz nâzır ve ak denizin sâhil-i şarkısında Üsküdar ve muvâcehesinde Bek oğlu cihetleri mütenâzır ise Hırtum şehri dahi Nil-i Ezrak ve Nil-ı Ebyaz'a nâzır olmak ve muvâcehesinde bizim Sirkeci istasyonu gibi sâhil-i Nil'de karye-i cedide istâsyon ve amâkını ve cihet-i garbisinde Omdurmân kaşabası bulunmak şuratiyla hemen İstânbül'umuzu tanzir ediyordu.

Bu şehri her türlü meyve, sebze, akmişe ve sâ'ire satılır çârşısı ve pâzarları ve müte'adid kâr-gir ve cesîm câmi'leriyle küçük bir kışlası ve esliha, emti'a ve cephâne hafzına mahşuş mahzenleri ve tersâne kulkullu ve küçük bir i'mâlât hânesi vardır. Buranın yağmurları Ağustos'dan Eylül evâsıtına kadar devâm eder, Hızırândan teşrîn-i şâniye kadar hava

fevķ'al-‘âde ve vahâmet kesb eder. Şehir ile mültekâ-i bahreyn arası kâmilten ħurmâlîķ olduđu gibi birķoķ mezra‘a ve bostânları da vardır. Buğday nev‘inden duĥun denilen sümbüle tahînîye ile buğday, arpa, ful, susam, pamuķ, ķavun, ķarpuz, ĥurma ve her türlü sebze limon, portakal, üzüm, Frenk inciri, nar, şeftalı, elma, armûd, muz gibi enva‘-i fevâķî maĥsulât-i maĥallliyyeden ve altın ve gômüş telden fincân zarfî ĥulliyât sâ‘ire ile esliĥa tezeyyün etmek, dülgerlik ile esliĥa ve merķûb yapmak, yün ve pamuķdan bez işlemek başlıca ma‘mûlât şınâ‘isidendir. Ĥartum’dan başlıca dört tarîķ ile çıkılır ki biri El-Abîde’ye diğeri Ĥundofru’ya üçüncü Ĥoz recebe’ye yeni bir diğeri yolu Dungula’ya dördüncüsü Abu-ĥerâz’a geçerek Gurdârîf’a vâşıl olur.

Ĥartum’un Ahvâl-i Târiĥisi

Ĥicretin ikinci aşrında baĥr-i ahmer tarîķiyle cezîre’t-ül-arap’dan kıt‘a-i Sudân ’a geçen Bin Ömer ķabile-i cesîmesinin Ĥartum ve Sinnâr ve Feyz oğlu ve Kurdufân ĥavâlisine intişâr ile ileri gelenlerden devâ-i naķiyy mişillü kendisine ĥüküm-dâr süsü bile vermiş ve Ĥartum ile Feyz oğlu beyninde ki arâz-i fesiĥe-i cesîmede medeniyet-i İslâmiyeyi te’sis etmiştir. Bunlardan bir takımı Kurdufân ĥavâlisine dağıldıķlardan İslâmiyet bu şuretle Sudân-i şarkıye ve şadr-i İslâmdan beri Ĥebeş iklimine mehbit-i hidayet olmuşdur. Oradan da Şomalı taraflarına bi’t-tedrîc Sudân-i vusta’ya ve İspanya’dan çıkarılan Müslümanlar da Sudân-i ģarbiye duĥûl ederek nûr-i tavĥid veşeniyetin âdet-i fâcia-i şenî’sini maĥv etmiş ve onuncu aşr-ı İslâmıda Rila‘ ve Berbere limânlarına ķadar savâĥili ve şimâl sâĥilleri saltanat-i muĥallede-i Osmâniyenin taĥt-i ĥükümetine girip Nil vâdîsında ise Mısır’dan Ĥartum’a ķadar yayılıp gelen ebnâ-i Osmâniyeden şimdi Berberi denilen zürriyyeti meydâna getirecek şurette münâsebât-i münteşir-i unşuriyye ĥuşula gelmiştir; faķať bir aralık Mısır’da ehliyetsiz amir veya Şeyĥ-ı beled denilen kölemenler yüzünden mütevellid iğtişâşât ĥasebiyle bu intişârın dâ’iresi daha ziyâde tevessü edemeyerek ikinci münâsebât-i lâĥiķadan münbaiş muvâşalât kâmilten inķita‘ eder gibi bir ĥâle gelmiş olduđu ĥâlde cennet-mekân sultân Salim şehid devr-i saltanatında vâlî naşb buyurulmuş ve zamânın ihtiyâcâtı ĥaķķıyla tekdir-i meziyyitini hâ’iz bulunmuş olan Firdevs-aâşayân Mehmed Ali Paşa Sinnâr’ın, derece-i mebzuliyetini bi-l-istiĥbâr taĥķiķ eylediği altın ma‘denlerini ele geçirmek ve Dunkula’da birleşip ser-geşlikde pâ-ber-cây-i inâd olan kölemen baķıyye’t-ül süyufunu

ezmek ve evel havâliyi de bi-hakkın taht-i idâreye alıp fitreten cesûr olan sekenesinden ahza başladığı asâker-i muntazamadan bir kısmını teşkîl eylemek hûşuşundaki mütâla'âtını mevķ'i-i tatbîke koymak üzere evvel emirde bazı hadâyâ i'tâsıyla nezdine celb ettiği Abâbıda urbânın Şeyhî Helîke ma'rifetiyle meşâyih-i sâ'ire-i urbân nezdinde icrâ etirdiği telkînât-i iknâ'îye sırasında ittihâd-i dîni mâni' her hûşumet olduğundan bahisle ve envâ' şuretle gösterdiği istimâletler ve Şeyh-i mûmâ-ileyh tarafından edilen teşvikler te'sîriyle bir his temâyül zuhur etmesi ve hatta bunlardan Berber emiri Neşreddin ile ümerâ-i sâ'ire beylerinde ve bütün Sudân'da otuz seneyi mütecâviz bir zamândan beri cereyân eden iğtişâsât ve muhâşamâtın müşârünileyh Mehmed Ali Paşa'nın taşmimâtına esbâb ve meydân-i cevelân hazırlamış olması üzerine sene-i merkûma cemâziy'el-evvelisinde 3400 piyâde ve 1500 Abâbde urbânından mürekkep şure-i mükemmelede teçhiz ettiği fırkayı mahdumu İsmâil Paşa ile ümerâdan Ababdîn kâşif kumandalarına vererek 1230 senesi Şa'bânında Nil tîrîkiyle sevk etti.

Bunlar Dunkula'ya veşullarında Şâykiyye denilen yerlilerle kölemenlerin karşı durmak isteyen kuvve-i mütebâkîlerini Nuba'da Fortı denilen mahallde bir sâ'at muhârebe ile târ-ü-mâr etikden ve bazı urbân ta'arruzatını dahi eşnâ-yı râhda def' eyledikten sonra Hartum'a ve oradan, İsmâil Paşa'nın te'minâtıyla, sene-i merkûma Ramazânın on ikinci günü Sennâr'a dâhil olan kuvve-i askeriye oranın bâdî isminde olan emirini dahi taven dâ'ire-i itâ'ata almış idi. Yine İsmâil Paşa'yı mütâ'ķib müşârünileyhin biraderi İbrahim Paşa ma'ıyyetinde birçok mühimmmât-i imdâdiyye ve Nil içinde lüzumuna göre takılıp büzülür bir haylide sâbih şâllar, şandâllar bulunduğu hâlde Mısır'dan Sennâr'a gelerek iki kardeş verdikleri karar üzerine İsmâil Paşa Feyz oğluna kadar nehr-i ezrak'ı teşkîl eden şuları mürur ve uğradığı yerlerde umur-i mülkiyeyi dahi tensîk ederek cebel Denķa'ya kadar gitmiş ve o havâlide kâ'in veled-medeni nâm mahallde letâfet-i havâsına mebni, 1238 senesi Şeferine kadar ikamet eyledikten sonra yine Sinnâr'a dönmüştür. İbrahim Paşa ise cebel Karine varabilip orada hastalandığından ric'at ederek bu sırada müşârünileyhumanın enşiteleri Defterdâr Mehmed Bek dahi on top ve dört bin kişilik bir fırka-ı askeriye ile Kurdufân havâlisine hareketle 1823 Şubâtının on beşinci günü muvâşalat eylediği Bârâ kaşabası civârında yerlilerle ettiği şedîd ve medîd bir muhârebeyi kazanmakla Kurdufân kaşabası dahi Sudân-i Mısıriyye iltihâk eylemiştir. İsmâil Paşa da bu harekât ve icraâtın orası çok geçmeksizin 1238 senesinde Hartum'la Berber arasında vâķi' Şendî'ye gelerek oranın Nemir

isminde bulunan emirden bin köle külliyyetlice altın tozu talebinde bulunmasıyla merkûm bâdî-i emirde muhâlefet göstermemiş ve bu emire güyâ muṭâva‘atlarına delîl olmak üzere müşârünileyh bir ziyâfet çekmiş ise de müşârünileyh ile ma‘iyyeti halkını misafir ettiği hâneye-med‘uvvin uykuda bulunmalardan bil-istifâde- âteş verdirmiş ve zâten sâz ve kumaşdan ibâret olan bu hane ân-i vahîdde ulu riz işti‘âl olmağla sükkân hâbîdesi de aynı zamanda tu‘me-i lehîb cansız olmuşlardır.

Bu hâdis e yerlilerden bir takımının isyâna kadar cür‘etlerine sebep vermiş ise de aşîler kuvve-i mevcûda tarafından Abûd nâm mevki‘de târ-ü-mâr edilmişlerdir. Kâyın birâderi İbrahim Paşa’nın bil-ihtiyâl böyle vahşiyâne ve hâ’in-ane bir şuretle i’tlâf eylediğini haber almış olan Kurdufân müdürü Defterdâr Mehmed Bek menhe, Cezîre-i Tûtî, Gelifon ve Halfâ cihetleriyle İşmeb havâlisi gibi dolaştığı yerlerde birçok hareket-i tezhibiyyede bulunduğdan sonra İşmeb şahrâlarında merkûm melik Nemir’a yetişerek ahz-i intikâm ve esnâ-yı avdetinde yine ümerâdan müsâid nâm Şeyhe teşâdüfle bil-muhârebe birçok emvâl ve ganâim iğtinâm eylemiş ve Şendî’yi daği ihrâk ve sekenesini katl ile Sinnâr ve Kurdufân havâlisinde âsâyışı ve intizâm-i idâreyi takrîr etmiştir. 1840 senesi teşrîn-i evvelinin on beşinde daği müşârünileyh Mehmed Ali Paşa Mısır’dan hareketle Feyz-oğluna kadar giderek oradan Hartum’a gelmiştir.

Orası nehr-i ezrak ile nehri ebyaz’ın mültekâsında sevķ’el-ceyş için üssü’l-harekât ve ticâret-i dâhiliyyede merkez-i muvâşalat olacak mühimm bir nokta iken o vakte kadar birkaç bâlıkçı külbesinden ibâret bulunduğundan temşirine dâ’ir icâb eden evâmiri i’tâ, hatta bi’n-nefes bazı inşâât ve te’sisâta ibtidâr ile Kahire’ye avdet etmiştir. Bu hengâmda oraya ibtidâ‘ Mirâlây Oşmân Bek nâmında bir zât ve muahharen Hurşid Paşa me’mur edilmiş olduğundan mûmâ-ileyhima da Fâşoda’yı taht-i idâreye idhâl eylediler. Bu sırada nehr-i ebyaz cihetleri daği nazar-i ihtimama alınıp bunun için iki hey’et-i keşfiye-i askeriyye tertib olunarak evvelkisi 1840 senesi Martın otuzuncu günü me’mur olduğu keşfiyatı ba’del-ifâ Hartum’a mu’âvedet etti. Bu hey’et ahiren livâ olan Binbaşî Selim Bek ile Süleyman Sa’id Paşa’nın Mısır’da zamân tevliyetinde bizzât gidip Berber’de esîr ticâretinin memnû’iyyeti i’lân verir. Günün miqdârını meşayihin tekdîr ve inhâsına ta’lik uşulunu ittihaz ile avdet etmiş olduğu hâlde 1867 sene-i mîlâdiyesine müşâdif 1279 sene-i hicriye-i kameriyyesinde Hıdiv neşb

olunan merhum İsmâil Paşa'nın on altı seneden ibâret olan müddet-i vîlâyetinde Mısırca dâhilen gibi Sudânca da gâyet ehemmiyetli harekât ve sevkiyât vuku' a bulmuştur.

Müşârünileyh mevkinin ve dâ'ire-i siyasiyesinin her yüzden ittisâ'-i emeline düşerek 1866 sene-i mîlâdiyesine müşâdif 1273 senesi Maḥarreminin on ikisi târiḥli bir kıt'a fermân-i 'âli ile yüzlerce seneden beri Ḥicâz, Yemen vîlâyetlerine merbuten idâre oluna gelen Meşu', Savâkîn kâim-maḳâmlıklarıyla müştemelâtın idâresi kendisine tevd'i olunmaḡla bir sene zarfında Zolâ havâlisini ve bu havâliden bir kısmın makarr-i idâresi olan Ḳarn beldesini ve müte'âkiben vâlisinden iştirâ şuretiyle Elât şehrini ve Bereka ve Ḳadarif ve el-hâşıl hemasin şuyunun yayıldığı havâli vâdîlarıyla Beni 'Amir arâzisini ya'nî Sudân şarkının bir kısmını, Mısır'da istiḥdâm eylediḡi ecânibden Muzencer nâmında bir zât ile sâ'ir-i Mısırlı me'murlar ma'rifetiyle, kâmilan taḥt-ı idâresine idḥâl eyledi. 1840 târiḥden beri Take nâmıyla kendi isminde olan müdiriyyetin merkezi – 1279 sene-i hicriyesinde El-kâş ırmâğının sâḥil-i şarkısında binâ ve etrâfı sur ile taḥkîm ve bir ḡayli ebniye-i emiriye ve ḡuşuşıye daḡi inşâ edilerek – Kasâlâ nâmı verilen maḡallle naḡl olundu. Çünkü bundan evvelce Sudân-i Mısır-i Oşmânının taḡsımât-i idâre-i mülkisi icrâ olunarak üç kısma ayrılmak ve evvelkine merc'iyeti Mısır olamḡ üzere Dunkula ve Berber müdiriyyeti, ikinciye merkez-i idâre-i i'tibâriyle Kurdufân, Sennnâr, Feyz-oḡlu, ve Baḡr-ı Ebyaz'den mürekkep Fâsoda müdiriyyeti, üçüncüye cihât-i müştemelesiyile beraber Meşu' ve Savâkîn daḡi dâḡil olarak Sudân-i şarkı müdiriyyeti nâmları verildikten sonra aḡtâr-i istivâ'iyeye doḡru tevsî' idâreye başlanılmışdır.

Şöyle ki: Avrupalılarca men' arzu edilmekte bulunan esîr ticâretinin ortadan külliyyen ḡalkması, Nil vâdîsiyle menâbı'na doḡru olan aḡalimin dâ'ire-i inzibâta vaz'ıyla ḡâbil olacaḡı yolunda bir niyet-i medeniyyet-perverânenin onlara ḡarşı işbâtı lazım geldiḡi ve yine onlardan adam istiḥdâm etmek şuratiyle bu niyet-i ḡâlîşeye bürhân gösterildiḡi gibi dar'ül-ḡilâfetül-celile daḡi mu'tedil renkde ubûdiyyet-mendâne fetihnâmelerle avukatlık mesleḡi destur-i harekât ittiḡâz olunmuş ve el-hâşıl 1287 senesine kânûn evvelinde müşârünileyh İsmâil Paşa tarafından naşb ve ta'yîn edilen İngiltereli Sir Samu'el Biker nâm zâtın riyâseti taḡtında gâyet mükellef ve muḡantân bir hey'et-i keşfiye İsviçden yolu çıkarılmışdır. Bu hay'et Ḥartum'a muvâşalat ve oradan cenûbe hareket ile 1871 senesi Nisânın yirmi birinde Ḳundukuru'ya gelerek burasının nâmını İsmâiliye'ye taḡvîl ve idâre-i Mısıriyye-i iltiḡâkını

i‘lân ile şobat şuyunun Nil ile iltikâ ettiği noktada merkez-i askeri te’sis ederek oradan esîr yüküyle geçecek gemileri taraşşud altına aldı. O sırada itâ‘at etmeyen Barı kabilesiyle temâdi eden mücâdelâta nihâyet vermek üzere Âbbu ve Vatiko ve Fuvura’da üç merkez-i askeri daha te’sis ettikten sonra Oniyoru ka‘ta‘ sı üzerine hareket ve mülki câbâriceyi kaldırıp yerine reyuncânı ikâma eyledi ve orasının da‘hi eyâlet-i Mısıriyye-i Osmâniye aksamından oldu‘ğu i‘lân edildi.

Sudân-i Osmâniyenin dâ‘ir-i idâresi bu şuratla Kündükuru’ya ya‘nî takriben bir derece arz-ı şimâlîda ahiren teşkîl edilmiş ve med‘hal Kongo hükümet-i müşkakillesinin elli kilometre kadar şimâlînde bulunmuş olan Onguyoru’ya kadar tevsî‘ ettikten sonra 1874 senesinde Sir Semu’el Biker’in verdi‘ği ist‘ifâ kabul olunup sevkiyât-i sâbıkadan kat‘en lil-nazar mûmâ-ileyhin dört sene imtidâd etmiş olan bu harekât-i istikşafiyesinde hazine-i Mısıriyye-i Osmâniyeden yirmi milyon Frenk kadar para şarf olunmuşdur.

Bir minvâl-i muharrer Sir semu’el Biker’in ist‘ifâsı üzerine İngiltere devlet-i fahimesi cânibden bu işe isti‘dâm olunmak üzere İngiltereli Marley Górdûn ekîden iltimâs ve tavsiye olunma‘ğa mer‘hum İsmâil Paşa tarafından bu iltimâs ve tavsiyenin kabul ve tervici te’emmül edilmekde iken mûmâ-ileyh Semu’el Biker’in Kahire’ye avdeti esnâda İsmâil Eyüp Paşa nâmında bir zât umum-i Sudân hüküm-dârı unvânıyla me’mur edilmek Zibeyr bin Rahma Paşa vasıtasıyla o vakite kadar müstikîl bir hükümet-i İslâmiye tarzinde idâre edilen Darfur hükümeti bütün kıta‘ıyla beraber harben taht-i idâreye alındı‘ğı gibi mûmâ-ileyh İsmâil Eyüp Paşa tarafından Sudân şarkideki geçitlerin te’mini ma‘şadıyla Savâkîn ve Berber arasında: Hendub, Otânâ, Sebil, Nabât, Selâbât, Abdaltâb, Arbut, Kuşcerib, El-yâsin, Abu-Hoşa, Magub, nâmındaki merkezler te’sis olunmuş ve 1873 sene-i mîlâdiyesine müsâdif 1292 sene-i hicriyesinde mûmâ-ileyh Mirâlây Górdûn’a Hıdiv İsmâil Paşa tarafından paşlık unvânı verilerek a‘ktâr-i istivâie keşfiyâtına me’mur edilmişdir.

Mûmâ-ileyh Górdûn Paşa Mısır’dan Hartum’a muvâşalatıyla 1874 senesi şubâtının sekizinde Hartum’dan kalkarak sene-i merkûma Nisânının on sekizinde Kündükuru’ya vâşıl oldu. Oraya varmazdan evvel Fâşoda civârında esâretin men‘i için bir merkez-i askeri daha te’sis ve esirciler ellerinden alınıp azad edilecek üserânın çalıştırılarak i‘âşeleri uşulunu vaz‘ eyledi‘ğı gibi Kündükuru’ya veşulunda da orasını hıfz‘eş-şihha kâşifinin kumandası altında Sennâr’da mu‘kim asâker-i Mısıriyye-i Osmâniyeden dört yüz piyâde- evvelce şuret-i

mağşuşada inşâ ettirilip Mısır'dan getirilmiş olan –dahabiya nâmındaki büyük kâyıklara ırkâb olunmuş ve bu kâyıklara da her birinin tahammülü nispetinde, ikişer top konulmuş ve keزالık üç dahabiyeye dađi asâker-i merkûmanın sekiz ay idârelerine kifâyet edebilecek mühimmmâtla başkaca on beş büyük kâyıgada, o müddet zarfında muhtâç oldukları erzâk ve zahâir vaz' edilmişdi; bu hay'et altı derece arz-ı şimâliye kadar gitti. İkinci bir hay'et de sene-i merkûma kânûn evvelin yirmi üçüncü günü yine mûmâ-ileyh Selim Bek kumândâsında harekât etti. Take'ye dâhil olduğu hâlde yüz mil mesâfe dâhilinde icrâ-i keşfiyât ve harekât edip dört derece kırk iki şâniye arz-ı cenûbîye kadar ilerideyse da 1841 senesi Şubâtın yirmi birinci günü hay'et-i seferiye mevsim-i yağmurlarının süyul tavefân- hızında boğulmak derecesinde, müşkilât-i tabiiyy'esine uğradığından bir şuret-i kahkârîde avdeta mecbûr oldu. Sene-i mezkûrede Take ile havâlisinde bir kıyâm zühur etmişken bazı tedbir-i hakimâne ile teskîn ve Mangelli Ahmed Paşa da müdür-i umûmi ta'yin eyledi. Bu eşnâda idâre-i melikiyece bazı tensikât icra olunup Sudân, Feyz oğlu, Sinnâr, Hartum, Take, Kasala, Dunkula ve Kurdufân müdiriyyeti olmak üzere yedi kısma ayrıldı. 1865 târihinde sekiz bin süvaridan ibâret ve Sudânî'yül-aşl olarak Take'de bırakılmış olan asâker dâ'ir-i itâ'atdan çıkmış olduğundan bunlar bir takrîb Kahire'ye getirilerek yerlerine ecnâs-i sâ'ireden bir fırka-i askeriye gönderildi.

Bundan sonra cereyân eden ahvâl ara sıra görülen lüzum üzerine te'min-i âsâyişden ve ânif'ül-bayân bir takım tasavvurât-i ishlahiyeden ibâret olarak pekde zikre şâyân bir şey olmayıp yalnız esîr ve sâ'ire vergileri tezyid edilmiş ve Frenklarda esîr ticâretinin men'ini muşirrâne talep etmekde olduklarından bu muhtalebe esâsen kabul ve icra edilmekte olmakla beraber merkez-i idâre, icrâât nokta-i nazardan matluba muvafık bulunmadığı cihetle Recâf'a ve oradan da Dula'ya nakl edilerek gâya şambâ ve İrev nâmlarıyla iki merkez-i askeri dađi te'sis olunmuşdur. Müşârünileyh Ahmed Paşa'nın bu eşnâda erkân-i harb riyâsetinde istihdâm ve Oganda hüküm-dârı Am-Tizâ nezdine i'zam eylediği Mirâlây Şebiye lona' azîmet ve avdetinde büyük Oganda ve Nyânza gölünden Amrulu'ya kadar Nil'in mecâri ve menâ'bı hakkında icrâ-i keşfiyât ettiği gibi bahır Cebel'in cihât-i garbiye Sinca'da de tahkikât-i istikşâfiyeye girmiştir.

Bu keşfiyâtın evvelkisi 1884 senesi teşrîn-i evvelinin yirmi dördten i'tibâren on bir ay ve ikincisi bir sene imtidâd etti. Bu târihde mûmâ-ileyh Mirâlây'ın ma'iyyeti zabîtânından

Vensen ve Şenidel Hartum'dan Ladava'ya kadar mecrâsınca tahkikât ve keşfiyâtta bulundurulmak harîtalاریyla beraber beş mevki' ta'yin ettikleri gibi sene-i mezkûre kânun-i evvelinde Zehrenin oradan mürurunu bile raşad eylemişlerdir. Bu sırada birkaç esîr pazarı dağıtılmış ve bu her mevki'nin tahkimiyle kabâ'il-i mütecâvireden birkaçının da idâre-i Mısıriyye nâmına itâ'atları taht-i te'mine alınmışdır. 1875 senesinde dađi Mirâlây Shabiy Lona' tarafından verilen emir üzerine kâbil-i nakl çatma dubalarıyla küçük Oğanda ve Nyâsasa gölüne duđûl ve Recâf ile Defliye beynindeki bilâd ve aqtâr-i Sudânîye hakkında tahkikât-i fenniye icrâ edilerek nehrin Defliye'den Mâfânku'ya kadar Nyâsasa gölünden bil-intikâl Nil'e enşâb eylediđini anlamışlardır. Yine o sene içinde Ğodûn Paşa, ma'iyyeti erkânından Monsieur Arneset Doplefun nâmında bir zâtı oğanda hüküm-dârı Am-tizâ nezdine sefâretle i'zâm etmekle mûmâ-ileyh de azîmet ve avdetinde Hercucu ve Kabullu nâmında iki nehrin daha Nil-i ulyâya inşibâb ve Tavaza kırbunda Agruva gölünden de bir ırmak nebean eylediđini ve Fâvıra'nın fevkında Susersit nehrinden dađi bir mecrâ-ı a'zim peyda olduđunu keşf etmiş ve yerlilerin Mârincâ dedikleri laborya ve Defliye'de iki merkez daha te'sis ve Vatiķu ile Fuvurâdaki merkezde tahkim olunmuşdur. Mezkûr sene-i mîlâda müşâdif 1289 sene-i hicriyesinde Zila' ve Berbere limânlarıyla Tacura havâlisinde arâzi-i vasi' idâresinin vergi senev'iden başka her yıl on beş bin lira i'tâ olunmak üzere kendisine ihâlesini istid'â etmiş olan Hıdiv İsmâil Paşa'nın bu mes'ulu dađi devletce is'âf olunması üzerine ahiren livâ olarak Sudân müdür-i umumisi bulunduđu sırada M/Mehdi'nin ne şuretle zuhur eylediđi aşağıda yazılmış olan Ru'uf Bek ile Ğordûn paşa tarafından Zila' ve Berber dâhilinde küçük bir İslâm hükümeti olup arazısı fevk'al-gâye münbit ve maşşuldâr bulunan Herer kıta-i cesîmesi dađi bu sırada da idâre-i Mısıriyyeye idđal olunduđu misillü şarkde Hebeşlilerle arâzidan ve garbde Darfurlularla bir esîr kâfilesinin müşâdere olunmasından dolayı muhârebe kapıları açılmakda iken cenûbde Ğordûn Paşa da Monsieur Ces ve Monsieur Pebarça ma'rifetiyle Ferunâdan Albert nyasasa gölün nihâyetlerine kadar Nil mecrâsına keşfi ve Fâşoda havâlisinde zuhur eden kıyâmın biri tarafda men'-i sirâyeti ile iştiğâl eylemekde idi. Bu sırada Hebeş aleyhinde Hıdiv İsmâil paşa'nın oğlu Hasan Paşa kumândalarıyla sevķ olunan ordu perişân olmakla beraber müşârünileyh Zibeyr İbni Rahma ve İsmâil Eyüp Paşalar ma'rifetiyle bütün Darfur kıta-i vesi'si Vâdây'a kadar taht-i idâyeye alınarak teşkilât-i mülkiyyesi bile bir dereceye kadar icra olunmuşdur. Yalnız bu 1875 halâlında Darfur'da şiddetli bir kıyâm zuhur eylemiş ise de bir takrîb teskîn olunmuş ve

rü'esâdan yukarıda ismi geçen Zibeyr İbni Rahma'nın oğlu Süleyman bin Zibeyr diğerleriyle beraber tecdid-i i'tâ'at ettikten Bahr'l-Gezâl havâlisine taraf-i hükümetden me'mur edilmiştir. Ğordûn Paşa bu müddet cevalânında ehâlinin maḥabbetini kendine celb edecek birçok avâm pesendâne icrââtdan daḥi geri durmadığı gibi Amrulu'da ve fuvurâ nehrleri bizzat keşf ederek havâlisinde vâkı' Albâb'de, Geri'da, Kongo ile Amrulu'da ve Nyânzâ gölünün kırbında evvel vâkt müntehâ-i ḥudûd-i Mıṣırıyye-i Oṣmânî ferz edilmiş olan Arând, Cânada ve Sobât nehri üzerinde kısr nâm maḥalllede askeri posta noktaları ihdâs ve başı Mango'dan ibtida eden Kapki gölüyle bu gölden çıkıp şimâla doğru cereyân eder bir yeni nehr de keşf etmiştir.

Bu sırada Oğanda iklim-i cesîmini daḥi memâlik-i Mıṣırıyye-i Oṣmânîyeye ilhâkı taṣavvur olunarak Nil havâlisince aḳtâr-i cenûbiyenin aḳsâm-i muḥarreresine kadar gitmiş olan asâker-i Mıṣırıyye-i Oṣmânîye kıt'anın şark-ı cenûbisi sâhilinden sevḳ olunacak fırka ile büyük göllerin cenûb sâhillerinde birleşmek ve şuretin tatbikâtına girişilmek üzere 1870 senesi Şubâtında asâker-i Mıṣırıyye-i Oṣmânîyeden sekiz bölük piyâde ve bir süvârî ile bir mikdâr topçudan mürekkep teşkil olunan fırka, Mâkleyub Paşa ve Mirâlây Yuna' kumândalarında, İsveç'den dört vapura bi-l-arikâb hareket ettirildi. Şomâl sâhiline çıkarılan bu fırka Cuba nehri manşıbından girip ilerlemekde ve bâlâda yazıldığı üzere Ğordûn Paşa fırkasıyla birleşmek için aldığı emir mucîbince harekâtında devâm etmekde iken bu târiḥden bir buçuk sene evvel Oğanda üzerine ḥimâyesini i'lân etmiş olan İngiltere devlet-i faḥimesinin o zamânki ḥariciye nâzarı Lord Derpi tarafından 1876 kânûn-i şânisinde, harekât vâkı'nin men' ve tahzîrini şâmil olarak idâre-i Mıṣırıyye vürûd eden şedîd'el-mâl bir nevte üzerine fırka-ı mezkûrenin sevḳinden intizar edilen gaye-i maḳşûd aḳîm kâlmış ve yalnız nehr-i mezkûrin iki tarafından yüz elli mil kadar bir mesâfenin keşfiyle ve Şomal savâhilinde ḥariṭasının taṣhihiyle iktifâ mecburiyeti hâsıl olmuştur ki bu mecburiyet Oğanda ḥaḳkındaki taṣavvuru imhâ ettikten başka Ğordûn Paşa da Doktor Shentizer ile Emîn Paşa'yı der-aḳab te'min-i müsâlemet ve teşdik-i istiklâl me'muriyetiyle Oğanda hüküm-dârı Am-Tizâ nezdinde gönderdiğinden bu iki me'mur Kafu nehrden Oğanda gölüne daha kestirme bir yol bularak Oğanda'ya vuşullarıyla vazifelerini bil-ifâ avdet etmişlerdir. Mes'elenin bu şuretle kapandığı bir sırada meydânda görünür bir sebep olmadığı ḥâlde Ğordûn Paşa her neden ise İngiltere'ye gitmeye taşmîm etmiş ve Emîn Paşa'nın avdet eylediği yol ile bahr-i muḥit-i Hindi sâhiline inerek Mıṣır'a ve başka bir yere uğramaksızın doğruca vâṭanına gitmiştir.

Berber yolunun fethiyle Hartum'un tahliyesi, bu mağlubiyet-i siyâsiye üzerine, müstahtil olduğundan müşârünileyh Górdûn Paşa'nın İngiltere'den celbine karar vermekle mûmâ-ileyh 1884 kânûn-i ştânisinin yirmi beşinde tekrâr Kahire'ye muvâşalat eyledi.

Bu eşnâda Generâl Geraham kumândasında üç bin piyâde, yedi yüz elli süvârı, on dört top, yüz elli bahriye neferi, yüz kadar da hecînli süvârı ve zâbitândan mürettep bir kuvve-i askeriye Mısır'dan, Sudân'da zuhur eden Ahmed Mahdi üzerine sevķ olunmağla Górdûn Paşa da oraya giderek beş altı ay devâm eden birçok muhârebâta iştirak etmiş ise de nihâyet Hartum'da muhâşarada kâlmış ve Mehdi'nin tevâbi' tarafından katl olunmuştur.

Yukarıda Nil-i Ezrak'ın sâhil-i ğarbisinde ve Hartum piş-gâhında Gök kompanyası tarafından şuret-i maşşusada ihzâr olunan vapura râkib olduğumuzu, beyân etmiştik, gece orada kâlmış olan vapurumuz, ertesi şabâh güneş iklim Sudân'a maşşus bir tulu' bir ihtişâm ile Nil'in aynadan daha pârlâk suţûh-i münevverine aks endâz ve âfâka incilâsâz olunca, oradan hareket eyledi. Şabâhın bu muhteşem-i tulu'nu, güneşin bir kürre-i âteşin hâlinde gözler kamaştıran levha-ı ğarrâ cihân-pirasını bir müddet vecd ve istiğrâk içinde temâşâ ettiğimiz ve kuvve-i fatıranın bu iklimde bahş eylediği beday'-i tabii'yyeye de şabâhın serinliğiyle lutf müsâ'adesinden bi-l-istifâde, enzâr-i temâşâdan geçirdiğimiz hâlde yolumuza devâm ederek Nil-i Ezrak'le Nil-i Ebyaz'ın yek-diğere karıştıkları noktada Nil-i Ebyaz'e dâhil olduk ki güneş hayliden hayli yükselmiş ve iklimin havâ-i hârr-i akâlîm mu'tedile halkın kolay kolay tahammül edemeyeceği derecede hay'et-i seyyâhînimiz bir ıstirahâ'ya düşürmüş olduğundan, gündüzün böyle en sıcak zamânında tahammül ettiğimiz metâ'ib ve meşâkk-i seferiyye şafahtını tafşil şuretiyle kâri'în-i kirâma ve melâl ve kelâl vermemek üzere, şimdi Nil-i Ebyaz'de Sudân'ın yukarı taraflarına doğru yoluna devâm etmekde olan vapurumuzu seyr ve hareketinde serbest bırakarak ancak Sudân iklim-i ves'i-i hakkında mebâhis âtîyenin t'aķib ve muţâlası seyâhatımıza müte'allik meşhudatımızı tenvîr ve tavzih edeceği cihetle o noktaya imale-i nazar buyurulmasını temenna ederiz ki Sudân'ın ahvâl-i sâbıkâ ve lâhıkâ-i târihiyesine Nil menâb'ının şuret-i keşfine, Nil enhârıyla fûrûât ve meşhur göllerinde Nil-i Ezrak, Nil-i Ebyaz ve bu iki nehrin teşkîl eylediği Nil-i Kebire ile sür'at cereyânına ve derece-i ittisâ'na, Nil feyezânlarının nasıl bir ħariķa-i kudret olduğuna, Nil şelâleleriyle cezîrelerine ve mikyâsât Nil'e dâ'ir olan ve Sudân'ın dâğları ile arâzisinin

irtifâ‘ ve inhiâtı, âb ve havası yağmurları, rüzgârları ve derece-i harâreti gibi ahvâl-i tabii‘yyesine ta‘alluk eden bu mebâhiş seyâhetimizden makşûd olan gâyeyi teşkîl eder.

Sudân’ın Ahvâl-i Umumiye ve Târihiye

Sudân, yâhûd bilâd-i Sudân ki qaralar memâligı demekdir ehâlisinin esved’ül-vücut olması hasebiyle bu kıta‘ya tesmiye edilmiştir, bu isim Arabînin mukabili ve bu ma‘nayı müfid olmak üzere el-sine-i ecnebiyyede müst‘amel bulunân Nigritié nâmı el-yevm metrûk hükmündedir. Afrika kıtt‘asının vasaatlarında kâ’in memleketlere, münhasıran siyah renk adamlar müstevli olmasıyla, Araplar tarafından tesmiye edilen bu ismin, medlûluna bakılınca, bütün Afrika-i Vusta, cenûbiye itlâk olunması lazım geleği varid-i hâtır olur ise de iştlâh coğrafide bu ismin müsemması hiçbir taraftan sâhile kadar mümted olmadığı 5 arz-ı şimâlî hatt-i mefrûz ve mevhumunun vusta nâmıyla m‘arifetinden anlaşılır.

Mevk‘i, hudûd ve mesâhası: Sudân’ın hudûdunu tamâmıyla ta‘yin etmek mümkün olmamakla beraber her hâlde şimâlen şahrâ-ı kebir ile memâlık Berberiyeden ya‘nî Fâs, Cezâyir, Tunus, Trablûs ve Birka hıttalarıyla Mısır’dan ayrılmış olduğu gibi cenûben hatt-i istivânın biri tarafına kadar mümted olan Afrika-i vusta ya‘nî Kongo hükümet-i müstakillesi ve sâ‘ir arâzi-i meçhule ve yukarı Gine ile mahduddur. Sudân bu iki hudûd arasınd şarkden garbe mümted olarak dar ve uzun bir şekil aldığı hâlde şark ve garb cihetlerinden hudûdu yeni ta‘yîn edemeyerek, bazıları Nuba’yı Fransa’nın Senegâl müstemlekesini de Sudân’dan add ile bu memleket vasi‘yi baır-i ahmer sâhilden baır-i muhit-i Atlâsı sâhiline kadar temdîd etmek istemişlerse de en doğrusu şarken Nil’in mecrâsına kadar vâsıl ve Nuba ve Hebeş ile muhât olduğu gibi garben de Fransa, Portekiz ve İngiltere idârelerinde bulunan Sengâmbiya savâhiliyle mahdud add olunmak iktizâ eder. Bu vasi‘ yerler şu hudûda göre bi‘t-tab‘ Sudân-ı şarkî Sudân-ı Vusta Sudân-ı garbi nâmlarıyla evceh-i münkaşım olmak lazım gelmekle beraber, bazıları cenûba doğru Zâmbiz ırmağı havzasına ya‘nî Afrika-i cenûbiye doğru temdîd ederek, Kongo’yı daı idhâl etmekle bu kısmına Sudân-ı cenûbi nâmını da vermek istemişlerdir.

Aşıl Sudân 51 5 arz-i şimâlî ve 15 tül garbi ile 5m tül şarkiaralarında mümted olur; Nil’in havzası dâhilinde bulunarak bu nehre dökülen enhârın menbâ‘ını, mecrâlarını hâvi

olan kısım-i şarkısına Sudân şarkı, Çad gölünün havzasına teşkîl eden ve bu büyük göle dökülen enhârın müşâdif olduğu kısım-i vüştaya Sudân-ı vüştâ, Neger ırmağının havzasına teşâdüf eden kısım-i ğarbisına da Sudân ğarbi nâmı verilir.

Hâl-i tabii'yyesi, cibâl ve enhârı- Sudan'ı Sahra-yi Kebire'den ayıran şey ahvâl-i tabii'yyesidir; bazı maḥalllerde sahrâ-i kabire ya'nî çöl cenûbe doğru daha ziyâde mümted olur. Bazı yerlerde Sudân'ın münbît arâzisi ise şimâle doğru daha ziyâde imtidâd eder. Binâenileyh Sudân şahra-yı Kebirin cenûbinde bulunân münbît ve sulu yerlerdir. Nil ile Kongo ırmağlarının Çad ile Viḡtoriya Nyânza göllerinin havâlarını ayıran cibâl-i kamer'in beş bin ve Afrika'nın en yüksek noktası olan Kilimânjâro'nun altı bin metre irtifâ'ları varsa da bu dağların Sudân hâriçinde kâldığı gibi, Sudân dâhilinde uzanıp giden ittikâları hayli inhiṡât peyde ettiğinden ve Sudân'ın Benin, Suḡuto ve Haysa ḡatlarındaki dağların irtifâ' pek az olduğundan Sudân ummiyyet üzere düz ve âlçâk yerlerdir. Çad gölün saṡh-i baḡrdan irtifâ'i ancak iki yüz elli metreden ibâret bulunduğu gibi beş yüz metreden ziyâde olan yerler pek azdır. Miyâh-i câriyesi pek mebzul olup, ḡat-i istivâya ḡurbiyyeti cihetle mevâsim-i maḡsusasında pek çok yağmur yağdığından enhârının kâffesi feyezâna tabi'dir ki bu feyezân kuvvetiyle Sudân arâzisini iskâ ve iḡyâ edeler. Yukarıda denildiği vech ile evceh-i taḡsımını mucîb olan üç büyük havzadan birincisi teşkîl eden Sudân şarkının miyâh-ı câriyası Nil'e ya'nî baḡr-ı sefîde, İkincisi olan Sudân-ı vüştâ şuları Çad gölüne ve üçüncü kısmı teşkîl eden Sudân-ı ğarbi nehrleri de Neger ya'nî baḡr-ı muḡiṡ-i atlâsıya dökülür. Nil'in Hebeş'den gelerek Baḡr-ı Ezrak denilen şark gölü ve Sudân'ın ḡudûdunda Baḡr-ı Ebyaz denilen ğarb gölü ile buna manşib olan birçok enhâr-i şağire Sudân şarkıya irvâ ve isḡa ederler. Bunların en ehemmiyetlisi Baḡr-ı Ezrak'dır ki aṡl Nil'in başı add olunarak Albert gölünden nebe'ân eder. Bunun cihet-i ğarbisinden Baḡr'el- Gezâl nâmıyla diğeri bir büyük nehr gelir ki Baḡr'l-Arap'ı ve şâğ cihetde yâm yâm memleketlerden gelen on beş nehrin şularını alır.

Zıkr olunan enhârın menâb'ı ḡurbunda Baḡr-ı Ezrak ve Baḡr-ı Ebyaz'den mâ-adâ sâ'ir-i esmâ'-i arabiiyye ile musamâ daha birçok enhâr-i neb'aen ve ğarb-i şimâlîye doğru cereyân ile Darfur'dan ve baḡr'el arap menâb'ı ḡurbundan gelen baḡr-i Selâma ile de birleştikten sonra Şârî ırmağın teşkîl ederler ki bu ırmaḡda bir taḡım göllere ayrılmak sâḡil-i cenûbisinden Çad gölüne dökülür. Bu göle şimâl-i şarkî cihetinden Vâday ile Gânım arasında cereyân eden Baḡr'l-Gezâl nehri inşibâb ettiği gibi sâḡil-i ğarbisinden da Vabi

nâmında bir nehr, birkaç küçük çây dökülür. Sudân ғarbinin enhârı bu kadar çok değilse de Afrika-i ғarbinin Nil'i hükmunda olan Neger nehr-i a'zîmi - ki Araplar nezdinde Nil ғarbi nâmıyla ma'rûfdur - Sudân şarkının her tarafına dolaşır. Bu nehr, Afrika'nın savâhil-i ғarbiyesi yanında mümted olan dağlardan ve Senegâl menâ'bının kurbundan neb'aen ile ibtidâ' şark-ı şimâlîye, sonra şark ve nihâyet cenûb-i şarkıya doğru dönerek yukarı Gine'ye girer ve orada bir büyük dâliyye teşkîl ederek Gine körfezine dökülür. Senegâl ırmağının menâb'ıyla mecrâsının kısm a'zami Sudân ғarbinin Sudân-ı Fransavi denilen müntahâ-i ғarbında bulunduğu gibi üç cihetden Neger nehriyle ihâta olunân kısım-i vasatının cihet-i cenûbiyesinde daği bir takım nehrler vardır ki bunların bir takımını şimâle doğru cereyân ve Neger nehrine inşibâb eder ve bir takımını da cenûbe doğru cereyân ve yukarı Gine'ye ikiye bölerek, doğrudan doğruya baħr-ı muħiṭa inşibâb eyler. Ancak bu cihetler henüz tamâmıyla mekşûf ve ma'lûm olmadığından bunlardan çoğunun mecrâları meçhuldür. Neger'e dökülenlerin de en büyükleri Lahvâ, İsi, Kumu'a ile volta ırmağını teşkîl eden Kezil kara ve ak voltadır. Şimâlden ya'nî şahrâ-i kebireden vâdî-i Tancâtmet, vâdî-i Sâkeret gibi Neger ırmağına münteha olan vâdîlar daği nâdireni yağmur sellerini işâl ederler.

İklîm ve havası, maḥşulât, nebâtât ve hayvânâtı- Sudân'ın hatt-i istivâya kurbıyyrti münâsebetiyle havası o kadar sıcakdır ki mizân'ul- harare yazın ekseriyen gölgede 41 derece gösterir; ma'a-hâzâ yüksekçe olan maḥalllarının kış mesimide haylice soğuktur. Yağmur mesimi Hazirânda başlayıp, teşrîn-i evvele kadar mümted olur, bu mevsimde yağın yağmurların keşretinden nehrler taşıp etrafı başar ve bu tuğyândan birçok râkid şular huşula gelmekle şıtma eksik olamaz. Toprağı, ale'l-huşuş enhâr vâdîlarında ve Çâd gölünün etrafında, pek münbît ve maḥşuldâr ve eşcâr ve nebâtâtı pek keşretlidir, o hâldeki Sahra-yı Kebirin çıplak, yanmış taşlık ve kumluk çöllerinden göçebede Sudân'a giren bir adam kendini birdenbire büsbütün başka bir âleme, bir âlem-i bahiştîye düşmüş zanneder. Başlıca maḥşulâtı: Dari, mısıır buğday, pirinç, pamuk, çivit, tütün, kahve, bir iki nev' patates, hurma ve sâ'ir meyvelerdir. Eşcârının envâ'i ve boabab ta'bir olunan cesîm ağaçları daği pek çokdur. Mezru' olmayan yerlerinin çoğu uzun otlar kâmişlar ve çâlîlarla muḥât ve bazı yerleride kumluk ve ғayr-ı münbîtdir. Hayvânât-i ehliyesi: At, deve, sağıır, koyun, keçi ve sâ'ireden ibâret olup hemen kâffesinin cüssleri büyük ve cinsleri iyidir. Hayvânât-i vahşıyesi fil, zarâfa, arslan, kaplan, şu ayğıır, timsah, şırtlan, pares, gergedan, gezalın enva'i, kurt, tilki ve sâ'ireden ibâret olup boâ denilen cesîm yılân ile sâ'ir-i yılân ve haşerât ve zevâhif seminin

enva‘i bulunur ve Sudânîlerce şampânza denilen nesnâsa dađi teşâdüf olunur. Nehrlerinde bulunan altın tozu yerliler tarafından toplanır. Fıkđanı hesabıyla yerliler tarafından nakl edilen tuz ise o kadar kıymet-dârdır ki bazı yerlerde nakid makâmında isti‘mâl olunur.

Ehâlisinin cinsi, lisân ve mezhepleri aşıł yerli ehâlisi zenci ırkına mensûp olan Sudânlılar birçok akvâma münkasım ve her biri kendine mahşuş bir lisânla mütekellimdirler. Bu akvâmın birbirlerden renk ve simâca, ahlâk ve âdetçe az çok farkları varsa da beynlerindeki karâbet ve lisânları arasındaki müşâbehetin derecâtı henüz anlaşılmamışdır. Ancak yerli zencilerden başka Sudân’da iki kavm daha münteşirdir ki bunların biri köle yâhûd fellâh denilen muhârib bir kavmdır, renkleri ziyâdece esmer ise de simâca tamâmıyla ırk kâfkâsiya mensûb, mütenâsib’ül a‘zâ ve levendane tür ve harekete mâlik adamlardır. Sudân’ın her tarafına intişâr eden ve millet-i hâkime gibi geçmişin bu kavm bir takım devletler te’sis ederek bu şon zamânlarda Sudân’ın cenûbi ve garbi cihetlerinde neşr-i İslâm etmişler ve gittikçe etmekte bulunmuşlardır. Mezkûr iki kavmdan diğeri Araplardır ki Berberleriyle mahlûd oldukları hâlde, Sudân’ın her tarafında ve ale’l-huşuş kışm-i şimâlisinde hayvânât ahlz ve i‘tâsiyla ve ticâretle maşğul olurlar. Bunların ihtilâtı ve dîn-i İslâm’ın kuvvet ve nüfuzuyla lisân-i arabî hemen bütün Sudân’ın lisân-i edebî ve siyasi şirasına geçmiş ve hükümdârların sarâylarında ve hükümet dâ’irelerinde arabî tekellüm edilmekle bulunmuşdur. Sudân’ın şarkı ve şimâli kışmı ehâlisi zâten eskiden beri Müslim olup, kışm-i cenûbi ve garbisinde dađi mezkûr-i fellâhların içtihadıyla dîn-i İslâmı ta‘ammüm ederek, ahcâr ve eşcâr ve haşerât ve camâdâta ibâdet edenler kalmadığı gibi, dîn-i İslâmı hattı-i istivâyı tecâvüzle, Afrika-i cenûbiyeye doğru dađi taammüm ve günden güne terakki ve tevessü‘ etmektedir.

Ma‘ârif ve medeniyeti, şınây‘i ve ticâreti – medeniyetden henüz pek uzak olan Sudân ma‘ârifçe pek geri, lisân-i arabî üzere okuyup yazmağa ve tilâvet-i kûr’ân-i kerîm muktedir olanları dađi nâdir ise de, büsbütün hâl-i vahşetde dađi değildir, dîn-i İslâmı beraber Araplardan hayli ma‘lûmât iktibâs etmişlerdir. Havâsının harareti iktizâsınca avâm ehlinin çoğı yalnız bir peştamal şarıp, yarı çıplak gezerlerse de, şehir ve kaşabalar ehâlisi ve ileri gelenleri, ale’l-huşuş Arap Fellâhları mükemmel şuretden telebbüs ederler. Her ne kadar ahlâk ve âdet-i kadîmelerinden bazıları hıfz etmişler ise de henüz müşrik olan Afrika-i vüştâ ve cenûbi zencilerinin gülünç âdetlerinden, İslâmiyet sâyesinde kendilerini kurtarmışlardır.

Umûmiyet üzere munis ve mihmân nevâz adamlardır. Zencilerin ırklarına mahşuş eğlenceleri pek sevdikleri cihetle tab‘an oyuna ve rekse meyilleri ziyâdedir. Demircilik ve kuyumculuk eskiden beri iştiğâl ettikleri sinay‘iden olmağla gerek âlet-i zirâ‘iye ve evânî-i beytiyye ve gerek kadınlarının levâzım-i tezeyyün ve tecemmüllerini kendileri a‘mâl ederler. Toprakdan çanak, çömlek ve desti ve kûb gibi şeyleri a‘mâlî hûşuşunda dañi mahâretleri vardır. Derileri kendileri debâğat ettikleri gibi bundan ayakkabı ve mevâdd-i serrâciye ve sâ‘ireyi de i‘mâl ederler. Şu san‘atlara olan ehliyyetleri medeniyete kabiliyetlerine dalâlet etmekle beraber mesken umumiyet üzere kâmişdan üstleri şamân ve otla örtülü dâ‘irevi kâlpardan ibâret bulunması da hâlâ tür bedâvetlerine delildir. Hârica çıkan mahşulât ve mevâdd-i sâ‘ire elden ele savâhile ve Nil ve Neger manşıplarına vâsıl olduğı gibi, Afrika’nın savâhil-i şimâlîyeden ve ale’l-huşuş Terâblüs ğarbiden amed-şüd eden karvânlar dañi Sudân’ın mevâdd-i ticâriyesini Ak deniz sâhiline işâl ederler. Ancak Sudân’ın her taraftan savâhile bu‘diyeti ve ale’l-huşuş tûruk-i mevâridesinin, şimâli cihetinden geçilmesi o kadar müşkül ve muhâtaralı olan şâhra-i kebirle, ayrılmış olması memleketin terâkкіisine mani‘ olmaktadır. Afrika’nın bütün enhârında olduğı gibi Sudân’a mahreç olabilecek Nil, Neger, Kongo ve Senegâl ırmağlarının da birçok sür‘atla inişli cereyânları, şelâleleri olduğundan, lüzumu derecesinde seyr-i sefâin ve teshîl-i ticârete kabiliyetleri yokdur. Binâenileyh Sudân için demir yollarından başka terik-i ticâret bulunamaz. Fransa devleti Cezâyir ve Senegâl’dan Sudân dâhiline iki demir yolu temdîd etmek taşvvurunda ise de henüz müşkilât ve mevâni‘-i tabii‘yyeye galebe edememiştir.

Takşimât-i tabii‘yye ve siyâsiyesi Sudân’ın takşimât-i siyâsiyesi pek de mazbût olmayıp zâten şık şık tağayyür etmektedir. Sudân şarkının hemen kâffesi bundan mağdem Hıdiviyet-i Mısıriyyenin taht-i idâresinde bulunduğı ve Sudân vasaatının en ma‘rûf merkezi Bernuh yâhûd Bornu hüküm-dârlığı olduğı gibi Sudân ğarbide birkaç sene evvel El-Hâc Ömer isminde bir zât tarafından büyüçük bir hükümet-i İslâmiye te‘sis olunarak Gine’nin iç taraflarına ve hatt-i istivâya doğru tevsi‘ hükümet ve ta‘ammüm-i İslâmiyet etmekde iken ahiren bundan korkmuş olan Fransa devletinin Senegâl’da i‘mâl eylediğı nüfuz ile tevsi‘ ve terâkкіisine sedd çekilmiş ve işte Sudân takşimât-i siyâsiyesindeki tahavvûlât bu gibi hâllarından ileri gelmekte bulunmuştur. Zâten Sudân’da teşkîl eden devletlerin ekşeriyen bekası mü’esseselerinin hayâtlarıyla muğayyed olup nâdiren halefleri muhâfaza-i kuvvete

muhtedir olabilirler. Sudân garbinin muntehâ-i garbisi yeni bir takım kabile re'islerinin taht-i idâresinde bulunduğu hâlde Fransa'nın Senegâl hükümet-i veya himâyesine tanıdıklarından Sudân-Fransavi nâmıyla yâd olunur. Takşimât-i tabii'yye veya coeğrâfiyesi ise yukarıda da bil-münâsebe üç kısme tâksımı hakkında sabık eden beyânatımızdan anlaşıldığı ve bir vech âtî izah olunduğu üzere aqsâm-i selâse-i mezkûreden birincisi olan:

Sudân-ı Şarkî:

Sinnâr, Kurdufân, Dârfur, Şukuk, Dinka, Dar-fertit ve Dar-bende nâm kasaba ve karyelerden, ikinci kısmı olan:

Sudân-ı Vuştâ:

Dâr-venğa, Vedây, Borço, Ğanım, Bernoh-berno, Bagirmi, Adâmada, Suğuto, Hoysa nâm mahalllardaki kabâ'il Sudânîyeden, üçüncü kısmı olan:

Sudân-ı Garbî:

Ğandu, Ğorma, Musa, Mâsine, Seğ, Bâmiyora, Mândinga, Samuru, Kutâçalûn ve sâ'ireden müteşekkildir.

Şehir ve kasabaları – Sudân'ın şehir itlâkına şâyân bir yeri varsa o da muntehâ-i şark-ı şimâlîsında Nuba hudûdunda ve Nil-ı Ebyaz ile Nil-i Ezrak'ın mültekâsında kâ'in Hartum şehridir ki hükümet-i Mısıriyye tarafından i'mâr olunmuştur. İkinci derecede daği Sudân garbide Neger mecrâsı üzerinde kâ'in Sekusişuru ile Tembekto şehirleridir. Ticâretgâh olan bu üç şehrinin muntazamaca hâne ve soğakları vardır. Sudân'ın sâ'ir-i taraflarında daği cem'iiyetlice ticâretgâhlar var ise de yukarıda zikri geçen kamış külbelere ibâret olup bunların en büyükleri de Bernoh'un merkezi olan, Çâd gölünün sâhil-i garbisinde kâ'in, Kugu yâhûd kuğa ve Hoysadaki Suğuko ve Suğuto'daki Ye'kubiye kasabalarıyla Neger mecrâsındaki birçok kasaba ve karyelerdir.

Ahvâl-i târihiyesi Sudân ezmine-i kadîmede büsbütün meçhûl olup, hatta eski Yunan ve Roma coğrâfiyun ve tabii'yunu Libya ta'bir ettikleri şahrâ-i kebirin o bir cihetine teşâdüf eden Sudân, hatt-ı istivâyâ kurbiiyetden dolayı, nâ-kâbil iskândır zannederlerdi. Devr-i İslâm'de Arap mücâhidini Afrika-i şimâlîye kâmilten elde ettikten sonra, oralardan cenûbe doğru ilerleyerek şahrâ-i kebirî şak ile Sudân'a şokulmuş ve zencilerle münâsebât-i

tecrübiyeye girişmişlerdi. Her ne kadar güzât-i müsliminin hiçbirisi Sudân'a kadar tevsi' fütuhât etmemiş ise de, tüccâr ve seyyâhin Sudân'ın her tarafına girip dîn-i İslâmı daği tâ o vakitlerden idhâl eylemişlerdir.

İbn Butttûta Sudân'ın ekser-i taraflarını gezip görmekle meşhudâtını seyâhatnamesinde ta'rîf ve beyân eylediği gibi, Şerif İdrisî ve sâ'ir coğrâfiyun Arap daği Sudân'dan mûfaşşalen bahş ediyorlar. Avrupalıların Sudân'a seyâhatle bu memâlik-i vasi'nin ahvâlina kesb-i ıttılâ' etmekle başlamaları pek yakın zamânlarda olup, fütuhât-i Mısıriyye daği Avrupa seyâhatlerine emniyetli yollar açmağla, gerek oradan gerek Trâblûs kârvân tarikiyle veya Neger ve Senegâl mecrâlrını ta'kîb ederek, bir takım gayretli seyyâhlar Sudân'ın her tarafını gezip, ahz-i ma'lûmât etmişlerse de bu memâlik vasi'nin pek çok taraflarının ahvâl-i tafsilât ve teferru'âtı ile el-yevm ma'lûm değildir.

Nil Menâbı'nın Keşfine Dâ'ir

Nil'in imtidâd eylediği mesâfât-i ba'ide de birçok muzlim ve karanlık ormanlarla muhât olmasına ve yolların akvâm-i vahşiye ve hayvânât-i müfterise ile mali bulunması gibi envâ'-i mehâlîğin mevcûdiyetine rağmen hüküm-dârân-ı Ferâ'ine kudemâ-yı Mısıriyyûn ve hattâ ba'd-el-feth İslâm hulefâ-ı kirâmı ve hüküm-dârân 'izâmı Nil'in menba' cereyân ve hikmet-i feyezânını öğrenmek emel ve arzusuna düşmüşler ve bu uğurda pek çok asker ve nüfus sevkiyle, nukûd ve emvâl-i a'zîme şarfiyla fedakârlıklar göstermişler ise de hiç birisi nâ'il-i emel olamadığından keşfi haqîkatdan kaç'-i ümid etmişlerdir!

Bunun için mecâzen demişlerdir ki: “ Cenâb-ı Hakk bir hikmete mebni Nil'in menba'nı halkdan ketm ve ıhfâ buyurmuşdur”. Şuarâ-i Yunâniyeden meşhûr Homirus daği: Nil'in semâdan nâzil olmuş bir sel olduğun söylemiş; kudemâ-yı Mısıriyyûn ise Nil'in ulûhiyetine! Kadar kâ'il olarak, payesini i'la etmek istemişlerdir, ez-cümle bu i'tikâd-i şahîfi târihlerin daği nâtık olduğu ma'lûm ülu'in-nühâdır.

Sene-i milâddan yüz sene aقدم yaşamış olan Yunan meşâhir-i felekiyyundan Hiberhes: Nil'in hatt-i istivânın şimâlinde vâki' üç gölden çıktığını söylemiştir. Târih-i milâddan 150 sene sonra gelen büyük Bełimos ise Nil menba'nın hatt-i istivânın cenûbinde vâki' cibâl-i Kâmer'de olduğunu zıkr ve ifâde etmiştir. Bunlardan başka târih-ı mîlâddan 1154 sene sonra zuhur eden ve aşrının ulama-i coğrâfiyun miyânında meşhûr afâk olan ulama-i

Arapdan İdris daği Nil'in menâb'ı cibâl-i Kâmer'de olup bir şahrâ-i vasi' vasaatında iki cesim göl teşkil ve bu göllerin şuları diğeri bir göle inşibâb ederek Nil'in o gölden nabe'ân ve her tarafa cereyân eylediği beyân etmiştir ki bu söz hakikata pek karîb ise de Avrupa ulamâsı bu ma'lûmât ve ifâdâta kanâ'at etmeyip mallarıyla, cânlarıyla pek çok fedakârlıklar, pek büyük sa'y ve gayretler göstererek merâm ve makşûdlarını nâ'il oldular. İngiliz seyyâhlardan Berus 1772 milâdında Bahr-ı Ezrak'ın menb'anı keşf ederek arîz ve amîk ta'rifât ve taşşifâtta bulunmuştur.

Berus'dan evvel 1618 sene-i milâdında Portuğal Ruhbânlardan Beyiz ile Lobu nâm zâtlar daği bahr-i mezkûrun menba'nı keşf ettiklerini söylemişlerse de menba'-ı hakiki hakkında, Berus'un tahkikâtı gibi, hiç birisi tahkikat ve tevzihâtta bulunamamış ve binâenileyh Berus şöhretde ferîd ve vahîd kâlmıştır.

Nil-ı Ebyaz'ın menba'i bahşine gelince: Ahd-i karibe kadar perde-i mechûliyet altında kalan bu menba' İngiliz cem'iyet-i coğrafiyasının mesâ'isi ve yeni İngiliz seyyâhların himmetiyle o perde-i mesturiyetden saha-i i'laniyete çıkartılmışdır

Viktoryâ Nyanza gölün menba'nı ise, Sebik ve Geranet nâm İngiliz seyyâhlar 28 Yuluyu 1862 senesinde Zengebâr tarihîyle giderek Nil'in Viktoryâ Nyânzanın cihet-i şimâlîsında çıktığını bil-müşâhede keşf etmişler ve gölün bugünkü nâmını İngiltere krâliçesi müteveffâ Viktoryâ'ya nispetle tesmiye eylemişlerdir.

Albert Nyânza'yı daği Sır Şemu'el Bâker, 14 mars 1864'ta Hartum tarihîyle giderek, keşf etmiş ve müteveffâ krâliçesinin zevci nâmına olarak Albert Nyânza ismiyle tevsim eylemiştir. 1876 sene-i milâdında Stenli nâm İngiliz seyyâhı da Albert Edward Nyânza gölünü keşf ederek tarih-i mezkûreda veliyy-i ahd olan ve bu eserimizin tahrir ve tab'i şırlarında vefât eden krâl (Edward) nâmına nispetle tesmiye etmiştir.

Nil Nehirlerine Dâ'ir

Afrika kıt'asında bulunan nehrleri dünyânın en büyük nehrlerinden ma'dûd iseler de kâffesi tamâmıyla kâbil-i seyr-i sefâ'in değildir. Vâki' bazıların derîn yerleri de vardır, fakat ne çâre ki sâhil-i bahrdaki manşiblarından menb'alarına doğru çekilip tebâ'üd eyledikçe şelâle dediğimiz bir tâkım taşlık kademelere teşâdüf olunduğundan seyr-i mutlağı takyîd eden bu taşlık avârız şuların menb'alarında geyr-i mahşuş ve akıntılarını tezyîd ederek

cereyân ibtidâ'larına gittikçe sür'at ve şiddet verdiğiinden bit-tab' böyle tehlikeli yerlerde seyr-i sefâ'in kâbil olamaz. Bir kıt'a-i da daha pek çok ırmaqları vardır ki bunların bir takımını mevsim-i yağmurlarıyla, vücuda geldikten sonra bir kısmı arâziye neşf ederek kurur ve biraz da tenâkuş etmekle beraber bütün bütün kuramaz. Afrika nehrlerinin başlıcaları bir vech-i zîr ikiye taksîm edilmiştir:

Birinci Derecede Nehrleri

Esâmi	Havzasının terbi'an sathı kilometre	Menb' yatâğını teşkil eden nehrin ismi	Tûlu kilometre
Nil	2810300	Baħr-i Cebel ve sâ'ire	6470
Nijer	2650200	Dihulibâ	4160
Kongo	3206000	Tişânebâzi	4200
Zânbîz	1430000	Liyânâ'i	2660

İkinci derecede nehrleri

Esâmi	Havzasının terbi'an sathı kilometre	Menb' yatâğını teşkil eden nehrlerin ismi	Tûlu kilometre
Senâgal	360000	Bafîn	1700
Gânzâ	303000	Gânzâ	1200
Kunuvenu	27200	Kunuvenu	1200
Avrânj	1275000	Sânġo	2140
Limopu	5600	Mariķu	1600
Rovumâ	334000	Rovumâ	1100
Oġvava'	300000	Oġvava'	1200

Meşhur Gölleri

Afrika kıt'a-i sındaki gölleri arâzi-i müstevada münhaţt bulunan vâdîlarda değildir. Ma'a-hâzâ bunlardan her berinin irtifâ' takribisi ġaricen teşkil ettiġi tepelerden ibâret kalır.

Esâmi	Havzasının muhîti-i terb'isi
Akhâjâr	816500
Çâd	1820000
Negâmı	785000

Esâmi	Sathı kilometre merb'î	Sath-i bahre nispetle irtifâ'î metre
Ogânda Nyânza	83310	1200
Küçük Ogânda, Albert Nyânza	4650	700
Tângânikâ	31450	780
Nyâsesâ	35240	480
Mâ'-i româkâta	5000	880
Çâd	34000	244
Tânâ	2980	755
Bangu'a alu,(Bânbâ) İstefânî	21250	1300

Nil

Afrika kıt'asının dört büyük ırmağından biri olan Nil, yalnız Afrika'nın değil belki bütün küre-i arzın, Mississippi ile Missouri'den sonra, en uzun nehri ise de, keşret miyâhca Afrika'nın diğer üç ırmâğından ya'nî Neger, Kongo ve Zâmbîzden geridir. Kıt'a-i mezkûrenin bir rub'unu ya'nî şark-ı şimâlî kısmını sakı ve ırvâ edip, hatt-ı istivânın altında Avrupalılar tarafından Viktoriyâ Nyânza tesmiye edilen ve Marmara denizinin üç dört mişli vüs'atında olan Oukereoue gölün ayağı şuretinde şimâlinden huruçla, şimâl-i garbiya ve sonra garbe doğru akarak, Albert Nyânza ve daha toğrusu Mvoutan Nziqhé denilen birincisine nisbeten küçük bir gölün müntahâ-ı şimâlîsına dökülür ve girdiği yerin karşısından çıkarak, Bahr'el-Cebel ismiyle kâh şark'a ve kâh garbe doğru temâyül ile akıp 930 arz-ı şimâlîye vâsıl olduğda, garbden gelen Bahr'l- Gezâl ile birleşir. Bahr'l Gezâl Darfur'dan ya'nî garb-i şimâlîdan gelen bahr'el-Arap ile Albert Nyânza gölden Darfur'a

doğru uzânan ve Nil havzasını Kongo ırmağı ve Çâd gölü havzalarından ayıran ve Arapların cebel'el-kamer tesmiye eyledikleri silsileden ibâret olması melhûz olan bir sıra dâğ ve tepelerden inen baħr'el aħmer ve buna tâbi' Lul, Dembo, Deyur ve baħr-ı Tünc, baħr-ı Câr, Târol ve sâ'ir-i enhâr adîdeden tereküp ve taħaşşul etmekde ve cibâl-i mezkûreden inen enhâr o kadar çokdur ki bütün evcehde Bilâd'el-enhâr nâmı verilmektedir. Mezkûr-i göllerin ayakları keşf olunamazdan evvel Nil'in menba'ı bu enhârdan ibâret zann olunurdu. Ma'a-hâzâ coğrafiyun-ı Arap bu nehir a'zîmin hatt-ı istivânın ubur cihetinden ya'nî cenûbiden nebâ'en ettiğini beyân ediyorlar. Baħr'l-Gezâl, bâlâda beyân eylediğimiz telâkîden sonra, şarkâ doğru dönerek Baħr-ı Ebyaz nâmını alır, Hebeş cihetden gelen Sobât ve ona tâbi' Edward şularını da aldıktan sonra şimâl-i şarkıya, sonra şimâle doğru dönererek, Kurdufân'ın şark-ı cihetinden cereyân başlar ve 15 30 arz şimâlîde Hartum şehrine vâsıl olunca sağdan Hebeş'den gelen Baħr-ı Ezrak ile birleşerek Nil nâm ma'rûfunu alır. Oradan şimâl-i şarkıya doğru sağdan Merevi hıttâ'-ı kadîmesiyle şoldan cezîre veya Beyûda çölü arasında cereyân ile 17 30 arz-i şimâlîde sağdan yeni Hebeş'den gelen birçok tevâbi' bulunan Aṭberâ nehrini daħi alınca şimâl-i ğarbiye doğru meyil ederek Berber'den aşağı ya'nî en yukarını beşinci şelâleyi bil-teşkil Nuba memleketi dâhilinde 19 30 arz-i şimâlîde Abu Hâmed kaşabasına vâsıl olunca cenûb-i ğarbiye doğru döner ve 18 şimâlîye kadar inip, bu cereyânında dördüncü şelâlesini de ba'd'el teşkil, şimâl-i ğarbiye ve 20 arz-i şimâlîden sonra şimâl-i şarkıya doğru cereyânını tahvîl ve bir büyük kıvrım tersîm ederek üçüncü ve ikinci şelâlelerini de bil-teşkil tâm medâr-ı serâta ve şulunda birinci şelâleyi daħi vücûda getirdikten sonra Sa'id-i Mısır'a dâhil olur ve oradan aşağı kâh şarkâ, kâh ğarbe temâyül ile umumiyet üzere şimâle doğru olan istikâmetini muhâfaza ederek 30 arz-i şimâlîden aşağıda Kahire şehrini geçince üç dört büyük ve hesâpsız küçük, tabi'i ve şun'î göl ve cedvellere bil-inkışâm dünyâda emsâlî olmayan ve Mısır üm'el-dünyâ veşifına müstahak sitâyîş eden meşhûr dâliyye bil-teşkil birçok ağızlardan ve denizle ihtilâtı olan bazı göllerden ak denize dökülür.

Nil'in mecrâsı 6470 kilometre imtidâd ettiği hâlde menba' ile manşıbı arasındaki mesâfe, hatt-ı müstakîm üzere 4133 kilometredir. Havzası 4,562,512 kilometre murabba'dır. Kuraklık mevsiminde şâniyede 350 ve feyezânında 13400 metre mûka'ab şu döker. Viṭtoriyâ Nyânza gölünden çıktığı mahallın ya'nî mecrâsının en yüksek yerinin sath-ı baħrdan irtifâ'ı 1200, Hartum'da 400 ve Kahire'da 13 metredir. Viṭtoriyâ Nyânza ile Albert Nyânza gölleri arasındaki nehre Avrupalı seyyâhlar tarafından Nil-i Sumert tesmiye

olunmuştur. Mecrâsının bu kısmı 150 kilometre olduğu hâlde, bu mesâfede 695 metre ya'nî behr kilometre 4 metreden ziyâde aşağı düştüğünden, mecrâsı pek inişli ve cereyân sür'atlı olup, 35 metre yüksekliğinde bir şelâle teşkîl etmekle, seyr-i sefâ'ine şaliḥ değildir. Bazı maḥallları dağları arasında darlaştığı hâlde bazı yerlerde daḥi ziyâde tevsi' ettiğinden bir takım bataklıklar ve sazlıklar ḥâsîl olmaktadır. İkinci gölden baḥr'el gezâla kadar baḥr'el-cebel tesmiye olunan nehrin; ḥatt-i müstaḥîm üzere 800 kilometrelik mesâfede, yatağının vüs'atı 500 ile 2000 metre arasında ve derinliği beş ile 12 metre beyinde olup, kenârları ormanlar ve çâyırlarla mestûrdur ve bu gölden i'tibâren 200 kilometrelik maḥalllı her nev' sefâ'inin seyrine şâliḥ ise de, oradan aşağı bazı şelâleleri ve sür'atlı cereyânları olduğu gibi, feyezânında kenârında bazı arâzi parçalarının ot ve ağaçlarıyla beraber kıparıp, seyyâr atalar hâlinde sürüklemekle, seyr-i sefâ'ine mani' bir takım seddler peyde ediyor. Hıdiv-i esbak İsmâîl Paşa zamânında Sudân-ı Mısırının kısm cenûbisinde merkezi ittihâz edilen ismâiliyye ve nâm diğeri gongduḡuru kaşabasıyla Lâdo kaşabası önünde nehr kesb-i cesâmet ettiğinden oradan yukarı gemiler her mevsimde işler, baḥr'el gezâl ile birleşmezden evvel 300 kilometre yukarıda şâğ tarafından baḥr'el-zarâfa ismiyle bir göl ayrılıp mütevaziyen cereyân ve sağdan bazı çâyler daḥi aḥz ettikten sonra mülteka-ı mezkûrdan aşağıda tekrâr birleşir. sık ve ḥesâpsız tevâbi' bulunmak ḥesibiyle kökleri pek sık ve karmaşık bir nebâta benzeyen Baḥr'l-Gezâl'ın mecrâsı kenârlarında birçok göller ve batâklıkları vardır. Baḥr'l-Gezâl ile birleştikten sonra şuları iki kât tezây'üf eden ve bu'da şâğ cihetden aldığı sobât nehrinden daḥi keşretli ve beyâz bir şu karışmakla Baḥr-ı Ebyaz tesmiye olunan nehr, Fâşoda'dan Ḥartum'a kadar 800 kilometrelik bir mecrâ ta'ḳîb ettiği hâlde bu uzun mesâfede hiçbir çây almaz; Ḥartum'da berrâklığından dolayı görünün Baḥr-ı Ezrak ile birleşmekde olan Baḥr-ı Ebyaz'ın eyyâm âdîyede şâniyede döktüğü şular 750 ve Baḥr-ı Ezrak'ın 225 metre mük'ab olduğu hâlde Baḥr-ı Ebyaz'ın mevsim-i feyezânda en ziyâde taşmasını intâç eden nehr, Ḥebeş dağlarından bir sel ḥurûşân hâlinde nâzil olan ve üç nehrden teşkîl eden, Baḥr-ı Ezrak'dır; Nil, Ḥartum'dan Kahire'ye kadar Aṭberâ'dan başka hiçbir şu almayarak tepelerin arasında ve her iki taraftan çöller ve kuraḳ yerler ile muḥâṭ dar bir vâdî içinde akıp gider ve yukarılarda pek dar olduğu hâlde gittikçe genişleyen yalnız bu vâdînin arâzisini sakı ve ırvâ ve nihâyet Mısır'ın dâliyyesini aḥyâ eder. Bâlâda beyân ettiğimiz vech ile Nil'de seyr-i sefâ'inin devâmına başlıca hâil olan mevânî Ḥartum'dan Asvân'a kadar Nuba dâḥilinde bulunan beş şelâle ya'nî taḥt'el-mâ' kayâlık inişler, müdehhiş uçurumlardır ki bu

çâğlayânlar seyr-i sefâ'ine hâ'il olmasına rağmen, enzâr-ı seyyâhını derîn bir diğkhat ve büyük bir merâk ile celb eden temâşâlardandır.

El-Zeltâ

Nil, arâzi-i Mısrıyye'den, Kahire'den 15 mil ve Asvân'dan 605 mil cereyân ettikten sonra batn'ul- baqara ve ravza'tul-bahreyn nâm mevķ'ılarda munteha olur, firdevs-aâşiyân Mehmed Ali Paşa zamânında iki milyon liraya ķarîb bir maşrafla bu batn'ul-baqara'da bir köprü inşâ edilmiştir ki on iki senede ikmâl edilen ve ķanâtıra'tul-hayriye nâmı verilen bu cesîm köprünün, feyezân ve inhitât mevsimlerinde lüzum ve ihtiyâca göre açılan gözlerine şularını mütenâsiben tevz'î ile ta'dîl-ı cereyânı nehrin birdenbire kıparıp da zeltâ kısmını başmak ve oralarını batâklık hâlinde bırakmak tahlikelerini izâle ettiğî gibi bu zeltânın fer'inden küşâd olunan cedveller ile de kıt'a-i mezkûre iskâ edilmektedir.

Mezkûr batn'ul-baqara'da iki kısma ayrılan Nil'in bir kısm-ı şark cihetine meyil ederek Demyât şehri kırbunda Baħr-ı Muṭavassıta dökülür ve kısm-ı diğlerinden cânib-i ġarbe müteveccihen Reşîd şehri yânında yine denize mansıp olur. Denizle beraber taḡaşşul eden bir şekl-i müsleş Yunan ḡurufâtından zâl ḡarfına müşâbih olduğî için Yunanlılarca zeltâ tesmiye edilmiştir. Şuyuyla nebatâtının keşretinden dolayı Arapların ravza'tul-bahreyn tesmiye ettikleri bu müselleşin ķâideten ṭûlu 85 ve irtifâ'-ı 90 mil ve her bir fer'in ṭûlu 99 mildir.

Nil, Viğtoriyâ Nyânza menba'ndan baħr-ı mutavassıta takriben 3333 mildir ki, dünyanın en uzun nehridir, ancak Amerikâ cenûbide bulunan Amâzon nehrinin ṭûlu Nil'den 667 mil fazla olmakla beraber Nil şuyı Amazon nehrinden daha leziz, aşâr-i târiḡiyece, daha ķadîmdir, binâenileyh Nil şöhetçe Amâzon nehrden ve ḡatta dünyânın bütün enhârdan daha kıymet-dar ve efzâldır.

Nil'in Feyezânı

Nil nehri her sene evķât-i ma'lûmada tedricen feyezâna ve yine tedricen tenezzüle başlar; sebep-i feyezân: Menâba'ına ķarîb ṭâğlara şiddet ve keşretle nüzul eden yağmurlardır. Nil-ı Ebyaz, Nil-i Ezrak'den evvel feyezâna başlar. Aşâr-ı feyezân mâh Mâyounun evâḡirinde

Hartum şehri yanında zâhir olursa da en ziyâde feyeżân mâh September'in evâ'ilinde zuhura gelir. Gerek Nil-i Ezrak'ın ve gerek Atberâ nehrinin feyeżânları mâh Yunyunun evâhirinde yine Hartum şehri kırbunda zuhur eder. A'zam feyeżânı Ağustos-ı evâhirinde vuķu' bulur; fakat Nil-i Kebirin feyeżânı mâh Yunyunun evâ'ilinde vâdî-i Halfâ yanında zuhur ederek mâh September'in evâ'ilinde de hadd-ı a'zamiye vâşıl olur. Bundan sonra tedricen tenâķuş ve tenezüle başlayarak her sene ale-t-tavâli bu minvâl üzere tezâyüd ve tenâķuş devâm eder, i'tidâl üzere olan tezâyüdü 24 kademdir. Eğer 28 kadem bâlîğ ursa ġark ve istilâyı mucib ve eğer tezâyüd 22 kadem râddesinde kalırsa kaçt u ġalâ'yı câlib olur; ġâye-i hadd-i tenâķuşda şuların levni yeşile dönerek ta'mı da tebeddül eder. Hâl-i tenezzülde bâķı kâlân şulardan a'zam feyeżânda 30'dan ziyâde şu tezâyüd edemeyeceğini erbâb-ı fenn miķyâs ile takdîr etmişlerdir.

Nil'in Sur'at-i Cereyânı

Nil'in fûrûâtının eyyam-ı feyeżânda sür'at cereyânları muhtelifdir, feyeżânlar tezâyüd ettikçe bi-ttab' sür'atları daķi tezâyüd eder. Nil-i Ezrak hengâm-i tenâķuşda sâ'atde üç ve eyyam-ı feyeżânda altı altı buçuk mil tayy-ı mesâfe ile kesb-i sür'at eder. Nil-ı Ebyaz zamân tenezzülde bir mil ve yâhûd daha az ve mevsim-i feyeżânda sâ'atde iki iki buçuk mil sür'atla gider. Nil-i Kebir'e eyyâm-ı tanazzülde sâ'atde bir buçuk ve feyeżânda sâ'atde üç üç buçuk mil sür'at peyde eder; bu hesâba nazaran Nil-i Ezrak, Nil-ı Ebyaz ile Nil-i Kebir'den daha seri'ül-cereyândır. Nil-i Ezrak'ın menba'ı olan Tesânâ gölü satķ-ı baħrdan 5800 kadem mürtef'idir, Nil-i Ebyaz menba'ı olan Viķtoriyâ Nyânza gölün satķ-ı baħrdan irtifâ'i ise 9300 kademden ziyâde değildir.

Nil'in İttisâ'i

Nil'in feyeżân zamânında, mevâķi' ve mecârı-i muhtelifesine nisbetle, Nil-i Ezrak'ın ittisâ'-ı mutavassıtı 500 yardadır ve 770 yârdadan ziyâde kesb ittisâ' edemez. Nil-ı Ebyaz'ın her hânģi bir mevķi'de ittisâ'-i vasatısı 1860 yârdadır, fakat ekser-i mevâķinde 3800 yârdadan ziyâde tevessü eder. Nil-i Kebir'in ittisâ'i ise muhtelifdir. 500 yârda kesb ittisâ'

ederse de kaşr'el-Nil köprüsü yanında 1000 yârdaya bâliğ olur. Bazı yerlerde ise o kadar darlaşır ki ittisâ'i hemen 200 yârdayı geçemez.

Nil'in Ahvâl ve Evşâfına Dâ'ir

Nil-i Ezrak tenezzülü zamânında irtifâ'-ı mutavassıtı sath-i mâ'dan 30- 35 kademe bâliğ olur. A'zam tenezzülde 22 kademdir, Nil'in intiha-i tenezzülünde birbirine muttasıl olarak bazı göller zuhur eder ki hatta küçük gemiler bile oralardan mürur edemez. Nil-ı Ebyaz'ın ise eyyam-ı tenâkuşda ve bil-ḥaşa cihet-i ğarbisinde şular pek ziyâde tenezzül eder ve irtifâ'-ı vasatısı şuyun sathından iki buçuk üç metre kadar ancak olabilir. Binâenileyh zamân-ı feyezânında sâhil-i şarkî ve ğarbisinde şular mesâfât-i ba'îdeye yayılarak irtifâ' peydâ eder ki zamân-ı tenezzülünde en küçük bir gemi oralardan mürur ve ubûr edemeyip yalnız ma'lûm olan yerlerden geçebilir. En nihâyet ḥadd-ı a'zam tenezzülü 6 kademdir.

Nil-i Kebir'in savâhili Ḥartum'dan Asvân'a kadar mürtefi' olduğundan şiddet-i feyezânında derece-i irtifâ' ma'lûm olamaz, ancak Berber ve Dunḳula vîlâyetlerinde derece-i irtifâ' i belli olur. Binâenileyh ora ehâlisinin Mısırlılar gibi sedd a'mâlına ihtiyâçları yokdur. Mühendis-i meşhûr Linan nâm zât Ḥartum'un yanında nehr-i Nil'den şâniyede ne kadar şu döküldüğünü ḥesâb etmiştir. Bu ḥesâba göre Nil-i Ezrak eyyam-ı tenezzülünde şâniyede 159 ve eyyam-ı feyezânında 1604 metre mük'ab şu döker.

Bu ḥesâba nazaran Nil-ı Ebyaz'ın şuyu tenezzülünde Nil-i Ezrak'dan daha ziyâde ve feyezânında daha az olur ve şu hâlde Nil-i Kebir şuyunun en çoğu Nil-ı Ebyaz'dan geldiğini anlaşılır, arâzi-i Mısıriyyeden tekevvün adip Mısırlıların Ta'ma dedikleri kırmızı toprak ki mezru'âta kuvvet verir Nil-i Ezrak'dan tevârüd eder.

Nil-ı Ebyaz, Sebt nehrine iktirân etmezden evvel levn ve rengi esmere mâ'il yeşil bir renktedir, fakat levni sarı olan Sebt nehrine karıştıktan sonra levni sarıya mâ'il beyaza tebeddül ve tağayyür ettiği cihetle Baḥr-ı Ebyaz nâmını almıştır. Nil-i Ezrak ise hengâm-ı feyezânında levn-i esmere mâ'il olduğu ve zamân-ı tenezzülünde samâvi bir levn-i kebudiye tahavvül ettiği cihetle Baḥr-ı Ezrak tesmiye olunmuştur. Nil-ı Ebyaz Nil-i Ezrak gibi şürbe sâlih değildir. Çünkü şuyun içinde çok çürümüş, ta'affün etmiş enva'-i nebâtât vardır, binâenileyh Nil-ı Ebyaz savâhilinde sâkin olan ehâli humma ve sentâr illetlerine mübtelâ ve giriftâr olmamak için ekşeri nehr-i mezkûr suyunu içmeyip kuyu suyu içerler.

Nil'in Şelâlelerine Dâ'ir

Nil cânib-i cenûbden müte'addid fûru' ve cedâvil üzerinden Asvân'a cârı ve revân olur, eşnâ-yı tarîkde bir takım cesîm kayâlîklara ve küçük cezîrelere teşâdüfla suyun akıntısına mümâna'at ve teşâdüm eden ve binâenileyh yukarıdan aşağı şiddetli cereyânlar hışula gitiren bu mevâki'-i hâ'ileye şelâle ta'bîr olunur. Bu şelâleler, bir kısmı büyük ve bir kısmı küçük olmak üzere, iki nev'dir. Küçük şelâleler Nil'in feyezânı eyyâmında şu altında mestûr kalır. Tenâkuş ve tenezzülü hengâmında meydana çıkıp zâhır ve ma'lûm olan bu şelâlelerin zıyk ve dar yerlerinden gemiler güç-hal ile geçer. Fakat Nil'in şiddet-i feyezânı zamânında büyük şelâleleri şular istilâ edemez ve eyyam-ı ma'dûdada sefineler aralarından mürur eder ve bu müddetden sonra ise şelâlede bulunan safâ'in mahsûr kalarak harice çıkamaz. Asvân ve Hartum beyninde altı büyük şelâle vardır ki, bunların aralarında bir takım küçük şelâleler dahi dâhil olarak, bir vech âtî zikr olunur:

Birinci şelâle: Asvân beldesi kırbunda vâki' Asvân şelâlesidir ki tûlu 6 mil ve bir çayrekden ibâretdir.

İkinci şelâle: Halfâ kıyresi kırbunda vâki' vâdî-i Halfâ şelâlesi olup tûlu 14 mil imtidâd eden ve birinci şelâleden 226 mil uzak bulunan bu şelâle Nil'in en şa'b'ül-mürur şelâleleridir.

Üçüncü şelâle: şelâle-i Henkdir ki Henk kaşabası kırbunda vâki' ve ikinci şelâleden 24 mil uzak ve tûlu üç mildir, ikinci ve üçüncü şelâle beyninde şimâlden cenûbe doğru bir takım küçük şelâleler vardır ki isimleri şunlardan ibâretdir: Abûr, Ma'tûka, Semne, Ambekul, Tencûr, Akama, Akâşa, Dâl, Gammâra, Hayber. Bunların her birinin tûlu bir milden dört mile ve aralarındaki bu'd ve mesâfe 10 milden 6 mile kadardır.

Dördüncü şelâle: Şâykiyye vîlâyetinde Adremiye şelâlesidir, üçüncü şelâleden 250 mil uzaktır.

Beşinci şelâle: dördüncü şelâleden 167 mil uzakda bulunan şelâle-i vâdî'ül- himârdır; şelâle-i vâdî'ül- himâr tesmiyesine sebep şarkındaki vâdî ve şahrâlarda vahşi himâr bulunmasıdır. Dördüncü ve beşinci şelâlelerin beyninde bir takım şa'b'ül-mürur şelâleler

vardır ki en ehemmiyetlileri: ka‘b‘el-‘abd, Elmeshânı, Am-ḥabboba, El-reḥma şelâleleri olup bilâd-i Şâykiyyenin müntehâsıdır; rekâba‘t-ül-cemel, (deve boyunu demek) Abu-seyâl şelâleleri Menâşır memleketinde ve Mekrât, Abu-ḥeşim, El-bâker şelâleleri daḥi Rubâtâb beldesindedir.

Altıncı şelâle: şelâle‘t-ül-sebelokadır Şendî beldesiyle Ḥartum arasında vâkî‘ ve beşinci şelâleden 194 mil uzaktır, tûlu 10 mil ve bunun medḥalinde Nil‘in itsâ‘i 200 yârdadır ve şelâlenin medḥalında Nil‘in şuyu inerken güyâ büyük bir uluḡdan akan şu gibi sür‘atla cereyân ettiğinden iz‘el-seboloka tesmiye kılınmıştır. bu lafz Sudân Arapları lisânında uluḡ ma‘nasınadır.

Bundan sonra Nil-i Ezrak‘de büyük bir şelâle ki şelâle-i Reşayriş yâḥûd şelâle-i sâbi‘ nâmlarıyla ma‘rûfdur Ḥartum‘dan 526 mil uzak olup Reşayriş kıyısı kırbunda bed‘ ile cenûben 40 mil imtidâd eder. Bu şelâle Nil-i Ebyaz‘in yukarısında ve baḥr‘er-recâf şelâlelerinden bir silsiledir ki Recâf beldesinden 100 mil mümted olur ve en sa‘b‘ül-mürur olan şelâle-i Fûla veya sekizinci şelâle Ḥartum‘dan 1100 mil uzaktır.

Nil‘in Cezîrelerine Dâ‘ir

Sudân Nil‘inde müte‘addid cezîreler vardır, bu cezîreler vüs‘at ve cesâmetde yekdiğerden farklı ve cümlesinin arâzisi münbît ve fevka‘l-‘âde maḥşuldardır. Bunların en meşhûrları Nil-i Ebyaz‘de bulunan cezîrelerdir ki ez-cümle Ḥartum‘dan 150 mil bu‘d-i mesâfede kâ‘in Abâ cezîresinin tûlu 28 mildir, kezaḡ Ḥartum‘un kırbunda Tutî nâmıyla ma‘rûf cezîrenin havası laṭif ve toprağı ġâyet münbîtdir.

Abî-hemed kıyısı yanında Mekrât cezîresi –ki bir takım taşlık tepelerden mürur eder – büyük bir cezîredir. Henk şelâlesinin cenûbinde tûlu 20 mil imtidâd eden Arḡu cezîresi daḥi Nil‘in en meşhûr cezîrelerindendir ve İsyopiya zamânında ḡalma ḡarâbeleri ḡadîm ve eski olduğuna delâlet eder, Nil‘in eyyam-ı tenezzülünde şoldaki fer‘i ḡurur ve şarkında bulunan kara ile birleşir. Bu Mekrât cezîresinden büyük değılse de ondan daha münbîtdir, ittisâ‘ ve şöhretde Arḡu cezîresinin ikincisidir, orada cennet-mekân Yavuz Sultan Selim‘in zamânında ḡalma ḡadîm tâbiyelerin ḡarâbeleri vardır.

Asvân'ın yanındaki birinci şelâle civârında kâ'in El-fentîn cezâiresi daħi cezâ'ir meşhûredendir.Cezâ'ir müştemele müsteşnâ olmak üzere Afrika kıt'a-i sının arâzisi bir vech âtî beş nev'e taķsîm ile gösterilebilir:

	Kilometre merba'î
Gölleri	200,000
Çölleri	10,600,000
Çâlikleri	580,000
Otlarla mestûr ovaları	623,000
Kâbil-i zirâ'at arâzi ile ormanları	637,000
Yekûn	29,200,000

Miķyâs'ul-Nil

Nil'in behrisine tezâyüd ve tenâķusu bilinmek için mevâķi'-i maķşuşada min'el-ķadîm miķyâslar bina ve inşâ edilmiş ve en meşhûr miķyâs: Mısıır-ı ķadîmin ķurbunda cezîre't-ül-revzada bulunan miķyâs-ı ķadîmdir ki ģulafâ-ı emevîyye zamânında ta'mîr ve termîm olunmuşdur.

Nil'in bu miķyâsının menşûr müsemmeni ve vasaķı menşûr'ul- murabba' mücevvef bir mermer amûd olarak câmi' olduģu müte'addid-i menfezlerinden şu girer ki bu amûd sekiz çenbere ve on altı zira'a taķsîm olunmuşdur: Her zira' altı ķabza ve ķabza dört parmak, binâenileyh bir zira' yirmi dört parmak i'tibâriyle münķasım olduģu sekiz çenbereden Nil izdiyâd eyledikçe ya'nî şu yükseldikçe irtifâ'nın miķdârı azaldıkça derece-i inģitât istinbât olunur.

Bu miķyâsın ba'd'el feth bâni-i evveli emevilerden Abdulmalik şâninin oģlu Süleyman'ın devr-i ģükümetinde vâlî-i Mısıır olan Oşama bin Zaid tetevvücüdür; mûmâ-ileyh bunun binâşını doksan yedi sene-i hicriyesinde itmâm etmişdir. Yüz doksan târiķ-i hicriyesinde daħi Abbasiler'den Ma'mûn tarafından tecdîd olunmuşdur. İki yüz kırķ yedi sene-i hicriyesinde Mütevekkil ale- Allah Abbasî cânibinden Mısıır vâlîsi olan Yezîd ibn

Abdullah Et-türki ile hılafâ-ı Faṭemiyyeden Müstaṣır bil-Allah taraflarından bugüne kadar mevcûd olan bina ta‘mir ve aḥiren Mısır vâlîsi Mehmed Ali Paşa tarafından termîm edilmiştir.

Bu miḳyâsın ḳudamâ-ı Mıṣırıyun devrlerinde Münfis şehri, Asvân cezâresi, Aḥmim ve Helvân ḳaşabaları önünlerinde daḥi mevcûd bulunduḡu ve Nil’e ibtidâ‘ miḳyâs vaz‘ eden, rivâyete göre, ḥazreti Yusuf olduḡu mervidir.

Miḳyâs Asvân: El-fentûn cezâresinin şarkında ve Asvân’nın piş-gâhında, bulunan bu miḳyâs hicretten bin sene evvel gelen Beṭâlîsa zamânına nisbet olunur, 1278 sene-i hicriyesine müşâdif 1878 sene-i milâdısında esbak Hıdiv-i Mısır İsmâil Paşa devrinde meşhûr Mahmud Paşa feleki ma‘rifetiyle mücedded binâ edilmiş olduḡu, miḳyâsın bir taşında menḳûş olup eṣnâ-yı ziyâretimde ḳayd ve zabt eylediḡim ebyât-i âtiyeden istidlâlen edilir:

Ḥakkûn ale Asvân tubdi şükkrehâ	Li melik Mısır el-davri İsmâil
Aḥya biha miḳyâs ba‘d zihâbehu	Teceddüd et-taḳsım ve et-tefşil
Min ba‘d-elfin ve hu fi ḥacb-es-sera	Ebedâ m‘âlimhu bi-ḥayrı delil
El-mâhir el-feleki Mahmud el-lezi	Celet ma‘rifehu an’el-temşil
Abḳa tekâsim el-leti vecedet biha	Ve bi-ḡayrıha ḥellahu lil-ta‘dil
Ḳâlet lahu Asvân fi târiḥihâ	Arḳebet bil-miḳyâs baḥr’el-Nil

Halfâ miḳyâsı: Nil’in sâhil-i şarkısında ḥudûd-i muḥâfazı ved-heves Paşa ile 1889 sene-i milâdında Mısır’ın rây me’murlardan olan mühendis-i meşhûr Velgukes ma‘rifetiyle bina olunmuştur. Bu miḳyâs uşul ve tarz-i cedîd üzere olup iki duvarın arasında taşdan ma‘mûl âdî bir merdivan ile çıkılan bir sütunun bil-isnede mevzu‘ mermer taş üzerinde miḳyâsın târiḥ binâsıyla bâninin ismi menḳûştur. Mohamed Mehdi’nin muḥârebesinden sonra ḥükümet Nil-i Kebir, Baḥr-ı Ezrak ve Baḥr-ı Ebyaz üzrerinde ve maḥall-ı muḥtelifede miḳyâslar bina ve inşâ etmiştir, bunların en ehemmiyyetlileri Berber miḳyâsıyla Omdurmân’da Nil-i Ebyaz üzerinde ve Ḥartum’da ḥükümet sarâyının altında Nil-i Ezrak üzerinde bulunan miḳyâslardır.

Nil'de Seyr-i Sefâ'ine Dâ'ir

Bâlâda zıkr olunan cezâ'ir ve şelâlelerden başka Nil'in mecrâsında tekevvün eden kumlar seyr-i sefâ'ine mâni' ve bu cihetde hayli meşakkat ve haşar vâki' olur. Asvân'dan şimâlen Mısır'a cereyân eden Nil'de Asvân'dan sonra cezâire ve şelâleler münkaatı' olur. binâenileyh Mısır bir memleket-i vâhîde ve Asvân bir ser-hadd-i tabii'yyedir. Zira Asvân'dan gerek yekenli gemiler, gerek vapurlar kemâl suhuletle ıksâ-i memâlîğa doğru Nil'de seyr ve sefer eder. Nil-i Ezrak'de seyr-i sefâ'inin intihâ-i haddı, Reşayriş şelâlesi olup Nil-i Ebyaz'de daği Fûla şelâlesidir.

Bahr'l-Gezâl: Nil-i Ebyaz'e karıştığı mevki'den, kumdan mütehaşşıl yolun tûlu 130 mil ve Hartum'dan 725 mil mesâfe-i ba'iddir. Nâsir nehrinin, Sebt nehrinden nokta-ı iftirakından i'tibâren mesâfesi Nil-i Ebyaz'e dâhil olduğu maħallla kadar 170 mildir, bundan sonra Nil-i Ezrak'ın hengâm-ı tenezzülünde Nil-i Ebyaz hilâfına olarak seyr-i sefâ'ine kabiliyeti kalmaz. Çünkü Nil-i Ebyaz senenin nihâyetine kadar dâ'imâ ve Nil-i Ezrak ise yalnız zamân feyezânında seyr-i sefâ'ine şâlihdir.

Nil'de Bulunan Balıkların İsimlerine Dâ'ir

Nil'de envâ-i balık ve hayvânât-i sâ'ire bulunur. Bunlardan bazılarının eti ekle şâlih değildir; en 'acîb ve meşhûru timsâh ve şu sığıridir. Timsâh balık daha doğrusu kertenkele hey'etinde ise de bazıları gâyet cesîm, manzarası korkunç, arkasının cildi sert ve kalındır, her kurşun ona te'sir edemez. Bu hayvân hem denizde hem de karada yaşar; dişisi yumurtalar, yumurtası hind-i tavuğunun yumurtasından daha büyük, kabuğu daha kalın ve sert ve kar gibi beyazdır. Hâkir-i seyâhet Sudân'dan Mısır'la avdetimde yirmi otuz adet yumurta beraber gitirdim. Bu hayvân Nil'in sâhilinden on on beş metre uzak ve açık bir maħallda elleriyle işlediği yâbis ve kurağ kumun içine otuz kırk yumurta yumurtaladıktan sonra yumurtaları kumla örter ve her gün ara sıra gelip yoklar, yirmi yirmi beş gün bu hâl ile kılıp yavru çıkardıktan sonra yavruları sırtına alır, götürür Nil şuyunun içine bırakır. Yumurthanın içi takriben üç kısmı beyaz ve bir kısmı şarıdır. Sudân ehâlisi bu yumurtayı pişirip yerler, hâkırde bunu tecrîbe etmiş isem de kokusu gâyet ağır ve ta'mı fenâ bir şeydir. Bu hayvânâtın tûlu on buçuk arişüne bâliğ olur.

Şu sığırı şekil ve hey’etde manda ve domuz arasında bir şeydir, cismen manda gibi ise de başı ve kıyruğu domuza, tırnağı deve tırnağına benzer. Cismen âdî mandanın en büyüğünden daha kalın ve cesîmdir. Bu da timsah gibi hem şuda, hem karada yaşar; Nil sâhilindeki sâzlıklarda otlar ve orada yatar. Sudânîler bu hayvâna el-a‘ysint tesmiye ederler.

Timsah ve şu mandası vaktiyle Mısır’a yakın yerlerde Nil’in her cihetinde bulunurdu, fakat şuyun zamânlarda Nil’de keşretle amed ve şedde başlayan vapur ve gemilerden bu hayvânlar tevahhuş ederek hepsi Sudân cihetlerine çekildiler. Bilâd-ı hatt-ı istivâda hâla keşret üzere bulunur. Sudân ehâlisi gerek timsah ve gerek şu sığırının etini yerler. Ehâli timsahı, cildi ve misk ve eti için, dâ’ima şayd ederler, çünkü timsahın iki parçası yumurta cesâmetinde olarak kârının ve iki parçası yumurtadan daha küçük olarak kuluğundan dört parça misk çıkar bunun misği en iyi miskdir. Cildinden daği kılıç kesmez bir nev’ kalkan i‘mâl ederler.

Şu sığırının etinden istifâda ettikleri gibi derisinden daği maşna‘-i kırbaç ve bâston a‘mal ederler. Sudânîler, hemen iki metre uzunluğunda olan harbeleri ucuna bazısı süngü ve bazısı iki tarafı keskin kama şeklinde demirden ma‘mûl bir âlet-i cariha takarak bununla Nil’de hayvânât şayd ederler. Muhârebatda daği en birinci silâhları bu harbeden ibâretedir. Şu sığırı ve timsah şaydı için Sudân ehâlisinin kullandığı mızraklar kabâ’il-i sâ’irenin isti‘mâl ettiği mızraklardan farklı olup ta‘rîf-i âtî vech ile üç nev’dir: Birinci kama şeklinde, ikincisi balık zevkesi gibi dimâğlı, üçüncüsü yukarıdan aşağı ufağ ufağ dimâğî olan Bâdiğe ta‘bir ettikleri nev’dir.

Ma‘denlere Dâ’ir

Sudân’ın en meşhûr ma‘denleri: Sinnâr’ın cenûb-i şimâlîsında Beni Şenkol dağlarında bulunan altın ma‘denidir ki Sinnâr altını denmekle ma‘rûfdur. Nuba dağlarında daği altın ma‘deni bulunursa da kıllat üzeredir. Cebel Kedin cihet-i ğarbisinde Tirâ ve Şibon dağlarında çıkan altın, Sudânîlerce en iyi altın olmak üzere, Şibon altını tesmiye edilmiştir.

kudama-i müverrihin Bahr-i Ahmer ile Gorsku beyninde vâki‘ vâdî’el‘alâkıde altın ma‘deni mevcûd olduğundan bahiş etmişler ise de müddet-i medideden beri oradan altın vürûd etmediğinden mefkûd nazarıyla bakılır.

Zümürüd: Arap müverrihlardan Mekrizi şahrâ-yı şarkide harbe nâmıyla ma'rûf maḥallda zümürüd mevcûd olduğunu zıkr ve beyân ediyorsa da oraya gitmek müşkildir, çünkü Keft ve Kus ve Şa'îd Mısır beldelerinden yedi günlük bu'd ve mesâfesi vardır.

Bâkır ma'deni: Baḥr-ı Gezâl'in şimâl-i ğarbisinde vâki' Ḥufre't-ül-neḥâs'la meşûr bir yerde bulunduğu gibi Berber tîrîkiyle gidelen Savâkın cihetinde daḥi bulunur.

Demir ma'deni: Kurdufân, Darfur ve Baḥr-ı Gezâl cihetlerinde kumlar içinde parça parça çıkarırlar, o parçaları kumla toprak karışık puteler içine doldurup âteş kuvvetiyle izâbe ettikten sonra taşıye ederler.

Kurşun: Darfur'a tâbi' Kube'den şimâle doğru bir günlük mesâfede kâ'in cebel'el-kütümde mevcûd ise de oraya gitmek pek şü'ubetlidir. Naṭron: Tîrîk-i Erba'inde vâkî kuyudan çıkar.

Tuz: Toprakla maḥlûṭ olarak her tarafta bulunursa da Aṭberâ, Dâmîr ve El-yevîze taraflarında keşretlidir. Bara'nın cihet-i şimâlinde vâki' Şerşâr nâm maḥallda daḥi bulunur, Vâḥa-ı Selime'de, Vâdî-ı ka'b'da ve Dunḡula'nın ğarbinda kî'ta kî'ta olarak kum altında pek çok çıkar. Bârut tozu: Ekşer Ḥartum ve Fâşoda cihetlerinde bulunur. Şebb: Şâb Vâdî-ı Ḥalfânın üç günlük bu'd ve mesâfesinde kâ'in vâḥa-ı şebb nâm maḥallda bulunur.

Nurebe: Bir nev' topraktır ki mevâdd-i milḥisi çokdur, Sudân'da maḥall-i ma'lûmada ve ekşeriyetle Berber cihetlerinde bulunur, ehâli-i mezkûr toprağı bil ağrısına şıtmaya devâ olarak isti'mâl ederler.

Antimûn yâḥûd sürme: Cebel Merra'da bulunur, cebel-i mezkûrda Hacer-er-reml, Hacer'ul-ġarânîṭ daḥi bulunur, ale'l-ḥuşuş Ḥicâr-ı kelise ki ondan kireç yapılır Nil-i Ezrak'ın cihet-i ğarbisinde vardır. Debba ve sâ'ir yerlerde ve nehr-i Nil'e karîb bazı mevâki'de mûrur zamân ile taḥaccür etmiş odun parçaları müşâhede olunur. Sudân arâzi-i ves'isinin henüz layığıyla keşf olamadığı herkesçe ma'lûmdur, o havâliyi aşırımda fenn-i ma'âdine âşinâ zâtlar gönderilmiş olsa pek çok ma'âdin mütene'vvinin rü-nümâ-i mir'ât-i şühûd olacağına şüphe etmemelidir.

Gezetelerin rivâyatine nazaran 1899 sene-i milâdında Sudân hükümet-i haliyyesi ma'âdin hakkında bir kânûn tertûb ve tenzîm edip bu bâbda Avrupâ şirketlerine ma'lûmat vermiştir, bunun üzerine şirketler mübâhasata girişmişlerdir.

Sudân'ın Dâğları ile Arâzisinin İrtifâ' ve İnhiâtı

Afrika kıt'asının teşkilât-i tabii'yyesine bakılınca kıta'ât-i sâ'irede olduğu gibi öyle göze çarpacak şurette cibâl-ı müteselsilesi yoksa da mürtefi' ve münkatı' dağlar ve tepeler görülür. Bunların da hemen kâffesi güyâ bir dâ'ire-i muhiye dâhilinde mütekevvîn gibi müşâhade olunur. Cibâl-ı mezkûrenin birincisi şimâl-i ğarbide atlâs dağıyla şua'bâtıdır, bu dağın dört bin altı yüz yirmi metreye kadar irtifâ' eden yerleri vardır. Trâblûs vîlâyetinin ğarb-i cenûbisinde ve Tunis eyâlatın cenûbinde ya'nî şahrâ-ı kebir medhâlında bulunan cebel Hacer'in bin iki yüz, bin beş yüz ve Vâdây hükümet-i İslâmiyesi ile vîlâyat-ı müşârünileyha arasında şahrâ-ı vasaıda bulunan Târso dağın dağî iki bin dört yüz metre kadar yüksek tepeler olduğu gibi Hebeşistân içinde Râs-dâcân ve Ango dağının irtifa'î dört bin altı yüz kilometredir. Darfur'da Merra cebelinin en yüksek noktası bin dört yüzden bin sekiz yüz ve Kameron şu'abâtından Mongo Labânın üç bin dokuz yüz altmış metre kadardır. Eğerçi Kameron silsilesine mütevâzı olarak bir silsile daha mevcûd ise de derece-i irtifa'î henüz lâıyığıyla bilinmemiştir. Afrika cenûbide Drağânebrek silsilesinde cebel Atâk'ın yâhûd şâmpâniye kâstl nâmında olan tepelerin irtifa'î üç bin yedi yüz elli yedi yedi metredir. Bin üç yüz yedi sene-i hicriyesinde Mısır'a hatt-ı istivâ cihetinden avdet eden seyyâh-ı meşhûr İstanbul'un ifâdesine nazaran daha ziyâde şimâlde Kilimiya nâmında olan dağın beş bin beş yüz Kifiya dağının beş bin yedi yüz metreye kadar karlarla mestûr olduğu ve sâhil ile Sesâ gölü arasında ve gölün ğarb-i cihetinde Mâfumbru ve Kibânga ve Gânbâ Rağâra dağların üç binden üç bin beş yüze kadar irtifâ'ları bulunduğunu münfehim oluyor. Ve Askerteşl nâm seyyâhın da beyân ettiği vech ile kıt'a-nın ğarbında Dâhumunun şimâl cihetinde Gine körveziyle Nijer nehri havzası arasında teşâra dağının üç bine ve nehr-i mezkûrun menba'na yakın olarak imtidâd eden kung cebelinin bin üç yüz kırk metreye kadar irtifâ'ları vardır. Bu dağların cümlesi bir vech muharrer dâ'ire-i mefrûza cibâl ikmâl ederler. Bunlardan başka da bir hayli dağlar varsa da hemen hepsi mezkûr dâ'ire-i muhiye dâhilinde gibidir.

Tenerîf adasında dañi El-arâns nâmında olan cebel zirvesinin irtifâ'î iki bin sekiz yüz elli metredir Ferdinân Dopu atasında ve madağaşkâr cezâiresindekiler iki bin altı yüz otuz, ikinden biraz aşâğı veya ziyâde irtifâ'î hâ'iz olduklarından âdatâ bir istihkâm-i tabii'yye şeklini alırlar.

Afrika kıt'ası bütün bütün dağlık bir kıt'a-i değıl iken sath-ı baħrdan ħesâb-ı vüştâ olarak altı yüz yetmiş üç metreye kadar irtifâ'î olmasına ve Amerikâ-ı Şimâlî'nin altı yüz ve Avrupa'nın üç yüz yirmi beş metre mürtefi' bulunmasına nazaran kazalık ħesâb-ı vüştâ olarak dokuz yüz kırk metreye kadar mürtefi' bulunan Asyâ'nın Hâmâlâya cibâl-ı meşhûresinden kat'en lil-naẓar Afrika kıt'a-i sının Asyâ'dan sonra en mürtefi' arâziden ibâret ve müteşekkil olduğı anlaşılr.

Fakat işbu irtifâ' ziyâdesiyle muhtelifdir, meşelâ Bengâzi dâħalinde ayn-ı kibritden içirilere doğıru sath-ı baħrdan yirmi metreyi mütecâviz münhaţt-i vâdiler ve baħr-i sefid savâhili seveyesinde Siyua ve A'râc vâhaları gibi yirmi beşten yetmiş metreye kadar keزالık münhaţt-i mevki'ler olduğı misillü Nil ve Kongo ve Zânbîz nehrlerinin menba'ı batâk yerlerde bin yüzden bin altı yüze büyük Sirt körfezinin yatağından ve şahrânın sâhil-i ġarbisinden ibtidaen elliden iki yüze ve şahrâ geçildikten sonra iki yüzden beş yüze ve Şârî ve Olelâ elli metreden bin dört yüz metreye kadar yükselir, ba'de Zânbîz nehrinin cereyân ettiğı vâdide ħis olunmaz derecede başlayıp derece derece tokuz yüzden bin metreye kadar bir mil peyde ederek sonra yeniden yükselmeye başlayıp Portuguezlerin Terânsevâl çâyerliklerine ve Derâ'a Nebrec dâğları etkilerine varınca üç bin metreye kadar irtifâ'î hâşil edip ordan kuş bakışıyla tahminen bin beş yüz kilometre uzakda bulunan Baħr-i Muħiţ gereğı gibi müşâhade olunur. Ma'a-hâzâ Afrika arâzisini muţarriden mâ'il ve mestûr taşavvur etmemekde lazımdır, çünkü şimâlde Tuma cibâl-i mutavassıtası ve cenûbde Mânâlu dağları ve vasatda vâki' Çâd gölün isti'âb eylediğı arâzi-i ħazîze ve Oğânda gölün cenûb-ı şarkisinde Atberâ ħavzasıyla nâmı gölün muħiţ olduğı arâzi-i muhtelif şuretd e kâh mürtefi' ve kâh münhiţ vaz'iyet almışdır.

Bu tuhaf vaz'iyetle beraber Nil ve Kongo ve Zânbîz nehrlerinin menba'ında inkisâm-ı miyâh âdetâ göz ile kâbil-i tefrîk ve rü'yet bir ħâlde olmayarak ġâyet bilirsiz bir cereyân sâkinâne peyde eylediklerinden enhâr-ı mezkûrece takşîm-i miyâhın şahiĥen tefrîk ve temyizi ancak âlet-i fenniye vasıtasıyla kâbil ve belki bununla bile müşkildir. Zirâ bu

nehrlerin birinci şu‘beleri gâyet vasi‘ bataklıkli bir ovayı ufki olarak tamâmıyla ihâta edip orada bir sevķ-i tabii‘yyeye müsteniden şuyun cereyân, münteşir olduğu dâ‘ire-i muhiţeden bu sevķ-i tabii‘yyenin keyfiyyet zuhuruna ya‘nî ya tahzîz-i hava yâhûd onun gibi zuhurat-i tabii‘yye ilcâ‘âtına, tâbi‘ kalmakda ve hatta bu ilcâ‘âta meşhûr Dolulu gölü, bir taraftan Zânbîz ve diğer cihetden Kongo nehrlerini tevlîd etmektedir.

Sudân’ın Arâzisine Dâ‘ir

Vâdî‘en-Nil: Dar derrelerden mürur eden Vâdî‘en-Nil’in en vasi‘ yerleri dört milden zeyâde değildir. Hatta bazı yerlerde bir derece darlaşır ki ancak dört yüz metre ittisâ‘ında iki dağın arasında geçer. Ma‘a-hâzâ bu vâdînin arâzisi münbît olup sâkiye ve şâdofla iskâ edilir. Şâdof deriden ma‘mûl ve nehrlerde müsta‘mil bir nev‘ kuğadır.

El- cezîre: Nil-ı Ebyaz ve Nil-i Ezrak beyninde vâki‘ memleketler ale’l-ıtlâk cezîre nâmıyla yâd olunur. Sinnâr ve Hartum şibh-i cezîreden ibâret bulundukları cihetle cezîre nâmı altındaki memâlıkdan ma‘dûd olarak bilinir. Bu iki vîlâyetin arâzisi gâyet münbit ve maşşuldâr olup Nil şuyu ve yağmur ile zer‘ edilir ve Sudân’ın ekser-i zağâ‘iri bu iki vîlâyetden hâşil olur.

El-Buţâna: Nil-i nehri ile Aţberâ beyninde kâ‘in bilâd, zamân-ı kadime Merevi cezîresi nâmıyla iştihâr bulduğu mervidir. Bugün ise Buţâna nâmıyla ma‘rûfdur, ciyâdat-i hava ile meşhûr, münbît ve maşşuldâr olan bu memlekete bazıları Ihrâ‘’ul-Sudân tesmiye ederler, arâzisi yağmur ile zer‘ olunur.

Şağârı ve cibâl: Nebâtât ve eşcârdan â‘rî dağlar, Hartum’dan Mısır’a kadar Nil’in vâdîsini iki cihetden ihâta etmek şuretiyle birisi şarkında şağrâ-ı şarkıye tesmiye olunan bağr-ı aħmere doğru ve diğeri Nil’in ġarbında şağrâ-ı kebir ve şağrâ-ı Kurdufân ve Darfur’a kadar mümted olur. Şimâldaki şağrâlar, haţt-ı berberden şimâle doğru gider bütün şûrezâr ve kumluk yerlerdir, buralarda ne ot, ne de ağaç bulunur. Uzun bir şağrâdan ibâret olan bu yerler, hiçbir tarafından şu bulunmaz, Akebât nâmıyla ma‘rûf, kurâk bir vâdîdir. Ancak cenûbinde vâki‘ arâzi-i kâbil-i zira‘âtdır, çünkü oralarda kesretle nebâtât ve eşcâr bulunur. Hatta bazı yerlerinde cesîm ormanları dağî mevcûddur, zirâ şağrâ-ı ġarbiye muhâlif olarak, lâ-yenkaţî‘ kesretle yağmur yağar ve yağmadığı zamânlar enderdir. Mezķûr şimâldaki

şahrâların cibâl ve tilâl-ı müteferriksinde şu ve nebâtât mefkûd olup Darfur'un vasaatında vâkı' cebel Merra ile Kurdufân'un cihet-i cenûbinde kâ'in bazı dağlardan mâ-'adâ yerlerde şu ve nebâtât bulunamaz, çünkü ancak bu dağlarda pınarlar ve ağaçlar vardır.

Hırânlar: Yağmur mevsiminde cenûbde vâkı' dağlardan akan seller ya kumlardan ka'rına iner, yâhûd Nil'e ve Baħr-ı Aħmer'e dökülür, ehâli bu süyul-i emtara Hırân derler, en meşhûru Ĥor-berakadır ki beraka: Göl Hebeşistân'ın şimâlinde kâ'in dağlardan gelip Toker vîlâyetlerini tamâmıyla iskâ ettikten sonra baħr-ı aħmere dökülür.

Ĥor-el-fâş: Hebeşistân'ın şimal cihetinden gelip bilâd-i Keselâ'yı iska ettikten sonra Atberâ şehrine vâsıl olmadan kumların ka'rında nihân olur. Ĥor Abi-Cebel: Nuba memleketinin şimâlinde kâ'in dağlarından gelip şarkken 190 mil mesâfe cereyân ettikten sonra ya Abâ cezîresi kırbunda Nil'e dökülür.

Ĥor Tendelti: Darfur'un şimâlindeki dağlardan gelen bu hırân cenûbe doğru cereyân edip Afâşer memleketinden mürur eyledikten sonra önüne teşâdüf eden kum tepeler cereyânına mânı' olduğundan hemen orada tedricen kuma iner.

Sudân'ın Aħvâl-i Havâ'iyesine Dâ'ir

Fuşul-ı erba': Bahâr, şayf, hazân, şitâ fuşul-i ma'lûmasından ibâret ise de Sudân'da her faşlı dört mâh i'tibâriyle üçe takşim etmişlerdir; ihtilâf-ı cihât münâsebetiyle havası muhtelif ise de umumiyyet i'tibâriyle ekşer yerleri ruṭûbetsizdir.

Ancak mevsim-i şayfda şark ehâlisine göre taħammül olunamayarak derecede sıcaklar hüküm fermâdır. Bu mevsimde keşretle yağmur yağar, Nil feyeżân eder, ağaçlar yaprak verir ve nebâtât-i neşv ü nemâ bulur. Yine bu mevsimde Sudân'ın her tarafına musallaṭ olan cenûb rüzgârı Nil'de seyr-i sefâ'ini alt üst eder, bu faşl ve mevsimin b'dâyetinde yağmurlar yağmaya başladığı zamâna daħi Rûşşâş derler ki sath-ı zamîn, cibâl ve tilâl-ı rengârenk nebâtât ile pür-ḥuzaret ve ḥarem ve besâtin-i daħi envâ'-i şükufe ile müzehher ve muhteşem olduğu için bu mevsim, Sudânîlerce, mevsim-i rebî'dir.

İkinci mevsim: Bütün mezru‘âtın yetişip kemâla erdiği bu mevsime; Ed-Derât ta‘bir olunur. Bu mevsimde havalar sıcağlaşarak yevmen-fe-yevmen kesb şiddet eder, şıtma ve emrâz-ı sâ‘ire çoğalır.

Faşl-ı şitâ: November‘den –Febrayır’a kadar i‘tibâr edilen bu mevsimde havâlar serin ve latîf olur, yağmurlar kesilir, poyrâz rüzgârı esmeye, Nil‘de sefâ‘in gidip gelmekle başlar ki Sudân‘ın en güzel mevsimi faşl-ı şitâdır. Yaz mevsimi: Mâh Mâres‘dan –mâh Yunyuya kadardır, bu mevsimde havalar sıcağlaşmağa, âteş ‘alevi gibi sârn rüzgârı esmeye başlar ve sâkiye vasıtasıyla iskâ olunan arâzinin zer‘ine ibtidâ‘r olunur.

Sudân‘ın Yâğmurları

Mıntaka-i mutavassıta, yâhûd Berber ve Fâşoda beyrinde kâ‘in mintakada Sudân‘ın mevâsimi bâlâda fuşul-i erba‘ bahişinde zikri geçen ahvâldan ‘ibâretir, fakat mintaka-i şimâlî ve mintaka-i cenûbide mintaka-i mutavassıta mevâsim-i yağmur münâsebetiyle mütehâliftir. Sudân‘da yağmur‘un mintaka-i şimâlîda haddi hatt 15 arz-ı şimâlîda ancak şimâlen Berbere yâhûd havâlisine imtidâd eder; mintaka-i şimâlî yağmurlarının nüzulü Berber‘den şimâlen az vuku‘ bulur. Binâenileyh Sudân‘ın iki mevsimden başka yağmur mevsimi yokdur. Fakat mintaka-i cenûbi ki mintaka-ı bilâd Fâşodadır, yağmur orada mâh Mayo‘dan başlar altı ay ya‘nî mâh Oktober‘in bidâyetine kadar devâm eder; orada iki mevsim var: Biri yaz, diğeri hezân göz mevsimidir. Şonra cenûbe ve hatt-ı istivâ cihetine doğru ne kadar şu‘ûd ederse yağmur o kadar imtidâd eyler, lâkin mintaka-i şimâlîda Asvân‘ın arzında Berber‘e kadar 10 kırâtta daha azdır. Mintaka-i mutavassıta Berber‘in arzında Fâşoda‘nın arzından hatt-ı istivâya 10: 20 kırâta ve mintaka-i cenûbide Fâşoda‘dan hatt-ı istivâya 20: 40 kırâta kadardır.

Sudân‘da yâğmur yağdığı zamân güyâ destinin ağızından şu döker gibi yağar, harâret o kadar şedîd ve medîddir ki orada soğuk nedir bilinmez lâkin ra‘d ve berkdan, şiddetli rüzgârdan ve kesret-i şâ‘ikadan pek çok insân ve hayvân telef olur.

Afrika‘nın alâ‘im-i semâsı sâ‘ir-i memâlıkda görülen alâ‘im-i semâden daha parlâk ve nazara daha hoş görünür. Şimşek gurubu esnâda etrâfında toplanan ufak ufak bulutların arasında güneşin zâyâsı aks ettiği gibi semâda mevcûd bulutların arasında daği üç tarafda

sehere müşâbih bir ziyâ peyde olur ki güyâ tecessüm eder gibi kabırır, bunların üzerinde küre-i arzın hiçbir tarafında görülmesi kâbil olamayacak şurette gâyet parlâk üç renk hâşıl olur, bunun içinde başka bir ziyâ görünür. Kabarıkların hemen üzerinde münkeşe renginde bir kıvılcık laîf zühur eder ve bu kıvılcık rengin içinden de başka bir ziyâ görünür ki gözleri kamaştıracak derecede küvvetlidir. Bu üç kabarıkların iki tarafından daği güneşe benzer küvvetli bir ziyâ feverân ve yine bu kabarıkların birbirine muttaşıl olduđu zâviyelerden çıkan şedîd bir ziyâ enzâr temâşâ girânı hayrân eder.

Fransa hey'et-i Şesnâsânından feruğifer nâm zât te'lif ettiđi hey'et-i kitabında buna dâ'ir verdiđi ma'lûmat sırasında şimşek etrafında hâşıl olan halaların⁶⁵ bundan ibâret olduđu ta'rif ile semâda her hangi bir zamân az çok buhar mevcûd olduğundan bundan şimşek etrafında ne vakit böyle bir hâla zühur eder ise muhiî dâ'ima alâ'im-i semâ rengi kesb eder demişdir. Mûmâ-ileyh Feruğifer mezkûr hâlaları, biri büyük ve diğeri küçük olmak üzere, iki takşim etmişdir. Şöyleki alâ'im-i sema gibi hâşıl olan renklerden kırmızı renk, hâlanın muhiî hâricinde ve uzağında olur ise küçük ve mezkûr muhitin dâhilinde ziyâ huşula gelen mahalla karîb olur ise büyük hâla ta'bir olunur. Zıkr olunan hâlaların hâriç ve dâhilleride elvan-ı ziyâ huşulu ise şemsden zühur eden huîû-i şu'âiyyenin küre-i hava derûnundaki buhar hâbbelerine teşâdüf ve in'itâfindandır. İşte mûmâ-ileyh bunu ta'rif sırasında der ki huîû-ı mezkûre semâ dâhilinde hîn-i murûrunda zıkr olunan buhâr hâbbeleri muhiîne teşâdüf ettiğinde güyâ karanlık bir oda içine küçük bir delikden giren ziyâ-yı şems gibi türlü türlü peyde eder. Bu hâlde müdevver hâla teşkkül etmek için mezkûr hâbbelerin kâffesi gerek cirmde ve gerek mesâfede müsâvi olması iktizâ eyler. Böyle olmazsa şemsden aks eden ziyânın aynı bir ziyâ huşula gelip bâlâda ta'rif olunan hâla zühur etmez nısf-ı kıvrırlarıyla ma'kusen mütenâsib olduğundan hâbbelerin tenâkûş cirmi hâlaların cesâmetini mucib olur.

Mûmâ-ileyh Feruğifer'in beyânına nazaran bâlâda zıkr olunan alâ'im-i semâda mevcûd renklerin ve bulutların bu şekilde bulunması, huşuşi olup umûmi değildir. Ya'nî Sudân'da müşâhade eylediğim alâ'im-i semânın aklîm-i sâ'irede vuku'î pek nâdir.

Sudân'ın Havâ ve Rüzgârlarını Dâ'ir

⁶⁵ Hala: şems ve kamer etrafında hâşıl olan nurânî dâ'iredir.

Sudân'da yazın hava ve rüzgâr pek şiddetlidir, esdiği zamân tozu toprağı, hatta çakıl taşlarını birden süpürüp havaya is'âd eder. İnsânın yüzüne çarpınca gûyâ âteşden bir şerâredir zann olunur, o hâldeki nümune nemâ-i cahîm olan bu âteşin sıcaklık muharrer âcizi:- biraz mübâlağalı da olsa-

Murgu biryân eder etse havâda tayrân * Suda mâhiyi kebâb, şiddet germâ-i Sudân Terânesiyle intâk ve mecbûr şikâyat eylemiştir. Hâşılı derece-i şiddet-i harâret-i insânı zıyık-ı nefesle boğulmak derecesine getirir.

Bu mevsimde kaşırğalar menâre şeklini olarak göklere çıkar, kemâl sür'atle dolâp gibi döner ve gelip geçer geçmez der-akab diğeri tevlid ve zühur eder, önüne teşâdüf eden cesîm ağaçları kökünden sokar, hanelerin saşfını bir hava ve duvarlarını hedm ve harâb eyler.

Mevsim-i şayf evveline gelince: Levâkeh ta'bir ettikleri rüzgâr toz toprakla karışık bir hâlde eser ve uzakdan görölünce gûyâ birbirine üzerine yığılmış kırmızı ve siyah bulutlar zann edilir. Güneşin önüne gelirse âfâki zulmet içinde bırakır, hanelerinde bulunan bu hevl-nâk hâdise-i tabii'yyeden fevka'l'âde ızdırâp ve telâşa düşerek kapı ve pencerelerini derhâl kapatırlar ve gündüzün ortasında mebûren mum ve kandîl yakarlar. Önüne teşâdüf eden ağaçları kal' ve Nil'de hübubi hâlinde önüne gelen vapur ve seffîneleri garq eden bu müdehhiş fırtınayı gemiciler uzakdan görür görmez derhâl kemâl-i sür'atle davranarak gemiyi sâhile çekerler, gemiciler iştilâhlarında bu rüzgâre Et-telâkuh ve ehâlide El-hebâbîb ta'bir ederler.

Medrîn beyninde rüzgâr senede altı mâh bir cihetden ve altı mâhda cihet-i âherden esip aşlâ tebeddül etmez. Afrika kıt'asında Asya gibi dağ çok olmadığından rüzgâr kıt'a-i mez-kûreyi serâpa ihâta ve istilâ etmekle harâret dağı bir düzeye dâ'im ve bu hâl ise bil-âhere bazı mezru'ât ve nebâtâtın ardı arası kesilmeyerek hûşuluna hâdım olur⁶⁶.

Derece-i Harârete Dâ'ir

⁶⁶ ((ebr ve bādume ve hûrşid ve felek derkarınd))
((tatunani bi-kef arı ve bi-âeflet nehurı))

Hartum'da şayfin bidâyetinde gölgede derece-i harâret 100°F mâfevkinde olur ve eyyam-ı harîf ya'nî Hazirân'da 60°F kadar çıkar. Bu hesâba nazaran cenûbda mutavassıt-ı harâret-i takriben 80°F tezâyüd eder ve şimâlde tenâkuş bulunur.

Fakat Sudân'da esbâb-ı harâretin en mühimmi hatt-ı istivâya sath-ı bahrdan pek az irtifâ'yle beraber cibâlin kıllit ve şahrânın da kesreti vardır.

Bahr-ı Ebyaz'e dâhil olduğunu bâlâda beyân ettiğim vapurumuz o gün Hartum'dan hareketle hiçbir yerde durmaksızın yoluna devâm etmekle gurûb-i şemsden sonra bizi işâl eylediği Ketiye kıyısı piş-gâhında lenger-endâz oldu. O gece vapur ve dahabiyamız halkından başka üzerinde kimse bulunmayan Nil'in sükûn-i tenhâ'ısı içinde istirahat ve ferdâsı gün güneş doğarken hareket eyledik. Akşama yarım sa'at kalarak muvâşalat ettiğimiz Ed-dom kıyısı piş-gâhında dahi bir gece istirahatdan sonra ertesi gün tulu'dan evvel vapurumuz tehrîk-i çerh azîmetle bizi gece sa'at bir râddelerinde Koz Abu-Cema' nâm kıyaya işâl eyledik. Prens müşârünileyh hazretleri nâmına bu kıyaya vürûdu muhakkak bulunan telgrâfların telgrâf-hânedan aldırması için gönderilen adamın avdetine kadar bir buçuk sa'at arâm ve istirahatdan sonra hareketle merkez-i Abbasiye nâm kıyaya vusûlümüzde vapurun kömrü tükenmiş olduğundan kapudân burada kömüre bedel mikdâr külli odun almağa mecbûr oldu. Binâenileyh odunlar alınıp vapura nakl ve istîf edilmeye kadar üç dört sa'at beklemek lâzım geldiğinden bu müddeti vapurda bî-hûde geçermemek üzere Prens hazretleri bir şandâla rekben şayd ve şikâr için Nil'in sâhil-i garbisinde kâ'in büyük bir cezîreye azîmet etti.

Kapudân muhtâç olduğu kadar odun alıp vapura nakl ettirdikten sonra hareketle Prens'in gitmiş olduğu bir bahar-ı dâ'imi ile muhtâf cezîre önüne geldik. Prens müşârünileyh'in avdet ve teşriflerini muntazıran piş-gâhında beş sa'at kadar aramaksızın olduğumuz bu cezîre o kadar şâ'irâne, o derece rühefzâ-yı bedâiyî-i tabiiyyeyi câmi' idi ki Arap şâirinin şu:

Fel-arz u muh̄zartun tuh̄ki zümrüdeten

Ve nuru durun ale'l-ağsâni münteẓim

Ve lil-azhâri zehekün fi hadâ'îkîhâ

Kannahünna şenur'el-ebyaz tebtessim

Nazm dil-peẓîri o hadâ'îk-i tabiiyyeye vaşf-i belîğ olsa şâyestedir, ezhâr günâ-gün ile mala-mal olan cezîre ağaçlarının tepelerine kadar hiçbir şan'atkârının taklidine bile kadar teyâb olamayacağı bir tarz-i latîf-i tabiiyyede sarılıp çıkan türlü türlü şarmaşıklar, Cenab-ı

şâni‘ h ekimin kudret b alıĝa şamed  niyesinden enz  r-ı ibtiş  r beşeriyetde en bel  ĝ, en bedi‘ n  muneler ezh  r ve Şey   Sa‘d  nin:

Birin dir  ht  n-ı sebz der-na  zar-ı huş  y  r

Her ver  k defter-est ma‘rifet-i kird  g  r

Ter  ne-i bel  ĝ  t-piray h  kim  nesi a  t  r ediyordu, bir tarafta merec  n gibi kırmızı t  nelar  yla tezeyy  n ve tezehhur etmiş yabani biber fid  nlar  , diĝer tarafta bel  yetser bey  m ta‘bir olunan la  f bir   i  eĝin fil kulaĝına m  ş  bih z  m  rr  d  n yapraklar  , ravza min riy  z’el-cin  n   tl  kına ş  y  n olan bu ezh  r, bu e  c  r arasında akıp giden k    k, k    k ş  uların cereyan-ı cuş  cuşunu,   imenler i  inde bir renk z  m  rr  d  n a  z eden bu ş  ulara –b  y  k aĝ    ların k    klerinde ki – yeşil fa  at la  f yoşunların kapılıp gitmesinde ki men  z  r-ı bed  yi‘yi tavşif i  in m  ahir bir ress  m  n fur  asıda kif  yet edemez, diye bilirim,     nk   Avrupa’da b  ĝ  ce meraklısı olup da en ziy  de m  şkil- pesend bir tabi‘atda bulunanlar bile Nil-i m  b  rek sev  hilindeki bu ormanların le  afet ve bed  yi‘-i h  red-fers  -ı tabii‘yyesini tem  ş   ettikleri zam  n bu la  f ormanlar i  inde reng  renk kuşların bir   ĝ  zından terann  mat-ı ru  -nev‘   z  neleriy  le daldan dala     p   anmalarına, o z  m  rr  d  n neb  t  t i  inde   rdek ve   az surular  yla yavrularının t  y  r-i cin  n gibi gezmelerine ve   an  tlar   b  t  n d  ny  n  n elv  n-i la  fesiy  le m  zeyyen ve m  zehher kelebeklerin keşretiy  le b  t  n aĝ    ların   zerelerini – g  neşin ş  ‘ -ı zerini altında, en fenni, en badi‘ ş  ehr  y  nlere reşk-  ver olacak ş  urette tenv  r ve tezy  n ettiklerine ba  t  k  a kendi h  anelerinde b  yle bir bedi‘a-i tabii‘yyeden p  r  anın bile bulundurulmamasına m  teessir  ne h  esret   ekerler....!

G  r  b-ı ş  emse yarım sa‘  t   alarak Prens h  azretleri ş  aydg  hından vapura avdet etmesiyle az  met emirini vererek ferd  s   cum‘a g  n   ale-s-ş  ab  h m  h-ı Febrayer’in beşinci g  n   Cebel  n’e v  ş  l oldu  . Prens m  ş  r  nileyh merkez-i Cebelin’de da  i ş  ayd ve ş  ik  r arzusuy  la vapurdan   ikerek o hav  liyi ge  t    g  z  r ve iki ceyl  n ş  ik  r ederek bu iki ma  ş  ul ş  aydın ba  şlarını birlikde gitirdiler. M  ş  r  nileyh vapura d  h  l olmasıyla h  araket olunarak e  n  -y   r  hda te    d  f edilen ş  u aĝ  rılarının ta‘k  b etmiş ve   zerilerine birkaç k  urşun atm  ş ise de hi  birisi k  r-gir te’sir olmam  şdır. Bu hayv  n g    yet h  ass  s ve n  f  z’el-na  zar bir hayv  ndır, ara ş  ıra ş  udan ba  şını   ıkarır, keskin na  zar  yla iki      bin metrelik mes  feye m  m  ted mu  ti  ni, cev  nib-i erba’sını bir ş    niyede keşf eder. Bu mes  fe-i ba‘  de d  h  ilinde bir vapur, y     d bir ins  n g  r  r g  rmez der    l ş  uya dalıp g  ‘ b olur, t   uzaklarda, ba    a bir yerde ba  şını   ıkarıp

bâşirasının eriştiği yerlere kadar bir kere etrafına bakar. Yine tevahhüş eylediği bir şey'i, bir insânı görünce şuya dalar ve böylece bütün gün şuda gezip dolaşır, gece olunca şudan çıkarak Nil kenarında bulunan sâzlıklarda ve cezîre ormanlarında otlar, şabâh olunca güneş doğmadan yine şuya iner.

Bu hayvânı sayd edecek sayyâd gâyet iyi kûşun âtâr seri'ül-ḥarake bir nişâncı olmalıdır ki hayvân başını çıkarır çıkarmaz hemen kûşunu yapıştırın, hâsılı bu hayvânı sayd etmek her sayyâdın kârı değildir.

Fi 12 muḥarrem 1327 sene-i hicriyesine müşâdif 8 febrâyır 1909 sene-i milâdında şafaqla beraber Necvâr kıyâyesine muvâşalatımızda yine Prens müşârinileyh o havâlide bulunan ormanlara giderek iki üç sa'ât geşt ü güzâr ettikten sonra Mârbit nâm mevki'de sayd etmiş oldukları ceylân cinsinden iki hayvânın başlarını dahabiyaya işâl buyurdular.

Ba'd'el-zuhr Necvâr'dan hareketle gûrûb-ı şemse bir sa'ât kalarak Renk kaşabasına muvâşalat eyledik. Burada bazı levâzımın tedarüki zımninde bir sa'ât kadar kaldıktan sonra Renk'den hareketle nısf'ul-leylede Am-Berîn'a vâsıl olduk. Ferdâsı gün ba'd'el-zuhr Prens hâzretleri li-ecl sayd oradaki ormana giderek hayvânât-ı vahşiyeye teşâdüf edememiş ve bununla beraber orman içinde fil, arslan, yabanî manda ve sâ'ir hayvânât-ı vahşiyenin mevcudat-ı izlerinden anlaşılmış ise de akşam takarrüb etmiş olduğundan gece karanlıkda kalmamak için avdete mecbûr olan Prens hâzretleri vapurumuzun gece bu mevki'de tevaḳḳufunu tensîb buyurdular. Gecenin karanlığı, Sudân ta'birinin bütün ma'nâ-ı siyahla, afâkı istila edince şu ağırıları nehrlerden çıkarak etrafımızda sazlıklarda otlamakda ve hatta vapurumuzun etrafında dahî hemen otuz kırk metreye yakın yerlerde şuyun içinde gezindikleri hiss olunmakda idi. Hâsılı bu cesîm orman civârında, bu korkunç karanlık geceyi –bir takım arslanların ra'd gibi mehîb na'relerini, müdehhiş şedâlarını dinlemekle – imrâr eyledik. Sudân'ın geceleri, şafaqları, tûlu' ve gûrûbu sâ'ir memleketlerden pek başka olduğu için geçerdığımız bu karanlık gecenin şabah tabnağını nazm âtî ile tavşîf etsek pekde mübâlağa add olunmaz zann ederim:

Çu ḥurşîd berzed ser az burç şîr

Sipîhr ender âvred şeb rabezîr

Çu az kuh bi-fürûht giti fûruz

Dü-zülf şeb-tire begerfet ruz

Vakten ki enâmil gül-gune-i şafak gisvân siyah leyli işrâk ve âftâb cihântâb deryâ-i Nil ayine fâmın ufuk şarkısından tenvîr âfâk eyledi. Prens müşârünileyh mânend-i şir-i jiyân yataklarından fırlayarak vapurdan sâhile şitâbân oldular. Hayvânât-ı vahşiyenin dehşetine rağmen ejder-i âteş feşân ıtlâğına şâyân olan tûfengini hâmil oldukları hâlde orman içine dâhil ve sa'ât dokuz râddelerinde şaydgâhından avdetle üç yaban öküzünün kelleleriyle birlikde vapura vâsıl oldular.

Müşârünileyh, kapudâne hareket emirini vermekle gurûb-i şemse yarım sa'ât kılarak Derb'ez-zarâfa'ya ve bu noktadan baır-ı zarâfa'ya dâhil oldu. Nil-i mübârak bu noktada hemen iki kilometre kadar kesb ittisâ' edip vapurumuz bir sa'ât kadar yol aldıktan sonra dört bin beş metre ittisâ'nda ve tekrîben mil tûlunda Nil'in iki nehr-i azîme tefrîk eden bir cezîreye teşâdüf eyledik. Cezîrenin cihat-ı şarkında kâ'in nehre dâhil olan vapurumuz iki kilometre mesâfeyi kat' ettikten sonra akşam olduğundan nehrin cihet-i şarkısında sâhile yanaşarak o gece orada kaldık. Ferdâsı gün,

Azâ'a tecâd'ul arzı şümma ve hâ duhâ

Fâ-şebekh dereen ba'd zalık metriken

Kamâ kıadd nezet eş-şekla şeyâb hîdâdehâ

Ve abdelet-t-el-meşkul der'en ve malhâken

Medlûlunca, subh-ı cihân-ârâ şevb-i mâtam zâlâm-ı leyli hal'ala câme-i zer-târ hûrşîd pür-envârı iktizâ edince, vapurumuz oradan hareketle kalb'el-zuhr zarâfa iskelesine muvâşalat eyledi. Prens hâzretleri o havâlide bulunan ormanlara li-ecl eş-şayd azîmet ve şayd eyledikleri bir miqdâr tûyürü mustaşhiben sa'ât beş altı râddelerinde vapura avdet buyurdular ve geceyi burada geçirmeye karar verdiler. Ertesi şabah tûlu'-i şems ile beraber ava içinde Şulûk kabilesi efrâddan otuz kırk kadar Sudânî anadan doğma çırpıplâk, ellerinde iki metre tûlunda birer mizrâk olduğu ve timsah cildinden bir tarz-ı acîbde ma'mûl kâlkân ve topuzları hâmil bulundukları hâlde lisânlarınca şarkî söyleyerek gelip bir vaz'-i ihtirâm ile vapurumuzun karşısında durdular, benimle kapudân birlikde kıryeye çıktık. Bu vahşî adamların yanına gittik, bunlar Arapça bilmediklerinden tercümân vâsıtasıyla: Ne maşşad ve merâm üzerine böyle alay ile yanımıza geldiklerini su'âl ettiğimizde Prens hâzretlerini ziyârat için geldikleri cavâbını aldık. Prens müşârünileyh henüz şikâr-gâhdan avdet etmemiş olduğu için bir sa'âta kadar avdet edeceklerini kendilerine tefhîm eylediğimde artık bunlar uşul ve âdetleri üzere şarkî söyleyerek hepsi birden raşs etmeye başladılar. Bu sırada şayd-gâhdan avdet eden Prens hâzretleri dağı bu hâli görünce sinemâtoğrâfla fotoğrâf âleti ve

edevâtını celb ettikten sonra bunları uşul-ı askeri üzere şaf şaf tertîb ve tanzîm edip bizzât kendileri bu vahşi adamların birkaç nev‘ ve tarz üzere, resimlerini aldılar.

Bundan sonra Prens müşârünileyh hâzretleri kise-i kerem ve ihsân-ı güşâd ve onları atâyâyı münâsebe ile mesrûr ve dilşâd buyurdular.

Hüve es-sahmu fil-hicâ hüve es-samhu fil-neddâ * Hüve el-leys ve el-ğayt el-lezi câd meğdeken

Bu kabilenin ğinâ ve şervetleri, inek, öküz, koyun, keçiden ibâretidir. Sudân hükümeti vergi nâmıyla senede her öküz ve inek başına beş ğurûş ve her koyun ve keçi bir ğurûş alır ise de bunlarda nuķûdun fıķdanı hesabıyla hükümet bir öküz iki yüz ğurûş ve bir koyuna on beş ğurûş kıymet takdîr ederek bu hesaba göre nakden vergi yerine bedelen hayvânât ve yâhûd fildişi ve bazı vîlâyetlerde deve kuşunun tuyunu ve şamğ aħz eder. Bununla beraber yukarıda ticâret bahşinde beyân ettiğimiz vech ile hükümet fildişiyle deve kuşunun ticâretini kendisine haşr edip her kazâ ve müdiriyyetde cesîm enbârlar ve maħzenler binâ ve inşâ eylemiştir.

Aķvâm-ı Sudânîye henüz hizmet-i askeriye ile mükellef değildir, fakat kendi ihtiyar ve hasen-i rizâsıyla silk-i askeriye dâhil olmak isteyenleri hükümet kabul eder.

Hükümet-i hâzıra-ı Sudân bazı hayvân ve tüyur şayd ve şikârını mânı‘ bir kânûn vaz‘ etmiştir. Bir şeyyâd bu kânûnda mûnderiç resm ve âdet hâricinde hareket edecek olursa bir ğurûş resm-i nizâmıya mûķâbil on ğurûş cezâ-ı nakdı vermektir. Meşala: Ecnebi bir şeyyâd li-ecl’eş-şayd Sudân’a gelir, iki üç ay ve daha ziyâde bir müddet Sudân’da şayd ve şikâr ile imrâr-ı vakt eyler ve bu müddetde büyük hayvânâtdan iki erkek fil ve bir gergedan ziyâde şayd ve itlafa me’zûn değildir. Şâyet me’zûn olduđu miķdârdan bir veya iki fil ziyâde öldürerek olursa üçüncü fil için yüz lira ceza-ı nakdı vermeye mecbûrdur.

Eğer öldürdüğü filden birisi dişi olursa iki yüz lira caza-ı nakd verir, zirâ dişi fil öldürmek, bu hayvânın inķıt‘a-i tenâsülünü intaç edeceği için –hükümetçe kaç‘an memnu‘dur.

Şulûk kabilesi: Memleketleri Nil-ı Ebyaz ve Abâ cezîresiyle Nevâ gölü arasında kâ’in olan bu kabilenin yek-diğer karîb ve muttasıl bir silsile üzerinde kıyeleri vardır; her kıaryede bir şeyh ve bütün kıaryelere nezâret eder bir nâzır ve bunların umumuna hâkim bir hükümdar

Fâşoda'da muķîmdir, bunlar sâ'ir siyah kabîlelerden ziyâdesiyle kuvve'ül-bünye ve tavîl'ul-kâma bir kabîledir. Sudân ehâlisinin telebbüs ve tazeyyün hüşuşunda ve ekl ve şürbde âdet ve etvârıyla rakşa eğlenceye ve çâlğiya olan meyelân fevķa'l-'âdelerine ve bir takım kabâ'il hâķının ğarâ'ib-i ahvâlına dâ'ir enzâr-ı kâri'ine vaz' ettiğim tafsilât âfiye tuvâlet hüşuşunda bedevilerin de hemen medeniler kadar külfetler ihtiyâr eylediklerini delâlet eder.

Sudân'da hemen ale'l-umum ehâli çırcıplakdırlar. Bazılara ağaç yaprağı ve yâhûd bir parça hayvân derisiyle yalnız edeb yerlerini setrederler. Bunların erkek ve kadınları hep tezyinâta mâ'il ve pek hârişdirler. Ehâli-i merkûmenin gerek erkek ve gerek kadınları zînet maķâmında dizlerine, kollarına, bileklerine ve boyunlarına bakırdan veya demirden ma'mûl türlü türlü hâlakalar, bu necekķler takarlar ve tesbih tanesi gibi ağaçdan yapılmış hâbbeleri daħi ilâve ederek bunların arasına ağaç kökünden ma'mûl bir takım şeylerde asarlar. Bunlardan başka bayķuş ve kartal tırnaklarıyla kelb ve çekal ve hayvânât-ı sâ'ire dişlerini ta'lik ederler. Erkekler daħi kadınlar gibi tezyinata fevķa'l-'âda merâķlıdır. Meşala kulaķlarını delip parmak kalınlığında bakır hâlakalar ve çivi gibi şeyler takarlar. Bir parça düz bakırı kulaķlarına takmak ve yâhûd bir şummân çivini şokmak pek ziyâde hoşlarına gider tuvâletlerindendir. Kulaķlarına demir veya bakırdan yapılmış hâlakalar taktıkları gibi bileklerine dirseklerine daħi yabancı öküz ve yâhûd gergedan boynuzundan ve yâhûd fildişinden hâlakalar kesip geçirirler.

Bazı karılar iki kulağın kenarlarını delik delik delerek sarı tunç veya bakırdan incecik hâķalarla ağaçdan ma'mûl bir çiviye veya şummân parçalarını bu deliklere şokarak kulaķlarını donatırlar. Gerek erkek, gerek karılar tab'an tezyinata mâ'il ve haveskâr olduğundan--bu iki tâ'ife tezyinatda ğuyâ meydân müsâbakaya çıkerek yek-diğere karşı tefavvuk iddiâ'sında bulunular.

Şulûk kabîlesi kıvrıcık saçlarını bir tarz-i acîb ve ğarib üzere, muhtelif-i şekil ve tarzde örерler, bazıları horuz tepesi ve bazıları fonogrâfin istivânesi gibi müdevver ve bazıısı yelpâze ve yâhûd tâç gibi tenzîm ederler. İnek ve öküz tersinden tezek yaparak odun yerine yakttıkları bu tezeğin külünü inek beviyle çamur ederek kına maķâmında başlarına koyarlar. Bu kabîlenin yataķ odalarında yegâne döşekleri daħi zemine ferş eyledikleri bu tezek külünden ibâret olup çırcıplak bu hâzır döşek üzerinde tâ şabâh yatıp eşek gibi yuvarlanırlar, fakat kuruluyor ya! Bunlar ne kadar muķtaşid adamlar ki hayvânlarının mevâd-ı ğâ'itasını

maḥrukât, yataḳ ve ḥatta pudra maḳâmında isti‘mâl ederek hiçbir aḳsâmını zayı‘ etmiyorlar ki tâṃ bir Avrupâlinin ḳavânın-ı iḳtişâdiyesine ri‘âyet ediyorlar demektir! Şabâḥleyin pister ḥâkisterânelerinden ḳalkınca başlarını, inek yâḥûd öküz sidîḡiyle yıḳadıḡdan ve daha doğrusu levânṫaları! Bol bol süründükden sonra o külleri daḡi pudra maḳâmında! Yalnız yüzlerine ve bir ṫaḳım yüzlerinden başḡa bütûn vücudlarına sürerler. Avrupa‘da i‘mal olunan lavânṫaların mevâd-ı işliyyesinde bil-kimiyâ teşfiye ve ṫaḡtir edilmiş mânda ve öküz ḳâzurâtı bulunduḡuna dâ‘ir olan rivâyete bakılırsa bu aḳvâm-ı vahşiyenin de ḡayvânât tezeḡini, tersini ve sidîḡini böylece isti‘mâl ile güzel güzel tuvalet yapmaları sebebsiz ve ḡikmetsiz deḡildir. Her şabâḡ tuvaletin icrâsından sonra ekşer-i erkekler bu ḡal ve hey‘et-i ḡeribe üzere ellerinde mizrâḡ aḳşama ḡadar Nil sâḡilindeki sâzlıḡlarda ve ormanlarda gezinirler.

Bunlara amir ve kabadayı ve ser-gerde olanların yegâne alâmet-i farıḡaları on beş santimetre ittisâ‘nda ve pârmak ḡalınlıḡında fildişinden ma‘mûl bir ḡalaḡayı şâḡ ḡoluna ve şol ḡoluna da demirden ve yâḥûd bakırdan ḡalaḡalar ṫakmaḡdan ancak setr edecek derecede giydikleri küçücük bir tâḡiyenin ortasında iki ḡârış ṫülunda dimdik durur bir öküz ḡuyruḡunun etrafı deve ḡuşunun tuyları ve yâḥûd başḡa ḡuş ḡanâtlarıyla tezyyûn etmekden ibâretidir ki işte böyle müzeyyen bir tâḡiye veya tâḡ! Emâreti hangi bir şaḡşın başında ḡörseniz o şaḡş acîb‘ul-manṡerin kendi fırḡasının ḡazarda, seferde amir yegânesi olduḡuna ḡâna‘ât edebiliriz.

Yam yam ehâlisinin saçları ḡabâ‘il-i sâ‘ire ḡalkının saçları gibi ḡıvırcıḡ ve ḡısa olmayıp uzundur, ḡatta omuzlarına ve bezen billerine ḡadar şarkar, ehâli-i merkûmenin erkekleri saçlarını tezyyûnde ḡayreti mucib olacak derecede emek şarf ederler: Evvel-be-evvel saçlarını başlarının tepesinden alınlarının ortasına ḡadar al-eferaḡa uşulü üzere ikiye ayırıp ve birḡoḡ külfet ve zehmetler ile örüp giriye alarak baḡladıkları gibi şaḡaḡlarındaki perḡemlerini ön ve arḡa ṫarafından aşıḡı doğru sarkıtırlar. Şaḡaḡlarının üst ṫarafında olan kâkülllerini toplayıp birḡaḡ ṫopuz yâṫtıḡdan sonra enselerine doğru uzatırlar. ṫâ‘ife-i nesâ ise saçlarına hemen erkeklerinkine müşâbih bir ṫarzde nizâm verirler ise de öyle kâküllü ve perḡemleri olmayıp düz bırakırlar.

Ehâli-i merkûmenin başlarına giydikleri başlıḡların ekşeri tuḡaf bir biçimdedir. Bazısı Rum rû‘esa-i rûḡânîyesinin giydikleri tâḡlara benzer. Ḳadınlar saçlarından birḡaḡ tel ḡoparıp

bunların katır bu neceği dizerek bir h lakaya baęlar ve iki tarafında olan demir  ubuklar vasıtasıyla bařlıklarına rab  ederler.

Bařlarını minval-ı mezk r  zere tezy  n ettikleri gibi ba en řa larının u larına da i arslan, kaplan, k pek ve s 'ir-i  ayv n diřleri takarlar ki Mıřır kadınları bunların yerine altın, merc n ve ince kullanırlar.

Bunlar ba en fildiřini, arselan diřini tezy  n ederek g    m cevher tla donatılmıř gerdenlik ve buruř ma  mında boyunlarına takarlar goęuslarına asarlar. Bu beya  ve m zeyyen! Gerdenlikler siyah ten  zerinde ne tu af bir tez d teř il ettięi mu ta  bey n deęildir.

E  li-i merk me Erset eme ta bir ettikleri bir nev  aęa  kubuęunu d ęerek lif   line gitirdikten sonra bundan bezz dokurlar ve n diren elbise yaparlar ise de d 'ima giydikleri řey yalnız billerinin ař ęasından baldırlarına  adar m mted olan  ayv n t derisinden env 'ini isti m ldan ib ret ve ř nř r ve meymun derisi ise indlerinde pek ma b ldur. Ekřer-i va it ar alarını zinet ma  mında meymun  uyruęu asarlar; burada Avrupalı Med mların semmur derisinden ma m l isti m l ettikleri boyun at ısını ve bunun ken rında zinet ma  mında ta tı ları m te addid semmur  uyru larını  atıra gitirmemk m mk n deęildir. Zannımca Avrupa Mad mları bu mod yı a v m-ı Sud n yeden a   ve i tib s eylemiřlerdir. A v m-ı mezk re yevm-i  il at-ı  azret Adam'dan beri bu kılık ve  ıy fetle  ı 'a-i vasi a-i Sud n'da ormanlar i inde yařamaktadırlar. Bu  adar eski bir moda Avrupalı g zel Mad mların  n  ka ma  mında raębetlerini celb edecek tezeyy natdan olsa gerektir.

Bu yam yam eh lisi herkesin dedięi gibi  uyruklu olmayıp bizz t g rd ę m bu va řiler nev -i beřerden ařla farkları olmadı dan bařka bizim gibi mucib-i esef veya meserret olan a v lda ya m teessif ve y   d memnun olurlar ve bizim muzikalarımız as kerimiz nařıl harba teřv   ve t hr s eder ise onlarda davul ve borular  alarak kendilerini ga gaya teřci  ederler. Burada T rk emizde ma r f olduęu  zere isti mal ettięimiz bu yam yam lafzının řa i i niyam niyamdır. Denka lis nından alınmıř olan bu ta bir ekul demektir ki bundan ma řad niyam niyamların ins n eti ekl ettiklerine telmi dir. Bunlar n m-ı mezk r ile hem Asya ve Avrupa hem de Afri a'da meř r olmakla beraber kendilerini ařl ismi olan Zend y ta birinden de řarf-ı na arla yalnız T rk ede ma r f olduęu  zere yam yam ta birini isti m l

ediyoruz. Hatta Sudân ehâlisi bu Zendây halkından başka insân eti ekl eden ne kadar kabâ'ili vaḥşiye sâ'ire var ise cümlesini niyam niyam lafzıyla yâd ederler. Afrika vasaṭda olan kabâ'ili sâ'ireden her biri yam yamları bir türlü nâmla yâd edip Yungulular baḡen Mându ve baḡen daḡi Mânyânâ derler. Bunun daha ilerisinde olan Deyur kabilesi daḡi Omârbâka tesmiye edip şark tarafında olan mitolular Mâkârâka veya Kefârâka ıtlâk ettikleri gibi Yungulular Kândâ ve Munitulular yâyâbeḡra nâmıyla yâd ederler. Ale'l-umum başları küre şeklinde yuvarlâkdır. Gözleri bâdem resiminde ve kaşları muḡavves ve uzundur; hatta uzunluḡundan âdetâ gözlerinin üzerine sarkar. Yenâk kemikleri müdevver olamyıp sivri ve birbirinden açıktır. Bu ḡâl ehâli-i mezkûrenin ṭabi'âtlarında merkûz olan vaḡşet ile şecâ'atın görünüşde bir kâṭ daha vücuduna delâlet eder. Burunların yaşı ve dudaklarının enli ve kalın olması simânın müdevver görünmesine bir dereceye kadar siyah olmayıp kahveden ma'mûl çokolataya müşâbihdir. Erkeḡi ve kadını bir renkte olup aşla fark edilmez. Bunlar sâ'ir-i Afrika kabâ'ili gibi vücudlarını çizmişler ise de ya umumi birden muḡârabe ve yâḡûd biri diḡeriyle ḡavḡa ve doḡuş ederken ḡaşmına mukâbele için ok dişlerini törpüleyip sivriltmek ḡuşuşunda kıṭta'-i mezkûrenin sâ'ir-i ehâlisine teba'iyet ederler.

Kabâ'ili-i mütenevvi'yi ta'rîf şededinde Nubalıların aḡvâlına ittbâ'en ale'l-umum Mito nâmıyla yâd edecek ise de bunların aşl mito veya Mito ta'bir olunan kabileye aşla münâsebeti olmayıp bunlar birbirinden ayrı olarak Mâdı ve Mâdı Kâbâ ve Levuyâ nâmlarıyla dört kabileden ibâretidir. Kabâ'ili-i mezkûrenin tavaṭṭun ettiḡi arâzi beş alti derece arz-i şimâlîda ve ruḡ ile rul nehrleri arasında vâḡi' olup şimâlen Denka kabilesinden ma'dûd olan rul ve aḡâ kabilelerine ve cenûben daḡi yam yam vîlâyetlerinin şark tarafına mümted olur. Mitolular kendilerinin iskân ettiḡi maḡalla Moru ta'bir ederler.

Mito kabailinin lisânları birbirinden pek âz farklı ise de yâm yâm vîlâyetinde olan kabâ'ili keşire birbirinden farksızdır. Mito kabâili ile Yungu kabilelerinin lisânları her ne kadar birbirine müşâbih ise de Baḡr'l-Gezâl boyunda mütemekkin kabâ'ili sâ'irede isti'mâl-ı müşterek hiçbir lügât yokdur. Adât ve melbusât cihetine gelince Mito kabâ'ili Yungululara yam yamlardan daha ziyâde benzediklerinden bunların aşlı aranılacak olsa belki Yungululardan bir şübe olduḡu anlaşılır. Mito ehâlisi Yungululardan daha siyah olup vücudları Yungulular kadar cefaya muḡtemel deḡildir. Hatta Yungulular birkaç gün ekmek bulamazlarsa yalnız toprakdan çıkardıkları kökle ta'ayyüş edebilirler. Mitolular ḡâyet

tembel olup hatta ma'kulatlarını tedârük teşebbüsünde bulunmaları mahzâ açlıktan ölmek içindir. Bu biçâreler (bec) kurdu ta'bir olunur bir nev' mühellik yâra çıkardıklarından bundan her sene birçok telefâta dûcâr olurlar. Mito kabâ'ilinin tavattun ettiği arâzi münbît ve mahşuldâr olduğundan başka ormanları yabanî hayvânâtla mâlâ-mâl olduğu gibi petâtes daği mebzulen bulunduğu bunlarla ta'ayyüş kolaydır. Mitolular daği yungulular gibi şığırdan başka keçi köpek ve tavvuk besledikleri cihetle Dunkulular bunları da Deyur lafzıyla yâd ederler. Ehâli-i merkûme kelb beslemeye Yungululardan ziyâde hâriş olup hayvânât-ı sâ'ireye tercihen insân eti ekl edenlerden bahş ettikleri sırada kelb eti ekline tahrîş ettikleri tabii'yyun ulaması beyân ediyor. Vâki'en Afrika kıt'ası dâhilinde olan ehâlisi insân eti ekl eden kabâil beyninde kelb eti daği gâyet leziz olduğundan ve bunlar ibtida kelb etinden başladıklarından tabii'yyun sözlerini tesdiğe mecburum.

Mito kabâili kadınları yüzlerini ve dudaklarını, insâna hayret verecek derecede, kesip doğrarlar; bu husušta biribirlerine rekâbet edencesine ilerlemişlerdir. Bunlar alt dudaklarının büyüklüğüne kanâ'at etmeyip güyâ tenâsüb ve intizâm hâşıl etmek için üst dudaklarını daği hâtır ve hayâla gelmeyecek sürette soğarlar. Bu vahşi kârılar gerek melbusâtta ve gerek saçlarının intizâmında hayvânât-ı vahşiyeden bazılarının şekil ve hey'etini taklîd ederlerse de dudaklarının böyle peyde hey'etine götürülmesinin sebebini anlayamadım.

Mito kadınları tekriben sim mecidiyye cirminde cevherli çakmak taşından ve yâhûd fildişinden yapılmış pulları dudaklarının altına üstüne yapıştırırlar; bundan maşşad dudaklarının büyük görünmesinden ibâret olup hatta bir şey içerken elleriyle üst dudagını kaldırıp yukarıdan aşağı dökerler.

Mâgânyâ kabilesi kârıları daği Mitolular gibi dudâklarını yalnız hâlakalar ile tezyyün etmeye kâni' olmayıp (belel) ta'bir ettikleri hâlakaları dudaklarına ta'lik ettikten başka alt dudagının altında mahruıy'ul-şekil cevherli çakmak taşından birer taş asarlar.

Mâdı kabilesi nisvânının melbusâtı Mito ve Yungu kadınları gibi olup yarı billerinden aşağı ot ve yaprakdan yapılmış birer önlük isti'mâl ederler. Erkekleri ise Yunguluların kullandıkları deri önlükler gibi önlük isti'mâl edip fağat bunlar mezkûr önlüklerin üzerine birer de müselleş'ul-şekil bir deri daha asarlar ki bunun etrafı ve üzerleri türlü türlü bu neceklerle tezyyün edilmiştir. Mito kabilesi halkın billerine bağladıkları kuşaklar deriden yapılmış ve üzerine renkli kâtır buncuğı ve kelb dişleri ta'lik edilmiştir. Yam yam ehâlisinin

dağı bu tarzde kuşak bağladıkları vardır. Mito kabilesi halkı Yungulular gibi saç süsüne bakmayıp gâyet kısa keserler.

Nubalılar kıt'a-yi mezkûre dâhilinde her nereye ayak basmışlar ise orada nûr-ı İslâm leme'âna başlayıp bir takım âdât-ı vahşîyyeâne ve câhilâne refte refte terk olunmuştur. Ez-cümle evvelleri Mito kabilesi halkı topuklarına parmak kâlnlığında demir hâlakalar takıp perçîn ederler ve ayaklarını zedelemek için hâlağanın içine ağaç parçası sokarlar ve bundan başka bir arslanı zabt edecek kadar küvvetli köseleden ma'mûl hâlakaları boyunlarına pek ziyâde sıkı bağlandığından bažen boğulma râddesine bile varırlar idi. İşte bu Mito kabilesi Nubalılar ihtilât ettikten sonra bu gibi âdât-ı vahşîyyânenen ferâgat etmişlerdir.

Avrupalılar Afrika kıt'asının garb ve cenûb taraflarında Hıristiyanlığı neşr etmekle meşgûl iseler de şimâl tarafından dîni-i mübîn-i Mohamed'i içerilere doğru yayılmış ve günden güne tevessü etmekde bulunmuştur. Kırk elli sene akdem hatt-ı istivâya gidenler İslâmın nâmını bile işitmemişler iken şimdilerde hatt-ı istivâya kadar mevcûd olan ehâli kâmilen İslâm olup bunun ise Nubalıların semere-i gayreti olduğuna şüphe etmemelidir.

Yam yam ehâlisi Nubalılardan gördükleri uşul-i ibâdatı taklîd ede ede bazıların bu taklîdi i'tikâd derecesine vardırıdıkları dağı Buru lafz mahşusuyla tefrîk olunmalarından anlaşır. Ma'a-mâ-fih ehâli-i merkûmenin lisânlarına vakıf olup da Buru ta'birinin medlûl-i hâkikası taharri olunursa kehânat ve tefe'ül maqşadını ta'kîb ettikleri de tebeyyün eder. Yam yamların kehânat ve tefe'ülleri pek garipdir. Şöyle ki: Bu havâli ormanlarından bulunan ve kendi lisânlarında dâmâ ta'bir olunan ağaçdan iskemle yaparlar. Bu iskemlenin üzerini cilalamak derecesinde tesviye ederek ve bir parçası şu ile ıslatarak duz bir odun parçası iskemle üzerinde bir tarafa ilişip kolayca işlemez ise niyet ettikleri işte hayır olmadığına kâ'il olurlar.

Ehâli zıkr olunan iskemle ile sürtmeyi ise bir nev'i ibâdat add ettiklerini Nuba ehâlisinden gizli tutarlar. Fağat teşâdüfen Nubalılar bu hâli gördüklerinde i'tikâdât-i bâtileden neş'et eden bu gibi şeylerin teşviş ezhândan başka bir şeyi müfid olamayacağı beyân ile ehâli-i merkûmeyi bu maqûle âdâtlardan vezgeçermeye çabalarlar. Bundan başka ehâli-i merkûmenin i'tikâd ettikleri bir takım şeyler daha vardır ki pek tuhafdır. Meşela: Necbi ta'bir ettikleri bir kırmızı ağaçdan çıkardııkları bir nev' yağı tavuğa içirirler, tavuk helâk olur ise muhârabede mağlubiyyetlerini telef olmazsa gâlib olacaklarını istidlâl ederler. İşte böyle

fâllar ile tâli'lerini tecrübe etmedikçe bir işe başlamaları ihtimâl hâricindedir. Birde bir horuz yakalayıp biçâre hayvânın başını mükerreren şuya daltırıp çıkardıktan ve hayvân kendiden geçtikden sonra hâli üzere bırakırlar. Eğer horuz canlanıp hareket eder ise muhârabede gâlibiyyet ve etmez ise mağlubiyyete işâret add ederler. Bu fâlları muhârobe hakkında isti'mâl ettikleri gibi su'-i zenn husuşundaki i'tikâdlarına muvâfık çıkar ise su'-i zenn tahtında olan biçâreyi derhâl telef ederler. Yam yam ehâlisinin bu fâllardan başka birde câdi ve buna mümâsil gulyabanı gibi şeylere daği i'tikâdları vardır, hatta ormanlarda ağaç dal ve yapraklarının ihtizâz ve hareketinden mütehaşşıl hisiletiyi güyâ bunların takellümü olduğu i'tikâdında bulunurlar.

Buraya kadar ehâli-i merkûmenin bazı ibâdât ve i'tikâdâtını beyân ettiğimizden bundan sonra daği mevtâları üzerinde ittihâz ve icra ettikleri uşul ve âdâtın ta'rîfine başlıyoruz. Şöyle ki: Yam yam akrabâsından birinin vefâtında müteveffânın küçükden beri tanzimiyle uğraştığı saçlarını derhâl traş edip demet demet yollara dağıtarak ezhâr-ı mâtem ederler. Bu mevtânın na'sı hayatında olduğu gibi başını taktığı tuy ve sâ'ire ile tezeyyün ve eğer erkek ise önlüğü de beline rabt olunarak yâber iskemle üzerine oturtulup ve yâhûd tabût gibi içi boş ağaca koynulup defn olunur ki ehâli-i merkûmenin mevtâlarını bu derece tezeyyün edişleri âdatâ bir ziyâfete hâzırlanmalarına benzer. Bu mevtâların üzerine ibtida tahta konup sonra toprak atarlar. Bu şuret tedfîn ehl-i İslâm âdâtına müşâbihdir.

Yam yam ehâlisi daği Yunğulular gibi mevtâlarının defn ederken başını bir mua'yyen-i cihete götürmeye pek diğkat ederler ise de bunlar yunğuluların aksine olarak erkeklerin başını şarka ve kadınlarınkini garba götürürler. Ehâli-i mezkûre mezarlarının içini çamur ile soyayıp güzelce çikindikden ve na's mezara indirip üzerini örtükden sonra kendilerinin külbelerine müşâbih bir de külbe inşâ ederler.

Keyfiyyet-i Tezevvüçleri

Sudân'ın her tarafında olduğu gibi Yunğu kabilesi daği tezevvüç edecekleri kadını bâdihevâ olmayıp gelin pehâsı ve ağırlığı nâmiyla bir takım demir halağalarla bazı meskûkâtdan kızın pederine, iktidârları derecede, bir şey vermek mecburiyetinde bulunurlar bunu tedarük edemeyipde vermezler ise öyle istediği karıya alamayıp bir ihtiyar-ı siyahı ile

iktifa etmeye mecbûr kalırlar. Bunların erkekleri olunacakları vakit alacakları kız için verdikleri şey beheri iki yüz elli derhem ağırlığında on aded demir meskukatat ile yirmi aded mızrak demirden ibâretidir.

Afrika kıt'ası dâhilinde kabâ'il halkının zevceleri mâlik oldukları kudret ve servet nisbetinde müe'addid ise de Yungulular bu dereceye gitmeyip dörtten ziyâde kadın tezevvüc etmezler. Bunların beyninde her ne vekit-i müfârekat vuku' bulacak olur ise bu verilen şeylerin bir miqdârı geri alınır ve her kim olur ise olsun zevcesini pederinin hânesine gönderir ise zevcesi dilediğine varmağa me'zun olur. Eğer bir karı kocasını müsâ'adesi olmadığı hâlde çocuklarını daği babasının evine götürür ise hîn izdivaca verilen demirlerin kâffesi i'âde olunmak lazım gelir. Eğer birinin karısı kısır olupda çocuk doğarmaz ise kocası onu dâ'ima tatlıka muhtedir olur. Bunlardan biri zevcesinin diğeriyle zinâ ettiğini haber olur ise evvel emirde zenpâreyi telef etmeye sa'y ve gâyet edip mu'ahharen zevcesini şediden döver. Yungu karısı himlini vâz' edeceği vakit şuret-i mahşuşada yapılmış kalınca birdir ki iki eliyle yapşıp ondan istimdâd eder. Çocukların köbeğini dâ'imâ uzunca kat' edip bağlamazlar. Bir Yungu karısı çocuk doğardığı vakit hiçbir güne şenlik etmezler ve çocukları dâ'imâ bir keçi derisinden dikilmiş torbaya koyup şu destesi gibi arkaalarında taşırlar, çocuklara mütemadiyen iki sene sevdamdırırlar, bunlar çocukları sütten kesmeyi bilmeyip sütü memeden kesmeyi bilirler. Meşalâ (kâbarıda) ta'bir olunur bir nev' ağacın yaprağını döküp ma'cûn hâline gitirerek memeye sürürler evvel-i vakit süt tabi'âtla kesilir gider.

Gerek Yungu ve gerek kabâ'il-i sâ'irede bir âdat vardır ki memede olan çocuğun ebevyninden gayrısı bir külbeye beytûtet edemeyip bunlar diğeri bir külbeye nakl olunur, Yungulular da bir erkek on sekiz ve bir kız on beşine gelmedikçe te'ehhül etmez.

Bunların mevtâlarının defn etmesi biraz yukarıdaki ta'rifatımızdan da anlaşıldığı üzere ehl-i İslâmın âdatına müşâbih olup kabâ'il-i sâ'irenin kâffesine muhâlif. Şöyle ki ehli-i merkûmeden birinin vefâtı vuku'nda dizlerini kuvve-i cebriyye ile çenesine bitişirip ayaklarıyla üstünden sıkça bağlarlar. Na's-ı mezkûr bu hay'ete gitirildikten ve koyun derisinden ma'mûl bir torbaya konulup ağızı daği iyice dikildikten sonra gâyet derîn bir kabra konulup üstü örtülür.

Yungu kabilesi halkı bâlâda beyân olunduğu vech ile mevtaların torbaya koyup defn eder iken erkek yüzünü şimâle ve kadınlarınkini daği aksı olarak cenûbe doğru teveccüh ettirirler,

mevta defn olundukdan sonra mezarın üstünü örterek bir takım taşlar yığip istevânı bir şekilde götürdükden ve serâpa etrafında kazıklar çaktıktan sonra mezârın hemen ortasına mütevañfânın şu içtiği kâbı vaz‘ ederler. Ehâli-i merkûmenin kebirleri dâ’imâ külbelerine yakın olup bunların üzerine ekseriyen bir takım ucları sürütölmüş ağaç dalları koyarlar. Bu dalları güyâ mezarın içindeki mevta dünyâsını terk edeli hayli vakit olduğunu işaret olacak imiş.

Ehâliden hangisinin bir cenâzesi olsa bütün akraba ve ta‘allukatıyla komşularını da‘vet edip Merîse ta‘bir olunan baldan yapılmış bir nev‘ müskir şurub içerek mevtayı hepsi birden alıp medfene götürecek defn ettikten ve Al birliğıyle üzerine taşlar yığerek ve etrafına kâzıklar dikerek taşların üstüne de mütevañfânın şu içtiği kâbı vaz‘ eyledikten sonra gireye çekilip kâzıklara ok atarlar ki ekseri kebirlerin etrafında olan kâzıklarda ok yarası müşâhede olunur. Bu ok atmak âdatları avrupalıların resm-i tedfini müte‘âkib silâh atmalarına benzetilebilir!

Ehâli-i mezkûre o derecelerde câhildir ki ruh nedir insân nedir halik-i muṭlak hâzretlerine ibâdat nasıl olur buralarını asla bilmezler. Çünkü şâhib-i gün ve mekân hâzretlerini gerek lisânen ve gerek hâlen bilip takdîs etmek için şimdiye kadar hiçbir vasıtaya mâlik olamamışlardır.

Hartum ve Nuba havâlisi ehâlisi kâmilen İslâm olup zıkr olunan kabâ’ıl halkı dañı buralara civâr olmalarına nazaren onların da İslâm olmaları lazım gelir ise de ne çâre ki şarf-ı âlem-i cahâlet ve vahşetde yaşadıkları cihetle şimdiye kadar nasıl görmüşler ise öyle gitmekdedirler. Şûrasına hâkîkaten te’essüf olunur ki gerek Mısır’da cami’ül-ezher gibi bir dâr’ül-ta‘lîmden ve gerek Hicâzdan ve hıuşuıyla merkez-i hılâfet-i İslâm olan İstanbul’dan birkaç âlim, bir hey’et-i ilmiyye gidip de şu biçârelere tarîk-i selameti ira’e ve uşul ve erkân-ı İslâmiyyeti telkîn ve ta‘lîm etmiyorlar, eğer bunlar şu zahmeti ihtiyâr etseler cem‘iyyet-i İslâmiyyemize beş altı milyon nüfus idhal etmiş olacaklarından bu şâyân tekdîs hizmetleriyle dünyaca ve ahiretçe mâddı ve ma‘nevi menâfi‘ ve meşubât-ı azîme te‘mîn edecekleri beyân ve tavzîhe mühtâc mesâ’ilden midir? Ma‘lumdır ki Protestân misyonerleri ve Katolik cezuyetleri her türlü mahâlik ve müzahamı gözlerine alarak cem‘iyyetlerini teksir için dünyanın her tarafına yayılmağda ve asrlardan beri telkîn dîn-i issaviye çalışmaktadır.

Hatta Afrika'da gelip kendilerini evvelen dîn-i Mohamediyede gösterek yavaş yavaş türlü türlü şanî'alarla biçâre ehâliyi igfâl ve kendi mezheblerine idhâl ediyorlar!

Bizim mezheb nâmıyla olan i'tikâdâtımızın hiçbiri Yungu ve etrâf-ı kabâ'il ehâlisinin ma'lûmu değildir. Faķat bunlar cenâb-ı hâķķın vahdâniyetini biliyorlar ve lisânlarında luma kelimesi ile zât-ı bâriyi tevhîd ve bezen lisânlarınca ulviyyet ma'nâsına olan luma ğubu ta'biriyle yâd ve ta'zîm ederler ki bir ğûnâ ta'lîm ve telķînin daħl ve ta'siri olmayan bu i'tikâd-i fıtrileri İslâmiyeti ne dererece suhuletle kabul edeceklerini delildir.

Nubalıların pek çoĝu ĝâyet mütediyyin ve şaliħ oldukları ekser vakitlerini şikr-i Allah ile imrâr ede geldikleri cihetle Yungulular daħi bunlara bakarak minvâl-i meşrûh üzere cenâb-ı hâliķ mutlakın ismi celilini zikr ederler.

Yungulular'dan biri hastalanacak olsa bunun hastalığını Luma'ya atf ettikleri gibi bir adam ümîd ettiĝi bir maşlahata nâ'il olamamak ve yâhûd ava gidip de boş avdet etmek gibi bir hâl vuku'nda kader böyle imiş ma'nâsına olarak Lumaniyâ derler.

Musikilerine Dâ'ir

Mitolular Yungu ehâlisinin her şuretd e madunında ise de ehâli-i merkûme musiķa yapmakda ve çalmakda kabâ'il-i sâ'irenin ekseriye tefavvuk eder ve Yunguluların isti'mâl ettiĝi mânîn ile ağaçdan ma'mûl surnâ yerine ķebâķdan bir nev' surna yaparlar ve iki tarafındaki perde delikleriyle murâd ettikleri şadâyı çıkarırlar. Mitoluların bundan başka, Nubalıların rebâb ta'bir ettikleri, bir nev' eski lâvķaya müşâbih çalgıları olup bunu sert bir ağaçdan a'mâl ve üzerine bir köprü ile beş tel vaz' ederler. Şedâ çıkaracak levhası dört köşeli ve üzeri hayvân derisi kaplı olduĝu hâlde dört köşesinde sadânın ihtizâzi için müdevver dört deliĝi vardır. Mitoluların kumaşdan yaptıkları düdükleri isatnbul'da isti'mâl olunan küçük felâveteye müşâbihdir. Bir köyden diĝerine işâret için kullandıkları boynuzdan ma'mûl boruların yukarı taraftan üç deliĝi arzu ettikleri sadâyı hâşıl eder. Mito ehâlisinin (dunĝura) ta'bir ettikleri bir nev' surnâ ki iki ķârîş tûlundadır –Yunguluların (muburâ) ıtlâķ ettikleri surnây a benzer. Afrika kıt'ası dâħilinde olan kabâ'il-i sâ'irenin çalgıları bir düzeye sadâ çıkarıp bir şeyi anlaşılmaz derecede bulunduĝundan Mitolularkini, her türlü ses verdiĝinden, bu gibi yek ahenk çalgılara müreccahdır. Bunların (mândolîn) ta'bir ettikleri sâzdan hâşıl

olan şadanın her perdesi kendilerine başka neşât ve inbisât verir. Ve ehâlinin kullandığı bir muzika daha vardır ki telleri amûdi olarak yukarıdan aşağı lâvteye benzer. Bunun a‘mâlında güyâ fenn-i musikiye vakıf ve aşnâ imişler gibi öyle bir diğkat ederler ki haqıqaten bu tarz a‘mâlî temâşâ mucib merâk olur, bu çalgının ortasındaki tahta oyulup üstüne deri kaplanarak bazen ağaç özünün lifinden ve bazen daği ceylân kıyruğunun kıllarından teller yapılır. Bu çalgıyı fenn-i musikiye aşnâ olanlar çalmış olsa fevka’l-‘âde ahenk-dâr sadâ hâsıl edeceği şüphesizdir.

Yam yamalar birbirlerinden tefriki gâyet müşkil birkaç ses çıkarıp ara sıra inekler gibi bir şada peyde ederler ve bundan kendileri pek ziyâde mütelezzezziz olurlar. Bazıları yalnız çalgıcılık ile ta‘ayyüş edip kıyâfetleri pek tuhaf oldukları başka boğâz, kol, bil ve becaıklarına daği türlü türlü kuş tuyu ve tırnakları koyun ve keçi ve öküzlerin tırnaklarıyla hayvânât-ı sâ’ire kemik ve dişlerini ve kaplumbağa kabuklarını takıp rakş ederler. Muharrer-i âciz birkaç sene evvel İstanbul’da bir bahâr mevsimi tâ’ife-i merkûmenin kağıthâne ve gül şu mesirelerinde rakşlarını gördüm ise de Sudân’da gördüğüm rekşâşlar gibi âtîn ve seri‘’ül hareke olmadıkları gibi kıyâfetlerinde de bit-tab‘ öyle bir tuhafılık yok idi.

Bunlar Afrika kıt‘asının her tarafına gidip kabâ’il-i muhtelif miyânında vecûdlerini muhtelif şuretlerde tezeyyün ettikleri gibi başlarına taktıkları tuylar daği başkaca şâyân temâşâdır.

Afrika-yı Vustâda olan kabâ’ilden bazılarını Nubalıların ta‘lîmiyle cenâb-ı haqqı tanıp ehl-i İslâm gibi du‘â ettiklerini müşâhede eyledim ise de bazılarının vacib-i te‘âla ve tekdîs hazretlerinin varlığına henüz ma‘lûmâtı olmayıp fakat bunların da yakın vakitte Nubalıların himmet ve gâyetleri sâyasında kâmilan İslâm olacaklarına şüphe etmemlidir. Zira yam yam ehâlisinin şimdiki hâlde cenâb-ı haqqın vahdâniyetine vakıf olmadıkları lisânlarında ism-i celâla delâlet eder birkaç kelime bulunmasından istidlâl olunur; ise de içlerinde bulunan Nubalıların nemâz kılıp cenâb-ı haqq’a ve hazret-i peygambere du‘â ettiklerini gördükça onlara teklîd etmeye başlamışlardır. Nubalılar ise bunların şu gâyetlerini görüp işittikçe kendilerine şeriat-ı Moğamediyeyi telkîn etmekden bir ân hali kalmıyorlar. Bu hâllara rağmen bu taraflara gelen Protestân misyonerleri bunları Protestân etmeye cehd ve gâyet ediyorlar.

Muharrer-i âcîz eşnâ-yı seyâhatımda Nil'in yukarı tarafına giderken yolda bir vapura teşâdüf ettim ki derûnu yedi sekiz yaşında Sudân çocuklarıyla doldurmuş ve içlerinde yalnız sekiz dokuz papaz mevcûd bulunmuş idi. Bu çocukların nereye götürüldüğüü bir Sudânîden su'âl ettiğimde, papazlar bu çocukları Londra ve Amerika'ya götürüp oralarda pâpâzlık terîkini okuttukdan sonra tekrâr Sudân'a gitirecekleri ve bu vasıta ile güyâ Sudân ehâlisini Protestân edecekleri cevâbını aldım.

Ešnâ-yı râhada güzer-gâhımıza çıktıklarını ânifen beyân ettiğim Şulûk kabilesi münâsebetiyle gerek bu kabilenin ve gerek sâ'ir-i kabâ'il Sudân îyenin ğarâ'ib-i âdatı hakkında lüzumu kadar a'tâ ettiğim ma'lûmât -ki tahriri sadedında bulunduğum seyâhatımızın aksâm-ı aşliyesindendir –burada hitâm bulmagla şimdi yine –Şulûk kabilesinden ba'd'el müfârıka yoluna devâm eden – vapurmuzun şuret-i kezrân seyâhetini ta'kîb edeceğiz:

Fi 19 Muharrem 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 10 Febrayır 1909 sene-i milâdiyesinde şabâh şafaqla beraber Zarâfa islesinden hareket eden vapurumuzla Nil'in cihet-i ğarbisinde kâ'in cezîre pişgâhına geldik ki cenâb-ı hallâk kerimin âşâr-i kudret hürd fersâsından bir bahşâyış tabi'at olan bu cezîre letâfetde, yukarıda zıkr ve tavşifi geçen, ataya bir nazîre idi. Zelâl laîfesine şü'â'-ı şems-i münir nüfuz ve ta'sîr edemeyecek derecede şık yapraklarla pür-huzâret ağaçlar üzerinde rengârenk sevimli kuşların nağamât şevken şevki gönüllere lâhuti bir inşirâh veriyordu; nazar hangi bir tarafa in'itâf etse müşâdif olduğu bedayi'-i kudret ve san'at üzerinde müncezib olup kalıyor, gönül –bu nazar-ı firib el-vâh-ı tabi'atın temâşâsında – ebediyyetin a'mâk lâ-yetenâhisine dalıyordu.

Tenaşşub u fihâ vufûd'ul mâ' mu'acceleten

Kal-ğayl hâricetun min cel-li mecrihâ

Kâ-anmâ'el-fizze't-ül-bayzâ'u sâ'ila

Min'el sebâik tecri fi mecâribehâ

Îza aletehâ eş-şibâ ayedet lâhâ hubuken

Misl'ül cevâşin meşkûlen hevâşihâ

Tavşif-ı beligine mâ-sadak ve ayine gibi şâf ve berrak olan Nil, cezîrenin bütün bedayi'ni tersîm ediyor, arada küçük küçük dalgalarıyla pür-i cezîrenin sâhil ve leb-i laîfinden buseler alıyordu. Hurma ağacına müşâbih ser-besehâb dom ağaçları ve eşcâr-ı sâ'ire ile sâyedâr olan bu atanın hangi bir noktasının bakılsa nazar-ı dûr-bîn temâşâyâ, hayâl ve hakikatla memzûc; letâfetler, bedi'alar teceli eder.

Ağaçların sık ve yeşil yaprakları arasında nüfuz-ı nazar kâbil olan açıklıklardan lâhuti, firdevsi ufuklar nümâyân olur. Pür-ḥuzârât tepelerden ḥuşula gelen bu ufuklar âlem-i semâya manâzır ittişâlî piş-nigâh tahayyülde öyle bir ravza-i behiştî tecsîm ettirir ki merg-ı hayâl hemen oraya, o âşiyâne-i firdevsiye üçmak ister. Evşâf-ı lâhuti ittişâfında bir tuḥfe-i nâcîz olarak nazm âtiye ihdâ eylediğim bu cezîreden –bir iki sa‘âtlık temâşânın bahş ettiği bir vecd ve istiğrâk ile ve müteḥassirâne veda‘larla müfârekat eyledik:

Min çeh küvim vaşf in gülzar dâ'im nevbahâr * Miçked cây-ı medâd az ḥama am-meşk ve gelâb

Ber-ser her şâḥ eşcâreş gül yâḳut renk * Der-kef sâḳi tu guyi hest câm pür-şerâb
Beseke gülha reste ender pâý (dom) ve areareş * Şâhed mând bud-ı ḥalḥâleş az la'1 mezâb
Jâlahâ bir lâleha mând birevi dilberi * Gu arḳ gurd-ast rehşâreş zetâb âftâb

Şi'r

*Râit u ezhârehâ bil-tel mümtezicen * Kâannahâ ḥed ḥûd huf bil-arḳ*
*Nesîm ravzetehâ misk ve terbetuhâ * Kâannahâ müzecet bil-anber el-abek*

Köklemek Ravza'ül-cenna nâmını vermek istediği o güzel atadan müfârekatımızın ferdâsı günü ale'l-şabâḥ Am-Cersân nâm maḥalla vuşulumuzla Prens müşârünileyh vapurdan çıkerek civârımızda bulunan ormanlara azîmet ve karaca nev'inden Abu-Urf dedikleri iki ḥayvân şayd edip gurûb-i şemse qarîb avdetlerinde bunların başlarını birlikde gitirdiler ve bir gece daha burada ḳalmağa ḳarâr verdiler. Ferdâsı gün şems-i münir:

Ve eş-şubḥu ḳadd cerredet şavâremahu * Ve el-leylu ḳadd hamma minhu bil-herebin
Ve ec-cuvv fi ḥulleten mümseketin * Ḳadd ketebahâ el-buruḳ min zehebin

Tavşif-i şâ'irânesini vera-ı perde-i ḥicâbda maḥcûb bırakacak şuretde azamet-i tuyu'yla âfâḳı tenvîr edince Prens müşârünileyh şikâr-gâha âzim ve şitâbân ve gözden gâ'ib ve nihân

oldular. O gün akşam olduğu hâlde Prens hazretlerinin, hilâf-ı mu‘tad, avdetlerinde hiçbir emâre zühur etmedi, nihâyet ortalağı karanlık başdı, bir derece ki

Şeb tireçun revî rengi siyah

Sitâre ne peyde ne tâbında mâh

Tu hürşîd güfti be-bend ender est

Sitare behm kemend eder est

Mazmunu gecenin müdehhiş ve muhavvif karanlığına mâ-sadak idi, hayfâ ki Prens müşârûnileyhin henüz bir eser zühur etmiyordu. Bu hâl beni derîn düşüncelere ilkâ eyledi. Şuyun derece-i telâş ve halecâna düştüm, kemal-ı telâşla kapudânın yanına koşarak: Prens hazretleri şâyed orman içinde bu karanlık gecede yollarını gâ‘ib etmişler ise kendilerine bir bedreka-ı irşâd olmak üzere dahabiyanın orta direğini bir lambanın hemen ta‘lık edilmesi kapudâna ahtâr eyledim. Bu ta‘limâtı verdikten ve lâmbayı ta‘lık ettirdikten sonra bir telâş ve iztirâb ile dahabiyanın güğertesine çıkarak Prens’in gittiği tarafa müte‘ellimâne naşb-ı enzâr etmeye başlamış isemde;

Ve leyl u kânnâ eş-şems zellet memerrhâ

Ve leyset lahâ nahv’ul-maşâriķ merc’

Nezertu ileyhi ve zelâm u kânnahu

Ale’l-ayn ğerbâl min’ul-cevv vuku’

Mezmûn dehşet nûmunince göz gözü görmez ve bir adım ilereye nüfuz-ı nazar kâbil olmaz idi ki Prens’in karşından gelmekte olduğuna bir ümid ve ıttıla‘ hâşıl olabilsin!

Şâir-i şehir fîrdevsî tosunun nev‘i şahsına münhasır bir tavsîf-i i‘câzkâr mübâlîğa perestân ile:

Siyah-i şeb tire bir deşt verâğ

Yeki ferş efgende çûn perzâğ

Çu pulâd zengâr hürde sipihr

Tu güfti bekîr ender enduda çehr

Şuretinde ta‘rîf eylediği zulemata mâ-sadak olan gecenin bu müdehhiş ve korkunç karanlığı içinde hiç kimseye göremiyor, artık çıldırmış gibi bir hâlde dahabiyanın güğertesinde bir başından bir başa koşup dolaşıyor ve bir aralık, Prens’in ma‘iyyetinde ormana giden, silâhdâr Hüseyn El-bedivî‘ye âvâzım çıktığı kadar, Arap nidâsıyla: “ yâ Hüseyn, yâ Hüseyn” diye haykırıyordum. Bu hâl pür-iztirâb ve müte‘ellimâne ile gâh dolaşmakta ve gâh haykırmakta iken nâgehân uzakdan: Geliyoruz, geliyoruz, nidâsı şımâh ümidime vâşıl ve qalbimde ta‘rîf ve tavsîfi nâ-kâbul bir meserret hâşıl oldu. Bu şadâ-ı

meserret bahşâ üzerine vapurda ve dahabiyada bulunan adamlara Prens'in müjde-i kudüm ve avdetlerini:

Bedîn müjde-i kercân feşânım revâst

Ki iyn müjde-i asâyîş cân u mâst

Terânesiyle zemzeme perdâz olduğum hâlde tebşîr eyledim.

Prens hâzretlerinin o gün ve o gece geçirdikleri meşâkk ve müzâhîmin ve bizim bi-hakkın geçirdiğimiz telâş ve ıztırâbın mükâfât ve semerâtı iki yaban mândasıyla dört yaban öküzünün şayd ve şikârına muvaffakiyet idi. Bu hayvânlar içinde mânda kellelerinin her biri kırk evke ağırlığında ve boynuzlarının kâlnılığı tekriben otuz beş kırk sentimetre kûtrunda ve tûlu hemen bir erşun miqdârında bulunuyor idi. Prens hâzretlerine hitâben muharrer-i âciz tarafından red'ül-âciz ale'l-şeder kâidesince nazm âtî inşâ edilmiştir:

Ey mir delir şir şikâr • Aliset şâ'n tevvaben an cedd

Cedd tu ân budki keşid • Bir vehâbi ketibe-i bi-ḥadd

Bi-ḥadd ân li-şükr-i zefer yâver • Dee-medine çuḥıma bir pâzede

Zed çenâr bir sepâh düşmen-i din • Şâd-şed ruh-ı enver-i Aḥmed

Aḥmed ân pişva-i cümle-i resul • An ḥabib cenâb-ı rabb-ı aḥad

Aḥad ve Aḥmed her dübâd ra

Destgir ve mua'yyen tâbâbed

Şecâ'at ve ḥamâsetiyle iftiḥar eylediğimiz Prensimizin, en mâhir seyyâdlara ğıpta ve reşk âver olacak bir şuretdе, en mühimm bir şayd ve şikâra muvaffakiyetleriyle neticelendirdiğimiz bir gün iki gecelik ikâmetimizi azimete tahvîl ederek bütün gün ve gece yolumuza devâm eyledik. Şafak açılmağa, bir laṭif şabâhın parlâk yıldızları güneşin azamet tûlu'ndan firâra başladığı sırada Melût'a muvâşalat ve o gün ve o geceyi orada imrâr eyledik. Güneşin yine afâk-ı Sudânîyeye maḥşuş âzemetli ve parlâk bir şabâh tûlu'nda vapurumuz Melût'dan tahrîk-i çerḥ azimetle be'd-el-zuhur bizi bir cezîre pişgâhına işâl eyledi. Su ağırlarının yatâğı olan bu cezîreye muvasalatımızda beş altı kadar şu ağırının cezîre havâlisindeki şularda geşt ü güzâr ve ara sıra başlarını şudan çıkarıp etrafa naşb-ı enzâr etmekde oldukları görmekle Prens hâzretleri bunlara bir sâ'at kadar ta'kîb etmiş ve

üzerelerine birkaç defa tüfengi boşaltmış ise de tecessüs ve tahassüs hiçbir hayvâna makîs olmadığını yukarıda beyân ettiğimiz bu hayvânlara atılan kurşunlar, Prens'in ayrıcalıkdeki muhârat-ı müsellemesine rağmen, hep boşa gitmiştir ve vapurumuz yine yoluna devâm ile şems gârib:

Ve el-leylü kıdd vella yeklişu burdehu   Kedden ve yestehhibu zeyleho fil'el-meğribi
Ve kânnamâ necmu'ul şüreyyâ şehreten   Keffun temsahû an m'âtif eşhebi

Mezmûnunca mağrib ihtifâsına çekildikten yarım sâ'at sonra Kedok iskelesine muvâsalatla burada bir gece arâm veistirâhat eyledik. Bu iskele Nil sâhilinde beş altı yüz haneli bir kâşaba ise de derûnunda mükemmel posta hânisi ve me'murin hükûmetin ikametine mahşuş cesîm bir dâ'iresi bulunduğundan vapurumuzun oradaki tevakkûfundan bil-istifâde karaya çıkerek geşt ü güzâr ettiğim sırada bil-hassa bu dâ'ire-i resmîyeye dahî ziyâretle derece-i mükemmeliyet ve intizamlarını tekdîr ile beraber bu vahşi memleketde böyle âsâr-ı temeddüne delâlet eder mebâni-i muntazamanın mevcûdiyyetinde bir tezât-ı gârib hiss etmekden kendimi alamadım ve müşâhedât ânifemi cûzu'dan hâtıra etme kayd ettiğinden sonra vapura avdet eyledim. Fecir-i tâbenâk şâirin şu:

Ahlen bi-feciren kıdd neza şevb ed-duca   Kâl-seyfi cirde min sevâd kırâb
ogâdten şekket kâmişen azreken   Mâ-beyn tuğrethâ ila'el-akrâb

Şuretinde taşvîr ettiği levha-ı hayâliyesi hakîkâta tahavvül edince oradan hareket eden vapurumuzun yoluna devâm etmekde iken nihâyet Prens hâzretleri, kaç defa mütehâlikâne ta'kîb ettikleri şu ağırılarından birinin şaydâna muvaffak oldular vapur dahabiyamızın akşama kadar bilâ-arâm yoluna devâm ederek gurûb-i şemsden sonra bizi tevfiğiyye kazasına işâl eyledi. Burada bulunan mülkî ve askeri me'murin li-ecl'el-ziyâra Prens hâzretlerinin nezdine gelerek kendileriyle mülâkât eylediler. Müşârünileyh tarafından da me'murin mûmâ-ileyhüma beyân memnûnyetle her birinin muvakkî' ve derecesine göre haklarında buyurıldı. Ferdâsı gün tevfiğiyye'den hareketle o gün ve gece şabâha kadar tayy-ı merâhil eden vapurumuz tûlu' şemsle beraber bahr'el cebel'e vâsıl olmuş ve buradan bilâ-arâm yoluna devâm eylemiştir. Ertesi gün eşnâ-yı râhada kabl'el-zuhur teşâdüf eylediğimiz Sudân kumpanyasına mensûb bir vapurda İngiliz zâbiân askerisinden Earof Bobert, S.G.A Yung ile captain C.H Perneick nâm zâtlar bulunuyor idi. Bunlar mücerred

şayd ve şikâr emeliyle Sudân'a gelmişler ve Nil'de râkib oldukları huşuşi vapurlarıyla bahr'el-zarâfa'ya kadar kat' eyledikleri 2700 mil mesâfe dâhilinde icrâ-ı şayd ve şikâr etmişler. Ve şayd ettikleri hayvânât-ı vahşiyyeden fil, arslan, zarâfa, yaban mandası ve daha şâ'ir birçok hayvânâtın kelleleriyle vapurlarının güğertesini doldurmuşlar idi ki âmâl-ı şayyâdânelerini bâliğan-mâ-belağ tatmîn ederek icrâ-ı şâdî ve sürür ve kemal-ı fahr ve gurûr ile memleketlerini avdet ediyorlar idi. Vapurumuz, muvaffakiyet-i şayyâdaneleriyle mağrur olan, bu Avrupalılar sefinesine resm-i İslâmi ifa ettikten sonra bütün gün ve gece yoluna devâm ve şabâh sâ'at iki râddelerinde Şâmbî iskelesine muvâsalat eyledi.

Bu havâlide ceylân enva'ndan Abu nebâh Abu- Şemek ve Dek Dek tesmiye ettikleri hayvânâtları mebzulen bulunduğundan Prens hazretleri, şaydına gittiği bu hayvânâtlardan üçünü öldürüp kellelerini vapura gittirdiler. Şâmbî iskelesinden akşam üzere hareket ve ferdâsı gün şabâhleyin Kenise nâm kıryeye muvâsalat olundu; bu kıryede vapurumuz için bir hayli odun alındıktan sonra tekrâr yola çıkılarak şehr-i Seferin birinde 1327 sene-i hicriyesine mütesâdif 22 Febrâyır 1909 sene-i milâdında gurûb-i şemse yarım sâ'at kıalarak Bor nâm kıryeye vâsıl olduk; Prens hazretleri bu kırye-i havâlisinde bir ay şayd ve şikâr ikâmet güzîn istikrâr olmak arzusunu ezhâr buyurmuş olduklarından burada üç gece iki gün te'hîr azîmat etmiş idik, binâenileyh Prens müşârünileyh Bor kıryesine muvâsalatımızın birinci gece şabâhın sâ'at ikisinde şaydgâha azîmetle akşam vapura avdetlerinde, şayd etmiş oldukları Dek Dek dedikleri iki hayvânın başlarını gitirdiler. İkinci gecenin şabâhında dahî şafağ söker sökmez yine şikârgâha giderek akşam üzere avdet edecekleri zemân dahabiyadan kıraya çıkarak istikbâl-ı devletlerine şitâbân olduğum Prens hazretlerini gördüm ki o vasi' ormanlar içinde hizmetkârlarının omuzlarında gâyet büyük fildişleri olduğu hâlde ve bir cemm-i gâfirin alkışları, içinde bir debdebe ve ihtişâm ile dahabiyaya müteveccihen geliyorlar:

- Gelur emâne gelur şir-jeyân na're kaşân • Gelur emâne gelur mir-dilirân cihân•
- gelur emâne gelur tehemten⁶⁷ fil efgên • Merd-i meydân neberd şir-jeyân devrân•

Prens müşârünileyh şayd eyedikleri beş filden birinin ön ayaklarından bir ayağıyla bir kıulağının ve dişleriyle iki yaban mandasının kellelerini beraber dahabiyaya gitirdiler.

⁶⁷ Tehemten zâil oğulu restumun lakabıdır, şeci pehlevanada tıllâk olunur.

Abu'l-Hassan Cevheri'nin Fil Şiiri

Öyle bir fildir ki, bulutlardan elbise geyinmiş Radva dağı gibi,

Şimşek ve yıldırım dolu sisli bulut gibi,

Başı, gururundan deri elbise geyinmiş bir dağ başı gibi,

Çok şımartıldığından insanlara bakıp önem vermez.

Hortumu kralın sopası gibi gururla sallanıyor;

Katı sıcak kumlarda uzanmış bir yılan gibi;

Ve yahut da âşık sarhoşa gösterilen bir dans eden kadın paçası gibi,

Kulakları, şakaklara bağlanmış iki pervanedir.

Işıkları toplamak için bilerek gözleri darılmıştır,

Uzaktan görünce bir bulut zannedersin,

Sırtı, Havarnak sarayı gibi, seneler ve asırlar yoramaz.

Kuyruğu, bacak ve beleğe sarılmış bir kırbaç gibi;

Durduğunda saray direkleri gibi ayakları üzerinde durur,

Ve yahut sert taşlardan yontulmuş oklar gibidir.

Ölüme sevk edilmez, cesaretiyle onu karşılar,

Kibir ve gururu geyinmiş bir kral gibi.

İnsanlardan daha zeki, hatta bir kusur görürse tamamlar.

Vapurumuzun lenger-endâz tevaşkuf olduğu mez-kûr-i Bor kıyâsi ilereye harakâtımız noktasından –seyâhatımızın müntehâsı ve bu havâli yâm yâm denilen kabâ'il-i vahşîyyenin mesken ve me'vâsı olmağla burada Sudân 'ın kabâ'il-i muhtelifesiyle vatandaşları hakkında bir vech âtî meşhudât ve ma'lûmâtımızı baş ve temhîd edeceğiz:

Şu'ub-ı muhtelif ve kabâ'il-i müteferrikeya inkisâm eden Sudânlıların cümlesi beş nev'e ayrılır: Siyah ve siyah müşâbih, El-bica, Nuba ve Arap. Ecânibden başka Sudân'da tevellüd eden siyahlardır. Es-sûd: Siyahlara zenci ve abîd derler Afrika'nın an-aşl sükkâni, bunlardır; bu aşl kadîmden kabl'el- tarih Afrika sükkanı, ulama-ı tabii'yyun nezdinde üçüncü sülâle-i beşeriyenin en aşağısıdır. El'ân Afrika-ı cenûbi, Nil-i Ebyaz ve ezrak'ın yukarı tarafları bunlara münhasırdır. Bunlar kabâ'il-i müteferrikeya münkasım olup her kabile kendisine mahşuş bir lisân ve mezhebdedir. Zeyânet-i fenniye veya tabii'yyeden ve kendi cinslerinden bir re'is ve hüküm-dârları vardır. Kâffesi hâne-nişin olan bu kabâil fıtrat-ı asliyelerinin muhâfaza edip el-yevm vücudları anadan doğma çırcıplak ve ilim ve medeniyetden bi-behre kalmışlardır. Kendilerine kifâyet edecek kadar ekin ekerler, hayvânât-ı birriye ve bahriyye şaydıyla ta'ayyüş edeler; inek, koyun, keçi, tavuk ve köpek beslerler; ibâdat edercesine öküzün terbiyesine i'tinâ ederler. Denka: Kabilesi, Nil-ı Ebyaz'ın cihet-i şarkısında sâkin Şulûk kabilesine mücâvirdir. Renkleri kabâil-i sâ'ireden daha siyah ise de şekilce daha güzeldir.

El-Nüver bahr-ı Sebt ve bahr'el gezâl arasında sâkin olan bu kabilenin memleketlerinde Nil kesb-i ittisâ' ederek seddleri kırar. Binâenileyh ehâlinin bazıları cezîrelerde mahşur kalarak şu kuşları gibi nebâtât ve balıkla ta'ayyüş edeler. Bor ve Şir kabileleri hatt-ı istivâ-ı şimâlîda sâkindirler. El-bârı: Kabâil-i zenciyenin beynice takımı ve simâ ve ahlâkça daî en güzeldir; en meşhûr memleketleri: kund, Gero ve Barı, Der.

El-Mâdî: Bârî'nın cihet-i cenûbisinde vâki' olup ahlâkça ve hey'etce, âdât ve etvarca Bârî ehâlisine benzer. El-şili: Nyânza gölünün şimâlînda ve bahr'ul cebel'in başında sâkin olan bu kabile lisânlarının Şulûk kabilesi lisânına müşâbihet tâmmesi vardır. Hatta bazı kimseler şulûk ile bunların aşllarını bir zannederler.

El-lâtuka: Bahr-i cebel'in cihet-i şarkısında sâkin olan bu kabilenin kendilerine hemcivâr olan siyah Araplara hiçbir vechle müşâbehethleri olmadığı gibi hey'et ve kıyâfetçe, ahlâk ve atvaraca ve resim ve âdatce daî bütün bütün muhâlîf ve lisânları da ayırdır. Vîlâyetlerine gidip geşt ü güzâr eden seyyâhinin re'y ve fikirlerine göre gerek bunlar ve gerek Habeşistân'ın cenûb-i şimâlîsında bulunan El-kâla ehâlisinin aşl ve cinsleri birdir, bunlar dâima yek-diğeriyle zıdd ve muhârib oldukları cihetle cem'iyetleri azalmışdır. Vâla ümem ve akvâm-i Afrika'ya miyânında birinci kavm idiler.

El-Mekârek: Memleketleri baħr'el-cebel'in ġarbında El-mâdî civârında kâ'in olan bu kabile yam yam kabilesinden bir Ŗu'bedir. Bunların etrafında bulunan kabâ'ilden yegâne alâmat tefriķleri: burunları sâ'irlerinden bir az daha yâşası, yenâķları daha pürüzlü, simâ ve çehreleri başka bir biçimde ve saçları uzun ve kıvrıcık olmakdan ibâretedir. Buraya kadar ta'dâd ettiğimiz kabâ'il-i Sudân'ın ġudûd-i cenûbisi verâsında sâkindirler.

El-Câlkî: bâlâda zikri sebķ eden Denkā'dan bir fer' azîmdir; Baħr-ı Gezâl'in Ŗimşâl cihetinde bir takım vâdîlarda sâkin en büyük kabâ'ilden ve en şedîd'ül be's ve tevîl'ul-kâma bir kavmdır. El-benķu: Evdîye-i mürtefi' cenûbde Baħr-ı Gezâl savâhilinde sâkin kabâ'il-i miyânında en ziyâde terâķķi etmiş bir kabiledir; Almanıya seyyâhlarından meşhûr Ŗevinfers diyor ki siyah kabileler içinde aķlen, fehmen en ziyâde ileri gidenlerdir. Civârlarında bulunan kabâ'ilden burunları daha yâşası, yenakları daha parlâķ, sima ve çehreleri başka bir biçimde ve saçları uzun ve kıvrıcık olmakla tefrîķ edilir.

Bunlara hemcivâr olan Denka ehâlisiyle aralarındaki fark: Benķu ehâlisinin levni zâlama mâ'il kırmızı ve Denka ehâlisinin levni ise koyu siyahdır; binâenileyh Benķu ehâlisinin renģi siyaha mâ'il kırmızıdır. Bunlar yerden demir çıkarıp işlerler. El-ķolu: Benķu'nun cihet-i ġarbisinde sâkin olup hey'et ve aġlakça ve âdatca yek-diğere müşâbihdirler.

El-Cûr memleketleri Denkā ve Benķu arasında kâ'in olan bu kabile kendilerini Ŗulûķ tâ'ifesine nisbet ve lisânlarıyla tekellüm ederler, bunlar sâ'irleri gibi inek ve ökûze reğbet ve i'tinâ etmezler. Emr-i felâġata pek miyâl ve heveskârdırlar. Demir işlenmek, aģaç oymak ve timsâl yapmak ġuşuşlarında ġayli ma'lûmâtları vardır.

El-A'câr: Denkâların furu'ndan olan bu kavm Baħr-ı Gezâl fer'nden ma'dûd (Rul) nehrinin savâhilinde sâkindirler, ġadr ve ġayvânâtla meşhûr bir tâ'ifedir. El-Moru ise A'câr civârında Yay nehrinin savâhilinde sâkin bir kabiledir. El-Deyor Denkā'nın cihet-i ġarbisinde sâkin Ŗulûķ tâ'ifesinden bir fer'dir. EL-Ŗirî: Aķşâ-ı Baħr-ı Gezâl'da yam yam kabilesiyle hemcivâr olup ķuvvet ve nezâfet mutaşaffi, kesb ve kâra heveskâr ve ġâl-ı iķtidârlarında afüvv ve semâġata mâ'il, ta'ab ve meşakķata, açlık ve miġnete müteġammil meşhûr bir kavmdır. Niyam niyam: Türkçede yam yam beyn'el-anâm zebânzed olduđu üzere- insân eti yiyen bir kavm-ı vahşidir.

El-Ferâtî: Baħr-ı Gezâl şimâlînde ve Darfur'un ğarb cenûbisinde sâkin kabâ'il-i müteferriķadır; ez-cümle bu kabâ'il denka, Kâra, Funkuru, Bene, Bâya, Ferukî ve Şâla nâmlarıyla müte'arîfdir. El-Nuba Kurdufan'ın cihet-i cenûbisindeki dağlarda mutavattın Anbe kabâ'ilinden olup içlerinde siyah renk az bulunur, mutavassıt'ul-kâma, cismleri dolgun ahlakları fenâdır. Mevsim-i şayfda Araplar şu almak için bu kabilenin memleketlerine gelip gittikleri cihetle ekseri Arapça tekellüm eder. Moħamed Mahdi'nin muħarebâtından evvel 50,000 nüfûse bâliğ oldukları teķdîr edilmiş idi, el'ân bu miķdârın nısfına bâliğ değildirler, zencilerin en meşhûr kabâ'ili Nil-i Ezrak'ın üst taraflarında ve Sinnâr ve Fâzoğlu memâliğının nihâyetlerinde sâkindirler.

El-Burun Ħor'el-delîb'in cenûbinde ve Sinnâr cezîresinin nihâyetinde kâ'in dağlarda tavattın etmektedir. El-Cebelâyon Fâzoğlu memleğini dâhhalinde ve Fâmka'da iķâmet ederler. El-Ķumz Fâmka'nın şarkında ve El-Lânkesine'nin ğarbında sâkin olan ehâlisi kuttâ'ul-terîk ve fenâ adamlardır.

El-Berte el'ân Ħebeş'e tâbi'dir, Fâmka'nın cihet-i cenûbinde vaķi' olup Beni-şenķol sâkinlerinden olan bu tâ'ife kabâ'il-i zenciyye miyânında en meşhûr kabiledir. Vaktiyle Araplar gelip bunları ğâret ve târâc ederler idi. Bunlardan esir aħzıyla li-ecl'et-ticâre her cihete gönderirler idi, faķať ĥükümet bir müddetden beri bu ĥarakât na-meşru'yı kať'iyen men' eylemiştir.

Şibh'es-sud: Siyahlara müşâbih Negroia zencilerden sonra bunlar memleketin en kadîmidirler. Zu'm ederlerki kendileri koş bin Ħâm evladından olup tavefândan sonra buralara hicret eylemişler; bunları kısm-ı azamı Sudân-ı Mısırı dâhhalinde Darfur vîlâyetinde ve Sudân-ı ğarbiyye mensûb Vâdây, Kânım, Bâgirma, Burno, Sukutu ve Mali memâliğında mütemekkin zencilerden daha akıl ve mütemeddindirler; bunlar çehre ve simaca, ĥerekât ve reftârca siyahılardan ziyâde Araplara ħarib ve müşâbihdirler. Ezmine-i kadîmede bunlar siyah Araplar gibi El-fetşîyye mezhebinde idiler, envâr-ı İslamiyyet bu taraflara lem'a-ı pâş oldukdan sonra bu ĥavâliya hicret eden Araplar bunlara uluma-ı dîniyye ve ferâ'iz-ı İslâmiyyeyi ta'lim ettiler. Bunlar koyun, at, çemender beslerler, zirâ'ata, şanâyî'e çalışırlar kabâil-i muhtelifeye münķısm ve ayrı, ayrı lisânlarla mütekellüm olan bu kabilenin kendi cinslerinden ĥükümdarları vardır. En meşhûrları!

EL-For kabilesidir ki merkezleri cebel Merra'dır, Araplar bunlarla ıhtılât edip kuvve ve cesîm bir vîlâyet te'sis ve teşkîl ettiler bu vîlâyet 848'den 1291 târihine kadar devâm etmişler. Sülâlelerinden ilk hükümdâr (küncâre)den ve Beni-Abbas sülâlesinden olduklarını iddiâ ederler idi.

El-Musebba'ât ya'nî yediler Kurdufân'da icrâ-ı hükümet ettiler, Et-Tuccur: Merkezleri cebel Merra'nın cihet-i şarkısından iki günlük mesâfede vâki' cebel Hüreyz olup sâ'ir-i kabâ'ilden fark ve temeyyüzleri başlarına bağladıkları siyah sarıkları: Rivâyet ederler ki Küncâre'den evvel bunlar müluk ve memâlîğa mâlik idiler. Fakat müluk küncâre gâşben onların elinden aldı, binâenileyh ehâlisi o günden beri alâmat hüzn ve mâtem olarak başlarına siyah sarık şararlar, El-Ceblâviyon vîlâyetin cihet-i ğarbisinde cebel mul'da sâkindirler.

El-Birgid merkezi cebel-i hüreyz ve cebel Merra beyinlerinde vâki' cebel Mesku'dur, rivâyete göre bunlar bu güne kadar nezdlerinde bulundurdıkları bir şaneme sirren taparlar, bunlardan Ab derek nâmıyla ma'rûf bir Şu'be vardır ki lisân-ı aşliyyelerini ğâ'ib ve ferâmûş etmişlerdir. El-Mimi merkezi Fâfâ'dır, Kurdufân'da bu kabileden bir Şu'be daği bütün bütün Araplaşmışlar ve kendi lisânlarını unutmuşlardır.

El-Merârit merkezleri Celli, Kebkabiyye ve Kulkul beyinde vâki'dir, bunlar daği Araplaşmışlar ve lisân-ı aşliyyelerini unutmuşlardır. El-'Avre bu tâ'ife cebel Merranın cihet-i şimal-ı ğarbisinde Merârit, kebke'ye hemcivârdır.

Kâca't'el-bedu bunların memleketleri, Am Şenfe'nin cânib-i şimâl-ı şarkısında kâ'in Kurdufân arâzisinde bulunan Kâca Ketuldan fark olunmak üzere Kâca't'el-bedu tesmiye edilmiştir. Bunlar zarâfa şayd ve şikârıyla kalkân i'mâlında meşhûrdurlar.

Ed-Dâco merkezleri dâra'nın cihet-i ğarbisinde iki gün mesâfe-i ba'îd cebel Dâco'dur, rivâyete göre bunlar El-Tenncür'den evvel memleketlerinin mülüğü idiler, taştan masnu' Kenkere tesmiye ettikleri bir saneme sirren ibâdat ederler.

Ruvenk Dâco'nun cenûb-i ğarbisinden ve El-Benku, Dâra cenûbinde El-Ķimir memleketleri Dar'ül-Gimir ve merkezleri kulkul'un cihet-i şimâlısında üç gün mesâfe bu'dunda Abu üşer olup hükümdarları El-for selâtinin dâmâtları idiler. Tâma cihet-i

garbisinde kâ'in (Gimir) mücavir olup Gimirilere zıdd ve düşmandırlar. EL-Mesâlit cihet-i cenûbde Gimir ile Hemsâye ve mücâvirdir.

Semyâr merkezi Semyâr olup mesâlit'e hemcivârdır, rivâyete göre Gimir, Mesâlit ve Semyâr'ın lisânları yek-diğere pek yakındır, güyâ üç şive ve lahçe üzere bir lisândır. El-Zegâva bunlar iki fırkadır, beri: (Dar Gimir)in şarkında vâki' (Zegâva kübbe)dir ve nezdlerinde pek çok at ve himâr mevcûddur, diğeri El-Faşir'in cihet-i şimâlîsında dört gün mesâfe uzakda Zagâva Tüver'dir, bunların Dâra memâliğinden Kemlet nâmında bir fer'i vardır ki kendi lisânlarını unutup Arapça tekellüm edeler.

El-Berti bunlar kendi lisânlarıyla konuştuıkları gibi Arapça daşı söyleşirler, merkezi El-Faşir'in cânib-i şimâlîsından üç gün mesâfede cebel tekâbu'dur ki cesîm bir kabiledir ve Asmur akşâ-ı şimal-ı garbide vâki'dir. El-Medob merkez-i cebel medobdur, Tekâ bunun şimal-ı şarkısında üç gün uzaktır, deve, koyun besleyen bir tâ'ife tarîk-i erba'inde sâkindirler.

El-Beduyat naîron kuyularının cihet-i garbisinde bâdiye-nişin bir kavmdır ki bu âna kadar dîn-i El-Fetşiyyede kâlıp eşcâra ibâdat ederler, ma'a-hâzâ her tarafı müsliman ile muhâtdır.

El-Bica bunlar nebcât ve Bica denilen kabiledir ki, vâdî ve şahrâ-ı şarkide nehr-i Nil ve baîr-ı ahmer beynlerinde sâkin ve Eşyopiya-ı kadîmin bakıyye-i şu'abâtındandır. Bunlar zu'mlarına Koş bin Hâm evlâdları ba'd'el tavefân Sudân'a hicret edip kendileri de sülâleden oldukları iddiâ'sındadırlar.

Siyahlara şebih ve ğayr-ı şebîh olan ile Şu'benin zu'm ve iddiâ'ları şıhğa karîn ve yâhûd şuret-i ka'ıyyede karîn kabul değildir. Kara'in târihiyye ve tabii'yye bakılınca bunlar sülâleden zenciyyeden olmayıp diğeri sülâleden olsa gerekdir, bunlar siyahlardan sonra Sudân'a en kadîm şu'abâtdan ise de an-asl Sudân'dan neş'et etmemişlerdir. Belki ahd-ı kadîme Asya'dan Mısır'a ve yâhûd baîr-ı ahmer tarîhiyle buralara hicret edenlerdir. Bice ehâlisi bu âna kadar dîn-i veşeniyye'de kalmışlardır. O zamânlarda İslâm cezîre't-ül-arapda sâkin idiler târih-i hicriyenin karn-ı evvelinde Arap müslimanları Sudân'a hicret ettiler. Ferâ'iz-i dîn-i İslâmı ve ahkâm-ı şer'-i şerif Ahmedîyi onlara ta'lîm eylediler Bicâviyeler kendi lûgatlarını bu güne kadar muhâfaza edip hâl-ı kadîm-i bedeviyyetlerinde kalmışlardır, bunlar gerek çehre ve simaca gerek resim ve âdatca badiye-nişin olan Araplara benzerler.

Ancağ bunlar badiye-nişin Araplardan daha esmer ve huysuz ve şerirdirler. Hayvânları deve, koyun ve keçiden ibâretedir; bunlar müte‘addid kabâ’il-i azîmiyyeye ve her kabilede birkaç imâret ve butun-ı şu‘abât münkısm olup bir vech âtî beyân olunur:

Bedânât nâmıyla ma‘rûf ve dört imârete münkısm olan El-Abâbede’den birincisi: El-Aşâbâb’dır ki kanâ ve Gorsku beyninde vâkı‘ şahrâlarda münteşirdirler. Şeyhlerinin ikâmatgâhı Esvândır, meşhûr kuyuları: Acmer, Unkât, Abrek nâmındadır, ikincisi Derâv ile Berber beyninde kâ’in melikâbdır ki meşhûr kuyuları El-Merrât kuyusudur. Şeyhlerinin merkezi Esvân’ın cihet-i şimâlinde vâkı‘ Derav’dır. Üçüncüsü: Nil’in sâhil-i şarkive garbisinde kanâ ve Gorsku beyninde müteferriğ bir hâlde bulunan El-Fukara’dır, Şeyhlerinin mağall-ı ikâmatı Adu kurbunda Rumâdîdır.

Dördüncüsü: El-ubudîn ile Şenâtîr ki Nil nehrinin şarkında kanâ ve Gorsku beynindedir Şeyhlerinin merkezi gorsku’nun şimâlinde Seyyâletdir, bunların ekşeri Mısır’a tâbi‘dir. Bu tâ’ife Nil tîrîkiyle Esvân şehrine deve ile kömür, sinameki ve sâ’ire eşyâ gitirip fûrûht ederler ve buğday ve emtia‘ satın alarak şahrâlarına avdet eylerler. Fatih Mısır Amru bini’l As cebel mektem üzerinde mebnî Meşâkes kala’sında maşşur kaldığı hengâmda müşârünileyh hazretlerini muhâşaradan tahlîş için Emîrû’l-Mü’mînîn Ömer bin el-Hattâb hazretleri, o zamân asâker-i İslâmın dördüncü kumandanı bulunan Zübbeyr bin Avvam hazretlerini göndermiş idi ki kumandan müşârünileyh vedâ’tıyla irsâl buyurdıkları nâm-ı hümayunda: (ben sana dört bin mücâhid gönderdim, her beri bin mücâhid üzerine bir kumândandır ki bin nefere mukâbil) buyurmuşlar idi. İhtimâldir ki Zübbeyr bin Avvam’ın kavmı tâ’ife-i merkûme ile ihtilât etmişlerdir, zirâ onların re’isi idiler.

El-Beşârin, yâhûd El-Beşâriyye bunlar üç fırka olup birincisi Baîr-ı Ahmer sâhilinde kaşirden cenûbe doğru Savâkın hudûduna kadar, ikincisi Atberâ nâm gölün etrafında, üçüncüsü Atebay cezîresinde mütemekkindir. El-ümrâr tîrîk Berberde Savâkın ile Bi’r-i Aryâb beyninde vâkı‘ cesîm bir kabiledir, aksam-i müteferriğaya inkisâm eden bu kabilenin en mühimmi Museyâbdır ki kabilenin Şeyhleri onlardan ve merkezleri Aryâbdır.

El-Handandava Bica’nın en kuvvı ve nüfusça en büyük bir kabilesidir, rivâyete göre yarım milyondan mütecâvizdir bunlar Hor Beraka, Atberâ beyninde ve Berberle Savâkın yolunda kâ’in şahrîde tavaştun etmektedir, kabâ’il-i şetâye münkasımdırlar. Rivâyete göre otuz kabileye bâliğ olan bu kabilenin en mühimmi El-vil’ul- yâb ve kabilenin Şeyhleriyle

merkezleri Kesela'nın şimâlînde Felek beldesindedir. Derler ki bunların isimleri siyah ma'nasına olan hedâ'dan müştakḳ ve Andeva kabile ma'nasınadır, bazıları başka ma'nada tefsîr eylemişler. El-ḥelaneḳa: Merkezleri Keseladır, bunlar Hadandevalar ile zıdd ve hükümete meyyâldır.

Benü 'âmir bunlar Hor nâmında olan gölün şarkında Aḳıḳ'den Senhit'a kadar sâkin olurlar, zaman-ı kadima bu memleket kıyâm edip Sinnâr'a tâbi' oldu, bunların develerinin Senâm: Örgüçü tülen bir metreden ziyâdedir. Bunlar 16 veya daha ziyâde kabileyeye münḳısmdır, en meşhûr kısmı: El-Nâbetâb'dır ki riyâseti hâ'iz olurlar. Kendilerini Ca'liyîn tâ'ifesine nisbet ederler, bunlardan Bica ve Hâs isimleriyle ma'rûf olan tâ'ife-i Sudân Arapları nezdinde muḥakḳar olduğundan darbı'ul-meşellerinde: Bica ve Hâs ehâlisi nâsın en ucuzdur. Mealında olarak "El-Bica ve El-Hâs arḥes'ül-nâs" derler.

El-Ḥebâb beni âmer'in cihet-i şarkısında Ra's keşşâr'dan (Meşu''a kadar mümteddır. El-yevm bunlarla Beni Âmir Sudân hükûmetiyle İriterya hükûmeti beyninde müşterekdirler.

El-Nuba Mısır'da Berabera ya'nî berberi ismiyle ma'rûfdurlar nehr-i Nil'in savâhilinde birinci ve dördüncü şelâle beyninde kâ'in vâdîlerde sâkin ve üç cins ile muḥtelit, ya'nî aşl Nubetli Arap ve Türk cinslerinden mürekkeb bir ḳavmdır.

Faḳat Nuba ehâlisi gibi Eşyopiya-i ḳadîm memleketini te'lîf ve teşkîl eden şu'abâtın bâḳâyasıdır bazılarına göre (Kurdufân)ın cihet-i cenûbisinde bulunan siyah Nubalılar laḥıḳdırler. Faḳat her iki fırḳanın ḳavlları taḥmîn üzere olduğundan rivâyetlerine şuret şaḥîhede i'tibâr olunamaz, bunların adedleri şimdi pek azdır, dört yüz nüfusa ancak bâliḡ olur. Faḳat be'd'el feth Arap müslimânları buralara gelip tavaṭṭun ettiğinden bunların kısmı azamı Araptır, cennet-i mekân Yavuz Sultan Selim târiḡ-i milâdın 1520 senesinde buralarını feth ve teşḫir eylediḡi zamân bu ḥavâlîde tavaṭṭun eden Türkler adad nüfusça Nuba ehâlisinden daha ziyâde idi ise de Araplardan ziyâde deḡil idiler. Ḳadimen Nuba't-ul-aşl olanlar Bica ehâlisi gibi dîn-i veşeniyyetde ḳaldılar. Mısır'da dîn-i Naşârâ intişâr ettiğinde sene-i mîlâd:545 târiḡinde Arap müslimânlarıyla muḥârabeye kıyâm eylediler. 1318 sene-i mîlâdiyyesine ḳadar devâm eden bu muḥârebatda Türklerle Arap İslâmîlar onlara ḡâlip ve muzaffer oldular. Bu tâ'ife kendi lisânlarını muḥafaza edip lisân-ı aşlileri üzere ḳaldılar, mücahidin-i İslâm Nuba lisânını okunmuşlar ise de gerek Araplar, gerek Türkler kendi

lisânlarını külliyyen ferâmuş ve gâ'ib ettiler. Binâenileyh cümlesi muhtelif-i lahçe üzere el-yevm Nuba lisânını tekellüm ederler. Mehes ve sekut ehâlisinin lahçeleri ayrı olup cihet-i cenûblerinde Dünkula ve şimâllerinde kenuz ehâlisi daği diğer bir lahçe üzere tekellüm ederler. Araplarla muhteliğ oldukları için ekseri Arapça tekellüm edebilirse de acemî oldukları lahçe ve şivelerinde anlaşılır. Bu üç cins ehâli her biri kendi cinsiyetiyle müftehirdir, fakat Sudân dâhilinde sâkin olan ehâli bulundukları memleket, nâhiye ve karye nâmıyla bilinir.

El-Denâkla nehr-i Nil'in üçüncü ve dördüncü şelâleleri beyinde bulunan kabâ'il-i muhtelif miyânında en meşhûr eşrâf kabilesidir ki kendilerinin Âl-ı beyte mensubiyyeti iddiâ'sında bulunurlar, ez-cümle onlardan beri meşhûr Moğamed Ahmed Al-Mahdi Sudân îdır.

El-Mehes memleketleri üçüncü şelâle ile cebel-i Duşa beyinde vâki' olup bunlar übeyd bin Ka'b Abbas sülâlesinden bulunduklarını iddiâ' ederler; rivâyete göre bunlar Dar'ül-mehes'e geldikleri zamân yetmiş bin nüfus bâliğ idiler, Mısır'ın fütuhâtından aقدم bunların cebel Sâs'da melik ve emirleri var idi, el-yevm ensâl ve zürriyetleri orada mukimdirler. Ehl-i Sekut Cebel Duşa ile Halfâ kırbunda ikinci şelâle beyinde sâkindırlar. Ehl-i Halfâ ve Ed-der bunlar Halfâ ve Sebu' beyinde sâkin ve ekseri Türk zürriyetinden müteşekkildir.

El-Kunuz bazılarına göre bunlar Neced ve İrâk'dan gelip Sebu' beldesiyle birinci şelâle beyinde tavaştun etmişlerdir. Memleketlerinde zirâ'at ve hebâketle; inek, at ve koyun beslemekle meşgûl olurlar, memleketlerinden çıkıp Mısır'a gedinler: Sekiz dokuz yaşında ise Kındura boyacılığı sana'tına ve müsin ve sâlhurde ise büyük zavâtın kapıcılık hizmetine ve şâb ve genç ise hizmetkâr zümresine dâhil olurlar. Bunlar Mısır'da nezâfet ve taharetiyle şöhet-yâb olmakla beraber Sudân'da mekr ve hile ile iştiâr etmişlerdir; Dünkula ehâlisi insân derisi altında muhtefi bir şeytândır mealında olan "el-dünkulâvi şeytan mücelled bi-cild'el-insân" cümlesi durûb-i amşâl Sudân îyedir.

El-Arab Sudân'da sâkin olan ehâlinin kısm a'zami Arap cinsidir. Bunlar aşâleten, aqlen ve zakâten umûr ve esbâb-ı medeniye ve terkıyât-ı sâ'irede müreccağ ve efzaldırlar, eşî'a-i envâr-ı İslâmiyyet Sudân tarafında lem'a-ı pâş füyuzât oldukdan sonra bunlar Mısır ve yâhûd baħr-ı ahmer tariķiyle gelip Sudân 'ın her tarafını tedricen istilâ ve teşhîr eylediler ve

kendilerinden müluk-ı intihâb ve naşb ettiler. Gerek hâne-nişin ve gerek badiye-nişin olan bu tâ'ifenin ekseri Nil nehri, yâhûd baħr-ı ezrâk ve ebyaz savâhilinde, yâhûd bu denizlerin mâ-verâsında kâ'in cezîrelerde sâkin olup at, koyun, keçi ve tuyür-i ehliye beslerler ve zirâ'ata, sâni'ata ve ticârete ve tahsil-i ilîm ve ma'rîfete meyl ve reğbetleri fevka'l-âdedir. Faķat bâdiye-nişin olanların ekseri şahrâ ve beyâbânda bulunurlar. Kurdufân ve Darfour ehâlisi deve, inek, at, himâr beslerler, âdât-ı kadimelerinden olduđu üzere şayd ve şikâr ile iştiğâl ve yağmur olan yerlere intikâl etmekden ve çobânlık ile meşğûl olmakdan hayli kalmazlar. Bu badiye-nişin Arapların her yerde âdatları gazvedir, ya'nî yek-diğerin mâl ve menâlinı nehb ve ğârat etmek âdât-ı vahşiyanelerindendir, Sudân'da Arap nâmı yalnız bu badiye-nişinlere verilir; hâne-nişin olan kabâ'ilin her biri mensûb olduđu kabilenin, yâhûd sâkin bulunduđu memleketin nâmıyla yâd olunur. Bunların kimi şahâbelere, kimi Âl-ı Beyt'e mensûbiyyet iddiâ'sında bulunur, kabâ'il-i Arabın en meşhûrları Nil-i kebîrin savâhilinde ikâmet etmektedir.

El-Şâykiyye hâne ve badiye-nişindirler; birkaç kısma münkasım olup en meşhûrları: El-âdlânâb, Sevârâb, El-Henikâb ve El-umârâbdır; Fûnc'ün eyyam-ı hükümetinde kuvve bir hükümet idi. Esbak Hıdiv-i Mısır merhûm İsmâil Paşa bunların üzerine asker sevk ederek ğâlib ve muzaffer olduğdan sonra askerden bir zâbtı oraya me'mur eyledi: Bu tâ'ife-i seci', kerîm'et-tab' mihmân-nüvâz ve ilîm ve ma'ârifeye muhhibdir; talebeleri iki fırķa olup Ed-duyehiye ve El-uniyedir. Faķat Ed-duyehiye ki Mekke-i mükerreme'den gelmiş olan Abduraħman Ved Hâc'ın sülâlesindendir –salâh ve takvâ ile şöhet bulup türbesi Mereviye karîb Devim'de ziyâretgâh enâmıdır.

El-Menâşir bunlar dördüncü şelâle ile Abu-Hemed beyninde sâkin ve beş kısma münkasım olup: El-Vehâbâb, El-Kebbâne, El-Süleymâniye, El-Kecubâb Ve El-Hüberâ' nâmlarıyla yâd edilirler.

El-Rubâtâb Menâşir'ın cihet-i cenûbisinde vâki' olup üç Şu'beye ayrılırlar: El-bedriyye, El-Ferânîb El-da'ifâb. Bunlar talâkat-ı lisân ile hazır cevablık ile meşhûrdur, Sudân ehâlisince aşhâb-ı geker ve tâkıyye, terkîbinin zebânzed olduğuna ve (geker) kelimesinin müluk ve ümeranın kâid olduđu kürsi ve tâkıyyenin başlarını vaz' eyledikleri tâç ma'nâsına geldiğine nazaran anlaşılır ki: Bu tâ'ife şâhib-i tâç ve taht idiler.

El-Mirfâb Rubâtâbın cenûbinde vâki‘ olup merkezleri Berber’dir dört bedene ya’nî dört Şu‘beye inkisâm ederler ki: Şeyyâm, El-Muştefiyâb, El-Lebeyâb ve El-Rehmâb nâmlarıyla yâd olunan bu tâ’ife dahî bâlâdaki terkîb-i Sudânîye göre, şâhib-i tâc ve taht idiler.

El-Ca‘liyon sâlif’el-zıkr Mirfâb’in cihet-i cenûbisinde ikâmet eden bu kabîle Sudân’ın meşhûr kabâ’ilindendir. Min’el-kadîm besslet ve şecâ’atla ma’rûf ve sefer ve seyâhata muhib olan bu tâ’ife bütün aqtâr-ı Sudân ve Hebeşe münteşir olmuştur. Gittikleri ve tavaştun ettikleri memleketlerde evlâd ve iyâl şâhibi olurlar. Her nereye giderlerse ora ehâlisinin libâsini telebbüs ederler, tezyinâtlarıyla kendilerine arayış verirler, şâhib-i gerker ve tâkıyye bunlardır. Bu tâ’ife ile Fûnc arasında pek çok muhârebeler vuğu‘ bulmuştur. Şâykiyye ile kendilerine hemcivâr olan EL-Şükkeriyye ve Kevâhla nâm bâdiye Araplarıyla dâ’imâ muhârobe ederler idi, otuz kırkıdan mütecâviz fırkalara teksîm olunup ez-cümle ümrân, Mecâzîb, El-Abbase nâmlarıyla inkisâm edenler telebe fırkalarıdır. Mülukları Sa’dâb –ki melik Nemir’dir –yukarıda zikri geçtiği üzere İsmâil Paşa’yı bir suret-i gaddârânede hayyen ihrâk eyledi. Melik Sa’d kardeşinin oğlunu, ahrârdan bir kızını cebren gâşb etmiş olduğundan, ceza olarak deri deri toprağa defn eyledi. El-Avediyye kendilerini Fûnc’ün vüzerasından Hemec’e nisbet ederler.

El-Nefi‘âb bunlardan Ali ved Sa’d ve Abdullah ved Sa’d ve Elyas Paşa Am-Berir nâm zâtlar zuhur edip Moḥamed Aḥmed Mehdi’nin askeri miyânında meydân ḥarbda şecâ’at ve bessletle nâm ve şöhrat aldılar. El-Nâfe‘âb kezaḥ Mehdi’nin muhârabesinde bu Nâfe‘âb nâm zât ile meşhûr Ved’el-Necûm⁶⁸ zuhur etmiştir. El-Mekâbrâb eşkıya ve kıttâ‘ül-tarîk olmakla müştehirdirler.

Ankeriyâb: âtîde zikri gelecek A’bdelâb’a intisâb ederler. El-yevm bunların büyükleri İbrâhim ved Ḥamza’dır ki Omdurmân’da vâki‘ olan muhârabede cünud-i Aḥmed Mehdi beyinde kesb-i nâm ve şöhrat eyledi. Mısır’da, Abi-Ḥemed ile Ḥartum arasında nehr-i Nil savâhilinde sâkin olanlara Ca’liyîn tesmiye edeler.

⁶⁸ Ali ved Sa’d, Ved’el-Necûm gibi ta’birler Araplarca bil-terḥîm Ali Velel Sa’d, Velel’el- Necûm maḥâminde isti’mâl olunur.

El-Cemi‘âb: Bunlar Akaba‘ül kerra ve Şeyh Eţ-teyb beyninde ve savâhil-i Nil‘de iķâmet ederler ve onlardan meşhûr Zübeyr Paşa –ki Baħr-ı Gezâl ve Darfour‘da meydân muķârabe dilir-âne şavletler, merdâne şecâ‘atlar göstermiştir – el-yevm Darfur‘da muķîmdir.

El-Serurâb mezkûr-i Cemi‘âb‘ın cenubinde Şeyh Eţ-teyb ile Kereri arasında Omdurmân‘ın şimâlinde vâķi‘dir. El-A‘bdelâb: Merkezleri Ĥartum kırbunda Ĥalfâ olup âtûde zikri gelecek teķsimâtıdan bir fer‘dir. Bunların emir kebirleri olan Abdullah Cemmâ‘ melik Fûnc ile Sinnâr vîlâyetini te‘sis ve teşķil eyledi. Benâenileyh nâmına nisbetle Abdelâb tesmiye olunmuştur. Sinnâr‘ın te‘sisinden şonra kendi beynlerinde teķsim ve Şeyh liķabile kıurâ‘yı merkez ittiķâz eylediler; bundan şonra Şeyhin ĥulefâsı merkez-i meşihâtı Ĥalfâ‘ya nakl ettiler.

Abdelâb isminin nihâyetindeki (âb) lafzı Bicâviyye‘den me‘ĥuzdur. Gerek bunların gerek sâ‘ir-i Arap kıabâ‘ili nezdinde âb lafzı âile yâĥûd kıabile ma‘nâsınadır. Nil-i Ebyaz ile Nil-i Ezrak‘de ve bunların arasında kâ‘in cezîrelerde daĥi iķâmet eden bu kıabâ‘ilin en meşhûru: El-Cumu‘iyye kıabilesidir ki Nil-ı Ebyaz‘ın ġarbinde Omdurmân ile Tura‘‘t-al ĥazrâ‘ beyninde sâkin olup şâĥib-i tâc ve taĥt idiler, bunların fûrûâtından El-Fetiĥâb kıabilesi Omdurmân ve Ĥartum sekene-i aşliyesindendir; Arapların rivâyete ġöre: El-Cumu‘iyye, Serurâb, Cem‘iâb, Ca‘liyîn, Mirfâb, Rubâtâb, Şâyķiyye, bütûn bu kıabilelerin ecdâdı birdir. Bu cedd-i evvel ise Abu Merĥa‘dır ki nesebi Abbâsiyye mensûpdur.

Ĥurâfât-i merviyedendir ki Abî Merĥa‘nın pederi Ĥızr ve amcası Abbas ile Sudân‘a muĥâceret ettikleri hengâmıda merķûm Abu Merĥa ki pederinin ferzend veĥidi idi. Amcasının mâlik olduġu yedi kıız evlâdına Sudân‘da layık ve mûnâsib adam bulunamadıġından bu yedi kıızı taĥt-i zevciyetine alarak bu yedi kıızın her birinden bir evlâd dünyaya geldiġinden bunlar kıabâ‘il-i seb‘a-i mezkûreye cedd oldular.

El-Husunnât Cumu‘iyye kıabilesinin cihet-i cenûbinde ve Nil‘in şark ve ġarbında vâķi‘ Kıetne merkezleridir. Duġem ve onlardan Ali ved-Ĥilu nâm zât Moĥamed Aĥmed Mehdi‘nin ikinci ĥalifesidir.

Kenâna Am Duġem‘in zürriyyetlerden olup merkezleri Cem‘ân ve bunların ikisinde Nil-i Ebyaz‘ın şark ve ġarbında ve Abâ nâm cezîre cihetindedir ve Sulûm cenûbindedir. El-

Refâ'iyon merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde Kâmeleen beldesi olup Cühayna'ya mensûpdurlar.

El-Mesellemiyye) merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde El-ḥilla olup Aḥmed Mahdi'nin asâkeri miyânında meydân muḥârabede kesib-i nâm ve şöhret eden Şeyḥ übeyd bu tâ'ifedendir, merkezi mesellemiyye şahrâsında Am debbân'da idi.

El-Helâviyon kabilesinin merkezleri mesellemiyye'nin zâhrında bir cezîre olup Cühayna'ya intisâb ederler. El-Medeniyon merkezleri ceddlerinin ismiyle Ved Medeni tesmiye olunmuş ve orada el-yevm ceddlerinin türbesi ziyâretgâh enâm bulunmuşdur.

El-Arâkiyon kabilesi: Abi-Ḥerâz, Abûd, Ved-Medeni, vîlâyetlerinde sâkin olup Âl-ı Beyt'den Ca'fer Ṭeyyâr sülâlesinden oldukları iddiâ' ederler. El-Ḥevâlde kendilerini Cühayna'ya intisâb ile ekseriyet üzere Abûd nâm belde cihetinde kâ'in cezîre derûnunda ikâmet ederler.

El-Kevâhla kabilesi Abûd, Ved-Medeni, vîlâyetleri cihetinde bulunup Zübeyr ibni avvam'a intisâb ederler ve bunların badiye-nişin olanlar Rehed'in cihet-i ğarbisinde sâkindir. Bu kabilenin fûru'ndan olan El-Husunnât, Şenâbela ki bâlâda zikri sebkat etmiş idi. Servet ve Sâmâna mâlik ve tarîḫ-i ticârete sâlik bir kavmdır, melik Fûnc'ün ahd ve zamânında Şeyḫlerinin merkezi Mesellemiyye vîlâyeti idi.

El-Şâmbâta merkezleri Ved-Abbas ve Sinnâr vîlâyetleri arasında Şâmbâta'dır ekseriyetle tüccârdırlar. El-ya'ḫubâb bir kavla göre ḥasb ve nesebleri Ca'liyîn kabilesine mensûb olup Sinnâr'ın cihet-i cenûbinde sâkindırlar. Bekkâra Meḥârib: Sinnâr; cebel Sekdi ve Meviye vîlâyetleri arasında kâ'in cezîrede perakende olarak münteşirdirler. El-Aḫlıyon kabilesi ekseri bâdiye-nişin olup Dindir nâm vîlâyetde ve Nil-i Ezrak arasında ikâmet ederler.

El-Hemde kabilesi Dindir ve Rehed vîlâyetleri beyninde sâkin bir takımı ḥâne-nişin ve bir takımı badiye-nişin olup iki Şeyḫleri vardır ki biri Deberaki'da muḫîm ve diğeri Hebeş cihetinde Sinnâr intihâsında kâ'in Dunkur'da sâkindir.

El-ḳevâsema kabilesi Sinnâr'ın en meşhûr kabâ'ilden olup Sinnâr'ın cihet-i şimâlînde Gâbe'tel-terire'nin intihâsında ikâmet ederler. Bunlardan zikri geçen El-Abdelâb ve Kemâtir Nil-i Ezrak'ın şarkında Renḫa ve Ruşayrîş beyninde sâkindırlar, merkezleri Kerkoç'dur,

zamân-ı kâdîme ve melik Fünc'ün ahd-i hükümetinde bunların şuyuh-ı izâmından biri kıyâm eyledi. El-Lehuyun: Ekşeri bâdiye-nişin olup Nil-ı Ebyaz ile Kevve ve cebeleyñ beyninde ikâmetle cezîre dâhilinde cebel Sekdi ve Meviye vîlâyetlerine.

Benü Hüseyin: Bunlar evlâd Aburof tesmiye ederler, en büyük bâdiye cebel sekdi ile meviye'den imtidâd edip Sinnâr'ın müntehâ-ı hudûdunda kâ'in Hor'ed-dulib'e kadar mümted olan cezîrede ikâmet ederler. En meşhûr merkezleri Nil-i Ezrak üzerinde Suru'ya karîb Abu himâr'dır ki bunlar cezîrenin vasaatında sâkin cesîm bir kabiledir.

El-Alâtıyon ehâlisi ekşer bâdiye-nişin olup Hudeybât'dan Meşru'ul-tevla'ya kadar Nil-i Ezrak'ın ğarbinde sâkindırlar. Gerek bunlar ve gerek bâlâda zikri geçen kabâil-i sitte Cühayna kabilesine intisâb ederler. Bunların hepsine birden: Hemda, Aklyon, Rufâ' şark yâhûd Cühayna't-el-şark denirler. Kavâsema, lehuviyin, beni hassan, Alâtın, Rufâ'el Huva ve yâhûd Cühayna't-el- arap ve şibh-i cezîre-i Sinnâr'a dañi Huva unvânı veririler. faķat Rufâ' Nil-i Ezrak üzerinde meşhûr bir vîlâyetdir.

El-Zebâli'a Sinnâr cezîresinde Rehed ile Dindir arasında kâ'in vîlâyetlerinde sâkin ve tokuz bin nüfusa bâliğ bir tâ'ifedir ahlâķ ve âdâtıda sâ'ir-i Araplar gibidirler, ancak Araptan farkları şî'ıyyü'l-mezheb olmalarıdır.

Sudân'da millet-i hâmisâ nâmıyla ma'rûf olan bu kavmin zu'm ve i'tikâdlarınca mezheblerinin mü'esses Abâ-Cerid nâm kimse olup bu şahısdan başka nebi bilmezler ve merķûm ehlin resulüdür derler. Merķûm Abâ-Cerid Nil-i Ezrak'ın şarkında Kerkoķ ile Ruşayrış vîlâyetleri arasında kâ'in Hilla benunruķa memleketinde medfundur. Türbesi üzerinde bir takım rumüz ve işâret mevzu' olup ziyâret ve ezķâr için herkes oraya gidip tecemmu' ederler. Evrâd ve ezķârları : "Lâ ilaha illa Allah Abu Cerid nebi Allah'dır" Şeyhleri her sene şehr-i âferde riyâzet için köşe-i i'tizâla çekilip hâlvete dâhil olurlar. Yedi ğün kimse ile ğörüşmemek için hâlvethâne kapısına bir kapıcı bırakırlar. Yedi ğünün inkıâsında Şeyh hâlvetden çıkar, zükûr ve inâş dervişânını da'vetle hâlaķa-ı zikr kuruluyor. İ'tikâdlarınca böyle bir ictimâ'da mevcûd kadınlara takarrüb mubâh add olunduğundan zikrin hitâmında zükûr ve inâş hepsi Şeyhin elini öptükden ve Şeyh kendi nefsi için bir kadın intihâb ettikten sonra herkes istediğı karıya ağış ve şâla alır. Zebâli'a kadınları her vîlâyetin nisvânından daha güzeldirler, ekşer nisvânın levnleri beyâz ve yenakları kırmızıya mâ'ildir. Bütün ehâlisi ni'met ve şervete mâlikdir; erkekler ķarıları gibi vücudlarına yağ sürürler,

revâiyih-i ıtrıyye isti'mâl ederler. Bunlar Araplardan ihtirâz ettikleri gibi Araplarda onlardan sıkınırlar, fakat bazı Araplar bunlar ile ihtilât ve sâhir olduklarına i'tikâd ederler. Uşul-ı mu'âşeret ve tarz maîşet-i bedeviyânelerini, sırası geldikçe beyân ettiğimiz Sudân ehâlisinin teşa'ub ve inkisâm eylediği kabâ'il-i muhtelifa ile bunların mevzın ve me'vaları hakkında seyâhetimiz miyânına tekriğ ve intiğâb ettiğimiz tefşilât-ı ânifeyi –bir mezheb-i hâmis Şeyhinin irşâd-ı dalâlet mu'tâdıyla zûkûr ve inâsın müşteheyât-ı behimiyelerini icra ve tatmîn için, keyfiyyet-i ictima' ve mevâki'-i şenî'lerine dâ'ir verdiğimiz ma'lûmât mütemmeme ile –tatlı yerinde bırakarak enzâr-ı kâri'în kirâmı, vapurumuzun –üç gece mütevakkıf bulunduğu müntahâ-ı hudûd seyâhatımızdan –şuret-i avdetiyle bakıyye-i seyâhatımız ihtivâ eden meşhudât ve ma'lûmât âtiyemiz ta'kîbe imâle etmek ister.

Fi 3 şehr-i âefer 1327 sene-i hicriyesine müteşâdif 24 Febrâyır 1909 sene-i milâdında Mısır'a avdet etmek üzere vapurumuz mezkûr Bor kıyiesinden tahrik-i çerh hareketle ferdâsı gün ale's-sabâh Abu kûkâ kıyiesine vâsıl oldu. Prens müşârünileyh bu avdet-i yolculuğunda dahî şayd ve şikâra olan arzularını tatmîn edemeyerek mezkûr-i kıyienin civârında bulunan ormanlara li-ecl'el-şayd azîmet ve şayd eylediği qaraca nev'inden ketembûr dedikleri bir hayvânın başını mustaşhiben akşama karîb avdet buyurdular ve geceyi burada geçirmeye kerâr verdiler. Ertesi gün şafaqla beraber oradan hareketle ferdâsı gün kabl tûlu'el-şems Şâmbî kıyiesine muvâşalat eyledik. Burada bir iki sâ'at arâmdan sonra vapurumuz yine yoluna devâm eyledi, esnâ-yı râhada Prens hâzretleri üç şu ağırı şayd eyledi. Müşârünileyhın nişâncılıkdaki muhârat-ı şayyâdâneleri hesebiyle tûfeng ile şayd eyledikleri bu şu ağırının Sudânîlerce şuret-i şaydı bir vech âfîdir: Sudânîların mızrâkları envâ'ndan harba ta'bîr ettikleri bir âlet-i maşşuş vardırki ucu destere gibi dış dış olan bu mızrâk bir kere hayvânın cesmına batırıldı mı, şaplandığı maşall paralanmınc bir daha çıkmek bilmez. İşte bu ta'sîr cârhaneyi hâ'iz olan mızrâğın şopanı şayyâd şağlâm bir ip bağladıkdan ve ipin diğer ucuna şu yüzünde mantâr gibi yüzer bir nev' kabak rabt ettikden sonra bir tarz-i acîb ve muhârat-ı maşşuşa ile hayvâna yanaşarak elindeki mızrâğı kemal-ı sür'at ve küvvetle hayvânın vücuduna saplar bırakır ve ipin nihâyetine bağladığı kebâk dahî şu yüzünde yüzmekle başlar ki hayvânın şu âltında bulunduğu maşallı ihbâra maşşuş kulâğuz hizmeti ifâ eder. Şayyâd artık bir iki sâ'at kabâğı ta'kîb ile vakit geçerir, bu müddet-i zarfında hayvân can acısıyla her tarafa koşar yorulur ve cerhîn şiddet-i tâ'sirinden bâzen

şuyun yüzüne çikip dalmaya başlar. İşte bu eşnâda şayyâd hayvânı ortalarına alırlar, hayvân hangi taraftan baş çıkarırsa ellerindeki mızrâklar ile cerh ede ede halâk ederler.

akşama bir sâ‘at kalarak Tunğa kıyesine muvâsalatla gece orada kıldık; ferdâsı gün ale‘ş-şabâh Prens yine ava çıkerek bir tetel şayd edip avdet eylediler. Bir müddet istirâhatdan sonra oradan hareketle ğurub-i şemsle beraber muvâşalat eylediğimiz Mârî‘da bir gece kaldık. Ferdâsı günü Prens hâzretleri li-ecl‘eş-şayd o havâlide bulunan ormanlara gittiler, üç tetel şayd edip akşama karîb avdet buyurdular. Oradan hareketle ertesi günü Melût‘a geldik burada dağı müşârünileyh bir Abu Şemât şayd eylediler. Ferdâsı gün Malût‘den hareketle şehir-i Şefer‘in on ikinci günü 1237 sene-i hicriyesine müteşâdif 4 Mart 1909 sene-i mîlâdında cebel Ahmed Ağa denilen dağ piş-gâhına muvâşalatımızda Prens müşârünileyh vapurun tevekkûfuna emr ettiler ve gece cebel-i mezkûrda kalmak üzere vapurdan ma‘iyetlerine aldıkları sekiz tokuz hizmetkârıyla karaya çıkarak cebele müteveccihen azîmet eylediler. Arselan şaydı için mezkûr dağın itka‘na gece tuzâğı kurdurdular. Kevâser denilen hayvân hakkında dağı şuret-i tatbîkı aşağıda ta‘rîf ve beyân edilmiş olan bu gece tuzâğı: Bir keçiyi tenhâ bir yerde sıkı sıkı bir kazığa bağlamakdan ibâretidir ki bu sıkı bâ‘ların tezyîkinden ve tenhâ kaldığından son derece muğtarip ve müteallim olarak tabi‘ati iktizasınca acı acı bağırma başlar, arselan keçinin bu yağırısını işitince keçiyi avlamak için gelip kapacağı eşnâda kemingâh ve puşuda bulunan şayyâd kurşunla arselanı itlâf eder keçiyi avlayacağı yerde: Şayyâd sâkin ki şayd olursun mezmûnuna hedef olarak gider. Prens müşârünileyh kurdukleri tuzâga arselan düşmesi için şaydgâhda Gece şabâha kadar beklemişler ve ertesi günü dağı öğleye kadar hâl-ı intizârda kalmakdan tab‘ şayyâdânelerine fütur gitirmeyerek birçok taharriyyatda çekinmemişler İse de ma‘a‘et-te‘essûf hiçbir arslana teşâdüf mümkün olmamıştır, ma‘a-mâ-fih bunca meşakk ve müzâhim ile devâm eden taharriyât ve ta‘kibat yine boşa çıkmeyerek üç vahşi mânda ve iki ceylân öyle cebr-i mâ-fât imkânını istihsâl ve mahşûlât şaydıyelerinin başlarını akşam üzere vapura işâl buyurdular.

Sudân ehâlisi şayd için kullandıkları tuzaklardan biride yirmi kadem tûlunda bir seren olup bunun altında hayvân geçebilecek kadar iki başları birer taş üzerine ğâyet tetik bir hâlde konulur. Bunun ortasına ipden yapılan eğilmek bir hayvân geçerken seren aşağı düşerek hayvânı ezer. İşte bu tuzakla gezâl, yeknumûn dedikleri nemes ismiyle ma‘rûf bir hayvân. Misk kedisi, bir nev‘ dağ şanşârı, yabancı kedi ve hayvânât-ı sâ‘ire şayd ederler.

Dağ fâresi ve amşâlî küçük hayvânların saydı küçük çocuklarca pek büyük eğlencedir: Bunun için çocuklar bir takım uzun sepetler örerek dağlarda teşâdüf ettikleri fâre yuvalarının ağızına vaz‘ ederler. Ondan sonra hayvânât-ı mezkûreyi örküterek yuvalarından çıkarkan ve yâhûd girerken ister istemez bu sepetlere sokarlar bu sepetleri bildiğimiz bâlık sepetleri gibi ucları içeri doğru bir takım sivri sazlar ile techîz edilmiştir ki sepetin içine giren hayvân tışârı çıkmek istedikçe bu sâzlar man‘ olduğundan tutulup kalırlar. Çocuklar bu vâdîda sayd ettikleri fâre ve hayvânât-ı sâ’ireyi akşamüstü avdetlerinde İstanbul’da köprübaşında balıkçıların tuttukları bâliğı bir ipe dizdikleri gibi dizip me’kûlât-ı sâ’ire ile mübâdele ederler. Birde çocuklar tuttukları dağ fârelerinin yabanî kedi sayd etmek için kullanır ve onunla hayli iş kururlar.

Yabani kedi şaydında şuret-i isti‘mâlîda şöyledir ki: Yâ iki kaya arasına ve yâhûd bir otluk içine ince çubuklarla ufacık külbeler inşâ edip bunların dâhilinde bir nev‘ tuzak kurup fâreleri onlara bağlarlar: Divâne kediler buralardan geçerken bu külbelerin içinde fâreyi görüp tam‘ ederek tuzâğa tutulurlar. Gerek Şûluk ve gerek Denkâ ve Yunğulular dağda ya yerde teşâdüf ettikleri hayvân laşelerini bile toplayıp ekl ederler hatta üzerinde çaylak ve kartal kuşlarının dolaşmasından mevcûd olduğunu uzakdan haps ettikleri arslan ve sâ’ire-i laşelerinin arayıp buldukları vakit mal bulmuş mağribi kadar mahzuz olurlar ve bunlarda koğmuş ve yâhûd kurutlanmış lakırdısı olmayıp berât parçası ne kadar ağır müteaffin olur ise olsun yine kendilerince hafif ve nefisdir. Siyahlar her ne kadar bedevi ise de bu bâbda Avrupalıların medeniyetine ve yâhûd Avrupalılar onların âdatlarına teba‘iyyet etmişler. Çünkü Avrupalılarda av etini ağırlaştırmadan ekl etmezler.

Ekşer-i Afriqa sığırlarının işkembeleri bir takım ufağ kurtlarla memlu olduğundan bu kurtları ayıklayıp sakız leblebisi gibi avuç avuç ağızlarına atarak yerler ve bunu yedikçe gûyâ bir lezzetli şey yemiş gibi ezhâr-ı mahzuziyyet ederler. Bundan başka semizce akreblerle kelebek ve pervâne ve gâyet yağlı kurt ve yılan ve haşerât-ı sâ’ire ekl ederler. Hâşılı ehâli-i mezkûrenin bu âdatları kat‘en mübâliğalı olmayıp hâkiqatı vechle yazıldığından bunlara bakıpda sâ’ir yemekleri anlamalıdır.

Sudânîların bi-haseb’el-bedâva emr-i maişetde mukteza-ı tabi‘atlarından olmak lâzım gelen bu kadar pis bu gâzlıklarıyla beraber bünyeleri kuvve ve her türlü meşakk ve muzâhame mühtemel olarak idâme-i hayât etmekde bulunmalarına reğmen yine bir takım

emrazın mağlûb ve zebunu olduklarından mahzâ iklîmin mahsulât-ı tabiiyyesinden bil-istifâde tedâvısına çalıştıkları bu emrâzın nelerden ibâret bulunduğuna ve bu iklime hâs olan eşcâr, nebâtât-ı mezru‘ât, hazravât ile fevâkihine, hayvânât-ı berriye ve ehliyesiyle, tüyur ve hevâmm ve haşerâtına dâ’ir haşr ettiğimiz mebâhiş âtiye kabâ’il-i Sudân îyenin tarîk-i hayâtta muhâf oldukları mehâlik ile vesait zindegâniyi şâmil olacaktır.

Emrâza Dâ’ir

Sudân’ın âb ve havâsı latîf ve ruḡubetden âri ve yâbisdir. Kellik, remed ve göz ağrısı gibi marâzlardan gayrı sâ’ir-i emrâz daḡi Sudân’da diğerk ikâlîme nisbeten pek azdır.

El-Humma’el-melârîya Sudânîler bu illete virde tesmiye ederler. Bu marâz ekşer-i zamân derret dedikleri son baharda zûhur ile memleketin her cihetine mûnteşir olur. Kerez menḡu’nu bal şerbetiye yâḡûd Temr-i hindî ve ya tebeldi nâm ağacın yemişiyile mezc edip marizi tadâvı ederler. Zentârîya’ya isre derler. Maraz-ı mezkûre giriftâr ve mubtalâ olanları helileyi saḡḡ edip yoğurt, yâḡûd meshûḡ sunuḡ ağacının kökü, yahud sidir ağacının yemişiyile tadâvı ederler.

Ez-Zuhri helek ve yâḡûd cekḡel tesmiye edeler. Nezdlerinde ma’lûm ve ma’rûf uşbe ve yâḡûd tureybe ile marâz-ı mezkûre mubtalâ olanları tedâvı ve şifâ-yâb oluncaya kadar marizi etden ve tuzlu yemekden men‘ edeler. Seylân’ul-mecra nezdlerinde ma’lûm olan bir otun kökünü kurutup döverler ve meşrubâtıdan ma’dûd darıdan ma’lûm buza ile mezc ederek marize içirirler şifâ-yâb olur. Duda’t-al-vaḡide –bu ḡastalığın ilâcı: Hebeş otunu süt ile karıştırıp marize içermekden ibâretedir.

Çiçek ḡastalığı –bu ḡastalık zûhurunda ḡolira gibi sarı olduğundan memleketin her cihetine mûnteşir olur, siyah ve beyâz Araplardan pek çok ehâliyi telef eder. Muşâb olanlara süt ile ḡurma, yâḡûd şöğân ile dere-otu yedirirler, ḡastayı et ve sıcaḡ ta’âm eklinden men‘ ile misk, ḡül yağı gibi ıtriyâtdan teb’id ederler, marizin kuvve-i şâmesini zayıflatmak için bazen burnuna kaḡrân sürürler.

El-Ferentût–nefs-i Sudân’a mahşuş bir marâzdır; bu ḡastalık ḡasten Darfur ve Kurdufân vîlâyetlerinde kesret üzeredir. Bu marâz ind’el-atıbbâ ma’lûm bir ḡurtdur ki insânın derisi

altında zuhur eder. Ekşer kimslerin bacağından çıkar, cesîm her tarafa serâyette pek ziyâde bir kaşınma peyde eder, bu kaşınma bir sâ‘at müddet devâm eyler deri yırtıldığında derinin altında şadef renginde ince bir dâmâr zuhur eder. Bu kırt aşı-ı kökünden çıkmadıkçe hasta şifa-yâb olamaz. Hükemanın rivâyetlerine göre bu marazın menşe’-i mikroskob haşerâtı olup yağmur mevsiminde ve yâhûd şonradan cisme dâhil olarak cildin altında kalır ve ferentût tevellüd eder. Bu hastalık mikrobunun cild duhûlü şuya dalmakdan değil, ancak şu içmekden ileri gelir.

El-Kerur kırha’t-al-yemen –ya’nî Yemen çibânı ki âfât-ı gençleriniyeden kângerden add ederler. Bu maraz ziyâde kaşınmağdan ve yâhûd cerhden zuhur eder, ekşer-i insânın bacağından çıkar, kesb-i iltihâb edip şişer ve bir müddet şonra iltihâbın vasaatında siyah bir nokta peyde olur. Sudânlılara göre ilâç nev‘inden olarak mısır buğdayın ferigini, yâhûd Temr-i hindîyi lâpa yapıp bunlar ile iltihâb zâ‘il olursa yâranın etrafı biraz çukurluk peyde ve etrâfındaki et kırmızılaşarak el-ayası kadar kesb-i ittisâ‘ eder ve tahammül olunamaz derecede hastayı elem ve ıztırâb verir. Yara iltiyâm-penzîr oluncaya kadar lâpayı isti‘mâl ederlerse de siyah nokta zâ‘il ve bir taraf olamaz, marizin tâ kemigine işleyerek cerâhet akmağa başlar ve âkâbat mevtine sebeb olur.

maraz’ed-dem –“ ve hüve maraz’el-iltihab el-sihâ‘i el-şoki ed-dumâğı a‘râzu el-hâriciyye el-kay” cesimin herareti boynuna çıkıp başın arkaya inhinâşıyla merizin boynundan ve arka yağırınından kuyruk sokmına kadar dizili olan silsele-i izâm ve a‘şâbı şediden kesb-i veca‘ ve elem ve hastayı o yükden mahrûm eder, mâ-lâ-ya’nî kelam ve hezeyân söyletmeye ve sayıklatmağa başlar. Bu hâl bir veya iki üç gün devâm eder ki iltihâb merâkiz-ı beşara imtidâd ile kuvve-i şâme ve nâtıkayı külliyyen ve yâhûd kısmen ka‘ ederek ekşer-i marzânın hâlî mevte müncerr olur. Beyâz adamlardan ziyâde siyahlara mü’esser olan bu marazın ta’sîrâtı eyyam-ı şayfda sâ‘ir mevasimden daha şedîd olur.

El-Cereb–uyuzluk –bu illete dûçâr olanlar ilâcını bilmediklerinden balçıkdan ma‘lûm sakısı ve desti pârçasıyla vücuddan kan akıncaya kadar kaşınır, ba‘de kaşındığı yeri şu ile yıkarlar. El-beres–vücudda câ-be-câ beyâz, alaca lekeler peyde eden bir maraz devâ nâpezirdir ki beyâzlarda olduğu gibi siyahlara dahi hükmi cârıdır.

El-Kolira– şota – el-kuddâf –tesmiye ettikleri kolirâ illet ma‘lûması emrâz-ı sâriyeden mühellik bir hastalıktır ki Hindistan’dan Sudân’a gelir ve Sudân ehâlisi emr-i nezâfete i‘tinâ etmediklerinden, ehâliyi keşret üzere hâk helâka serer.

Sudân’da ecânibe en ziyâde işâbet eden emrâz-ı sıtma, dizenteri güneşin şiddet-i hararatı, ciğer ve mide ağrısı ve zehirli hayvânâtın ledge ve ısırmasıdır ki mevsim-i şayfda şiddet-i hararat, keşret-i ğubâr, havânın tebeddül ve tagayyüratı, şoguk ve sıcağın te‘âkubu ve ekl ve şürble nezâfete adem-i riâyet gibi a‘râz ve esbâbdan ileri gelir. Sudân hıttâ-ı vesi‘sinde mukîm ecnebler emrâz-ı mezkûreden kendilerini muhâfaza için şerâ‘it âtiye-i tahaffuzıyyeye riâyet etmelidirler: gece göndüz çıkarmamak, şartıyla midesi üzerine şufdan ma‘mûl bir şâl kuşâk bağlamak, ekl ve şürbe fevka‘l-‘âde i‘tinâ etmek ve ale‘l-huşuş akşamları erken yatıp şabâhları erken kalkmak, müskirattan, şehvete inhimâkdan ictinâb eylemektir, işte bir kimse bu kavâ‘id-i şihhiyeye i‘tinâ ile beraber her sene mevsim-i şayfda tebdîl âb ve havâ zımnında diğeri bir vîlâyete gider ve bir iki mâh orada imrâr-i vakit eder ve dört beş sene uşul ve kavâ‘id-i mezkûreye riâyet tammede bulunursa Sudânîlar gibi havânın tebeddülât ve tahavvülâtına alışır, iklimin tabi‘atıyla da tabi‘atlaşarak Sudân vatan-ı aşlisi yerine kâ‘im olur, zira kıttâ-i vesi‘-i Sudân’ın hayır ve bereketi keşir ve ale‘l-huşuş hâl-ı hâzıra intizâmı, emn ve âsâyişi bir kemâldir.

Yunğuluların Hastalarını Şuret-i Tedâvıları

Kâbâ‘il-i Sudânîyenin bir kısmını teşkil eden Yunğulular hastaları üzerinde ki tarz tedâvıları –yukarıda beyân olunan suver-i muhtelif-i müdâvâtdan daha başka olmak üzere –hemen yek-nesak bir hâldedir, çünkü bunlar emrâz-ı dâhiliyeden birine dūcâr olduklarında şudan başka bir şey isti‘mâl etmezler. Bu nîm vahşi adamların şu tarz-i tedâvısı –hâl-ı ibtidâ‘ide sâde besit bir şey olmakla beraber –Avrupâ etıbbâsından bir kısm mütehaşşışının aşr-ı ahırde şuver-i muhtelifi ile tatbiğini tavşiyeye ve icra ettikleri ((tedâvı bil-mâ’)) uşulundan mukaddem olmak fazlını hâ‘izdir denilebilir, binâenileyh Sudân ehâlisi tedâvı bil-mâ’ uşuluna Avrupa etıbbâsından daha evvel vakıf olmuşlar demektir. Bunlar bazen hastayı böyle boyuna yatırıp kaynar suyu yaprâklarla mezc edilmiş olduğu hâlde hastanın her tarafına süpürürler; fakat hastalık mecruhiyetden ileri gelmiş ise bunun ilâcı kendilerince ma‘lûm başka bir şey daha ilâve ederek isti‘mâlında oldukça diğkat ve ihtimam gösterirler.

Bunların cerihleri ekseriyen diğer kabâ'il ile cenk ve cidâl ettikleri zamân yedikleri mızrâk zarbesından ileri gelip bunun için kullandıkları ilâçlar tahammül olunur şeylerden değilse tür bedâvetleri iktizâsınca kabul etmişlerdir, ez-cümle yaraların kâffesine geruduyâ ta'bîr olunan nebâtın uzundan çıkardıkları elyâfından bir takım kıtân yâkılarını vaz' ederler ki bundan maşşadları yaranın ufunetini def' etmektir. Bazen yaranın ufunetilinmesine ve yâhûd çurumasına mân'î olmak için âşî boyası kullanırlar. Diğer bazı hastalıklar için de kendi lisânlarında: Acir, kur, gul ta'bîr ettikleri ağaçların kabuklarını kaynatıp marize içerirler.

Mecanin Hakkındaki Tarz-i Tedâvıları

Ehâli-i Sudânîyeden cinnet gitirenler, el ve ayaklarını şakûl takılarak zabt olunduğu ve cinnetini teskîn için yanında yüzme bilir birkaç kişi bulunduğu hâlde, nehre atılır, eğer bununla şifâ bulması kâbil olmazsa artık başka çâresine bakılır.

Afrikalılardan tecennün edenlerin hâli medeniler miyânında çıldıranlardan daha ehvendir, çünkü mecanin medeniyenin kuvve-i bedeniyesi, bir takım vesâit-i tabbiye ile tenkiş edildiği hâlde bunlara bil-aks küvvvetleri tenâkuş etmemek için zergerdan eti verilir, baldıran otuna müşâbih olan zergerdan etinin ta'mı hoş değilse de muḳavvi olduğundan mecnunun idâme-i kuvvesine hizmet eder.

Kuvveti muḳâfaza edilen bir mecnunun ve ale'l-huşuş bir mecnûn vahşinin hâli kuvveti tenkiş olunan bir mecnun medeniden ehvendir, denilmesinde bir tenâkuş var ise de bu tenâkuşun beyyini şöylece tevfiḳ edebiliriz: Nim-vahşi bir adamın zaten hâl sıhhatındaki zavâhir ahvâlî ve uşul-ı mu'âşeretinde görülen mazḥek ef'âlî biz medeniler nazarında akıl ve mantık ile tevfiḳ edilemez iken birde çıldırdıktan sonra hâlinde görülen tebeddül ve ğarâ'ib-i ahvâlîna inzimâm eden tahavvül muḳtezâ-ı vahşetine ḥaml olunarak bizce alâ'im-i cinnetden hemen bir şey anlaşılmaz. Fakat bir âkıl medeninin ise muvâzene-i aklıyyesinde vehleten zuhur eden tebeddül ve ihtılât derḥâl nazar ta'sirimize çarpar. Binâenileyh bir mecnun bedevinin hâlini bir mecnun medeniden daha az ehemmiyetsiz görebiliriz. İşte vahşet ve cehâlet gibi bir cinnetle ma'lûl olan bu gibi zu'afâ-ı akvâmın –kendilerince mecnun add ettikleri kimselerin muḳâfaza-ı kuvve-i maddileri şuretiyle tarz tedâvılarına

muḳâbil –marâz-ı vahşetleri izâle ve şahrâh medeniyete imâle edilmeleri şuretiyle tezyîd ve tenvvîr kuvve-i ma‘nevileri daḥi medenilerin vazâ’if-i insâniyesinden bulunduğu – sâlıf’ez-zıkr tenâküzün te’lîfi sırasında der-miyân ettiğimiz laṭife-i âmiz fıkrayı cediye teahvîl maḳâmında zıkr ve irâde ile bu zevâllı ehâlinin emrâz cismaniyeleri hakkında bahsimiz hıtâm verimiz.

Sudân Eşcârına Dâ’irdir

Sudânîlerce en meşhûr, en mergûb ağaç ḥurmâ ağacıdır. Bu ağaç Nuba beldesinde ya’nî birinci ve dördüncü şelâlenin Çağlayân beyinde mebzulen bulunur. Sekut nâmıyla ma‘rûf olan ḥurma ki a’lâsıdır –ikinci şelâle ile Doşe nâm dağın arasındadır. Şonra cebel Doşe ile üçüncü şelâle beyinde kâ’in Mehes nâm mevki’de ve daha sonra Dünkulâ’nın cihet-i cenûbisinde bulunan ḥurmâ ağaçları bu i’lâ cinsinden. Ḥurmanın envâ’i çokdur, en meşhûr nev’i El-bettimuda tesmiye ettikleri ḥurmâdır ki taze ve kûrusunu yerler. Sudânîlerce pek mergûb ve maḳbûl olan bu ḥurmayı büyük zâtlara hediye etmek için ḥaşten muḥâfaza ederler. Bunlardan şonra zıkre şâyân El-kurbane ḥurmâsıdır ki yalnız taze ve yaş iken yerler, çünkü kûrusu yenilmez.

El-Sultânı ḥurması ise hacmı büyük ve manzarası güzeldir, fakat o kadar tatlı değildir. Ed-duḳna ḥurmâsının yaş ve kûrusunu yerler ve româtizmaya devâ maḳâmında iştira ederler. El-kundila ve berkavı dedikleri iki nev’ ḥurmâyı –ki yaş ve taze iken yerler –meydân-ı ticârete daḥi çıkararlar. Üzümden şerab, rakḳı, sirke ve bal yaptıkları gibi ḥurmadan daḥi bu nev’ müskirât ve me’kûlât i’mâl edeler. âayr-ı müskir meşrubât: Eş-şerbot ve müskir olan meşrubata El-dekây derler.

Evlerin sakfını ḥurma ağacından vücuda gitirdikleri gibi dallarından daḥi kâryola, iskemle ve kefes gibi şeyler i’mâl ederler. yaprâklarından ḥaşir ve zembîl, elyâfindan ip yaparlar. Ed-dom –bu ağaç iklim Sudân’a maḥsusdur. Dördüncü şelâlenin cihet-i şimâlisında keşretle ḥurmâ ağacı bulunduğu gibi mezkûr şelâlenin ḥudûd-ı cenûbisinden yukarıya doğru mezkûr dom ağacı ormanlar teşkîl etmektedir. Bu ağaç ḥurmâ ağacına şebihdir, yemişi armuda benzer, ehâli bunu kûrutup döverler ve El-akâ nâmıyla gıda maḳâmında isti’mâl ederler.

Dom'un yemişini kaynatıp bal da çıkarırlar. Ağacını hâne-i tavânlarına isti'mâl ve yapraklarından haşîr ve sâ'ir-i eşyâ i'mâl ederler.

Ed-Delîb –dom ağacına müşâbih ise de bunun sâkı daha uzun, daha yüksektir, hatta yüz kademden ziyâde kesb-i irtifâ' eder. Bu ağaç gâyet sert olduğundan kuruttuktan sonra şu uluğuna kullanırlar. Yemişi hind cevizi gibidir, rayıhası güzeldir.

El-Ardeb: Temr-i hindî ağacı mevsim-i harîfda yemişi toparlar bir havzın: Bir taş dibiğin içine doldurup tokmak ile döverler, bir müddet havzın içinde bıraktıktan sonra çakırıp top gibi yuvarlak yuvarlak kuruş yaparak ortalarını delerler, yâhûd kıt'a kıt'a ayırıp kahtarla ticâre fûrûht ederler, zu'mlarınca himâyâ, sıtmaya ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi'dır. Es-sidir: Nebek ağacı –Sudân'ın her tarafında kesretle bulunur. Yalnız Dünkulâ'da azdır. Temr-i hindî gibi kuruş yaparak gıda makâmında tenâvül ederler.

Et-Tebeldi humer daği derler –pek büyük ve hecmen gâyet kalın bir ağaçtır ki bunun kâlnılığının kuşu takriben beş metreden sekiz metreye bâliğ olur. Meyvesi hind cevizi gibi beyâz El-kunkules tesmiye eder. Şu ve yâhûd süt ile şurbu pek lezizdir; mülâyemet verir, eyyem-ı harrada humma ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi' add olunarak ilâç makâmında isti'mâl ederler. Bu ağaç Kurdufân ve baır-ı ahmer taraflarında pek çokdur. Kurdufân ehâlisi; bu ağacın, kuruttuktan sonra içini oyup şahrıc yerinde yağmur mevsimi şu ile doldurup, mevsim-i şayfda içlerler, kubugundan hâşıl olan lifinden metîn ve sağılâm ip yaparlar. Gerek bu ağaç ve gerek ardib ağacının hudûdları hatt-ı istivânın 10 arz-ı şimâlîsına kadardır.

El-Cugân –yemişi nebek gibidir, rengi sarı, ta'mı kuru üzüme karîb ve lezizdir. Ağacı kırmızı ve hayzrân gibi kuvve ve yumşaktır. Esliha-ı nâriyenin kondagğna arslan kefesi kâryola ve gemi gibi eşyâda isti'mâl ederler; meyvesi hind cevizi gibidir ve tebelldi gibi buna da El-kunkules tesmiye ederler ve gıda makâmında yerler. Şu ve yâhûd süt ile karıştırıp sübye gibi içlerler; şusuzluğu; harâratı dafi' ve şıtma ve emrâz-ı iltihâbiyeye nafi'dır. Kurdufân ve Baır-ı Ezrak taraflarında pek çokdur, Kurdufân'da bu ağacın içini oyarlar; yağmur mevsiminde içine şu tldurup yâzın içlerler.

El-Kuzzem çiçeği beyaz ve güzel; meyvesi yenir, bazen kurutup döverler ve meşrubâta katarak kân hastalığına nafi'dır diye içlerler.

El-tundub –şeklen bellâna benzer, faķať ağacı pek büyük ve hacemen yirmi metreden ziyadedir. Meyvesi üzüm tanesi haceminde; reŋgi kırmızı olup (hınbuk) tesmiye ederler; dâlları doğru yâhûd eğre olur. Doğru olanlardan galyîn a‘mâl edip ticâretle satarlar, eğre dâllar ise kâbil-i ıslâh değildir, zira yaş olduđu hâlde doğrulması emr-i muhâldır, hatta kâbil-i işlâh olmayan kimse hakkında Sudânlılar, derb-ı maşal olarak “fulân avec’eť-tundub” derler.

El-Ahlilec –el-hecelic–ya‘nî helile, Hindistân eriđi –meyvesine el-lâlop derler, hurma tanesine benzer; ceviz gibi kabuđu vardır, ta‘mı hıyâr şember ta‘mına şebih. Sudânlılar; taze iken yemiş gibi yerler; bazen kuruttukdan sonra dövüp çây gibi pişiriler ve ishâl için içerler. Sudân’ın cihet-i cenûbisinde; her yerde keşretle bulunur. Bu ağacın hacmen en büyükleri Kurdufân memleketinde bulunur. Hatta orada ağaç vardır ki kâlınlıđı seksan kademe bâliđ olur, gölgesi altında yüz yüz elli kişı oturabilir, ağacı pek sert olduđundan beyaz karancalar onu dilemezler.

El-Hemmez –yemişı şaftalıya şebih cesîm bir ağaçdır. Meyvesinin içi bâdem içine benzer. Ağaçından hayvânât için eđer, ta‘âm için tebak, üzerinde yazı yazmak için levha ve tahta yaparlar.

El-Cummayz: Fir‘ûn inciri ağacı –bu ağaç ceviz ve kestâne ağacı gibi büyükdür, meyvesi tatlıdır; incire benzer. Ağaçından kâse; tebak ve sâ’ir şeyler i‘mâl ederlerse de çok dayanmaz. Şecer’t-ul-lâstik: Lâstik ağacı hatt-ı istivâda ve Bahr-ı Gezâl ve Kurdufânun cihet-i cenûbisinde pek çokdur, cummayz ağacı gibi pek büyük olur. Ekli gayr-ı kâbil büyük taneleri vardır. Büyük dâllarını balta aplaparalar ve balıalanan yerden tedricen akar, samğ gibi yapışır bir şu çıkar, bir gün hâliyle bırakılırsa o şu kurumasıyla lastik olarak fûrûht ederler. Ormanlarda diđer bir nev‘ ağacın içinden tutkâl gibi bir mâddenin akması da lastik ağacına andırır, Sudân çocukları bunu toplayıp güneşte bir miqdâr kuruttukdan sonra kendilerine top yaparak oynarlar, bu mâddenin de lastik maķâmında isti‘mâlî mümkün olduđu bil-teceribe anlaşılmışdır.

El-Heşâb: samğ ağacıdır, Kurdufân vâdîlerinde pek çokdur. Bu vâdîlerde çıkan samğ sâ’ir yerlerin samğından daha iyidir; ağacı uzun olur. Beyâz karıncalardan başka diđer karıncalar bu ağacı yeyip dilemezler. Bu ağacın elyâfından metîn ve muķkim ip yaparlar.

El-Lubbân–günlükdür–Nil-i Ezrak’ın cihet-i ulyâsında neşv ü nema bulur ve ondan samğ hâşıl olur. Bu öyle bir samğdır ki ağız sakızında kullandıkları gecir’a müşâbihdir. Râyihâsının güzelliğine mebni tütsü daği yaparlar.

El-Sunut–ağacı pek sert, kuvvi ve ağır olduğundan ondan cesîm sefâ’in ve sâkiye-i âleti i‘mâl ederler ki gemiler için metîn birinci ağaçdır zira çok dayanır ve çâbuk çurumaz. Kerz tesmiye ettikleri tuhumunu debbâgatda isti‘mal ederler. İshâl defî için dövüp yağurtla mezc ederek yerler himâye dûçar olanların tahfif harâratı için hamir mâyesine karıştırıp vücuduna sürürler.

Aşıl ağaçından çıkan kök ki, Tertus tesmiye ederler, bu kökü daği kurutup dövdükden sonra defî-i ishâl için kullanılır. Birde bundan rekâvı ta‘bir ettikleri bir mâtdeyi cildin parlâklığı ve çatlaması için isti‘mâl ederler. Es-selm –kâbuğunu debbâgatda isti‘mâl ve dallarından da bâston a‘mâl ederler: El-kiter–bu ağacının kâbuğundan çıkan i‘lâ lifden ip yaparlar.

Es-Seyâl –bu ağaç daği bâlâda zikri geçen: Kiter, selm ve sunut ağaçları gibi samğ ağaçlarından ma‘dûd ise de bunun şamğı fenâ olduğu cihetle meydan-ı ticârete vaz‘ edemezler, ancak, aldatmak maşşadiyle diğeri iyi şamğlara karıştırıp tüccâra fûrûht ederler.

El-Herâz –sunut ağacına şebihdir, yemişi harnub yemişi gibi ise de ta‘mı iyi değildir, binâenileyh alef maşâmında hayvânâta yedirirler. Ağacından küçük gemi, kâse gibi şeyler a‘mâl ederler. El-Ared –çiçeği güzel, râyihâsi latîfdir, kâbuğunu debbâgatda isti‘mâl ederler. El-mudus–ağacı pek büyük olur vas‘ ormanlar teşkil eder. kâbuğunu debbâgatda birincidir. Bunun kabuğuyla debbâgat edilen cildler pek nefis ve i‘lâ olur.

El-Abanûs– Sudân’ın en iyi eşcârından ma‘dûd olan bu ağaç Nil-i Ezrak ile Abu-Cebel körfezinde keşretle bulunur ağaçından güzel bastonlar, kürsi, kâse, teşbih, şandık, şandalya, yazı tahtası ve sâ’ir-i eşyâ a‘mâlîyla fûrûht ederler. Bâşur hastalığı için ondan kutrân çıkarırlar, i‘tikâdlarınca illet-i mezkûrenin tedâvısına bundan daha iyi ilâç olamaz.

El-Kâkemût –serv lisân-ı avâmTürkiye: Selvî ağacı gibi doğru, yüksek ve kâlin olur, en büyük ve mu‘teber hânelerin sakfında isti‘mâl edeler; gâyet sert, kavi bir ağaçdır. Zeref, kâb, kâcâk a‘mâl ederler; içi boş olduğu hâlde şu yüzünde yüzer. El-anderâb –sunut ağacına

benzer hacmen pek cesîm ve gâyet metîn ve kavî bir ağaçdır, yapraklar alef maķâmında develere yediriler. Ağacından kâpı, pencere i‘mâl ve dallarını mızrâķ şopana isti‘mâl ederler.

El-Hebîl–ağaçında, üzerinde yatmak için, bir nev‘ kâryola, kürsi, terebeze i‘mâlîyla binalara dađı kullanılır. Ud ağacı gibi râyîhası laţif ve güzel olduğundan kadınlar. Buğur maķâmında isti‘mâl ederler. El-beşm–sâķı saykallı, levni beyâza karîb şârımtırâķ ve kalın olur; dallarından bıçâķ kabzasıyla ok ve bâston a‘mâl ederler.

El-Üşer–kâbuķlarını bârut mevâdına idhâl ve ağacı, kavî ve hafîf olmak münâsebetiyle, himâr eğri i‘mâl edeler; dâllarından hâşıl olan elyâfından dađı ağ yaparlar ki bu ağla balıķ sayd ederler. Yemişinin kâbuğundan huşula gelen harir gibi yumşak elyâfından ise mender, yaşdıķ ve şileta gibi şeyler tıdurlur. El-arâķ–yaş ve kuru dâllarından misvâķ yaparlar, Sudânîlılar Eş–şâyv ta‘bir ettikleri yemişini dađı ekl ederler; taze iken Hebeş‘den vürûd eder. Binâenileyh Şayv‘el-Hebeş tesmiye ederler, Duda‘t-ul-vaķide hastalığına ilâçdır diye isti‘mâl ederler. El-la‘ut –liman ağacına benzer, dikini pek keskindir, dâllarından misvâķ, elyâfından ip yaparlar.

Ed-Dubbâğ– ekşeri Kurdufân vîlâyetında ve Nil-i Ezrak savâhilinde bulunur, sâķı müstekîm şeker kâlîbı gibi mahrûtiyü‘ş-şekl olup hâne-i sakfında isti‘mâl ederler. Bu ağacın buğuru –ki şâf ismiyle ma‘rûfdur – kadınlarınca pek maķbûl, pek mergubdur.

El-Kelît –sunut ağacı gibi büyük olur, kadınlar bunuda buğur maķâmında isti‘mal ederler. Şecer‘t-ul-lulu –Baħr-ı Gezâl eşcârdan olup ceviz ağacına benzer kestâne hacmında olan yemişin çekerdeğini dövüp kaynatılır, ondan çıkan laţif bir yağı sadeyağ maķâmında kullanır.

Şecer‘t-ul-humre–Baħr-ı Gezâl eşcârdan olup ceviz ağacına benzer, dâllarını bâlta ile yaralarak ondan şire gibi çıkan bir şuyu ferdâsı güne kadar bırakıp i‘lâ bir şarâb olur içler. Şecer‘el-sum –aķ bulut ağacı gibidir, zehirli pek keskindir. Terefâ‘–ilgin ağacı–Nil-i Ezrak savâhilinde pek çokdur ve ağacı pekiyidir, bu ağaçdan kavârib, çemender eğri i‘mâl ve kömürünü bârut mevâdına idhâl ederler, meyvesini sabbâgetde boyacılık isti‘mâl ederler.

Eş-Safşaf–salkım söğüt ağacı–Nil‘in kenârlarında çıkar, Nil‘in mevsim-i feyezânında şu basmakla şuyun altında kalır, kömürü bârut mevâdına idhâl ve ağacından merdivan i‘mâl

olunur, yaprağından boya çıkar, hurma ağacın yapraklarını bununla boyayıp haşır yaparlar. Sudân'ın en büyük ağaçları ekşeri mınṭaka-i cenûbinde ya'nî mınṭaka't-ul-amṭar dedikleri taraflarda bulunur, o havâlide gâyet cesim ormanlar, gâyet vasi' göller ve envâ'-ı hayvânât bulunur, tıyur ise elvân ve eşkâl-i muhtelifesiyle mâ-lâ-mâldır. Başlıca ağaçlardan: şehâb, şelec, sunut, selim, kiter, tebeldi, abonus, sidir, ardeb, endrâb, mudus, kakemût, ṭerfâ' ve sâ'ire ki zikri sebak etmiştir, bunlardan başka Sudân'da daha pek çok eşcâr vardır.

Zeva bu ağaç ova ve nehr kenarlarında neşv ü nema bulmayıp yüksek ve rutubetden hayli olan maḥalllarda ḥâşil olur. Bu ağacın yaprakları iki kadem tûlunda ve iki bus arzında olup uçları müdevver olarak uzakdan o derecede güzel görünür ki ta'rîfi kâbil olamaz ağacın kabuğu siyahdır surkenlerinin üzerindeki yaprakları kendi renginde ise de kemâla erdikden sonra kuyu yeşile taḥavvül eder. Mezkûr yaprakların kâffası meşine benzeyip buruşuk gibi görünür ise de sathı o derece düzdür ki uzakden âdata celâli gibi görünür açtığı çiçeğin dâ'ima dâlları ucunda on beş yirmisi bir yerde saḡlâm gibi durur, rengi çây ağacı çiçeğine müşâbih olup fakat râyihası gül gibi leṭîfdir. Mezkûr ağaç, altında arâm insânı âdatâ kendiden kaçırma râddesine bihuş eder. Bu ağacın âdî fındık cirminda bir meyvesi olup bundan yerliler yağ çıkarırlar bu yağ zetin ve ḥurmânın yağına recihdir.

Sudân'da çiçek envâ'nın ḥadd ve pâyânı olmayıp ez-cümle laḡâyangâ ta'bir olunan bir çiçek fidânı yerden yukarıya kadar dalsız budaksız olarak tepesinde birkaç yaprak ve bunun arasında daḡi gâyet güzel beyâz bir çiçek açar ki bunun güzelliğini ne kadar ta'rîf etsem yeni tamâmıyla anlatamaz isem de âdî tütün fıdanının yirmi derece daha büyümesini taḥayyül ettiğiniz ve yapraklarının her biri bir beyaz çiçek olup yirmi otuz kadem irtifâ'nda bir ağacın tepesinde tezehhur eden bu çiçeklerinde yirmi otuzunu bir yerde farz edebilirsiniz, işte o zamân bunun ne kadar laṭîf'ul-manzar bir çiçek olduğunu levḥa-ı ḡayâlinızda tersîm edebilirsiniz. Bu çiçek niyam niyam vîlâyetlerinde keşret üzeredir. Er-rûm-Baḡr-ı Gezâl ve ḡaṭṭ-ı istivâda keşret üzere bulunur büyük bir ağaçtır –mısır buḡdayının koçânı gibi bir yemiş verir ki içi beyaz ipek gibi yumuşak olur. Ondan mender ve şilete yaparlar.

Nebâtâta Dair

Sinameki – Baħr-ı Ezrak ve ŝahrâ-ı ŝarkı taraflarında pek çokdur, bunun yapraklarını kuruttuktan ŝonra döverler, yalnız kefleme yâhûd Temr-i hindîyle mezc edip müŝhil-i maķâmında isti‘mâl ederler. El-ħuru’ –bu nebâtıdan bir yağ çıkarlar ki başlarına ve vücudlarına sürürler. El-ħeskenit nebâtât-ı berriyeden olup Kurdufân’da pek çokdur, tohumu dere-otu tohumu gibidir; kurûb tesmiye ederler, acıktıkları zamân yalnız onu, yâhûd dâri ile karışık olarak yerler. El-hikebit–zehirli bir ottur, cihet-i cenûbinde pek çokdur.

Henzel–Ebuçehli karpuzu –kerge dölek dedikleri nebât ki sath-i arza yayılır bir otun semeridir. bittiħ-i hindi gibi yaprağı, çiçeğı ŝarı ve Tekfur dağı karpüzünden daha küçük, faķat ĝâyet acıdır, çiķerdeķleri yağın kutrân maķâmında isti‘mâl ederler. El-ħinna kına–pek çokdur, tüccâr tarafından fûrûht olunur.

Es-Ssela‘la‘ –sâķı murabba‘ ve dört köşelidir ŝarmaşık, gibi ağaçlara sarılır zehirli bir ottur, bir ağaca ŝarıldı mı çok sürmez ağaç kurur gider, bunun için ŝâhibinin ŝa‘âmetinden kinâye olarak darb-ı-meşeldir: “fulân areķ sela‘la‘”. El-marah –bu nebât ki yaprâķsız ve dikensizdir –dalları yeşil ve ince ve bân ağacın dâllarına müŝâbihdir. kumsâl ŝahrâlarda çıkan bu nebâtı develer yer, bu nebâtıdan hâşıl olan elyâfin metânet ve inceliğine bakılırsa mensûcâta yarayacağana hekem olunur.

El-Hemerit boya otu, râyiħası laţîfdır, kabuğunu ħurma ile kaynatıp tabâbetde isti‘mâl ederler. El-ħelfâ –Sudân’ın en meşhûr nebâtâtından olan bu nebâtı deve ve sâ‘ir-i ħayvânât yer ve kuruttuktan ŝonra metîn ve ķavi ip i‘mâl ederler ve teciyle, defre, sa‘da, humre ki ħayvânât için en iyi otlardır. Faķat teciyle ķâ‘ir bunların hepsinden iyidir.

Kasb’ul-burdu pâpırus ismiyle ma‘rûf olup vaktiyle nehr-i Nil’in her tarafında keşretle bulunur idi, ķudamâ-ı Mıŝır ondan kâğıt i‘mâl ederlerdi, el‘ân münķat‘ olup ancak Nil-ı Ebyaz’ın, Fâşoda’dan cihet-i cenûbine doğru, yukarı taraflarına kalmışdır.

El-Anbec –kâmıŝa benzer –ħaţt-ı istivâ ve Baħr-ı Gezâl taraflarında keşretle bulunur, mentâr gibi ĝâyet hafif olduğı münâsebetle sâķından tırur ya‘nî kelek yapar, üzerine ħububât yük ve sâ‘ir-i eşya vaz‘iyle Nil akıntısına bırakılarak baş aşağı istediğı yere gidebilir; Nil’de bu kelek sefâ’inden daha selâmatdır.

Mezru‘âta Dâ‘ir

Ehâli-i Sudân'ın en ehemmiyetli mezru'âtı el-züra mısır buğday olup ekşer-i zira'âtları Nil üzerinde bulunan memâlik ile Sudân şarkidedir; Sudânîlerce bunun muhtelif nev'leri vardır: En meşhûru El-feteriye -ki züradan bir nev'dir –cezîrede yağmur şuyula zer' olunur. Am-Kerez, Eş-Sefrâ' Nil-ı Ebyaz'de zer' olunurlar. Ays'ül-cezâ'ir ya'nî cezâ'ir ekmeği tesmiye ettikleri El-mukud cezîrede zer' olunmak sebebiyle Ays'ül-cezâ'ir denilmiştir. El-mukud, züraların i'lâsı olup ağniyâya mahşusdur.

Ays'ül-rîf ki Mısırlılar züra't-ül-şâmî derler, az ekeler ve sevâki ile zer' ederler Ays'ül-latîf züranın en iyi nev'inden olup ferîğine eş-şesem ta'bir ederler ki fiyatca ucuz değilse de yalnız kıdarîf'da ucuzlaşarak ehâlisi ânî der-enbâr ederler ve hediye olarak Sudân ümerâsına gönderirler.

Ed-Duhun –dari çâv-dâri tanesi mısır buğdayının tanesinden daha küçüktür, kımsâl arâzida zer' olunur. Ekseriyyetle Kurdufân ve Darfur vîlâyetlerinde yağmur şuyuyla ekilir, ehâlisi bunun zira'âtına pek ziyâde i'tinâ ederler mârise ta'bir ettikleri buza içkisini ki müskirâtdan ma'duddur. Mısır buğday dariden ihrâç ederler, meşhûr ve mu'teber içkileri buzadır. Birde mezkûr-i duhundan abriyye tesmiye ettikleri bir nev' ince ekmek yaparlar ki şu ile ıslatıp şeker ile mezc ederek bundan şerâb çıkarırlar. Et-tilbûn –tanesi duhun tanesinden daha ufaqdır; hatt-ı istivâ ve Bahr-ı Gezâl'da zer' ederler. El-kemeş –buğday –pek az zer' ederler, zirâ ekline o kadar meyl ve râğbetleri yoktur.

El-Şe'ir-arpa –buna daği buğday gibi râğbetleri olmadığından pek az ekerler, zira atlarına dâri, yâhûd züra yedirirler; ancak Dünkulâ ehâlisi atlarına arpa yedirirler. Es-simsim –keşretle zer' ederler, Cezîre, kıdarîf ve Kurdufân beldelerinde yağmur şuyula ekilir, bundan sirec tesmiye ettikleri bir yağ çıkarıp vücudlarına sürürler ve ta'âma daği kullanırlar.

El-Kotun'ul-mümtâz–bu pamuğun mümtaz ile vech-i tesmiye vaktiyle Mumtâz Paşa Sudân'a vâlî olduğu hengâmda bunun tuhumunu Mısır'dan celble buralarada zer'ine delâletinden ibâretidir. Mu'ahharen eşmüni ve afifi nâm pamukların daği zer'ine başlanmışdır. Bunların çekereklerini güğâyâ ta'bir ettikleri âletle çıkarıp tefrîk ederler ki bu âlet-i hallâclar dolabına benzer, pamukdan ma'mûl şaşe müşâbih nesc ettikleri iki nev' kumaşın birine demur ta'bir ederler ki avama, diğerine kence tesmiye ederler ki havâssa mahşusdur.

Ed-Duḥân: Tütün –tunbâk tesmiye ederler yaprakları kalın ve fenâdır, mu’ahḥaren Suriye tunbâğıyla ma’rûf bir nev’ tütün buralara gelip zer’ etmektedirler, el’ân buranın tütünü Mısır’ın tütünden daha iyidir, Sudân ehâlisi ale’l-umum bu tütünü kedos tesmiye ettikleri bir nev’ çubuk ile içerler.

Fakaṭ ekşer-i ehâl-i seffa ta’bir ettikleri tütüne bir miqdâr naṭron karıştırıp ağızda çiğner tükürür. Yâḥûd tütünün yapraklarını saḥḥ ile miqdâr ma’lûm naṭron, yâḥûd cerdeḳa dedikleri bir nev’ toprağı ona alâve edip enfiye maḳâmında kullanırlar. Sudân’da envâ’-i ḥububât ekilir, ez-cümle âdî bakladan başḳa Kurdufân baklası dedikleri Sudân fistiḳidir ki bâdem ve Şâm fistiḳi yerinde tatlılara idḥâl ederler. Yâğını çıkarıp yerler ve vücudlarına sürerler ve kebkebik dedikleri noḥut ile mercemek, lubiya, beziliye, turmes dedikleri acı bakla Sudân’ın ḥububât-i mütenevvi’si miyânında ta’dâd olunabilir.

Ḥuḫravât – Sebzevât

Vekâ tesmiye ettikleri bâmiye Dünḳula’da keşer-neḳiḳ ta’bir ettikleri lubiya, ekşer me’kûlatları bu iki nev’ sebzeden ibâretdir. El-ker’: kabaḳ –şu ve meşrubât için kabaḳdan kâse ve sâ’ir ḳab ḳacaḳ yaparlar, aşma kabağı. Batlıcân –domatis, mulûḥiye, pancar, semizaveti, lâhna, şalgam, havuç, kuzbere, maydanos, şemere, turp, şarımşak, soğan gibi sebzevât miyânda fakaṭ soğan Sudânîlerce ğayr-ı ma’rûfdur. Hilba denilen sebzenin tuḥmunu un edip buğday ununa süt ve yâğa karıştırıp eklini muḳavvi add ederler ve def’ ishal için daḥi süt ile karıştırıp içerler, pâtâtis Sudân cenûbinde kendi kendine çıkar, şetta kırmızı biberin bir nev’i’dir ğâyet sert olur.

Fevâkihe dâ’ir

Sudân’ın ḳarpüzleri ḥacmen pek büyük olur; fakaṭ yafe ḳarpüzü gibi tatlı değildir, Kurdufân’ın bazı taraflarında eyyâm-ı şayfda şular azaldığı zamân şu yerine ḳarpüz ile def’-i ḥarâret ederler ki bu, ḳarpüzün mebzuliyetine delâlet eder. El-Cerüm ta’bir ettikleri bir nev’ ḳarpüzü şuda ḥaşlarlar, yâḥûd ḳurutub ekl ederler, çikediğini daḥi Türkiye’nin kabaḳ çikeredeği gibi tuzlayıp ḳavururlar. Ḳâvun, ḥiyâr, el-ḳeşa, el-accûr acḥḥ ḳâvunun bir

nev'idir, şeker kâmişinden bazı cihetlerde bâl çıkarırlar el-ankolip şeker kâmişinin bir nev'idir ki aşıl şeker kâmişi kadar tatlı değildir. Tâkâ ve Kadarif beldelerinde keşretle bulunan bu kâmişiden daği bal çıkarırlar. Nil-ı Ebyaz'ın fûru'nda muz pek çokdur. Hûşuşen hatt-ı istivâda ve Bahr-ı Gezâlda muz meyvesi bir derece kesb-i cesâmet eder ki her bir tanesi kol kalınlığında olur. Muzdan meşrubat-i ruhiyye çıkarırlar, Sudân beldelerinde bâğçelerinde portukâl, limon, nâr, üzüm, incir, kaymak ve sâ'ir-i fevâkih bulunur.

Hayvânât Dâ'ir

Sudân'da hayvânât-ı berriye ve ehliye pek çokdur, fakat şahrâ ve ormanların keşretinden dolayı Sudân'ın hayvânât-ı berriyesi ehliyesinden daha ziyâdedir. Ed-dâbi- dud'ul-hala tesmiye ettikleri arslanın şayd ve şikârına gidip büyüğünü, küçüğünü şayd ederler, büyüklerini hadiye tarikiyle meliklerine takdim ederler. Meliklerde, nezer-ı ehâlide haybet ve şevketleri ziyâde olmak arzusıyla mâker-i hükümetleri olan hâneleri kapısı önüne bağlarlar, küçüklerini ise şeyyâdlar kendi hânelerinde terbiye ederler.

El-Fil bu ma'rûf hayvânı, dişleriyle derisinin kımet ma'lûmasına mebni, şayd ederler, dişinden kollarına ellerine takacak halkalar, Sürmedânlıklar, yelpâze ve yelpâze şapları, baston ve daha pek çok şey i'mâl ederler, derisinden dahi kalkın yaparlar rivâyete göre 150, yâhûd iki yüz sene sonra Sudân'da fil nesli münkatı' olacaktır.

Zarâfa: Boyunu uzun, keza ön ayakları ârd ayâklardan uzun bir nev' yüksek hayvânât ki a'za-ı cismi deveye müşâbih olduğundan Fâriside üstür-ga ve Türkçede zarâfadan muharref olarak beyn'el-avâm zürnâp deniler. Derisinden na'l: Bir nev'i ayâkkâbı, kuyruğundan sineklik ve gâyet leziz olan etinden pastırma yaparlar.

Câmus'el-berri –beker'el-vaşş: Yabanı manda. Cildinden kalkın yaparlar himar'ul-vaşş himâr'ul-halâ --himar'ul-vâdî: Yaban merkepdir: ekşer şahrâ-ı şarkide bulunur.

Ez-Zab': Şırtlan. Sudânîler nezdinde mera'fid yâhûd Merfa'in nâmlarıyla daği ma'rûf ve pek çokdur, hatta memâlık-ı ma'mûriyeye dâhil olup mevâsı ve çocuklara musallaş olur. Ez-zi'b: Kurt, nimer: Kaplan fahd: Pâres denilen cânûr. En-nems: Sânsêbâr, el-kenfuz: Kirpi, şa'leb, aşum: Tilki, hınzır'el-berri –halluf: Tomuz.

Abu-Azlâf: Tıtomuza müşâbih ise de tırnağı koyun tırnağı gibidir, tırnağıyla yeri kazar. Köstepek gibi yer altında ta'ayyüş eder. El-hır'el-berri –kedis'el-hala tesmiye ettikleri yabancı kedidir. hır'el-zabâdı –kedis'el-zebâd ya'nî yağlı kedi ki yağını almak için sayd olunur. Tetel: Bu hayvânın boynuzundan güzel baston i'mâl ederler. El-Gezâl: Ceyln acnâs-ı muhtelifesi olup sürü ile şahralarda bulunur. Ormanlarda meymunun pek çok envâ'-ı muhtelifesi bulunur ki bunlar miyânında nesnâs orang-outang denilen ve insâna müşâbih olan meymunlara Sudânîler bi'âm tesmiye ederler.

Seyyâh-ı meşhûr Doktor Shone Forh'ın rivâyetine nazâren Afrika'-ı vüştaya mahşûs cimbâzi tesmiye ettikleri hayvân ard ayâkları üzerinde gezer ve ellerinde dâ'imâ bir şopa olup insâna ve sâ'ir-i hayvâna teşâdüf ettiğinde o şopâ ile ta'kîb ve hücum ederek yetişmesiyle beraber telef eder ki işte yaban adamı itlâk olunun budur. Bu hayvân Diyâmunu nehri kenarında bulunur, bu hayvân-ı insanı bir kere yakalarsa elinden hâlâş olmak mümkün değildir. Hatta avcılardan onda sekizi telef olduğu cihetle bunun saydına gitmek yirmi otuz kişiden aşağı olamaz. Bunun için ehâlden ve gâyet mâhir avcılardan otuz kırk kişi bir yere toplanayıp orman içine girerek her biri bir ağaç üzerine çıkıp hayvânât-ı mez-kûreyi örküterek nihâyet evvelce hazırlamış oldukları tuzâğa düşürürler ve ondan sonra avcılar hepsi birden ağaçlardan aşağı inerek ellerindeki harbelerle üzerinde hücum edip telef ederlermiş. Çünkü deri deri tutup gütmek mümkün değilmiş. Hayvân tuzâğa düştüğü vakit avcılar öldürmek niyetiyle üzerine hücumlarında lisân-ı hâl ile öldürmeyiniz diye pek çok yalverir ve tazarru' veziyetinde insânlar gibi yerlere kapanırmış. Fağat bunun yaptığı bütün hileden ibâret olmağla öldürmeseler sonra kendilerini öldüreceklerini avcılar bildiklerden hemen orada kafasına vura vura öldürüler imiş. Fağat bu hayvân, üzerine hücum eden insânların harbesini bir takrîb ile geçirir ise artık avcıların cümlesine mukâbele ile kimini telef ve kimini mecrûh firâra mecbûr edip ellerinden hâlâş olurmuş. İşte bu hâllara mebni cimbâz sayd etmek pek müşkildir. Bu hayvâna yam yamalar Ranba veya Mâncâzuvma ta'bir ederler ki Sudân taraflarında bâhâm itlâk olunan hayvânın cinsindendir. Ekser-i vakit orman ile nehr kenarında gezerlermiş.

Birde Araplar kevâser dedikleri hayvânı tûfengle, at ile ve tuzâğla sayd ederler. Şöyle ki, hayvânın geçeceği yolda beş altı metre umkunda bir kuyu kazarlar, kuyunun ka'rina kavi, metîn kazıklar çıkarlar, her bir kazığın başına demirden maşnu' süngüler geçirirler. Bundan

şonra kıyunun ağızını kıvvetsiz ağaç ve çurçub ile kapatırlar ve toprak ile içine örterek sath-ı arzla mesâvi ve yek-sân bir hâle getirirler. Hayvân gelip üzerinden geçer geçmez derhâl kıyunun içine düşer, biçâre can hevliyle çarpınır, çarpındıkça süngüler hayvânın her tarafından bata bata halâk olmasını intâç eder.

Bu hayvânın ikinci nev‘ şaydı Prens hâzetlerinin arselan şaydına tarz-i tatbikini yukarıda ta‘rif ettiğimiz keçi tuzagıdır: keçiye gitirip bir kazığa bağlarlar. Bunun etrafında iki metre ittisâ‘ında dört beş metre umkunda bir hendek kızarlar ve bâlâda zıkr olunduğu üzere hendegin üstü örterler kevâser keçiye kıpmağa gelir, hendegin içine düşer kıalır, şeyyâd da gelir mizrakla, harbe ile şaydını öldürür alır.

Diğer nev‘ tuzak: Kevâser’in geçtiği yolun kenârında büyük bir ağacı yere gömerler, ipin bir ucunu ağaca bağlar, diğer ucunu tuzak nev‘inden hâlâka hâlâka edip onu dahi hayvânın yolunda belli olmaz derecede yere gömerler. Hayvân gelir, ayağın o bend ve hâlakalara takılınca firara başlar, firâr edip kıştükça ip ile bağli olan ağacı sürükler. O kıocaman, ağır ağacı sürükleye sürükleye yorulur ve kıuvvetden düşer, o esnâda avcı gelir onu harbe ile halâk eder.

Hayvânât-ı ehliyeye dâ’ir

Deve, at merkeb, ester, öküz, kıyun, keçi, köpek, kedi gibi hayvânât-ı me‘nusa ve ehliye Sudân’ın her memlektinde, ale’l-huşuş deve pek çokdur. Ticâret için Sudân’a gelen tüccâra kıraya verirler ve etini yerler. Yününden derisinden istifâde ve bazı çadırlarını devenin yününden i‘mâl ederler, deveyi yük için, binmek için kıullanırlar. Yük taşımak kıuşuşunda en meşhûr, en mergûb Hadandava devesidir zirâ sâ’ir-i develerden daha ziyâde açlığa şusuzluğu mütehammil, faķat rükub için olan hacinin en meşhûru bişâri hacinidir. Çünkü sâ’ir-i hacinlerden daha seri‘‘el-seyr daha hafif’ül-hareke ve beli yümüşâķdır. Hacinin rükubu âtdan ve sâ’ir-i hayvânâtdan daha râhatdır, kıuşuşen bu râhatlık mesâfe-i ba‘ide için mucib-i fevâ’iddir, ser-keş ve başı sert olan hacinin dizininden başka burnuna kıızâm ta‘bir olunur kıldan ve kumaşdan ma‘mûl bir hâlâka takıp içine bir ipe rabt ederler, şâyet ser-keşlikde bulunursa bu iyi çekince durur ve sükûnet bulur.

Sudân'da at üç cinsdir, en maqbûl ve mergubu Dunukula atıdır ki qadd ve kâmeti laţif, killeri uzun, kavâmı mevzun başı zerif ve seri''el-seyr ise de Kefeli, şağırısı Necd ve Şûmar âtlarının Kefeli gibi güzel değildir.

Aşıllardan arku cezâresinde olan atlardır ki dunâ ile ma'rûfdur, bunun hakkında leţf bir hûrâfât vardır ki deniz atlardan biri mezkûr-i cezâreye çıkıp cezâre melîğinin bir kâşra atlamış dunâ ondan tevellüd etmiştir. Binâenileyh Dunukula ehâlisince dunâ cinsden olan at pek maqbûl, pek mergub ve kibârlarına maşuşdur.

İkinci cinsi gerbâvite ya'nî azb atları dedikleri Kurdufân ve Darfur atlarıdır ki Dünkula atları gibi hey'etce güzel değilse şusuzluğa, ta'ab ve meşakkata daha ziyâde mütehemmdir.

Üçüncü cins: Sudân'ın en fenâ atları Qallâbât tarîkiyle Hebeş'den Mekâdiye'ye gelen atlardır. Faqat kâlâ vîlâyetden gelen atlar ki canâ-fincân cinsindendir, müluklarına maşuş ve kendilerince pek maqbûl ve mergubdur. Sudân ehâlisi iyi atla iftihâr edeler ve cins ata i'tinâ ettikleri kadar hiçbir şeye i'tinâ etmezler; atları yalnız rükuba kullanırlar, arpa ve mısır buğday ile beslerler. Mevsim-i bahârda İse yonca yedirirler; yemden sonra semen ve kuvvet vermek için, hayvâna şekerli süt içerirler, kıllarını kesmezler na'ılamazlar. Umûr-i baytariyede ma'lûmâtları olduğı gibi Mısır ve Şâm ehâlisi gibi atın sa'd ve naşına delâlat eden alâmete dahî ve i'tina ederler.

Hamir: Çimender; Sudânîlerce iki nev'idir: biri beledi ya'nî yerlidir ki ağır yük kaldırmağa kullanırlar, diğeri: Mısır'dan celb olunan, yâhûd yanlarında doğmuş bulunandır ki bunları rükubda istihdâm ederler. Begâl dedikleri ister de Sudânîlarda bulunursa da Hebeş'den celb olunur. Gerâ'ibden olarak on üçüncü milâd Mesih'den maqdem kudamâ-ı Mısır nezdinde deve, at ma'lûm değil idi, isimleri bile bilmez idiler, şonradan devenin ismini işitiler.

El'ân Sudân'da hatt-ı istivânın 13 hatt-ı arz-ı şimâlînden tekriben cihet-i cenûbine kadar mümted olan yerlerde deve ve at yaşamazlar. Zirâ es-serût dedikleri bir nev' zehirli sinek bunlara musallaţ olur halâk eder. Faqat öküz ve inek Sudân'ın her tarafında keşretle bulunur, derileri meydân-ı ticârete vaz'la külliyyetle fûrûht olunur; Sudân Araplar öküzü rükubda ve ağır yük çektermekde kullanıyorlar. Kuru otdan bir nev' palân a'mâl edip öküze kolân ile bağlarlar; Sudân öküzlerin ekşeri küçük, zaîf ve boynuzları pek uzundur ve a'mâl-ı şâkkaya

taħammül edemezler. Koyun: kuyruk ve ayakları uzundur, keçileri cismen zaîfdirler, köpekleri soluklu dedikleri ev köpeğidir ki Türkçe tazı denilen köpekler; tavşan Sudân şahralarında keşret üzere olup etini yerler.

Ƙuşlara Dâ'ir

Sudân'da tûyur-ı berriye ve ehliyenin anvâ'-ı muhtelifesi pek çoktur. Tûyur-ı ehliyeden olan âdî tavuğa cidâd ta'bir ederler ki bil-ħaşşa cihet-i cenûbiyede pek keşretlidir. Decâc'er-rûmi dedikleri hindi tavuğu, ƙaz, ördek ve güvercin anvâ'ı vardır.

Tûyur-ı berriyenin en meşhuru deve ƙuşudur ki şahârı ve bevâdi-i Sudân'ın her tarafında keşretle bulunur, ehemm mevâd-ı ticâriyeden olan tuyları için şayd ve şikâr ettikleri bu ƙuşun etini daħi yerler, tuyundan intifâ' için tavuk gibi beslerler. En ziyâde deve ƙuşunu besleyenler Kurdufân'ın canib-i ğarbiyesinde bulunan Hemer kabilesi demekle ma'rûf urbândır, deve ƙuşunu tûfeng ve atla şeyd edeler. Bu ƙuş şeyyâda arka vermez, dâ'ima yan yan ƙoşar, vâsi' bir şahrâda şeyyâd ƙuşa teşâdüf edince ƙuşu yoruncaya ƙadar ta'kîb eder. Ƙuş bi-tâb ve tevân ƙaldı mı, o zamân süvarları onun etrafını ihâta ve târ bir mevķi' ve dâ'ireye ğaşr ve tezyîk ederek ellerindeki âletle başına vurup yere düşürürler.

Tûyur-ı berriyeden âtîdeki ƙuşlar Sudân'da bulunur: En-Enser: Kerkes, aķab bağırtlak ƙuşu şakr toĝâ envâ'dan çâķır denilen ƙuş ğuday dölengeç denilen ƙuş rehûm aķ baba, fuķa semmân bildirgin, ğecel keklik, ƙumriye, hudhud dicac'el-berri, dicac'el-vâdî, duru, ğubâra: Deve ƙuşuna benzer. Babaĝân pâpâĝân Mısır'a pek çok celb olunur, ğurâb ƙarĝa, bum bayƙuş abu mencil sbis ƙudamâ-ı Mısır ona ibâdat edecek derecede ğürmet ve i'tibâr ederlerdi, bülûl –hezâr, ğerdân ve sâ'ir-i tûyur cemil'ül-manzar ve ğoş şedâ... miyânında ab teku tesmiye ettikleri ƙuş ki zikre şiyândır, levnen ve ğacmen pâpâĝâna müşâbih ise de ĝâĝâsı ondan daha uzun, bacakları daha ƙışadır, bu ƙuş dişisine ĝâyet ğariş ƙışkancıdır, kendisinden başka bir ƙuşla kesb-i râbîta-ı ilfet ve ĝörüşüp rûy-i müĝabbet göstermemesi için dişisinden bir ân ve şâniye ayrılmaz, ğatta yavru ƙıkarmak için yumurtaya oturuĝu remân yuvasını çamur ile sıvar, yuvanın bir taraftan küçücük bir delik bırakır, dişisini yuvada ğapis eder. Bu biçâre, yavru ƙıkarıncaya ve yavrular da uçmaĝa kesb-i iktidâr edinciye ƙadar ƙuşu ğapisde ƙalır. Bu uzun müddetde emr-i ta'ayyüş için lâzım ĝelen yiyecek ve içeceĝini

erkeği getirip dışisine yedirir, yavru çıkıp büyüttükten sonra hâpishane ya'nî yuvadan bir kapu açar, eşini bekler! İşte bu tuhaf kuş Araplarda meşhûr bir darb-ı meşel tevlid etmiştir: “fulan hekeme hüküm Ab teku ale imrâtahu mealı”: Fulanın kendi kârısı üzerine hükümü ab teku hükümü gibidir.

Şuda Yaşâyân Kuşlara Dâ'ir

Bâlık ve nebâtât ile ta'ayyüş eden tüyurun en meşhurları: Hecel'el-bahr, abu sa'n, abu mağâzıl, kaştâs, bahrı, bet, dez, şefde: güvercine benzer, semberiye, dedikleri laklak, ez-zahu, guruk, el-fernûk, bunlar şu kuşlarının en latif ve güzellerdendir.

Hevamm ve Haşerâta Dâ'ir

Zevâhifden: El-sulhafa –kablubağa, etini ve yumurtasını yerler, kabugundan kalkan i'mâl ederler: El-verel, hurbâd, vezgene, zehirli ve zehirsiz anvâ'-ı muhtelifede yılân, zehirsiz olan yılânlardan: El-Aşala cesîm ve hâ'il bir yılândır ki uzunluğu dört metreden ziyâdedir, cildi sert kabuklu olduğundan ormanlarda vücudundan kırilip dökülmüş kabukları görülür: Keheneleşmiş, içi boş kalmış büyük ağaçlar içine mesken tutar, hayvânâtı ekl ve bel' ile ta'ayyüş eder ve pek çok yaşar. Bütün hayvânât içinde bu yılan kadar yaşayan yalnız fildir ki yüz elli iki yüz sene yaşar, kuvve-i hâziması gâyet batidir. Meşala: Bu gün bir koyunu bel' ederse ancak otuz kırk günde hâzim edebilir. Derisinin kımetine mebni şayd ederler, hürâfâtdan olarak derler ki: Onun derisinden yapılan bir kuşak veya nesheyi her kim beline bağlar veya o nesheyi üzerinde taşırırsa su'-ı nezâden ve her bir kaza ve belâdan maşûn ve mahfuz kalırmış. âuret-i şaydı şöyledir:

Yılanın mesken edindiği mevki ve me'vânın dört tarafına koyun ağıli gibi metûn bir ağıl yaparlar. koyundan daha büyük bir hayvânı getirip ağılinin içine kurular, yılân gelir hayvânı bel' ederler, yerinde kalır. O zamân ağılinin her tarafına ateş verip içindeki yılân yanar, eğer ateşden kurtulup tışarı çıkarsa ve güzergâhında insân veya bir hayvâna teşâdüf ederse fenâ bir hâlde öldürür, halâk şarıldı mı kemiklerinin çatır çatır kırar yâhûd ağızından ateş gibi çıkan kúpuk ile tükürük ile halâk eyler. İşte maşâllarda ağızını açtığı vakıt insânı nefesiyle

çektığı ve yâhûd ağzından ateşler saçtığı söylenilen ma‘hûd ajderhâlar bu yılanlardan olsa gerekdir.

Sudân’da gâyet zehirli akreblere de vardır. Bu zehirli akreblere başka abu şebet dedikleri böcek –ki ankebûta şebihdir –akreb gibi zehirlidir, akreb şokmuş, yâhûd yılan ısırmış adamın ilâcı yılanın ısırmış olduğu yeri derhâl âteşle dağlamaktır. Yâhûd tuz ve temr-i hindi şurubunu ve yâhûd öküz boynuzunu kaynatıp nişâstesini hastaya içerip tedâvı ederler.

Çekirge: Sudân’da tekevvün eder, yâhûd Hebeşistân ve Hicâz’dan rüzgâr olup keşretle buralara sevk eder. Hatta o derece keşretli olur ki uçtukları zamân güneşin ziyâsına hâ’il olur ve ortâlığı kâpkaranlık eder, bütün mezru‘ât ve aşcârı telef etmesi yüzünden kaht zuhur eder, hatt-ı istivâdan Savâkın’a kadar münteşir olan bu çekirgeler Sudân için en büyük âfât ve belâyâdandır. Sudân’ın bazı cihetlerinde keşretle bulunan fâre daği içine girdiği mezru‘âtı telef eder.

El-Arza: Kârıncaya şebih pek muşır bir nev‘ sinekdir ki yarasa kuşu gibi ziyâdan nefret eder, toprakda, yer altında mekân tutar, hatta eğer üzerine tahta, deri veya mensucâtdan bir şey vaz‘ olunursa derhâl onu asılır tiftik tiftik eder. Bunun için ehâli metâ‘ ve eşyâlarını hiç yere koymazlar, dâ’ima yüksek yerlere, tavana ta’lik ederler. yâhûd sert bir taş üzerine koyarlar, zira taşâ temâs edemez, bu haşere Berder’de pek az ise de Dunşula pek çokdur.

Es-Surut: Bal arısı hacmında zehirli bir sinekdir ki akreb ağusu gibi keskin iğnesiyle insân ve hayvânı şokar halâk eder, hayvânâtdan deve ve merkebi itlâf eyler; Nil-ı Ebyaz ve ezrak’ın yukarı taraflarında mevcûddur, yağmur zamânlarında keşretle bulunur. Sudân’da âdî sinek ise pek çokdur.

El-Ba‘ûd sivrisinek, akşeriyetle Nil-i abyaz ve Nil-i Ezrak’ın yukarı taraflarında bulunur. Bunun bir nev‘i vardır ki aşl humma-ı melâriya ve sâ’ir-i humma hastalıklarını nakl eder. El-Bek: Tahta kehlesi, merkût veya merkuş tesmiye ederler Sudânîler pek pis ve murdâr olduklarından elbiselerinde, yâtâklarında bu kehle keşretle bulunur fakat pire nedir bilmezler.

Nahl: Bal arısı. Sudân ’ın her tarafında pek çokdur, terbiye eden pek nadirdir, ehâli dağlarda ormanlarda bal toplarlar. El-Ferâş: Pervâne –kelebek yağmur mevsimde pek çokdur, hatta çekirge gibi her tarafa münteşir olur. El-Nâmeta: Haşerâtdan ma‘dûd gâyet

küçük bir hayvândır, bâlâda zıkr olunan tüyur ve hayvânâtıdan başka Sudân'da o kadar çok tüyur ve hayvânât vardır ki Sudânîlerce isimleri bile ma'lûm değildir.

Prens hâzretleri şayd ve şikâr etmek üzere cebel Ahmed Ağa pişgâhında tevakkuf eylediği yukarıda beyân edilen ve vapurumuz üç gün lenger-endâz ikâmet olduğdan sonra, cebel mezkûreden hareketle 7 Sefer 1327 sene-i hicriyesine müteşâdîf 9 Mart 1909 sene-i milâdında Hartum şehrine muvâsalat eyledik. Prens hâzretlerinin şayd ettikleri mühtelif ve mütenevvi' hayvânât-ı vahşiye, külliyyetle bir mîqdara bâliğ olmağla, başlarının ta'affünden muhâfazası zımnında tahnipleri şanduklara vaz'ı icâb ettiğinden bu amaliyâtın icrâsı için üç gün ikâmet ettiğimiz Hartum şehri –ki Sudân'ın merkez-i idâresi ve İngiltere devletin ferîk rütbesini hâ'iz bir hüküm-dâr makarr-ı hükümetdir –taksimât mülkü ve ahvâl-i coğrafyasıyla bil-netice son zamânlarda uğradığı tahavvülât-ı idâriye ve siyâsiye hakkında bir vech âtî bir takım ma'lûmât best ve temhidi şadedinde bulunduğ ki mahza hükümet-i sâbıkâ-ı Hamidiyenin su'-ı idâresi netâic-i müessifesinden olarak hıttâ-ı vasî'-i Mısıryenin İngiliz idâre-i mevkiyesine geçmesi dolayısıyla bugün idâre-i Mısıriyyeden ayrı bir şurette bir hükümdarlık ile idâre edilmekle olan, Sudân-ı Mısırı-ı Osmâniyenin nasıl bir kıttâ-ı mühimmme olduğu anlaşılacaktır. Taksimât-ı mülkiye ve sâ'iresini beyân etmek istediğimiz Hartum hükümet-i merkeziye-i Sudânîyesi bir vech âtî yedi müdiriyyet ve üç muhâfızlık ile idâre olunmaktadır.

Dunkula Müdiriyyeti

Bu müdiriyyetlerden birincisi olan Dunkula müdiriyyeti –mülhakâtı: Dalğu, Arğu, Dunkula, El-Handek, Ed-Debba, Kortı, şanem ve Marit nâmelerinde sekiz merkeze münkasım olarak –Nuba'nın vasaatında ya'nî Sudân-ı Mısırı-ı Osmâniyede bir hıttadır ki Beşâra kıttasının cihet-i garbiyesinde ve Nil'in iki tarafında vâki' şimâlen Der-mehâs cenûben Der- Şenhaba ile mahdûd olan ve 1942 ile 18 şimâlî arasında imtidâd eden bu hıttanın Nil boyunca, tulu 260 kilometre ve ehâlisi takriben 75,000 nüfûsden ibâret ve Arap ve Berabere'den mürekkepdır. Arâz-ı münbitisi yalnız Nil'in iki tarafındaki dar yerlerinden ibâret ve kuşuru çöldür. Havası arzine göre sıcak olmayıp, hatta kanunlarda dağlarından esen rüzgâr hayli şoguk yapar. Başlıca mahşulâtı hurmadır.

Berber Müdiriyyeti

Bu müdiriyyeti Nil üzerinde altıncı şelâlenin başında kâ'in Hilla't-ül-Berti ve Hecer'el-aşl'a mümted ve 22 arz-ı şimâlîda şahrâ ve şarkên savakın ile Berber yolunda (Gukerib) kuyuları ve cenûben Buâna'den Aţberâ ve Abu Duluk üzerinde Mitâtib ve garben Dunkula ile maĥdûddur. Dom ağacın keşretle mümtâz olan bu memleket-i ehâlisi Arap ve Bica kabâ'ilinden mürekkeb 50 bin nüfûsa bâlıgdır. Berber (Berbers) vaktiyle Mısır'dan başka bütün Afrika'nın kısm-ı şimâlîsında sâkin büyük bir kavm olup el-yevm daĥi aĥtar-ı mezkûrede ve ale'l-huşuş Deren ya'nî atlâs daĥlarıyla şahrâ-ı kebireden Araplarla birlikte mütemekkin olarak, muhtelif isimlerle yâd olumakda ve aqvâm ve kabâ'il-i adideye münkasım bulunmaĥdadır. Bu aqvâm-ı kadîme ve azîmenin ĥudûdu ĥattâ-ı Mısıriyyeye munteha olmayarak ve bu ĥıttanın cenûbiden geçerek –Nubya ve baĥr-ı ahmer ile Aden körfezine ĥadar mümted olur.

Çünkü Nuba'da ve Hebeş'in şark ve cenûbinde sâkin bulunan bazı aqvâmın daĥi aqvâm-ı Berberiye'den oldukları şüphesiz bulunduĥu ve Nuba ehâlisinin bir takımını eskiden beri Berber'in cem'i olan Berabere ismiyle ma'rûf oldukları gibi, Hebeş'in cenûbindeki ĥıttâ daĥi el-yevm Berabere ismiyle ma'rûfdur. Berber kavminin aşl ve nesebi ĥakkında pek çok rivâyet ve ihtimâlât der-miyân olunarak, Arap müverriĥlarıyla müdeĥķik ensâbının bazıları evlâd-ı Sam'dan ve bazıları evlad-ı Ĥam'dan add etmişler ve bir takımları Filistin'den ve bazıları Yemen'den Afrika'ya hicret etmiş olduklarına zâĥıb olmuşlardır. Mûte'ahĥirin-i ulama ise umum ve aqvâmın aşl ve nesebini ancak lisânlardan ve simâlardan istidlâl etmeyi i'tiyâd ettikleri ĥâlde, Berberler'in lisânları henüz kendilerince tamâmıyla ma'lûm olmadığı gibi, simâları daĥi Arap simâsıyla ziyâde ĥarışmış olduğundan buna kat'i bir ĥarar vermekde ĥayli tereddüd etmişler ise de, nihâyet bu son zamânlarda Berber lisânının lisânyonca elsen-i ma'lûma sırasına geçmesi üzerine bu lisânın elsen-i Sâmiye ile pek çok münâsebet ve müşâbeheti olduğ u ve her ne ĥadar Kaldanî, Siryânî ve İbrânî, Arabî lisânları arasında olduğ u ĥadar ĥurbiyyet yog sa da elsen-i mezkûre ile lisân ĥutbi arasındaki müşâbehetden pekde geri kalmadığı taĥakkuk etmişdir. Binâenileyh Berberler'in Afrika aqvâmından olmayıp Asiya ĥalkdan bulunduklarında ve târiĥin zabt edemeyeceği pek eski bir zamânda Firât ve Dicla vâdîlarında ayrılarak Afrika'nın çöllerinde ve baĥr-ı ahmer âtlâsı savâhiline

kaðar yayılmıř olduklarında řüphe yokdur. u hâlde bunları Sâm ibni Nuh'un evlâdından add eden Arab müdekkîn ensâbının zehâbları pekde esâssız add olunamaz.

Filistin veya Yemen'den hicretleri hakkındaki rivâyete gelince bundan yirmi beř otuz karn evvel Finike'den ya'nî Suriye savâhilinden Tunis cihetine birçoğ Finikeliler gidip orada kârtâç ismiyle bir devlet te'sis ettikleri ma'lûm olduđu gibi, o sıralarda Yemen'deki Hemiriler'den bazı cihângirlerin Afrika'nın sâhil-i řimâlisına kaðar tevsî' fütuhât etmiř oldukları daði Mervî bulunduğundan, Berberler'in Filistin veya Yemen'den hicretleri rivâyeti bundan ğalat olacağı münfehim oluyorsa da Berberler vañanlarında kârtâçlılar'dan ve Hemiriler'den daha eski olup, bunların evlâdından olmadıkları řüphesizdir. Kârtâçlılar Tunis'de bir küçük devlet te'sis edebilip, münhařiren sâhilde bazı řehir ve kařabalarda yařadıkları hâlde eñrâfları ve memleketlerinin iç tarafı yine aqvâm-ı Berberiye ile meskûn idi.

Öteden beri aqvâm ve kabâil-i adîdeye münkasım olan Berberiler kendi re'isleri ma'rifetiyle idâre edilmekte idiler ve içlerinde devlet nâma müstaħağ bazı hay'etler daði teşkil etmiřti ki bunlar Romalılar'ın muhâcemât-ı müsellağ-ı cihângiranesine hayli vañit muķâvemetden sonra ve nihâyet Romalılar savâhile karîb olan yerlerin zabtına ve oralarda bir takım řehir kařabalar te'sisine muvaffağ olmuşlardı, ancak Berberler Romalılar'a tamâmıyla inkıyâd ve teba'iyet göstermeyip iç taraflarda yine serbest yařamağa ve çöllarda dağlarda ğimelerini kurmağa devâm etmiřlerdi. Hatta Hıristiyânlığın zuhurundan sonra daði Berberler Hıristiyân dinini ařla kaðul etmeyerek, edyân řab'iyeden olan eski dinlerinde kałmıřlardı. Romalıların satvetinden sonra řimâldan hücumla Avrupa'yı zîr ü zeber eden aqvâm-ı vahřiyeden Vandallar Andelüs'dan Afrika'ya tecâvezle, bunlar daði bir müddet Berberlere ismen ve resmen hâkim olmuşlardı.

Şems-i münir-i islam'ın cezîre't-ül-arapdan âleme neřr-i envâr felah etmeye bařladığı zamân Berberler bu hâlde idiler. Berberler cesâret ve řecâ'atla pek meřhûr değıllerse de keřret nüfusleriyle beraber mekr ve ğilede muhârat ve iktidârları meřhûr olduğundan, ehl-i İslâmı bunların keydinden viķâye için haklarında birkaç ğedis-i řerif vârid olduğ gibi, ğazreti Ömer Faruk (razi)nın daði bu bâbtaki bir nâmeleri meřhûrdur.

En evvel ğazreti müşârünileyhin zamân-ı ğilâfetinde ve 19 sene-i hicriyesinde Abdullah bin Sa'd bin Abi Serĥ'in taĥt-i kumândasında bir seriyye-i mücâhidin bilâd-ı Berber'e dâĥil

holduđdan sonra Muaviye bin Abî Şefiyân zamânında Muaviye bin Hâdic Sokutı ma‘rifetiyle oralarının fethine mübaşeret ve müluk-ı Ameviyye zamânında bu fütuhâta müdâvemet olunmakla, Berberler dîn-i İslâmı kabul etmeye başlamışlarsa da, vârid olan ahâdis-i şerifeyye mâ-sadak olmak üzere, fırsat bulduđça, irtidâd ve 11 defa‘-ı irtidâdı irtikâb etmiş oldukları mervidir. Musa bin Naşır Afrika‘ya emâretine ta‘yîn olunduđda, Endelüs tecâvüzden evvel, Berberi bir kât daha taht-ı itâ‘ata almagla beraber, dîn-i İslâm‘ın Berabere miyânında bir derece daha intişârına sa‘y etmiş ve o sırada birçok şücc‘ân Berber gaza‘ Arapla beraber Endelüs tecâvüz ederek, günden güne Araplarla imtizâç ve ihtilâtları çoğalmađa başlamış ise de bazı taraflarda yeni diyanet-i kadimelerinde kalmış Berber kabâ‘ili dađi bulunuyordu. Nihâyet hulafâ-ı Abbasiyye zamânında huruçla Afrika‘ya bil-mürur 172 târihinde i‘lân-ı istiklâl eden İdris Alevi bakıyye-i müşrikin Berabere‘yi dađi dâ‘ire-i İslâma cem‘ ile bu kabâilin efrâdından levş şirki büsbütün tetñir ve imhâ etmişdir.

O vakitden beri cezîre‘t-ül-arapdan ve Şâm‘dan gürûh gürûh Araplar Afrika‘nın cihet-i şimâlîyesine hicretle, oralarda tavaţtun ettiklerinden, Berberler bunlarla imtizâç ve ihtilât ederek ve Kur‘ân-i kerimin nâzil olduđu lisân-ı arabîyeyi lisân-ı edebî ve siyâsi tınıyarak, yavaş yavaş şehir ve kaşbalarda dađi kendi lisânlarını unutmađa başlamışlar ve Araplar bazı yerlerde kesret-i nüfusüyle ve bazı yerlerde dađi ilim ve nüfuzla kendilerine ğalebe etmişlerdi. Mâ‘a-hâzâ dîn-i İslâmı kabul ile Beraber lisân-ı millilerini muhâfaza etmiş bazı Berber kabâ‘ili dađi vardır ki bunlar medeniyet-i İslâmiye dâ‘iresinden en uzak bulunanlarıdır. Lâkin lisân-ı Arabi ile mütekellim olanlar dađi lisân-ı kadîmelerinden birçok kelimât ve ta‘birât hıfz ettikleri gibi lisân-ı aslılilerini muhâfaza edenler dađi çok ıstılâhât ve ta‘birât-ı Arabiye kabuluna mecbur olduklarıdan, bugün söylenilen Berberce dađi sâ‘ir-i elsen-i İslâmiye gibi birçok kelimât-ı Arabiye ile mañlûtdur.

Berberlerin ahvâlını en iyi ve en mafşal şuretden yazmađa muvaffak olmuş bulunan müverriñ meşhûr ibn Haldûn Berberilerin münkasım bulunduđu birçok aqvâm ve kabâ‘il ta‘dâd ve taşvir ediyorsa da biz başlıcalarının esâmisini beyânla iktifâ edeceđiz. Tevâriñ-i İslâmiyede zikri geçen aqvâm-ı Berberiyenin başlıcaları bir vech âti beşdir: âemâra, Havâra, Zanâta, Sanhâca, Meşmûde.

Bugünkü günde kavmiyet-i asliyyelerini muhâfaza eden Berberiler başlıca dört kavma münkasımdır ki: Tunis ve Cezîredeki Şuluğlar, Mağrib akşâdaki Amâziğlar ve şahrâ-ı

kebiredeki (Tavârih)larla (Tibu)lardan ibâretidir. Cezâ'ir ve Tunis'deki Şuluğlar Avrupahlar indinde kabileden hâlt olarak kabil kabiles ismiyle daği ma'rûfdurlar.

Anlaşıldığına göre, Berberilerin kendilerince ism-i aşli ve kadimleri Amâziğ olup söyledikleri lisânı daği bu ismiyle yâd ediyorlar. El-yevm Berberler kendi lisânlarını yalnız tekellümde kullanıp, lisân-ı edebileri Arabî ise de, vakitle kendi lisânlarını yazmağa mahşuş hatları daği blunmuş olduğu gadâmas ve Fezân ile şahra-i kebirin bazı taraflarında bulunan bir takım âsâr-ı atıkadan münfehim oluyor. Bu hat 33 harfdan mürekkeb, Fenikelilerin hatdan me'hûz olduğu görülüyor ki ihtimala göre kâtâcılardan Berberlere geçmiştir. Bazı Avrupa muhakkipleri berber lisânından kavâ'id ve lügat kitaplarını zabt ve tenzîm ve tab' ve neşir etmişlerdir.

Cezîre-i Hartum'un El-Kâmilîn Müdiriyyeti

El-Kamilîn, El-Mesellamiye, Abbud, Abu Harâz, Rufa', El-Kuva, Koz, Abu Cuma', Abu Duluk kaşabalardan ibâret olarak sekiz merkeze inkisâm eden bu müdiriyyet-i kadim Hartuma karib ve Nil-i Kebir üzerinde kâ'in hacet'ul-aşl nâm mahalldan Halfâ'ya ve Nil-i Ezrak üzerinde Abu Harâz'dan Nil-i Ezrak'e iltikâ eden Rehad naherine ve Nil-i abyağ üzerinde vâki' Omdurmân kaşabasından Cebelîn'a şarken daği Buţâna'dan Abu Duluk'a garben Cebra'ya mümted olarak toprâğı münbit ve en mühimm bir müdiriyyetdir. Hazârî ve bâdiye-nişin olan sükkânı 200 bin nüfûsü bâliğdir.

Sinnâr Müdiriyyeti

Sudân şarkide Nil'i teşkil eden Baħr-ı Ebyağ ile Baħr-ı Ezrak arasında kâ'in olan Sinnâr müdiriyyeti garben Baħr-ı Ebyağla Kurdufân müdiriyyetinden ayrılmış olduğu hâlde, şarken Nil'e tâbi' Aţberâ nehrine, şark-ı cenûbi cihetlerinden Hebeş hudûduna, cenûben daği Fâyzoğlu dağlarına kadar mümted olur. Arâzisi irtifâ'en pek az mütehavvil olup en yüksek tepelerinin üç dört yüz metreden ziyâde irtifâ'ları yokdur. Baħr-ı Ezrak Hebeş hudûdundan gelir iki tâbi'yle beraber, memleketde cereyân eden dört nehr, feyezânlarında bıraktıkları çamurlarla, toprağın kuvve-i inbâtıyesini artırırılar. Fuşul-ı mahşuşesi üç mevsimden ibâret

olup, Kânûn-ı şâniyeden Mart'a kadar süren kış mevsiminde şimâl rüzgârı esmekle, geceleri hayli soğuk olur. Mart'dan Hazırâna kadar devâm eden yaz mevsiminde ھarârat ve ھuraklık pek ziyâdedir. Hazırân evâhîrinden Kânûn-ı evvel'e kadar olan yağmur mevsimi faşl-ı ھarîf add olunur. Ortalık zümürrüd gibi kesb-i ھużâret eden bu mevsimde ehâli, başlıca mahşulları olan, dari ile susam, mısıır, pamuk, tütün ve bazı sebzeler ekerler. Ancak nehrlerin feyeżânında bazı beţâklıklar tahassül ettiğinden, bu mevsimin leţâfetine regmen şıtma ve sâ'ir-i ھastalıklar eksik olamaz. Nehrlerin mecrâları üzerinde bazı ormanlar vardır. Fil, gergedan, zarâfa, gezâl ve yabancı domuz gibi ھayvânât-ı vahşiye Hebeş dağlardan nâdiren Sinnâr ovalarına inerlerse de nehrlerde timsah ve şu ağır ve ormanlarda ھurt, tilki, şırılan, yabancı kedi ve meymûn gibi ھayvânât pek çok ve ھaşerâtı da keşretlidir. ھayvânât-ı ehliye: At, merkeb deve, şıgır, manda, koyun, keçi ve tavukdan ibâretedir. Ale'l-umum ھayvânâtı küçük ve âdi ve koyunlarının yapâğısı azdır. Hebeş akvâmla Araplardan merkeb-i ehâlisinin, renkleri az çok siyah ve ancak simâları düzgün ve a'zâ-ı bedenleri pek zerrifdir. Cümlesi dîn-i mübîn-i İslâmı mütedeyyin ve lisân-ı arabîyle mütekellimdirler. Tembelliği sevdiklerinden, zirâ'atla uğraşmakdan ise, ufak tüfek şeyler satmağı tercih ederler, cerraھlık ve çıkıkçılık san'atları icrâsıyla Mısıır'a kadar gelirler. İki üç ھarn evvel Sinnâr'da yerli bir ھükümet teşkil etmiş ve etrafı dağı kendi ھükümü altında almış iken 1237 târihinde zâten za'if ve tefrikaya düşmüş olan ھükümet-i mezkûre inkıraz bulmağı Sinnâr Mehmed Ali Paşa merhum tarafından feth ve Mısıır'a ilhâk olunmuştu. Bu feth-i mübîn, menâbi'-i şervet-i tabiiyyesiyle bir ھazine-i lâ-tefnâ-ı âlem ıtlâkına sezavar olan kıtta-ı fesihe-i Sudânîyenin âtiyen ve tedricen idâre-i Mısıırıyye-i Oşmâniye ile tevھidine bir muқaddime-i ikbâl ve berâ'at istihlâl olmak ümidlerine takviyet verecek muvaffakiyetden iken idâre-i sâbıkânın senelerce devâm eden su'-ı tedabiri ve Avrupa'nın ikide birde idâre-i Mısıırıyyeye müdâhelesini mücib olacak şuretda, baş gösteren bir takım âmâl ve ihtirâsât-ı siyâsenin te'sir-i netâic-i müessifesinden olarak merkez-i şaltanat-ı Oşmâniyeden oraların lâyiқ olduğu derecede zabt ve idâresine bakılamamış olmasıyla nihâyat ma'hud a'râbiyenin kıyâmı ھadişe-i ma'lümesinden bilâ-intihâz 15 mah September 1882 sene-i milâdiyesine Mısıır'a duھûl eden ingilizler tarafından birkaç sene sonra, Mısıır'a takriben 170 kilometrelik yakın mesâfede bulunan vâdi-ı Halfâ'dan bed' ile Sinnâr, Kurdufân, Darfur ve vilâyet-i cesîmesi sâ'ir-i Sudân şarkimemâliğıyle beraber, idâre-i Mısıırıyyeden fekk olunmuş ve el-yevm İngiltere devletinin ferik rütbesini ھâ'iz Majour- General Sir Francis –Reginal

Wingate Paşa umumi Sudân hükümdârı unvânıyla o iklim-ı azîm ve arâzi-ı vasi‘de hüküm fermâ bulunmuşdur ki memâlık-ı İslâmiyenin her noktası nokta-ı nazar ve merdümek-çeşm gibi nefsimce muazzez ve kımetdâr ve ale’l-huşuş bugün feyz-i meşrutîyet ve hürîyetle urük ve a‘şabında hûn hamîyyet feverân eden vâtanperverân mülteca cân ve kân bahâsına hâ’iz-i i‘tibâr bulunduğundan bu mühimm hıttanın böyle pâmâl huyul-ı istilâsı acânib olup kaldığını grubda dûcâr te’eşür ve te’essüf olmayarak bir Oşmânlı taşavvur edilemez.

Darfur Müdiriyyeti

Bu müdiriyyet Sudân şarkide bir memleket olup, şarken, Kurdufân garben Vadday, şimâlen tarîk-i Erba‘inde kâ’in naatron kuyusu, cenûben bahr’el-arab ile muhât ve maḥduddur. 9 ile 6 arz-ı şimâlî ve 20 ile 26 tül-ı şarkıarasında mümted ve ğayr-ı münteżim olarak bir şekil murabba‘ ira’e eder ortasında cebel Merra ismiyle uzanıp giden bir dağın 1500 metre kadar irtifâ‘i ve birçok boğazları vardır. Nil ve Kongo ırmaklarının menâb‘ine karib bulunmağla, umumiyet üzere mürtefi‘ce olan arâzisinin irtifâ‘ vasatısı 6,0 metredir. Şimâl ve şark-şimâlî cihetleri kuru ve çöle müşâbih olup, ğarb ve cenûb ile şark-cenûbi cihetlerinde ise miyâh-ı câriye ve ruṭubet ziyâdedir. Binâenileyh memleketin münbit ve ma‘mur yerleri ğarb ve cenûb cihetlerindedir; şark ve şimâlî taraflarında bir takım Arab ve Berber kabâili ḥayme-zen ikâmet olurlar. Cebel Merra üzerinde sâkin olan nim-i vahşi bir takım kabâil-i zenciye vardır ki, bunlar sâ‘ir-i ehâli ile ihtilât etmezler, cebel Merra’nın ğarb ve cenûb eteklerden birçok nehrler akıp Çâd gölüne doğru cereyân eder. Bunların büyüğü El-Selâm’dır. Cenûb-i şark eteklerden daḥi birkaç nehr Nil’e doğru cereyân ederler. Bunların daḥi en büyüğü bahr’el-arapdır. En büyük ve en ticâretgâh kaşabası kubbe ise de merkezi Fâşir kaşabasıdır. Bu iki kaşabadan başka daha ḥayli kaşabalar olup, şimâlden başlayarak başlıcaları: Bi‘r ved-Medûn, Bekâriye, Um-Bedur, Fuca, Mellit, Kabkabiye, Kulkul, Nura, Dâre, Tuşa, Şekka, kalkeme, Tâyimu, Dânĝo, Ḥafr’el-Nahâs ve sâ’iredir. Hâneleri Sudân’ın sâ‘ir-i taraflarında olduğu gibi, toprâkdan ibâret ve üzereleri dâri şamânıyla mestûr ve kâzikden çitlerle muhâtıdır, havası ĝâyetle sıcak ise de, sağlamdır; yalnız cenûb-i ğarbi cihetin havâsı yabancılar için ağırcaıdır. Fuşul-ı erba‘ya inkisâm eden senenin Ḥazırân ve Temmuz ve Ağustos ayları faşl-ı hizâne hükmündedir. Bu üç ayda keşretle ve ekseriyen şiddetli fırtınalarla karışık yağmur yağar. Bu mevsimi te‘âkub eden üç ayda havâ nisbiten

serince olup, bizim kıyımıza müşâdif olan Kânûnlar ve şubat ayları daği oranın ılık baharı hükümündedir. Bizim baharımız teşkîl eden Mart ve Nisân ve Mayıs aylarında ise harâret son dereceye varır. Pek mebzul olan hâşılâtdan yüksek yerlerinde buğday ve arpa ile sâ'ir-i hububât ve alçak yerlerinde iki nev' dari pirinç, pamuk, tütün, domatis, karpüz ve sâ'ir-i meyve ve sebzelerin envâ'i ve sulu yerlerde pirinç daği hüşula gelir: keşret ve mebzüliyetle yetişen Temr-i hindiden başka birçok nebâtât-ı tayyibe daği bulunur. Hırmaları pek çok fakat lezzetsizdir. Ekşer-i vâdîları ormanlarla mestürdür. Şark cihetlerinde buabab denilen cesîm ağaçlardan daği bulunur. Atları az ve küçük olup, başlıca merkeb ve deve kullanırlar. koyun ve sağırıları de çokdur. Yağ, bal, bal mûmû ve deri memleketin başlıca ihrâcâtındandır. Cenûb ve garb cihetlerinden gelen kâravânlar Darfur'da bir müddet mekş ile ekşeriyya beş bin deveye bâliğ oldukları hâlde Suyut'a ve oradan Kâhire'ye doğru harâket ederler ki bundan ticâretlerinin haylice işlik olduğu anlaşılabilir. Dört milyon râddelerinde olan ehâlisinin yalnız 50000 kâderi hayme-nişin ve kuşuru hâneğezindir; başlıca üç cinse inkısâm eden ehâli miyânında, ehâli-i aşliyye-i kadimesi olan zencilerden başka, birçok Araplar ve Berberler daği bulunur. Aşıl zenciler ziyâdesiyle siyah renkli, yaşaşı burunlu, kıvrıcık saçlı ve pek çirkin adamlardır. Ancak Berberler ve Araplarla ihtilâtlardan mütevellid olanların çehreleri oldukça düzgündür yakın vakıtlere gelinceye kadar ehâli-i aşliyenin bir takımı müşrik olup hatta içlerinde insân eti yiyenler daği var iken, bugünkü günde memleket levş-i şirğinden tatlır ve kâffe-i ehâli nûr-ı İslâmla tenvîr edilmişlerdir. Zenciler ve Berberler kendilerine mahşuş lisânlarla mütekellim iseler de, hemen cümlesi lisân-ı arabîye aşinâ olup, çarşı, pazarda başlıca Arapça ist'imâl ederler. Qur'ân-i kerimin kırâ'atı münteşir ise de, en ziyâde sihir ve efsuna ri'âyetiyle, icra-ı tabâbet iddiâ'sında bulunur üfürükçüler vardır.

Darfur yakın zamânlara gelinceye kadar müstakil bir hükümet-i İslâmiye olup, hâkimlerinden Moğamed Al-Hüseyn ve Moğamed Al-Fadl ile sâ'ireleri zamânında Kurdufân ve Dar ü Firtit ile dâr ü Runğa daği Darfur hükümetine tâbi' olmuş ise de, ibtidâ' Kurdufân sonra 1292 târihinde Zibeyr Paşa tarafından Darfur daği zabt olunarak idâre-i Mısıriyyeye ilhâk edilmekle beraber biraz yukarıda kemâl-ı te'essüfle beyân ettiğimiz vech ile Sinnâr vîlâyeti gibi Darfur daği idâre-i Mısıriyyeden çıkarılarak İngiltere'nin Sudân hükümdârlığına ilhâk olunmuşdur.

Kurdufân Müdiriyyeti

Bu müdiriyyet: El-Ubeyyid, Bara, At-tayyâra, Hursu, El-devim, Kadâru, Es-sunut karyelerinden ibâret olmak üzere yedi merkeze münkasımdır, burada demir dövmek şan'atından başka şan'at yoktur. Ekşer-i ehâli deve kuşu tuyu, şamg, Temr-i hindi, fildişi ve deri gibi mahşûlât-ı mahallliyyeyi aqtâr-ı şimâlliyyeden getirilen akmışa ve şeker ve pirinç ve amsâlî şeylerle bil-mübâdele icra-i ticâret ve te'mîn-i maîşet ederler. Arâzisi şimâlen Ayn-Hâmid karyesi kurbunda vâdî'ül-mileh ve cenûben Baħr'l-Gezâl ile baħr'el-arap ve şarķen Fâşoda ve cezîre müdiriyyetine ve ğarben Darfur'a doğru mümted olan yerler ile muhâtdır. Hazırânda başlayan yağmurların devâmı müddetince havâsı ve harâreti tahmmül olunamaz derecelerde vahâmet peyda etmekle beraber Eylul'da kesb-i i'tidâl eylediğinden nebâtât fevk'al-ade bir kuvvetle neşv ü nemâ bulur. Senenin mütebâķi altı ayında kıta'-i mezkûre çöl hâlini aldığından seknesi yirmi metreden mütecâviz derinlikde bulunan kuyularla birde yağmurdan kalma birikinti şularla def'-i ihtiyâç ederler.

Ebna-i Sebil Nil sâhilinden buraya deve ile on beş günde gelebilirler, mezkûr-i müdiriyyetin bir buçuk günlük mesâfede aşher kırasından olan Abu-Harâz'ın bazı yerlerinde yağmur mevsimlerinde dari ve şoğan zirâ'at ve kumlukdan çıkarılan demirlerden de esliha gibi şeyler i'mâl olunur. Yine kıra-ı meşhûresinden olan ve merkez-i müdiriyyete bir günlük mesâfede bulunan Bara'da biraz buğday ile tütün, şoğan, susam, dari, birazda sebzeve sâ'ire ekerler. Burada keşretle bulunan ve haşâb denilen bir nev' ağacı şamgın i'lâsı çıktığı gibi bazı yerlerinde toprağı ve kumu tathir ederek ihrâç ve yağmur mevsimlerinde ekebildikleri pamukdan da gömlek ve sâ'ireden ibâret elbiselerini nesc ve a'mâl ederler. Bu kısmın bazı cihetlerinde mahlanca âdînin tesmiye olunan bir nev' kuyular pek derîn olmakla beraber şuları çekilmediğinden ehâlisinin kıraklık mevsimlerinde medar-ı hayatı add olunabilir. Kezalik buranın belli başlı köylerinden Hursu karyesinin hâli de diğerk aksamın ayna olduğundan tekrârına hâcet görülmez.

Merâkiz-i ma'dûdesinden bulunan Tayyâra kısmına gelince burada şamg veren ağaclar her yerden ziyâde ise de üç ay müddet aşla şu bulunmayıp ehâlisi ğâyet büyük olan karpüzleri mevsiminde toplayıp hânelerinde hıfz ile bu üç ay kıraklık zarfında gerek kendileri ve gerek hayvânları için ezip onunla teskin-i atş ederler.

Bu eşnâda cümlesinin benzi fevk'al-hadd bozulup halk bir marâz-ı umumi ile hasta ve zaif bir hâlde bulunur. Bu müdiriyyetin mecmu' nüfüsü takriben bir milyon 150 bin kadar tahmîn olunmaktadır. Dâhil dâ'ire-i müdiriyyetde bulnan kabâil-i urbânın meşhûrları Havâzma, Beni Cerâr, Kababiş, Hemer, Fallâta, Habbaniye, Cem' ve Dar'ül-Ahâmîd kabilelerdir.

Havâzmılar müdiriyyetin cihet-i cenûbisinde kâ'in Hamâdâ vâdîsında bulunup besledikleri atlarıyla evdiye-i ba'ideye çıkararak fil ve zarafa ve dev kuşu tuyu ile icra-ı ticâret ve te'mîn-i maîşet ederler, mevsim-i harifda birikinti şulardan onlar bittikten sonra kuyulardan def'-i ihtiyâc edebilirlerse de yazın bu müdiriyyetden gâyet uzak olan Nuba dağlarına şu aramağa çıkıp yağmur mevsiminde eski cevelângâhlarına mu'âvedet ederler.

Kababiş urbânı mevsim-i harifin gayr-ı vakitlerde müdiriyyet mezkûrenin şimâlînde Şâfiye kuyularında ve kış ve yaz suyu eksilmeyip göl kanarı olan kecmer vâdîlarında ve çorak senelerde ise Hartum'un karşısında ve Nil'e bir gün mesâfede bulunan vâdîlarda geşt ü güzâr ederler, mavâşileri deve ile kısmen türedilmiş ve kısmen hâriçden iştirâ edilmiş atlardan ibâretdir. Kababiş kabilesi de deve kuşuyla abu tantera ve hubâra ve şakr'ul-cidiyân ve gâlu tesmiye ettikleri tüyurun ve eril denilen bir nev' ceylanın şaydı ve kuş tuylarının bey'i Dunğula'dan Kurdufân'a ve oradan Dunğula'ya develeriyle emti'a-i ticâriyye naklı suretiyle muta'ayyuş olup bulundukları mahall merkez-i müdiriyyetden yedi gün uzaktadır. Nil-ı Ebyaz'ın bir günlük mesâfede şarkında bulunan Beni Cerâr kabilesi de kababişlilerin ayna hâlde ta'ayyuş ederler. Şu kadar ki bunlar yazın Zerîka ve Busâta denilen cihetlerde bulunup hayvânlarını Baħr-ı Ebyaz'den iska ve bunlar kababişlilerden fazla olarak Am ca'ba tesmiye ettikleri bir nev' ceylân ile tetel ve tüyurdan şakr'el-nesibe ve dicac'el-vâdî şaydıyla intifâ ederler. Bunların bulunduğu yerlerde merkez-i müdiriyyetin arası yedi gündür.

Beni Hemer kabilesi müdiriyyet cihat-ı garbiyesinde sâkindır; bunlarda kabâ'il-i mezkûre hâlînde yaşayıp şu kadar ki Sudânca duħun denilen bir nev' buğday ve dâri zirâ'atla ile iştiğâl ve klübelerde ikâmet ederler. Mevsim-i harifda yağmurla şulanıp şecer'el-hemer denilen ağacın içini oyarak i'mâl eyledikleri kâblarda hıfz ettikleri yağmur şularıyla yazın def'-i ihtiyâc eyledikleri gibi bu suyu Darfur'a gidip gelen yolculara da satarlar; hayvânlarını daħi bu müddet zarfında kuyulardan şularlar. Bulundukları yerlerde yabancı öküz ve âdî ve eril denilen ceylân nev'inden ve aşkâr ve türü renginde mar'el-zıkr tetel ve domuz ve kirpi ve

arslan ve zarafa ve deve kuşu vardır. Bunlardan bir takımını da avlayıp ticâret ederler. Fallâta kabilesi her sene mu'tâdları olmak üzere mu'ayyen bir yerde çok durmayıp dâ'imen seyyâr hâlinedirler kâh Kababişlilerin sâkin oldukları cihete ve kâh sâ'ir-i taraflara gidip bulundukları yerlerde ekip biçerek ta'ayyüş ederler.

Habbâniye kabilesi müdiriyyetin cenûbinde vuşuş ve sibâ' ve kezretle fil bulunan vâdîlarda ikâmetle mevsim-i harifde yağmurlardan müterâkim gölcüklerden ve mevsim-i şayfa keزالık bulundukları yerlerde miyâh-ı müterâkim-i emtârdan şulanırlar. Yazları dağlara çikip hatta bir kısmı Sa'îd taraflarına kadar intişâr ederler.

Cem' urbânı Fallâta kabilesinin şarkında Baħr-ı Ebyaz'ın bir veya iki günlük muhtelif uzaklıklarında cenûbe doğru sâkin olup keزالık miyâh-ı râkideden şulanırlar. Bunlarda de Cerâr urbânında bulunan kuşlar bulunduğu gibi ekşerisi süvâri olup at beslerler, binâenileyh at ticâreti ettikleri gibi deve kuşu tuyu, fildişi, zarâfa ve şamğ ticâretiyle de ta'ayyüş ederler. Dâr'ül-Ahâmid kabilesi daħi merkez-i müdiriyyete on ve nehr-i ebyaz'a bir günlük bu'd mesâfede ikâmetle Cem' urbânın ayna maîşetiyle imrâr-ı hayât ederler.

Kasalâ Müdiriyyeti

Bu müdiriyyetin merkezleri El-kâdrif ve El-kallâbât kaşabalarıdır. Şimâlen Hor'el-lanakib ile Bi'r Tendrâ ve cenûben kallâbât kaşabasının kurbunda Hebeş hudûdu ve şarkten El-Arşeriyâ ve garben Cezîre ve Sinnâr müdiriyyetleriyle maħdud ve 43 bin nüfûsü câmi'dir. Bu müdiriyyetin arâzisi kısmen taşlık dağlardan ve kısmen ağaçlık vâdîlardan müteşekkildir.

Faşl-ı harîf yağmur mevsimi olup mevcûd olan kuyularla arâzilerinden geçen ırmağların şuları yaz kış kurumaz. Dağlar arasındaki vâdî fevk'al-gâye münbît ve Hazırân ahirinden teşrîn-i evvel ibtidâ'sına kadar yüz gün şiddetle müstemirr'el-cereyân olan El-kâş nehriyle iskâ-i arâzi kâbil ise de ehâli fellâhdan hoşlanmayan seyyâr hâlinde aġnâm ve mevâşileriyle yiyecekleri miğdâr dari giyecekleri kadar pamuk ekerek ta'ayyüş ve telebbüs ederler. Pâmukdan yaptıkları gömleġi fuķara ve aġniyâsı, zûkür ve nisâsi siyyânen giyerler ve beres ta'bir olunan otdan daħi bir nev'i bez takıp bunula da bir takımını tesettür ve muvaķķat klübeler inşâ ile ikâmet ederler. Şemle denilen ve beyn'el-urbân müsta'mal olan bir nev'i takma daħi cümle-i ma'mûlâtından olduġu gibi altın ve gümüşden örme fincân zerfi ve sâ'ir-i

huliyât ve yünden ipekli gibi bir nev' tâkıye ve sâ'ire dađı yaparlar. Sıracılıkda, debbâğda ve esliha i'mâlında ve fil, zarâfa ve deniz ağırı derilerden kâmcı ve emsâlı şeyler yapmağda iyice mâhir derler. Bu havâlide pek güzel at ve hecîn ile öküz ve merkeb yetişir, merkepden mâ-adâsını naklıyâtda istiğdâm ederler. Tavuk, hindi ve güvercin gibi tıyur-ı ehliye bulunduđu gibi dađ tavşanı ve her türlü tıyur-ı ğayr-ı ehliye de bulunur. Bu kıttanın dađlarında fil, zarafa, kaplan, şırtılân, yabani domuzu, yabani mandası ve vahşı merkeb, yabani öküz ve keçisi ve ceylân ve elvân-ı acıbe-i muhtelifede envâ'-i tıyur keşretle mevcüd olduđu gibi harâret mevkiye ve hezizid arzıye sebebiyle hırmalar senede iki defa' meyve verir. Muz, nar, siyah ve beyaz üzüm, tatlı ve ekşi limon, âdî ve dikenli incir ve kıymak denilen meyve ile zeytin ve hububât tahniyenin hemen kâffesi vardır. dađlarında çınar, fir'avn inciri, hicilic, nebek sunuğ ve sayyâl ağaçları pek keşretlidir ve bu ağaçlardan ekşerinin Türkçede muğâbili yokdur.

Bu müdiriyyet Halânıka ve Hadandava ve Beni Amir ve Avrob nâmlarıyla dört kısma münkasım olup evvelkisi merkez-i müdiriyyet olan Kasalâ kaşabasını dađı iştimâl etmek üzere Halânıka kısmıdır, bu kısım şark cihetinden Akrop dağıyla Beni Amir ve cenûb tarafından Avrob kısmına muntehâ-ı cibâl ile Hebeş ve şimâl canibinden ma'mûn tesmiye olunan cihetle Hadandava ve ğarb cihetinden Atberâ nehriyle Koz Receb kaşabasıyla muğâtdır. Bu kısmın ehâlisi mitovettin ve erkekleri tüccâr olup kadınları da kumaş dokurlar, kendilerine kifâyet derecesine ekip biçerek ta'ayyüş ederler, câmi' olduđu kura on beş adeddir.

İkincisi Hadandava kısmıdır. Bu kısmın arâzısı orman ve cibâl ve bir takım vâdîlerden ibâret ve sekenesi Hadandava kabile-i azîmesi olup bunlarda kâmişden hânelerde ikâmet ve deve ile öküz ve koyun çobanlığıyla te'mîn-i mâişet ederek bu kısım cenûben felâk nâhiyesi ve şimâlen, Savâkın muğâfızlığına tâbi' urbânın cevalângâhı olan, vâdî ve ğarben Atberâ nehri şarkten Savâkın hudûduyla çevrelenmiştir.

Üçüncüsü Beni Amir kısmıdır; Beni Amir şarkten Muşu' mülhakâtından Sınkât kaşabası ve cenûben Avrob silsilesi şimâlen baır-ı ahmer sâhiliyle Savâkın mülhakâtından Tokar, ğarben cebel Akdop ile muğâtdır. Beni Amir'in munteşir bulunduđu bu yerler bir takım sel vâdîleri olduğundan kabile-i Beni Amir eşcâr ve nebâtât pek çok olan bu vâdîlerin sâha-ı feyz-nağında seyyâr hâlinde bulunurlar.

Dördüncüsü Avrob kısmıdır. Bu da cenûb ve ğarb ve şark cihetinden şevâhiķ ve tilâlıyla meşhûr olan Hebeş silsilesiyle ve şimâl tarafından kısmen Halânıķa ve kısmen Beni Amir ile muhâtdır. Bu dağlarda bal arıları, yabancı domuzları pek keşretli olup bu kısmın ehâlisi de tahta ve kâmişden tekul ta'bir ettikleri klübelerde ikâmet ve kendilerine yiyecek kadar dari zirâ'at ederek öküz, at ve merkeb beslerler.

Mezkûr-i Kasalâ şehri 1279 sene-i hicriyesinde El-Ķâş ırmağının sâhil-i şarkısında bina ve etrâfı hendekli bir sur ile tahkîm olunmuştur. Derûnunda hükümet-i maħalliyeye âid mebâni ve esliha ve cebhâne depoları olduđu gibi çarşı pazarı ve kırk beş kadar bostân dolabıyla erâv olunur ve her türlü sebze ve meyve yetişir. Bâğçeleri ve çarşısında tüccâra maħşuş kârgîr mağazalar ve bir zeytin ma'sarasıyla hallâç mâkineleri vardır. Bâlâda ismi sebķ etmiş olan Sınķât'ın ehl-i kıyâm tarafından istilâsı hengâmında burası daħi Mahdiyon tarafından alındıđı gibi derûnunda müddahar bulunan pek külliyyetli esliha ve adavât-ı harbiyye ve eşya-ı ticâriyyede ehl-i kıyâm eline geçerek küvvetlerinin tezâyyüden bâdi olmuştur, buradan dört yol çıkar ki biri kâdarif tarikiyle Hebeşistân'a, ikincisi Ķoz Receb'e ve oradan Atberâ nehri sâhiliyle Berber şehrine, üçüncüsü Ķurâzı'dan ve şuyu pek nâdir olan çöldan Ķartum'a ve dördüncüsü Zâğa ve Fâr'dan geçerek Muşu'a gider. Kasala havâlisinde sâkin Bâzen kabilesi efrâdının kulâguzlıkda pek büyük fâ'ideleri görölür.

Faşoda Muħâfızlığı

Fâşoda Sudân şarkıda Nil'in başlıca gölü olan Baħr-ı Ebyaz'ın teşķil ettiđi bir adada ve 955 10 arz-ı şimâlî ile 29 58 55 tül-ı şarkide kâ'in olup şimâlen baħr'el-cebel'e doğru ve cenûben Oğandâ ve ğarben Kuradafân ve Baħr'l-Gezâl'a kadar imtidâd etmekde ve muħâfızlık nâmi altında idâre olunmaktadır. Arâzisi fevk'al-'âde münbît ve hâşılâtı mısır buğday, deve kuşu tuyu, fildişidir. Ehâlisinin ekşeri siyahdır. Birer zâbıta ve polis hey'etinin taht-ı idâresinde bulunan mülhakât merkezleri Toyfıķiye, El-Nâşır, Sunbet kıyeleridir.

Savâkın Muħâfızlığı

Re's Aliye'den 22 arz-ı şimâlîda baħr-ı aħmer üzerinde Re's keşâr'a mümted olan Savâkın muħâfızlığı cenûben Arşeriyâ ile Kasala ve ğarben Berber müdiriyyeti ile muħdûd

ve Cidde'nin 210 kilometre ğarb cenûbisinde Hıdivet-i Mısıriyyeye tabi' bir kaçaba ve iskeleler ki 119000 ehâlisi, ticâreti işlik güzel limânı, ğâzyonuları, kıra'at hâneleri, merecân şaydgâhları ve Aden hıttana merbûta taht'el-bahr telğraf hattı vardır, tâ sultân Süleyman Evvel zamânında memâlık-ı Osmâniyyeye ilhâk olunarak, bir hayli vakit Hebeş eyâleti nâmıyla bahr-ı ahmer'in savâhil garbısını Şâmil eyâletin merkezi bulunmuşdur. kaçabanın bir kısmı sâhilde ve bir kısmı sâhile karîb bir küçük adadadır.

Bahr'l-Gezâl muhâfızlığı –Vav kaçabası

Hartum'un muhâfazalık ile idâre edilen mülhakâtından biri de Bahr'l-Gezâl muhâfızlığı ve merkezi Vav kaçabasıdır; Bahr'l-Gezâl'ın şimâlinden gelen bir fer'i Darfur ile Kurdufân memleketlerinin beynini faşıl olduğı gibi cihet-i şarkısında gelen bir fer'i de Bahr'l-Gezâl ile Fâşoda ve cihet-i cenûbisinden Fransız Kongoşunu tahdîd ve tefrîk eder. Binâenileyh bu muhâfızlığın hudûdu müsemması olan Bahr'l-Gezâl nehrinin mecrâsıyla maḥdûddur. İki kısma ayrılan bu muhâfızlığın şimâlen kısm-ı evveli zirâ'ata şâlih ve ğâyet münbît evdiye ve şahârı ile ormanlardan müteşekkil ve cihet-i cenûbisine teşâdüf eden kısm-ı şânisi ise tedricen kesb-ı irtifâ' eden ve zirâ'ata pekde kâbiliyeti olmayan arâziden ibâretedir; bu irtifâ' tedrici bir takım cibâl-ı munfaşıla ve ğayr-ı müteselsile ile Kongo nehrine kadar mümted ve munteha olur. Kâmilten siyah zencilerden ibâret olan ehâlisinin zirâ'atları: tütün, tolun, muz –ma'denleri: Bakır, demir –maḥşulât-ı ticâriyyeleri: fildişi, gergadan boynuzu, deve kuşu tuyu, lastîk, bal ve bal mûmü ve temr-i hinidi. Bu siyah adamların maḥşulât-ı maḥalliye üzerinde icra ettikleri ticâret ve ahz ü i'tânın kendilerince en maḥbûl ve mergubu demir ve bâkır maḥşulâtı tüccâra verip muḥâbilinde bir takım mütenev'vi ve rengârenk bu necekler alarak kârılarını ve çocuklarını sevindirmekdir!

SONUÇ

Bu çalışmada Mehmed Mihri'nin 20. Yüzyılın birinci yarısında yazdığı Sudan Seyahatnamesi adlı eserinin Sudan'ı anlatan kısmını ele alarak eserin metnini eski harflerden Latin harflerine çeviri yaptık. Bu eserin hangi amaçla yazıldığını, nerede ve ne zaman yazıldığına dair bir inceleme yaptık. Yine bu eserin cümle yapısı ve hangi cümle türleri daha fazla kullandığını Türkçe sözdizimi ışığında inceledik. Eserde bulunan Osmanlı Türkçesinin eski kelimeleri günümüzde çok fazla kullanılmayan veyahut da farklı anlamda kullanılan kelimelerin sözlüğünü yaptık.

Mehmed Mihri bu eseri yazarken kendi izlenimlerini kullanmakla beraber diğer kaynaklardan yararlanmışır. Ama kendi izlenimlerine dayanarak yazdığı bilgileri ve kaynaklardan yararlandığı bilgileri birbirinden ayırmamıştır. Yazar Mısır'dan hareketle Nil nehri takip ederek bugünkü Güney Sudan'da bulunan Bor şehrine kadar seyahat etmiştir. Fakat kaynaklara dayanarak bütün Afrika kıtasına dair bilgiler vermiştir.

Bu eseri inceledikten sonra Sudan ve Mısır'ın o dönemdeki yönetim şekli, siyasî ve ekonomik durumları hakkında bilgiye sahip olduk. Üstelik bu eser Mısır ve Sudan'ın tarihi için ehemmiyetli bir kaynak olduğuna inanmaktayız.

Eserin incelenmesinin sonunda yukarıda belirtimiz sonuçlara ulaştık. Bir sonraki çalışmalarda bu eseri günümüz Türkçesine çerilmesi gerektiğini tavsiye ederiz. Ayrıca tarihi ve sosyoloji açısından da incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akalın Şükrü Haluk , “v.d”: **Yazım Kılavuzu**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dili Kurumu Yayınları: 859, Ankara, 2012.
- Asiltürk, Baki: “Türk Edebiyatında Gezi Kitapları Bibliyografyası” Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi, sayı 2, 2000.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi: **Sicill-i Ahval Defteri**, No:109.
- Batıslam, H. Dilek: “Kerküklü Mehmed Mihri’nin Sudan Seyahatnamesi” Türkoloji dergisi, Sayı: 18, 2011.
- Cunbur, M ve Ağca, H: **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansklopedisi**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2006.
- Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle**, Haz: Aydın Sami, Güneyçal 23. Baskı, (2006), Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 1993.
- Duman, M ve D, Erenoğlu: **XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili**, Anadolu Üniversitesi yayını No: 2716, Eskişehir (2013).
- Evliya Çelebi: **Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Mısır, Sudan, Habeşistan, Somali, Cibuti, Kenya, Tanzanya** (10. Kitap: 2 cilt), Haz.: S. A. Kahraman, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2011.

- Güldal, Fatih: KÜLTÜR “Seyyahlar ve Seyahatnameler” Özel Sayısı, (2008/2009). İstanbul. Kış. (13).
- İmam Şafîi: **Divan şiirleri**, Türkçesi: A. Ali URAL. İstanbul: Şûle Yayınları, 2002.
- Mihri, Mehmed: **Sudan Seyahatnamesi**, Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matba‘acılık Osmanlı Şirketi, İstanbul 1910.
- Özgül, M. Kayahan: **Resmin Gölgesi Şiire Düştü, Türk Edebiyatında Tablo Altı şiirleri**, İstanbul, 1997, YKY.
- Ş. Gökyay, Orhan: TÜRK DİLİ “Türkçede Gezi Kitapları” Sayı: 258, 1 Mart 1973.
- Şemseddin Sami: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Kamus-ı Türkî**, Haz: Raşit, Gündoğdu, “v.d”, 1. baskı, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2011.
- Turan, Fikret: “Söz Dizimi” **XVI-XIX. Yüzyıllar Türk Dili**, Ed. M. Duman, D. Erenoğlu, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2013.

EKLER

ایکی قسمہ آریلان بو محافظلغك شمالاً قسم اولی زراعتہ صالح و غایت منبت اودیه و صحاری ایله اورمانلردن متشكل و جهت جنوبیسنه تصادف ایدن قسم ثانسی ایسه تدریجاً كسب ارتفاع ایدن و زراعتہ پكده قابلیت اولمایان اراضیدن عبارتدر ؛ بو ارتفاع تدریجی برطاقم جبال منفصله و غیر متسلسله ایله قونغونهرینه قدر متمد و منتهی اولور . كاملاً سیاه زنجیلردن عبارت اولان اها ایسنك زراعتلری : توتون ، تیلون ، موز - معدنلری : باقیر ، دمیر - محصولات تجاریه لری : فیل دیشی ، کرکدن بوینوزی ، دوه قوشی تویی ، لاستیک ، بال و بال مومی و تمر هندیدر . بوسیاه آدمرك محصولات محلیه اوزرنده اجرا ایتدکلی تجارت و اخذ و اعطائك کندیلرنجه اك مقبول و مرغوبی دمیر و باقیر محصولاتتی تجاره و یروب مقابلنده برطاقم متنوع ورنكارنك بونجقلر الهرق قاریلری و چو جقلری سونیدر مكددر !

(قونغو مملکتلری)

آفریقانك اك بیوك ایرماقلردن اولان قونغو برنهر عظیم مدرکه حوضه سی داخلنده بولان مملکتلره کندی نامی ویریلن بو ایرماق قطعۀ مذکورہ نك خط استوا اوزرنده جهت جنوبندن تا ۱۳° عرض جنوبییه قدر اولان اراضی واسعۀ وسطیه سنك صولری جمع ایله ، بحر محیط اطلاسییه دوکر . بونهر عظیم (نیاسه) کولنك غرب و (تانغانیقه) نك جنوب جهتده واقع (بانغوئلو) کولنك جنوب غربی گوشه سندن (لوا پوله) اسمیله خروجله ، ابتدا غرب جنوبییه آقهرق بحر اسنی درحال شماله دوعرو تحویل و (قازمبه) مملکتك حدود غربیسنی تشکیل ایتدکن صوکره اراضی مجهوله ایچندن جریان ایله ، (لانجی) کولنه واصل اولور ؛ بو کولده برچوق انهاری و علی الخصوص

اراضیسی فوق العادہ منبت و حاصلاتی مصر بغدادی ، دود قوشی
توبی ، فیل دیشیدر . اہالیسنک اکثری سیاہدر . برر ضابطہ و پولیس
ہیئتک تحت ادرہ سندہ بولسان ملحقات مرکزلی توفیقیہ ، الناصر ،
سبت قریہ لریدر .

۲ (سواکن محافظنی)

رأس علیہ دن ۲۲ عرض شمالیدہ بحر احمر اوزرنده (رأس قصار) ہ
متداولان سواکن محافظنی جنوباً (ارثیا) ایلہ کسلا و غرباً بربر
مدیریتی ایلہ محدود و جدہ نک ۲۱۰ کیلومترہ غرب جنوبیسنده خدیوت
مصریہ یہ تابع برقبہ واسکلہ درکہ ۱۱۹۰۰۰ اہالیسی ، تجارتی ایشک
کوزل لیمانی ، غازیولری قرائخانہ لری ، مرجان صیدکاہلری وعدن
خطہ مربوط تحت البحر تلغراف خطی وارد ، تا سلطان سایمان
اول زمانندہ ممالک عثمانیہ الحاق اولنہرق ، برخیلی وقت حبش
ایالتی نامیلہ بحر احمرک سواحل غریبہ سنی شامل ایالتک مرکزی
بولنشددر . قصبہ نک بر قسمی ساحلہ و بر قسمی ساحلہ قریب بر کوچک
آطہ در .

۳ (بحر الغزال محافظنی -- واو قصبہ سی)

خرطومک محافظلق ایلہ ادارہ ایدیلن ملحقاتندن بری دہ بحر الغزال
محافظنی و مرکزی (واو) قصبہ سیدر ؛ بحر الغزالک شمالندن کلن بر
فرعی دار فور ایلہ کردوفان مملکتلرینک بیننی فاصل اولدینی کبی جهت
شرقیسندن کلن بر فرعی دہ بحر الجبل ایلہ فاشودای و جهت جنوبیسندن
فرانسز (قونغو) سنی تحدید و تفریق ایدر ؛ بناء علیہ بو محافظلغک
حدودی مساسی اولان بحر الغزال نہرینک بحر اسیلہ محدوددر .

تکول تعبیر ایتدکری کلبہ لردہ اقامت و کندیلرینہ ییہ جک قدرداری
 زراعت ایدہ رک اوکوز، آت و مرکب بسرلر .
 مذکور کسلا شہری ۱۲۷۹ سنہ ہجریہ سندنہ القاص ایرمانگن
 ساحل شرقی سندنہ بنا و اطرافنی خندقلی برسور ایلہ تحکیم اولنمشدر .
 درونندہ حکومت محلیہ ییہ عائد مبانی واسلحہ وجب خانہ دپولری اولدینی
 کبی چارشی پازاری و قرق بش قدر بوستان دولایسلہ ارار اولنور
 و ہر درلو سبزہ و میوہ یتیشیر باغچہ لری و چارشو سندنہ تجارہ مخصوص
 کارگیر مغازہ لری و برزیتون معصرہ سیلہ حلاج ماکنہ لری واردر .
 بالادہ اسمی سبق ایتمش اولان سنقاطک اہل قیام طرفندنہ استیلانی
 ہنکامنہ بوراسی دخی مہدیون طرفندنہ الندینی کبی درونندہ
 مدخر بوتان پک کلیتلو اسلحہ و ادوات حربیہ و اشیای تجاریہ دہ
 اہل قیام الہ کچہ رک قوتلرینک تزیادینہ بادی اولمشدر ؛ بورادن درت
 یول چیقارکہ بری قضاریف طریقہ حبشستانہ، ایکنجیسی قوزرجہ
 و اورادن اتبرا نہری ساحلیہ بربر شہرینہ، اوچنجیسی قورازیدن
 و صوبی پک نادر اولان چولدن خرطومہ و دردنچیسی زاغہ وفارندن
 کچہ رک مصوعہ کیدر. کسلاحوالی سندنہ ساکن بازن قبیلہ سی افرادینک
 قلاغوزلقدہ پک بیوک فائدہ لری کوریلور .

۱ (فاشودا محافظلنی)

فاشودا سودان شرقیدہ نیلک باشلیجہ قولی اولان بحر ایضک
 تشکیل ایتدیکی برآطہ دہ و ۱۰° ۵۵' عرض شمالی ایلہ ۵۸° ۵۵'
 ۲۹° طول شرقیدہ کائن اولوب شمالاً بحرالجلہ طوغری و جنوباً
 اوغندا و غرباً کردوفان و بحرالغزالہ قدر امتداد ایتدکدہ و محافظلق
 نامی التندہ ادارہ اولنمقدہ در .

بومدیریت حلائقہ و ہندوہ و بنی عامر و اوریب ناملریہ درت قسمہ منقسم
اولوب اولکیسی مرکز مدیریت اولان کسلا قصبہ سنی دخی اشمال ایتک
اوزرہ حلائقہ قسمیدر ، بوقسم شرق جہتندن اقدوب طاغیلہ بنی عامر
وجنوب طرفندن اوریب قسمنہ منتهی جبال ایلہ حبش و شمال جانبندن
مأمون تسمیہ اولنان جہتلہ ہندوہ و غرب جہتندن اتبرا نہریلہ قوز
رجب قصبہ سیلہ محاطدر . بوقسمک اہالیسی متوطن وار ککلری
تجار اولوب قادینلری دہ قماش طوقورلر ، کندیلرینہ کفایت
درجہ سندہ اکوب بیچہرک تعیش ایدرلر ؛ جامع اولدینی قرا اون بش
عدددر .

ایکنجیسی ہندوہ قسمیدر . بوقسمک اراضیسی اورمان و جبال
و برطاقم وادیلردن عبارت و سکنہ سی ہندوہ قبیلہ عظیمہ سی اولوب
بولرہدہ قامشدن خانہ لردہ اقامت و دوہ ایلہ اوکوز و قویون چو بانغیلہ
تأمین معیشت ایدہرک بوقسم جنوباً فلق ناحیہ سی و شمالاً ، سواکن
محافظة تابع عربانک جولانکاهی اولان ، وادی و غرباً اتبرانہری
و شرقاً سواکن حدودیلہ چورلمشدر .

اوچنجیسی بنی عامر قسمیدر ؛ بنی عامر شرقاً مصوع ملحقاتندن
سنقاط قصبہ سی و جنوباً اوریب سلسلہ سی شمالاً بحراحر ساحیلہ
سواکن ملحقاتندن طوقار ، غرباً جبل اقدوب ایلہ محاطدر . بنی
عامرک منتشر بولدرینی بویلر برطاقم سیل وادیلری اولدیغندن قبیلہ
بنی عامر اشجار و نباتاتی پک چوق اولان بو وادیلرک ساحہ فیضنا کندہ
سیار حالندہ بولنورلر .

دوردنجیسی اوریب قسمیدر . یودہ جنوب و غرب و شرق جہتندن
شواہق و تلالیلہ مشہر اولان حبش سلسلہ سیلہ و شمال طرفندن قسماً
حلائقہ و قسماً بنی عامر ایلہ محاطدر . بو طاغلرہ بال آریلری ، بیان
طوموزلری پک کثرتلی اولوب بوقسمک اہالیسی دہ تحتہ و قامیشدن

فصل خریف یا غمور موسمی اولوب موجود اولان قویولرله اراضیلرندن کچن ایرماقلرک صولری یاز قیش قوریماز؛ طاغلر ارسنده کی وادی فوق الغایه منبت وخزیران آخرندن تشرین اول ابتداسنه قدر یوز کون شدتله مستمر الجریان اولان القاص نہریله اسقای اراضی قابل ایسه ده اہالی فلاحندن خوشلانموب سیار حالندہ اغانم ومواسیلریلہ بیه جکلری مقدار داری وکیہ جکلری قدر پاموق اکہرک تعیش وتلبس ایدرلر . پاموقدن یابدقلری کوملکی فقرا واغنیاسی ، ذکور ونسای سیاناً کییرلر ، ویرس تعبیر اولنان اوتدن دخی برنوع بزطوقیوب بونکله ده برطاقی تستر وموقت کلبہلر انشا ایله اقامت ایدرلر . شملہ دینیلن وین العربان مستعمل اولان برنوع طوقومه دخی جملہ معمولاتدن اولدینی کبی التون وکوموشدن اورمه فنجان ظرفی وسائر حلیات ویوگدن اییکلی کبی برنوع طاقیه وسائرہ دخی یاپارلر؛ سراجلقده ، دباغندہ واسلحه اعمالندہ وفیل ، زرافہ ودکیز آغیری دریلرندن قامچی وامثالی شیر یایمقدہ . ایچہ ماهر درلر . بوحوالیدہ پک کوزل آت وهین ایله اوکوزومرکب یتیشیر ، مرکبدن ماعداسنی تقلیاتندہ استخدام ایدرلر؛ طاووق، ہندی وکوکرجین کبی طیور اہلیہ بولندینی کبی طاغ طوشانی وهردرلو طیور غیر اہلیہ ده بولور ، بوقطعہ نک طاغلرندہ فیل ، زرافہ ، قیلان صیرتلان بیان طوموزی ، بیان مانده سی وحشی مرکب ، بیان اوکوزی وکچیسی وجیلان والوان عجیہ مختلفہ ده انواع طیور کثرتلہ موجود اولدینی کبی حرارت موقعہ وخضیضیت ارضیہ سبیلہ خرمالر سنندہ ایکی دفعہ میوہ ویرر . موز ، نار ، سیاہ وبیاض اوزوم، طاتلی وا کشی لیمون ، عادی ودیکنلی انجیر وقیماق دینیلن میوہ ایله زیتون وحبوبات طحینہ نک همان کافہ سی واردر .

طاغلرندہ چنار ، فرعون اینجیری ، هجلیج ، بق سنط وسیال اغاجلری پک کثرتلدر وبواغاجلردن اکثرینک ترکجدہ مقابلی یوقدر

وزرافه و دوه قوشی واردر . بونلردن برطاقنی ده آولایوب تجارت ایدرلر . فلاته قبیله‌سی هر سنه معتادلری اولمق اوزره معین بریرده چوق طور میوب دائماً سیار حالنده درلر ؛ کاه کبابیشیلرک ساکن اولدقلری جهاته وکاه سائر طرفلره کیدوب بولندقلری یرلرده اکوب ییچهرک تعیش ایدرلر .

هَبَانِه قبیله‌سی مدیریتک جنوبنده وحوش وسباع و کثرتله فیل بولنان وادیلرده اقامتله موسم خریفده یا غمورلردن مترکم کولجکلردن و موسم صیفده کذلک بولندقلری یرلرده میاه مترکم امطاردن صولانیرلر ؛ یازلری طاغلره چیقوب حتی بر قسمی صعید طرفلرینه قدر انتشار ایدرلر . جمع عربانی فلاته قبیله‌سنک شرقنده بحر ابیضک برویا ایکی کونلک مختلف اوزاقلقلرنده جنوبه دوغری ساکن اولوب کذلک میاه را کده دن صولانیرلر . بونلرده ده جرار عرباننده بولنان قوشلر بولندینی کبی اکثریسی سواری اولوب آت بسارلر ؛ بناءً علیه آت تجارتی ایتدکلری کبی دوه قوشی تونی ، فیل دیشی ، زرافه و صمغ تجارتیله ده نعیش ایدرلر . دارالاحامده قبیله‌سی دخی مرکز مدیریته اون ونهر ابیضه برکونلک بعد و مسافه ده اقامتله جمع عرباننک عینی معیشتیله امرار حیات ایدرلر .

۷ (کسلامدیریتی)

بومدیریتک مرکز لری (القضارف) و (القلابات) قصبه لیردر . شمالاً (خورالانقیب) ایله (بئرتندرا) و جنوباً قلابات قصبه سنک قربنده حبش حدودی و شرقاً (الارثریا) و غرباً جزیره و سنار مدیریتیله محدود و ۴۳ بیک نفوسی جامعدر . بومدیریتک اراضیسی قسماً طاشاق طاغلردن و قسماً اغاجلق وادیلردن متشکلدر .

کبایش عربانی موسم خریفک غیری وقتلرده مدیریت مذکوره نك
 شمالنده صافیه قویولرنده و قیش و یاز صوی اکیسمیوب کولکناری اولان
 (کجر) وادیلرنده و چوراق سنه لرده ایسه خرطومک قارشوسنده
 ونیه برکون مسافه ده بولنان وادیلرده کشت و کنار ایدرلر؛ مواشیلری
 دوه ایله قسماً توره دلش و قسماً خارجدن اشترا ایدلش آتلردن عبارتدر.
 کبایش قبیله‌سی ده دوه قوشیله ابو طنطره و جباری و صقر الجدیان
 وکالو تسمیه ایتدکلی طیورک واریل دینیلن برنوع جیلانک صیدی
 و قوش توپلری نك بیعی و دونقله دن کردوفانه و اورادن دونقله ده دوه لریله
 امتعه تجاریه نقلی صورتیه متعیش اولوب بولندقلری محل مرکز
 مدیریتدن یدی کون اوزاقده در. نیل ابیضک برکونلک مسافه ده
 شرقنده بولنان بی جرار قبیله‌سی ده کبایشیلیرک عینی حالده تعیش
 ایدرلر، شوقدرکه بونلریازین زریقه و بساطه دینیلن جهتلرده بولنوب
 حیوانلری بحر ابیضدن اسقا و بونلر کبایشیلیردن فضله اوله رق ام جعبه
 تسمیه ایتدکلی برنوع جیلان ایله تیتل و طیور دن صقر النسیبه و دجاج
 الوادی صیدیلده انتفاع ایدرلر. بونلرک بولندیغی یرلره مرکز
 مدیریتک اراسی یدی کوندز.

خی حمر قبیله‌سی مدیریتک جهات غربیه سنده ساکندر؛ بونلرده
 قبائل مذکوره حالنده یشایوب شوقدرکه سودانجه دخن دینیلن برنوع
 بغدادی و داری زراعتی ایله اشتغال و کلبه لرده اقامت ایدرلر؛ موسم
 خریفده یا غموره صولانوب شجر الحمر دینیلن اغاجک ایچنی اویهرق
 اعمال ایلدکلی قابلرده حفظ ایتدکلی یا غمور صولریله یازین دفع
 احتیاج ایلدکلی کبی بوصوی دارفوره کیدوب کلن یوجیلرده
 صاتارلر؛ حیوانلری دخی بومدت ظرفنده قویولردن صولارلر.
 بولندقلری یرلرده یبانی اوکوز و عادی واریل دینیلان جیلان نوعدن
 واشقار و طورورنکنده مارالذکر تیتل و طوموز و کرپی و ارسلان

سبزه وسائرہ اکرلر؛ بورادہ کثرتلہ بولنان وھشاب دینلن برنوع اغاجدن صمغک اعلاسی چیقدینی کبی بعض یرلرنده طوپراغی وقومی تطہیر ایدرک دیمیر اخراج ویاغمور موسملرنده اکہ بیلدکلری پاموقدنده کوملک وسائرہدن عبارت البسہلرینی نسج واعمال ایدرلر؛ بوقسمک بعض جہتلرنده محلنجه عادیک تسمیہ اوانان برنوع قویولرک درین اولقلہ برابر صولری چکمدیکندن اھالینک قوراقلق موسملرنده مدار حیاتی عداولہ بیلیر . کذلک بورانک بللی باشلی کویلرندن خورسی قریہ سنک حالی دہ دیکر اقسامک عینی اولدیغندن تکرارینہ حاجت کوریلہ مز .

مراکز معدودہ سندن بولنان (طیارہ) قسمنہ کلنجه بورادہ صمغ ویرن اغاجلر ہر یردن زیادہ ایسہدہ اوچ آی مدت اصلا صو بولنیوب اھالیسی غایت بویوک اولان قارپوزلری موسمنده طوپلایوب خانہ لرنده حفظ ایلہ بواوچ آی قوراقلق ظریفندہ کرک کندیلری وکرک حیوانلری ایچون ازوب انکلہ تسکین عطش ایدرلر .

بوانندہ جملہ سنک بگزی فوق الحد بوزیلوب خلق برمرض عمومی ایلہ خستہ وضعیف برحالہ بولنور . بومدیریتک مجموع نفوسی تقریباً برملیون ۱۵۰ بیک قدر تخمین اولنقدہ در . داخل دائرہ مدیریتدہ بولنان قبائل عربانک مشہورلری حوازمہ ، بنی جرار ، کساییش ، حمر ، فلاتہ ، ہبانہ ، جمع و (دارالاحامدہ) قبیلہ لیدر .

حوازمیلر مدیریتک جہت جنوبیہ سندہ کائن حمادا وادیسندہ بولنیوب بسلدکلری آتلیلہ اودبہ بعیدہ چقہرق فیل وزرافہ ودوہ قوشی توییلہ اجرای تجارت وتأمین معیشت ایدرلر ؛ موسم خریدفہ بریکنتی صولردن وانلریتدکدن صوکرہ قویولردن دفع احتیاج ایدہ بیلیرلرسہدہ یازین بومدیریتدن غایت اوزاق اولان نوبہ طاغلرینہ صوآرامغہ چیقوب یاغمور موسمنده اسکی جولانکھلرینہ معاودت ایدرلر .

دارفور دخی اداره مصر به دن چیقاریه رق انکلترونک سودان حکمدار لغنه الحاق اولمشدر .

۶ (کردوفان مدیریتی)

بو مدیریت : الابيض ، بارة ، الطيارة ، خورسی ، الدویم ، کدارو ، السنوط قریه لرندن عبارت اولمق اوزره یدی مرکز منه منقسمدر؛ بوراده دمیر دوکمک صنعتندن بشقه صنعت یوقدر ؛ اکثر اهالی دوه قوشی تویی، صمغ، تمر هندی ، فیل دیشی ودری کبی محصولات محلیه یی اقطار شمالیه دن کتیریلان اقمشه وشکر و پرنج وامثالی شیلرله بالمبادله اجرای تجارت وتأمین معیشت ایدرلر . اراضیسی شمالاً عین حامد قریه سی قریبنده وادی المالح وجنوباً بحر الغزال ایله بحر العرب وشرقاً فاشودا وجزیره مدیریته وغرباً دارفوره طوغری متمد اولان یرلر ایله محاطدر. حزیرانده باشلایان یاغمور لرك دوامی مدتجه هواسی وحرارتی تحمل اولناز درجه لرده وخامت پیدا ایتکهکله برابر اولولده کسب اعتدال ایلدیکندن نباتات فوق العاده بر قوتله نشو ونما بولور . سنه نك متباقی الی آینده قطعه مذکوره چول حالی الدیغندن سکنه سی یکر می متروندن متجاوز دریندیکده بولنان قویولرله برده یاغمور دن قالمه بریکنتی صولرله دفع احتیاج ایدرلر .

ابنای سییل نیل ساحلندن بورایه دوه ایله اون بش کونده کله بیلرلر مذکور مدیریتی برحق کونلک مسافه ده اشهر قراسندن اولان ابو حرازک بعض یرلرنده یاغمور موسملرنده داری و صوغان زراعت و قوملقدن چیقاریلان دمیرلردن ده اسلحه کبی شیلر اعمال اولنور . ینه قرای مشهوره سندن اولان و مرکز مدیریته برکونلک مسافه ده بولنان (باره) ده براز بغدادی ایله توتون ، صوغان ، سوسام ، داری ، برازده

قویون وصیغیرلری ده چوقدر. یاغ، بال، بال مومی ودری مملکتک باشلیجه اخراجاتندندر. جنوب و غرب جهتلرندن کن کاروانلر دارفورده برمدت مکث ایله، اکثر یا اون بش بیک دودیه بالغ اولدقلری حالده سیوطه واورادن قاهره‌یه طوغری حرکت ایدرلر که بوندن تجارتلرینک خلیجه ایشلک اولدینی اکلایشله بیلیر؛ درت مایون راده‌لرنده اولان اهالیسینک یالکیز ۵۰۰۰۰ قدری خیمه نشین و قصوری خانه‌گزیندر؛ باشلیجه اوج جنبه انقسام ایدن اهالی میاننده، اهالی اصلیة قدیمه‌سی اولان زنجیلردن بشقه، بر چوق عربلر و بربرلر دخی بولور. اصل زنجیلر زیاده‌سیله سیاه رنگلی، یاصصی برونلی، قیویرجق صاحلی و بک چرکین آدملردر. آنجق بربرلر و عربلرله اختلاطلرندن متولد اولانلرک چهره‌لری اولدو قجه‌دوزکوندن یاقین و قتلره کلنجه‌یه قدر اهالی اصلیه‌نک برطاقی مشرک اولوب حتی ایچلرنده انسان‌اتی ینلردخی وار ایکن، بوکونکی کونده مملکت لوٹ شرکدن تطهیر و کافه‌اهالی نور اسلامه تنویر ایدلمشلردر. زنجیلر و بربرلر کندیلرینه مخصوص اسانلرله متکلم ایسه‌لرده، همان جمله‌سی لسان عربی‌یه آشنا اولوب، چارشی و بازارده باشلیجه عربجه استعمال ایدرلر. قرآن کریمک قرائتی مذهرا یسه‌ده، اک زیاده سحر و افسونه رعایتله، اجرای طبابت ادعا سنده بولور اوفور و کجیلری واردر.

دارفور یاقین زمانلره کلنجه‌یه قدر مستقل بر حکومت اسلامیة اولوب، حاکملرندن محمدالحسین و محمدالفضل ایله سائرلری زماننده کردوفان و دارفریت ایله داررونغه دخی دارفور حکومتیه تابع اولمش ایسه‌ده، ابتدا کردوفان صوکره ۱۲۹۲ تاریخنده زیر پاشا طرفدن دارفور دخی ضبط اولته‌رق، اداره مصریه‌یه الحاق ایدلمکله برابر یراز یوقاریده کمال تأسفله بیان ایتدی کمز وجه ایله سنار ولایتی کبی

غرب وجنوب اتکلیزندن بر چوق نہر لر آقوب چاد کولہ دوعری جریان ایدر . بونلرک بیوکی (السلام) در . جنوب شرقی اتکلیزندن دخی برقاچ نہر نیلہ طوعری جریان ایدر لر . بونلرک دخی اک بیوکی (بحر العرب) در . اک بیوکی واک تجارتکاه قصبہ سی (قبہ) ایسہدہ مرکزی (فاشر) قصبہ سیدر . بوایکی قصبہ دن بشقہ دہا خیلی قصبہ لری اولوب ، شالڈن باشلایہرق باشلیجہ لری : بئرومدون ، بکاریہ ، ام بدر ، فوجہ ، میلٹ ، کوکیہ ، کلکول ، نورہ ، دارہ ، توشہ ، شکہ ، کلکمہ ، تایمو ، دانغو ، حفرالنحاس و سائرہ در . خانہ لری سودانک سائر طزفلرندہ اولدینی کبی ، طوپراقدن عبارت واوزلری داری صانیلہ مستور وقازیقندن چیتلرلہ محاطدر ، ہواسی غایتلہ صیجاق ایسہدہ ، صاغلاندر ؛ یالکز جنوب غربی جہتک ہواسی بانیجیرایچون آغیرجہدر . فصول اربعیہ انقسام ایدن سنہنک حزیران وتموز واغستوس آیلری فصل خزانی حکمندہدر . بواوچ آیدہ کثرتلہ واکثریا شدتلی فورطنہ لرلہ قاریشیق یاعموریازار . بوموسی تعاقب ایدن اوچ آیدہ ہوا نسبہ سرنجہ اولوب ، بزم قیشمزہ مصادف اولان کانونلر وشباط آیلری دخی اورانک ایلک بہاری حکمندہدر . بزم بہارمزی تشکیل ایدن مارت ، نیسان و مایس آیلرندہ ایسہ حرارت صوک درجہ یہ واریر . پک مبذول اولان حاصلاتندن یوکسک یرلرندہ بغدادی وارپہ ایلہ سائر حبوبات و آلچاق یرلرندہ ایکی نوع داری پرنج ، پاموق ، توتون ، طوماتس ، قارپوز ، وسائر میوہ و سبزہ لرک انواعی وصولو یرلردہ پرنج دخی حصولہ کلیر : کثرت ومبذولیتلہ یتیشن تمر ہندیدن بشقہ برچوق نباتات طیبہ دخی بولنور . خرمالری پک چوق فقط لذتسزدر . اکثر وادیلری اورمانلرلہ مستوردر . شرق جہتلرندہ (بواباب) دنیلن جسم اغاجلردن دخی بولنور . آتلی آز و کوچک اولوب ، باشلیجہ مرکب ودوہ قوللانیرلر .

Reginald Wingate Pasha) ماژور جنرال سیر فرانسس رٹینڈ ونجت پاشا (عموم سودان حکمداری) عنوانیہ او اقلیم عظیم و اراضی واسعہ حکم فرما بولنشد کہ ممالک اسلامیہ نیک ہر نقطہ سی نقطہ نظر و مردمک چشم کبی تقسیمجہ معزز و قیمتدار و علی الخصوص بوکون فیض مشروطیت و حریتلہ عروق و اعصابندہ خون حیات فوران ایدن و ظہور و ان ملتجہ جان و کان بہاسنہ حائز اعتبار بولند یغدن بومہم خطہ نیک بویہ پامال خیول استیلای اجانب اولوب قالد یغنی کور و بدہ دوچار تأثر و تأسف اولیہ جق بر عثمانلی تصور ایدیلہ مز .

۵ (دارفور مدیریتی) Dafour

بو مدیریت سودان شرقیدہ بر مملکت اولوب ، شرقاً (کردوفان) غرباً (وادی) ، شمالاً طریق اربعیندہ کائن ندرن قویوسی ، جنوباً بحر العرب ایلہ محاط و محدوددر . ۹° ایلہ ۶° عرض شمالی و ۲۰° ایلہ ۲۶° طول شرقی آردہ سندہ تمتد و غیر منتظم اولہرق بر شکل مربع اراۓ ایدر . اورتہ سندن (جبل مارہ) اسمیلہ اوزانوب کیدن بر طاعک ۱۵۰۰ مترہ قدر ارتفاعی و بر چوق بوغازلری وارددر . نیل و قونغو ایرماق لرینک منابعنہ قریب بولنمغلہ ، عمومیت اوزرہ مرتفعجہ اولان اراضیسنک ارتفاع وسطیسی ۶۰۰ مترہدر . شمال و شرق شمالی جہت لری قورو و چولہ مشابہ اولوب ، غرب و جنوب ایلہ شرق جنوبی جہت لرنده ایسہ میاد جاریہ و رطوبت زیادہدر . بناءً علیہ مملکتک منبت و معمور یرلری غرب و جنوب جہت لرندهدر ؛ شرق و شمالی طرف لرنده بر طاقم عرب و بربر قبائلی خیمہ زن اقامت اولورلر . جبل مارہ اوزرنده ساکن اولان نیم وحشی برطاقم قبائل زنجیہ وارددرکہ ، بونلر سائر اہالی ایلہ اختلاط ایتمزلر ، جبل مارہ نیک

مرکب دود، صیغیر، ماندہ، قویون، کچی، و طاووقدن عبارتدر۔
 علی العموم حیواناتی کوچک و عادی و قویونلرینک پیانغیسی آزدر۔
 حبشی اقوامله عربلردن مرکب اھالیسنک، رنگاری آز چوق سیاہ
 و آنجق سیالری دوزکون و اعضای بدنلری پک ظریفدر۔ جملہ سی
 دین مین اسلامہ متدین و لسان عربیله متکلمدرلر۔ تنبالکی سودکلرندن،
 زراعتله اوغراشمقدن ایسہ، اوافق تفک شیلر صانغی ترجیح ایدرلر؛
 جراحلق و حقیقہجیلق صنعتلری اجراییلہ مصرہ قدر کلیرلر۔ ایکی
 اوچ قرن اول سناردہ یرلی بر حکومت تشکل ایش و اطرافی دخی
 کندی حکمی آلتہ آلمش ایکن ۱۲۳۷ تاریخندہ ذاتاً ضعیف و تفرقہ یہ
 دوشمش اولان حکومت مذکورہ انقراض بولمغله سنار محمد علی پاشا
 مرحوم طرفندن فتح، و مصرہ الحاق اولنشدی۔ بو فتح مین،
 منابع ثروت طبعیہ سیلہ بر خزینہ لاتقنای عالم اطلاقنہ سزاوار اولان،
 قطعہ فسیحہ سودانیہ نک آتیا و تدریجاً ادارہ مصریہ عثمانیہ ایلہ
 توحیدینہ بر مقدمہ اقبال و براءت استہلال اولمق امیدلرینہ تقویت
 ویرہجک موفقیتادن ایکن ادارہ سابقہ نک سنہ لرجہ دوام ایدن سوء
 تدبیری و آوروپانک ایکیدہ بردہ ادارہ مصریہ مداخلہ سنی موجب
 اولہجق صورتدہ، باش کوسترن برطاقم آمال و احتراصات سیاسیہ نک
 تأثیری نتایج مؤسفہ سندن اولہرق مرکز سلطنت عثمانیہ دن اورالک
 لایق اولدینی درجہ دہ ضبط و ادارہ سنہ باقیلہ مامش اولمسیلہ نہایت
 معهود اعرابینک قیامی حادثہ معلومہ سندن بالانتہاز ۱۵ ماہ ستمبر
 ۱۸۸۲ سنہ میلادیہ سنہ مصرہ دخول ایدن انکلز لر طرفندن برقچ
 سنہ صوکرہ، مصرہ تقریباً ۱۷۰ کیلو مترولق یاقین بر مسافہ دہ بولنان،
 وادی خلفادن بدہ ایلہ سنار، کردوفان، دارفور ولایات جسمیمہ سی،
 سائر سودان شرقی بمالکیلہ برابر، ادارہ مصریہ دن فک اولنش، والیوم
 انکلترہ دولتک فریق رتبہ سنی حائر Major-general Sir Francis

۴ (سنار مدیریتی) Sennar

سودان شرقیدہ نیلی تشکیل ایدن بحر ابیض ایله بحر ازرق آرسندہ کائن اولان سنار مدیریتی غرباً بحر ابیضہ کردوفان مدیریتدن آیرلش اولدیغی حالده ، شرقاً نیلہ تابع (اتبرا) نہرینہ ، شرق جنوبی جہتدن حبش حدودینہ ، جنوباً دخی (فازوغلی) ، طاغلرینہ قدر متمد اولور . اراضیسی ارتفاعاً پک آز متحول اولوب اک یوکسک تپہ لرینک اوچ درت یوز مترودن زیادہ ارتفاعلری یوقدر . بحر ازرقک حبش حدودندن کلیر ایکی تابعیلہ برابر ، مملکتدہ جریان ایدن درت نہر ، فیضانلرنده براققلری چامورلرلہ ، طوپراغک قوہ . انباتیہ سنی آرتیریرلر . فصول مخصوصہ سی اوچ موسمدن عبارت اولوب ، کانون ثانیدن مارتہ قدر سورن قیش موسمندہ شمال روزکاری . اسمکک ، کیجہلری خیلی صوغوق اولور . مارتدن حزیرانہ قدر دوام ایدن یاز موسمندہ حرارت وقور اقلق پک زیادہ در . حزیران اواخرندن کانون اولہ قدر اولان پانغور موسمی فصل خریف عد اولنور . اورتلوق زمرد کبی کسب خضارت ایدن بو موسمدہ اہالی ، باشلیجہ محصوللری اولان ، داری ایلہ سیسام ، مصر ، پاموق ، توتون و بعض سبزہ لر اکرلر . آنجق نہرلرک فیضانندہ بعض بطاقلقلر تحصیل ایتدیکسندن ، بو موسمک لطافتنہ رغماً صیتمہ وسائر خستہ لقلر اکسیک اولماز . نہرلرک مجرالری اوزرنده بعض اورمانلر واردر . فیل ، کرکدان ، زرافہ ، غزال ، و یبانی طوموز کبی حیوانات وحشیہ حبش طاغلرندن نادراً سنار اووہ لرینہ اینرلرسدہ ، نہرلردہ تمساح و صو آغیری و اورمانلردہ قورت ، تیلکی ، صیرتلان ، یبانی کدی و میمون کبی حیوانات پک چوق و حشراتی دہ کثرتلیدر . حیوانات اہلیہ : آت ،

اقتصاده کی (امازغ) لر و صحرای کبیرده کی (توارق) لره (تیبو) لردن عبارتدر . جزایر و تونسده کی (شلوح) لر اوروپالیر غندنده قبیله دن غلط اوله رق قبیله kabiles اسمیله دخی معروفدر لر .

آکلاشدیغنه کوره ، بربریلرک کندیلرنجه اسم اصلی و قدیم لری (امازغ) اولوب سویلدکلری لسانی دخی بو اسمله یاد ایدیور لر . الیوم بربرلر کندی لسانلری یالکز تکلمده قولالانوب ، لسان ادبیلری عربی ایسه ده ، و قبیله کندی لسانلری یازمغه مخصوص خطلری دخی بولنش اولدینی غدامس وفزان ایله صحرای کیرک بعض طرفلرنده بولسان برطاقم آثار عتیقه دن منفهم اولیور . بو خط ۳۳ حرفدن مرکب ، فیکه لیلرک خطدن مأخوذ اولدینی کوریلور که احتماله کوره قرتاجیلردن بربرله کچمشدر . بعض اوروپا محققلری بربرلسانندن قواعد ولغت کتابلری ضبط وتنظیم وطبع ونشر ایتشلردر .

۳) جزيرة خرطومک الکاملین مدیریت

الکاملین ، المسلمیه ، عبود ، ابوحراز ، رفاعه ، الکوه ، قوز ابو جمعه ، ابودلیق قصبه لرندن عبارت اوله رق سکیز مرکز انقسام ایدن یومدیریت قدیم خرطومه قریب ونیل کیر اوزرنده کائن (حجر العسل) نام محلدن حلفایه ونیل ازرق اوزرنده (ابی حراز) دن نیل ازرقه التقا ایدن (رهد) نهرینه ونیل ایض اوزرنده واقع (ام درمان) قصبه سندن (جبلین) ه و شرقا دخی (بطانة) دن (ابی دلیق) ه غرباً (جبرة) یه ممتداوله رق طوبرانی منبت والک مهم برمدیریتدر . حضری وبادیه نشین اولان سکائی ۲۰۰ بیک نفوسه بالغدر .

بالرور ۱۷۲ تاریخده اعلان استقلال ایدن ادريس علوی بقيه مشرکین برابری دخی دائره اسلامه جمعه ، بوقائلك افرادندن لوٹ شرکی بستیون تطهیر و احایتمشدر .

او وقتدن بری جزیره العربدن و شامدن گروه گروه عربلر آفریقانک جهات شمالیه سنه هجرتله ، اورالرده توطن ایتدکلرندن ، بربرلر بونلرله امتزاج واختلاط ایدهدک ، و قرآن کریمک نازل اولدیغی لسان عربی بی لسان ادبی و سیاسی طانیهرق ، یاواش یاواش شهر و قصبه لرده ، و کیده دک کویلرده و بادیه لرده دخی کندی لسانلریغی اونوتمغه باشلامشدر ؛ و عربلر بعض یرلرده کترت نفوسله و بعض یرلرده دخی علم و نفوذله کندیلرینه غلبه ایتمشلردر . مع هذا دین اسلامی قبول ایله برابر لسان ملیلریغی محافظه ایتمش بعض بربر قبائی دخی واردرکه بونلر مدنیت اسلامیه دائره سندن اک اوزاق بولنانلریدر . لکن لسان عربی ایله متکلم اولانلر دخی لسان قدیملرندن بر چوق کلمات و تعیرات حفظ ایتدکلری کبی ، لسان اصلیلریغی محافظه ایدنلر دخی بر چوق اصطلاحات و تعیرات عربیه قبولنه مجبور اولدقلرندن ، بوکون سویلنیلن بربرجه دخی سائر السنه اسلامیه کبی بر چوق کلمات عربیه ایله مخلوطدر .

بربرلرک احوالی اک ای و اک مفصل صورتده یازمغه موفق اولمش بولنان مورخ مشهور ابن خلدون بربرلرک منقسم بولسدیغی برچوق اقوام و قبائل تعداد و تصویر ایدیورسده ، بز باشلیجه لرینک اسامیسنی بیانله اکتفا ایده جکزم . تواریخ اسلامیهدده ذکر یکن اقوام بربریته نک باشلیجه لری بروجه آتی بشدر : غماره ، هواره ، زناته ، صنهاجه ، مصموده .

بوکونکی کونده قومیت اصلیه لرینی محافظه ایدن بربریلر باشلیجه ددرت قومه منقسمدرکه : تونس و جزیره دده کی (شلوح) لر ، مغرب

صوکرہ دخی بربر لر خرسیتان دینی اصلا قبول ایتہ رک ، ادیان صابئہ دن اولان اسکی دینلرنده قالمشلدی . رومالیرک سطوتندن صوکرہ شمالدن هجومله اوروپای زیزویرایدن اقوام وحشیہ دن (واندال) لر اندلسدن آفریقاه تجاوزله ، بونلردخی برمدت بربرلره اسماً ورسماً حاکم اولمشلدی .

شمس منیر اسلامک جزیرۃ العربدن عالمه نشر انوار فلاح ایتکه باشلادینی زمان بربرلر بوخالده ایدیلر ؛ بربرلر جسارت وشجاعتله پک مشهور دکلملرسده کثرت نفوسلریله برابر مکرو حیله ده مهارت . واققدارلری مشهور اولدیغندن ، اهل اسلامی بونلرک کیدندن وقایه ایچون حقلرنده برقاق حدیث شریف وارد اولدیغی کبی ، حضرت عمر فاروق (رضی) ک دخی بوبابده کی برنامہ لری مشهوردر . اک اول حضرت مشارالیهک زمان خلافتنده و ۱۹ سنه هجریہ سنده . (عبداہ بن سعد بن ابی سرح) ک تحت قومانداسنده برسریه مجاہدین بلاد بربرہ داخل اولدقدن صوکرہ معاویہ بن ابی سفیان زماننده . (معاویہ بن حدیج سکوتی) معرفتیه اورالیرنک فتحنه مباشرت ، وملوک امویہ زماننده بوقوتوحاته مداومت اولتمغله ، بربرلر دین اسلامی قبول ایتکه باشلامشلسده ، وارد اولان احادیث شریفیه ماصدق اولمق اوزره ، فرصت بولدقجه ، ارتداد و ۱۱ دفعه ارتدادی ارتکاب ایتمش اولدقلری مرویدر . موسی بن نصیر آفریقیه امارتنه تعیین اولندقدہ ، اندلسه تجاوزدن اول ، بربری برقات دها تحت اطاعته آلمغله برابر ، دین اسلامک برابرہ میاننده بدرجه دها انتشارینه سعی ایتمش ؛ و او صرہ ده برچوق شجعان بربر غزاة عربله برابر اندلسه تجاوز ایدہ رک ، کوندن کونه عربلرله امتزاج واختلاطلری چوغالمغه باشلامش ایسده بعض طرفلرده ینہ دیانت قدیمہ لرنده قامش بربر قبائلی دخی بونلیوردی . نہایت خلفای عباسیہ زماننده خروجله آفریقایہ

پكده كرى قلمدينى تحقّق ايتمشدر. بناءً عليه بربرلر ك افريقا اقوامندن اولموب
 آساخلقندن بولندقلرنده، وتاريخك ضبط ايدمه چكى پك اسكى برزمانده
 فرات ودجله واديلرندن آريله رق افريقانك چوللرينه وبجر احمر
 آطلاسى سواحله قدر يايلاهش اولدقلرنده شبهه يوقدر، شو حالده
 بونلرى سام ابن نوحك اولادندن عد ايدن عرب مدققين انسابنك
 ذهابلرى پكده اساسسز عد اوانه ماز. فلسطين ويايمندن هجرتلرى
 حقهده كى رواياته كلنجه بوندن يكرمى بش اوتوز قرن اول فيكه دن
 يعنى سوريه سواحلدن تونس جهته برچوق فيكه ليلر كيدوب اوراده
 (قارتاج) اسميله بردولت تأسيس ايتدكلرى معلوم اولدينى كى، اوصره
 لرده ينده كى حميرلردن بعض جهانكيرلر ك افريقانك ساحل شاليسنه
 قدر توسيع فتوحات ايتمش اولدقلرى دخى مروى بولنديغندن،
 بربرلر ك فلسطين ويايمندن هجرتلرى روايتى بوندن غلط اوله جنى
 منقهم اوليورسده بربرلر وطنلرنده قرتاجليلردن وحميرلردن ده
 اسكى اولوب، بونلر ك اولادندن اولدقلرى شبهه سزدر. قرتاجليلر
 تونسده بر كوچك دولت تأسيس ايدمه بيلوب، منحصرأ ساحله بعض
 شهر وقصبه لرده ياشادقلرى حالده اطرافلرى وملكترلرينك ايچ طرفى
 ينه اقوام بربريه ايله مسكون ايدى.

اوتة دنبرى اقوام وقبائل عديده يه منقسم اولان بربرلر كندى
 رئيسلرى معرفتيله اداره ايدملكده ايدلر؛ وايچلرنده دولت نامنه مستحق
 بعض هيئتلر دخى تشكىل ايتمشدى كه بونلر روماليلر ك مهاجمات مسلحه
 جهانكيرانه سنه خيلى وقت مقاومتدن صوكره، نهايت رومالير سواحله
 قريب اولان يرلر ك ضبطنه واورالرده برطاقم شهر وقصبه لر تأسيسنه
 موفق اولمشلردى، انجق بربرلر روماليلره تماميله اتقياد و تبعيت
 كوسترميوب ايچ طرفلرده ينه سربست ياشامغه وچوللرده طاغلرده
 خيمه لرinx قورمغه دوام ايتمشلردى. حتى خرسيتيانك ظهورندن

دوم اغاجنك كثرتيه ممتاز اولان بو مملكت اهالي سي عرب و بجه قبائلندن مركب ۵۰ بيك نفوسه بالغدر .

بربر (Berbers) و قتيه مصر دن بشقه بتون افريقانك قسم شالي سنده ساكن بيوك بر قوم اولوب اليوم دخي اقطار مذكوره ده و على الخصوص دن يعني اطلاس طاغلريله صحراي كيرده عربلرله برلكده متمكن اوله رق ، مختلف اسملرله ياد اولنمقده واقوام و قبائل عديده يه منقسم بولنمقده در . بو اقوام قديمه و عظيمه نك حدودي - خطه مصريه يه منتهي اولميه رق و بو خطه نك جنوبندن كچرك - نوبه يه و بحر احمر ايله عدن كورفزي نه قدر متمد اولور ؛ چونكه نوبه ده و حبشك شرق و جنوبنده ساكن بولنان بعض اقوامك دخي اقوام بربر يه دن اولدقلى شه سز بولندي ني و نوبه اهالي سنك بر طاقمي اسكيدن برى بربرك جمعي اولان برابره اسميله معروف اولدقلى كي ، حبشك جنوبنده كي خطه دخي اليوم برابره اسميله معروفدر . بربر قومك اصل و نسي حقنده پك چوق روايات و احتمالات درميان اوله رق ، عرب مورخلريله مدققين انسابنك بعضلى اولاد سامدن و بعضلى اولاد حامدن عد ايتشلر ؛ و بر طاقلى فلسطيندن و بعضلى يندن افريقايه هجرت ايتمش اولدقلى نه ذاهب اولمشلردر . متاخرين علما ايسه ام واقوامك اصل و نسي بني آنجق لسانلرندن و سيالرندن استدلالتيمكي اعتياد ايتدكلري حالده ، بربرلك لسانلري هنوز كنديلرنجه تماميله معلوم اولمدي ني كي ، سيالري دخي عرب سياسييه زياده قاريشمش اولديغندن بوكا قطعي برقرار و يرمكده خيلي ترددايتشلر ايسه ده ، نهايت بو صوك زمانلرده بربر لساننك لسانونجه السنه معلومه صره سنه كچمسي اوزرينه ، بولسانك السنه ساميه ايله پك چوق مناسبت و مشابهتي اولدي ني ، و - هر نه قدر كلداني ، سرياني و عبراني ، عربي لسانلري آرهنده اولدي ني قدر قريبت يونغيسه ده - السنه مذكوره ايله لسان قبطي آرهنده كي مشاهبتدن

سودان مصری عثمانیک نصل بر قطعۀ مهمه اولدینی کلاشیلہ جقدر .
تقسیمات ملکیہ وسائرہ سنی بیان ایتک ایستہ دیکمز خرطوم حکومت
مرکزیه سودانیہ سی بروجه آتی یدی مدیریت و اوچ محافظلق ایله
اداره اولنمقدہ در .

۱ (دونقلہ مدیریتی)

بو مدیریتلردن برنجیسی اولان دونقلہ مدیریتی - مدحقاتی : دلقو ،
ارقو، دنقلہ، الحندق، الدبہ ، کورتی ، صنم وماریت ناملرنده سکیز مرکزہ
منقسم اولہرق - نوبہ نک وسطندہ یعنی سودان مصری عثمانیدہ
بر خطہ درکہ (بشارہ) قطعہ سنک جهت غربیہ سندہ ونیلک ایکی
طرفندہ . واقع شمالاً (درمہاس) ، جنوباً (درشنجہ) ایله محدود
اولان و ۱۹۴۲ ایله ۱۸ عرض شمالی آره سندہ امتداد ایدن بو خطہ نک
نیل بونجہ ، طولی ۲۶۰ کلومترو و اہالیسی تقریباً ۷۵,۰۰۰
نفوسدن عبارت و عرب و برابرہ دن مرکبدر . اراضی متبہ سی یالکیز
نیلک ایکی طرفندہ کی دار یرلرندن عبارت وقصوری چولدر . ہواسی
عرضہ کورہ صیجاق اولمیوب ، حتی کانونلردہ طاغلرندن اسن روزکار
خیلی صوغوق یاپار . باشلیجہ محصولاتی خورمادر .

۲ (بربر مدیریتی)

بو مدیریت نیل اوزرنده آلتنجی شلالہ نک باشندہ کائن (حلة البرتی)
و (حجر العسل) ہ تمتد و ۲۲ عرض شمالیدہ صحرا و شرقاً بسواکن
ایله بربر یولندہ (کوکریب) قویلری و جنوباً (بطانة) دن (اتبرا)
و (ابودلیق) اوزرنده (میتایب) و غرباً (دونقلہ) ایله محدوددرہ .

(البق) : تحتہ کھلہ سی ، (مرآتوت) ویا (مرقوق) تسمیہ
ایدرلر سودانیلر پک پیس و مردار اولدقلرندن البسه لرندہ ، یاتاقلرندہ
بوکھله کثرتله بولنور ، فقط پیره نہدر بیلمز لر .
(نحل) : بال آریسی ، سودانک هر طرفده پک چوقدر ، تربیه
ایدن پک نادر در ، اهالی طاغلرده اورمانلرده بال طوپلار لر .
(الفراش) : پروانه — کله بک یا غمور موسمندہ پک چوقدر ،
حتی چکرکه کبی هر طرفه منتشر اولور .
(النامته) : حشراتدن معدود غایت کوچک بر حیواندر ؛
بالاده ذکر اولان طیور و حیواناتدن بشقه سودانده اوقدر چوق
طیور و حیوانات وارددرکه سودانیلرجه اسملری بیله معلوم دکادر .

*

* *

پرنس حضر تلی صیدوشکار ایتک اوزره جبل احمددا پشکاھنده
توقف ایلدیکی یوقاریده بیان ایدیلان واپورمز ، اوچ کون لئکرانداز
اقامت اولدقن صوکره ، جبل مذکور دن حرکتله ۷ صفر ۱۳۲۷
سنه هجریه سنه متصادف ۹ مارت ۱۹۰۹ سنه میلانده خرطوم شهرینه
مواصلت ایلدک ؛ پرنس حضر تلرینک صیدایتدکلری مختلف و متنوع
حیوانات وحشیه ، کلیتلی بر مقداره بالغ اولغله ، باشلرینک تعفدن محافظه سی
ضمننده تخنیطلریله صندوقلره وضعی ایجاب ایتدیکندن بو عملیاتک
اجراسی ایچون اوچ کون اقامت ایتدیکمز خرطوم شهری — که سودانک
مرکز اداره سی وانکلتره دولتنک فریق رتبه سنی حائز بر حکمدارک مقر
حکومتیدر — تقسیمات ملکیه واحوال جغرافیاسیله بالنتیجه صوکره
زمانلرده اوغرا دیفی تحولات اداریه و سیاسیه حقنده بروجه آتی
برطاقم معلوماتک بسط و تمهیدی صدندده بولندق که محضا حکومت
سابقه حمیدیه نک سوء اداره سی نتایج مؤسفه سندن اوله رق خطه وسیعه
مصریه نک انکلز اداره موقته سنه کچمی دولایسیله بوکون اداره
مصریه دن آیری بر صورتده بر حکمدارلق ایله اداره ایدلمکده اولان

طوز و تمر ہندی شروبی و یاخود اوکوز بویونوزینی قاینادوب نشاستہ سنی
خستہ یہ ایجیروب تداوی ایدر لر .

چکرکہ : سودانده تکون ایدر ، یاخود حبشستان و حجازدن
روزکار الوب کثرتله بورالره سوق ایدر، حتی اودرجه کثرتلی اولورکہ
اوچدقلری زمان کونشک ضیاسنه حائل اولور . واورتالغی قاپ قرانلق
ایدر ، بتون مزروعات و اشجاری تلف ایتمسی یوزندن قحط ظهور
ایدر ؛ خط استوادن سواکنه قدر منتشر اولان بو چکرکہ لر سودان
ایچون الک بیوک آفات و بلایاندنر .

سودانک بعض جهتلرنده کثرتله بولنان فاره دخی ایچنه کیردیکی
مزروعاتی تلف ایدر .

(الارضه) : قارنجیه شیه پک مضر برنوع سینکدرکہ یاراسه
قوشی کبی ضیادن نفرت ایدر ، طوپراقده ، یرالتنده مکان طوتار ،
حتی اگر اوزرینه تحته ، دری و یامنسوجاتدن برشی وضع اولنورسه
درحال اکا آصیلیر تفتک تفتک ایدر ، بونک ایچون اهالی متاع
واشیالینی هیچ یره قویامازلر ، دائماً یوکسک یرلره ، تاوانه تعلیق
ایدر لر ، یاخود سرت برطاش اوزرینه قورلر ، زیراطاشه تماس ایده من ؛
بو حشره بربرده پک آزیسه ده دقله ده پک چوقدر .

(السروت) : بال آریسی حچمنده زهرلی بر سینکدرکہ عقرب
آغوسی کبی کسکین ایکنه سیله انسان و حیوانی صوقار هلاک ایدر ؛
حیواناتدن دوه و مرکبی اتلاف ایلر ؛ نیل ابیض و ازرقک یوقاری
طرفلرنده موجوددر ، یاغمور زمانلرنده کثرتله بولنور .

سودانده عادی سینک ایسه پک چوقدر .

(البعوض) سیوری سینک ، اکثریتله نیل ابیض و نیل ازرقک
یوقاری طرفلرنده بولنور ، بونک برنوعی واردرکہ اصل (حمای
ملاریه) وسائر حماخسته لکلرینی نقل ایدر .

جسیم وھائل بریسیلاندرکہ اوزونلخی درت مترددن زیادہ در ، جلدی سرت قابوقلی اولدیغسدن اورمانلرده وجوددندن قیریلوب دوکولمش قابوقلری کوریلور ؛ کهنہ اشمش ، ایچی بوش قلمش بیوک اغاجلر ایچنہ مسکن طوتار ، حیواناتی اکل و بلع ایله تعیش ایدر و پک چوق یاشار ، بتون حیوانات ایچندہ بوییلان قدر یاشایان یالکز فیلدرکہ یوزاللی ایکی یوز سنہ یاشار . قوہ ہاضمہ سی غایت بطیدر . مثلاً : بوکون برقویونی بلع ایدرسہ انجق اوتوز قرق کوندہ ہضم ایدہ بیایر . دریسنک قیمتہ منی صید ایدرلر ؛ خرافادن اولہرق دیرلرکہ : انک دریسندن یاپیلان بر قوشاق ویا نسخہ یی ہرکیم بیلنہ باغلار ویا اونسخہ یی اوزرنده طاشیرسہ سوء نظردن و ہر برقضا و بلادن مصون و محفوظ قالیرمش . صورت صیدی شویلہ در :

ییلانک مسکن ایدندیکی موقع و ماوانک درت طرفنہ قویون آغیل کچی متین بر آغیل یاپارلر . قویوندن دہا بیوک بر حیوانی کتیروب آغیلک ایچنہ قورلر ، ییلان کلیر حیوانی بلع ایدر ، یرندہ قالیر ، اوزمان آغیلک ہر طرفنہ آتش و یروب ایچندہ کی ییلان یانار ؛ اگر آتشدن قورتولوب طیشاری چیقارسہ و کذرکاھندہ انسان ویا بر حیوانہ تصادف ایدرسہ فنا بر حالده اولدیرر ، ہلاک ایدر ؛ بر کرہ انسان ویا حیوانہ صاریلدیمی میکلرینی چاتیر چاتیر قیرار یاخود اغزندن آتش کچی چقان کوپوکیلہ ، توکروکیلہ ہلاک ایلر ؛ ایشته ماصالردہ اغزینی آچدینی وقت انسانی نفسیلہ چکدیکی ویاخود اغزندن آتشلر صاچدینی سویلنیاں معہود (اژدرہا) لر بوییلانلردن اولسہ کرکدر !

سودانده غایت زهرلی عقربلردہ واردر . بو زهرلی عقربلردن بشقہ (ابوشبت) دیدکلری بوجک - کہ عنکبوتہ شہیدر - عقرب کی زهرلیدر ، عقرب صوقش ، یاخود ییلان ایصیرمش آدمک علاجی ییلانک ایصیرمش اولدینی یری درحال آتشلہ داغلامقدر ؛ یاخود

ایسہدہ غاغاسی آندن دھا اوزون ، باجقلری دھا قیصہدر ، بوقوش
 دیشیسنہ غایت حریص وقیصقانجدر ، کندیسندن بشقہ برقوشلہ کسب
 رابطۃ الفت وکوریثوب روی محبت کوسترماسی ایچون دیشیسنندن
 برآن وثانیہ آیرماز ، حتی یاورو چیقارمق ایچون یومورطہیہ
 اوطوردینی رمان یووانسی چامور ایلہ صیوار ، یووانک برطرفندن
 کوچوچک بردلیک براقیر ، دیشیسنی یووادہ حبس ایدر ، بوبی چارہ ،
 یاورو چیقارنجہیہ ویاورولردہ اوچغہ کسب اقتدار ایدنجهیہ قدر ،
 گوشۂ حبسدہ قالیر ، بو اوزون مدتہ امرتعیس ایچون لازم کلن
 ییہجک وایچہجکنی ارککی کتیروب دیشیسنہ ییدیرر ، یاوروچیقبوب
 بیودکدن صوکرہ حبسخانہ یعنی یووادن برقبو آچار ، اشنی بکلر !
 ایشته بوتخف قوش عربلردہ مشہور برضرب مثل تولید ایتشدرد :
 (فلان حکمہ حکم اب تکوعلی امرآتہ) مالی : فلانک کنسدی
 قاریسی اوزرینہ حکمی اب تکو حکمی کیدر .

(صودہ یشایان قوشلرہ دائر)

بالق ونباتات ایلہ تعیش ایدن طیورک اک مشہورلری :
 ... حجل البحر ، ابوسعن ، ابومغازل ، قسطاس ، بحری ، بط ،
 دز ، شفدہ : کوکرچینہ بکزر ، سمبریہ ، دیدکلری لقلق ، الزھو ،
 کورک ، الفرونوق ؛ بونلر صو قوشلرینک اک لطیف وکوزللرندندر .

(ہوام وحشرآتہ دائر)

زواحفدن : السُّلْحَفَاة : قیلوباغہ ، اتی ویومورطہسنی یرلر ،
 قابوغندن دہ قالقان اعمال ایدرلر ؛ الورل ، حرباد ، وزغہ ، زہرلی
 زہرسز انواع مختلفہدہ ییلان ، زہرسزاولان ییلانلردن : (الاصلۃ)

100 EGYPTIAN TYPES AND SCENES. — An Ostrichion Park. — LL.

دوه قوشلری سوروسی

گردان وسائر طیور جمیل المنظر و خوش صدا ... میاننده (اب تکو)
تسمیه ایتدکلری قوش، که ذکره شایاندر، لوناً و حجماً پاپاغانه مشابه

(قوشلره دائر)

سودانده طیور بریه واهلیه نك انواع مختلفه سی پك چوقدر ؛
 طیور اهلیه دن اولان عادى طاووغه (جداد) تعیر ایدرلرکه بالخاصه
 جهات جنوبیه ده پك کثرتلیدر . (دجاج الرومى) دید کلى هند
 طاووغى ، قاز ، اوردك وکوکرجینك انواعى واردر .

طیور بریه نك الك مشهورى دوه قوشیدرکه بحارى و بوادى
 سودانك هر طرفده کثرتله بولنور ، اهم مواد تجاریه دن اولان تویلری
 ایچون صید وشکار ایندکلى بوقوشك اتى دخی یزلر ؛ تویندن
 انتفاع ایچون طاووق کپی بسیلرلر . الك زیاده دوه قوشنى بسیله یئلر
 کردوفانك جانب غربیسنده بولنان (حمر) قبیله سی دیمکله معروف
 عرباندر ؛ دوه قوشنى تفنك و آتله صید ایدرلر ، بوقوش صیاده آرقه
 ویرمز ، دائما یان یان قوشار ، واسع بر صحراده صیاد قوشه تصادف
 ایدنجه قوشى یورونجه یه قدر تعقیب ایدر ، قوش بی تاب وتوان قالدیمی
 اوزمان سواریلری آنک اطرافى احاطه وطار بر موقع وداثره یه حصر
 وتضییق ایدرک اللرنده کی آتله باشنه اوروب یره دوشورلر .

طیور بریه دن آتیده کی قوشلر سودانده بولنور : (النسر) :
 کرکس ، (عقاب) باغرتلاق قوشى ، (صقر) طوغا انواعدن چاقر
 دینیلن قوش ، (حدأة) دولنکچ دینیلن قوش ، (زخم) آق بابا ،
 (فطا) (سمان) بیلدیرجین ، (مجل) ککلک ، قمرى ، هدهد
 (دجاج البرى) (دجاج الوادى) (دورى) (حباره) : دوه قوشنه
 بکزر ، (بیغان) پاپاغان مصره پك چوق جلب اولنور ، (غراب)
 قارغه ، (بوم) ، بايقوش ، (ابومنجل) Sbis قدمات مصر اكا
 عبادت ایدمک درجه ده حرمت واعتبار ایدرلرایدى ؛ بلبل - هزار ،

شکرلی سوت ایچیرلر ؛ قیللرینی کسمزلرونعلله مازلر . امور بیطریده معلوماتلری اولدینی کبی مصر وشام اهلایسی کبی آتک سعد ونخسنه دلالت ایدن علاماته دخی دقت واعتنا ایدرلر .

(حمیر) : چندر ؛ سودانیلرجه ایکی نوعدر : بری (بلدی) یعنی یرلیدرکه آغیر یوک قالدیرمغه قوللانیلرلر ، دیکری : مصردن جلب اولنان ، یاخود یانلرنده طوغمش بولناندرکه بولنری رکوبده استخدام ایدرلر ؛ (بغال) دیدکلری استرده سودانیلرده بولنورسدهده حبشدن جلب اولنور .

غرائبدن اوله رق اون اوچنچی میلادمسیحدن مقدم قدمای مصر نزدنده دوه ، آت معلوم دکل ایدی ، اسملرینی بیله بیلمز ایدیلر ، صوکره دن دوه نك اسمنی ایشتدیلر .

الآن سودانده خط استوانك ۱۳ خط عرض شمالندن تقریباً جهت جنوبنه قدر متمد اولان یرلرده دوه وآت یاشامازلر ، زیراً (السروت) دیدکلری برنوع زهرلی سینك بولنره مسلط اولور هلاک ایدر . فقط اوکوز واینك سودانك هر طرفنده کثرتله بولنور ، دریلری میدان تجارتیه وضعه کلیتله فروخت اولنور ؛ سودان عربلری اوکوزی رکوبده وآغیریوک چکدیرمکده قوللانیلرلر ؛ قوری اوتدن برنوع پالان اعمال ایدوب اوکوزه قولانایله باغلارلر ؛ سودان اوکوزلرینك اکثری کوچك ، ضعیف وبوینوزلری پک اوزوند ، اعمال شاقه‌یه تحمل ایده منزلر .

قویون : قویروق وایاقلری اوزوند ، کچیلری جسماً ضعیفدرلر ، کوپکلری (سلوقی) دیدکلری آوکوپکیدرکه ترکجهده تازی دینیلن کوپکدر ؛ طاوشان سودان صحرالرنده کثرت اوزره اولوب اتی یرلر .

چونکه سائر هینلردن دها سریع‌السير ، دها خفیف‌الحركة وبیلی
یموشاقدرد ؛ هینک رکوبی آتدن وسائر حیواناتدن دها راحتدر ،
خصوصا بوراحتلق مسافه بعیده ایچون موجب فوائددرد ؛ سرکش
وباشی سرت اولان هینک دیزکیندن بشقه بورننه (خزام) تعبیراولنور
قیلدن وکموشدن معمول برحلقه طاقوب اینجه براییه ربط ایدرلر ،
شاید سرکشاکده بولنورسه بوايي چکنجه طورر وسکونت بولور .
سودانده آت اوچ جنسدر اک مقبول ومرغوبی (دوقله)
آتیدرکه قد وقامتی لطیف ، قیللری اوزون ، قوامی موزون باشی
ظریف و-سریع‌السير ایسه‌ده (کفلی) [صاغریسی] نجد و شمار
آتلرینک کفلی کبی کوزل دکلدرد .

اصیللردن (ارقو جزیره) سنده اولان آتلردرکه (دونا) ایله
معروفدر ، بونک حقدده لطیف بر حرافات واردرکه دکز آتلردن
بری مذکور جزیره‌یه چیقوب جزیره ملکک برقصراغنه آتلامش
(دونا) آندن تولدایتشدرد ، بناء علیه دنقله اهاالیسنجه دونا جنسندن
اولان آت بک مقبول ، بک مرغوب وکبارلرینه مخصوصدر .
ایکنجی جنس : (غرابوئته) یعنی عزب آتلری دیدکلری کردوفان
ودار فور آتلریدرکه دنقله آتلری کبی هیئتجه کوزل دکلسه‌ده صوسزلغه ،
تعب و مشقته دهازیاذه متحملدر .

اوچنجی جنس : سودانک اک فنا آتلری (قلابات) طریقیله
حبشدن (مکادیه) یه کلان آتلردر ، فقط (قالا) ولایتندن کلن
آتلر ، که (جنافجان) جنسندندر ، ملوک‌لرینه مخصوص وکندیلرنجه
بک مقبول ومرغوبدر . سودان اهاالیسی ای آتله افتخار ایدرلر و جنس
آته اعتنا ایتکلری قدر هیچ برشیئه اعتنا ایتزلر ؛ آتلری یالکز
رکوبه قوللانیلر ، آرپه ومصر بغداییله بسیلرلر ؛ موسم بهارده ایسه
یونجه ییدیرلر ؛ یمدن صوکره ، سمن وقوت ویرمک ایچون ، حیوانه

رسمك اوزرنده كوريلن پرنس حضرتلرئك ۱۹۱۰سنه سنده دفعه ثانيه سودانه
سياحتنده (فاشودا) ده صيد ايتديكي قپلان

بو حیوانك ايكنجی نوع صیدی پرنس حضرتلرينك ارسلان
 صيدنده طرز تطيقي يوقايدده تعريف ايتديكمز كچی دوزاغيدر :
 كچی ي کتيروب برقازيغه باغلارلر ، بونك اطرافنده ايکی مترو اتساعنده
 درت بش مترو عمقنده برخندق قازارلر وبالاده ذکر اولنديغی اوزره
 خندق اوستی اورترلر ، (کواسر) كچی ي قامغه کليز ، خندق
 ايچنه دوشر قالير ، صيادده کليز مزراقله ، حربه ايله صيدنی
 اولديرر آليز .

ديگر نوع دوزاق : (کواسر) لكچه جيکي يولك كنارنده بيوك
 براغاجي يره کومرلر ، ايپك براوجنی اغاجه باغلارلر ، ديگر اوجنی
 دوزاق نوعندن حلقه حلقه ايدوب اونی دخی حیوانك يولنده بللی
 اولماز درجهده يره کومرلر ، حیوان کليز ، اياغی اوبند وحلقه لره
 طاقيلنجه فراره باشلار ، فرار ايدوب قوشدقچه ايپ ايله باغلی اولان
 اغاجی سوروکلر ، او قوجامان ، آغر اغاجی سوروکله سوروکله
 يورولور وقوتدن دوشر ، اواننده اوجی کليز آنی حربه ايله هلاک ايدر .

(حیوانات اهليه يه دائر)

دوه ، آت ، مرکب ، استر ، اوکوز ، قویون ، كچی ، کوبك ،
 کدی کبی حیوانات مانوسه واهليه سودانك هر مملکتنده ، علی الخصوص
 دوه ، پك چوقدر . تجارت ايچون سودانه کلن تجاره کرایه ويرلر
 واتی يرلر ؛ يوگندن ، دريسدن استفاده وبعض چادرلرینی دوه نك
 يوگندن اعمال ايدرلر ، دوه يي يوك ايچون ، بينمك ايچون قوللانيرلر ،
 يوك طاشيمق خصوصنده اک مشهور ، اک مرغوب (هندوی)
 دوه سيدر زيرا سائر دوه لردن ده ا زیاده آچاغه صوسزلغه متحملدر ،
 فقط رکوب . ايچون اولان هينك اک مشهوری (بشاريه) هينيدر ،

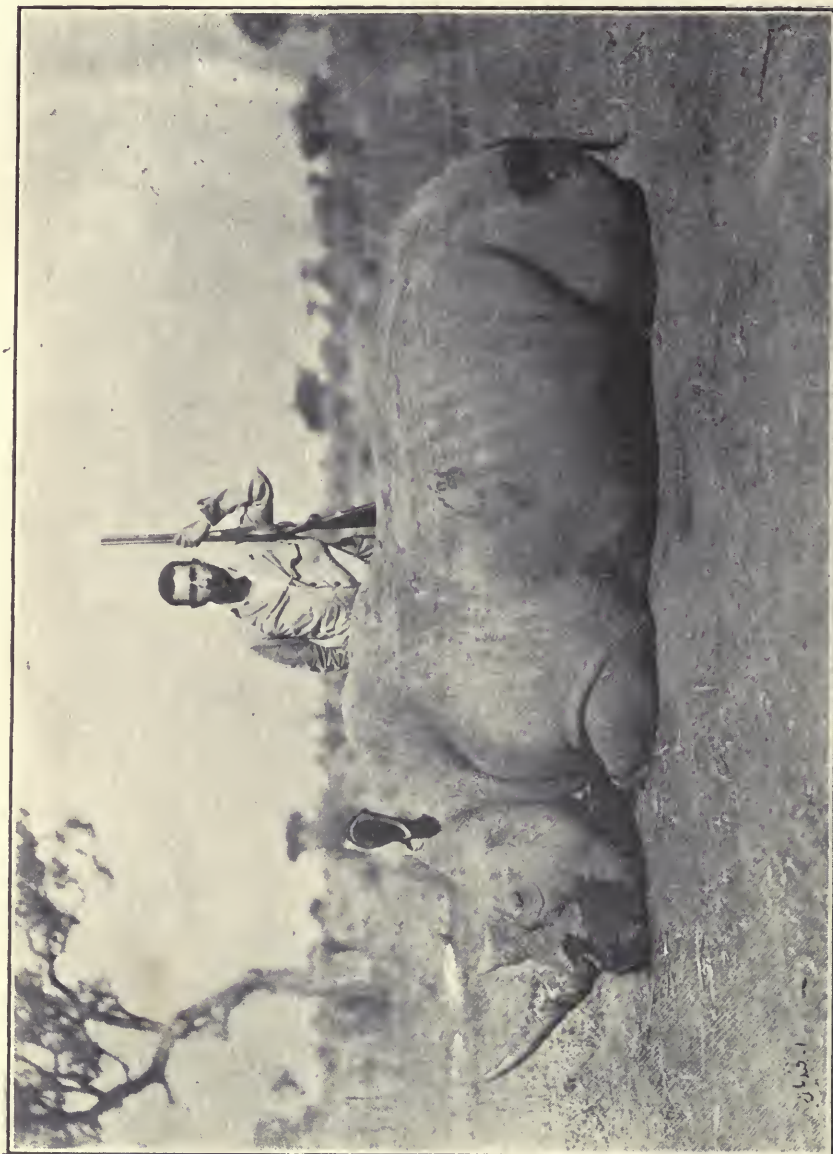

رسمک اوزرنده کوریلین پرنس یوسف کال حضر تارینک ۱۹۱۰ سنه سنده دفعه ثانیه سودانه سیاحتنده بحر زرافه
سواحله کی اورماده صید ابتدکی ایکی ارسلان ایله صاغا اولوق طوقدقلری بریاوردو

حاضر لامش اولدقلری دوزاغہ دوشورلر واندن صوکرہ آوجیلر ہپی
 بردن آغا جلدن آشاغی اینہرک اللرنده کی حربہ لرلہ اوزرینہ هجوم
 ایدوب تلف ایدرلر مش، چونکہ دیری دیری طوتوب کوتورمک ممکن
 دکل ایمش . حیوان دوزاغہ دوشدیک وقت آوجیلر اولدرمک نیتلہ
 اوزرینہ هجوملرنده لسان حال ایلہ اولدرمیکز دیہ پک چوق یالواریر
 وتضرع وضعیتده انسانلر کی یلرلہ قبانیر ایمش فقط بونک یابدینی بتون
 حیلہ دن عبارت اولمغلہ اولدیر مسهلر صوکرہ کندولرینی اولدیرہ جکلرینی
 آوجیلر ییلدکلرندن همان اوراده قفاسنه وورا وورا اولدیرلر ایمش .

فقط بو حیوان ، اوزرینہ هجوم ایدن انسانلرک حربہ سنی
 بر تقریب الہ کچیرر ایسہ آرتق آوجیلرک جملہ منہ مقابلہ ایلہ کیمنی
 تلف و کیمنی مجروحاً فرارہ مجبور ایدوب اللرنندن خلاص
 اولور مش . ایشتہ بو حاللرہ مبنی (جیمبازی) صید ایتک پک مشکلدیر .
 بو حیوانہ یام یاملر (رانبا) ویا (مانجازووما) تعبیر ایدرلر کہ سودان
 طرفلرنده (باحام) اطلاق اولن حیوانک جنسنندیر . اکثر وقت
 اورمان ایلہ نہر کنارنده کزرلر مش .

برده عربلر (کواسر) دیدکلری حیوانی تفنکله ، آت ایلہ
 ودوزاقلہ صید ایدرلر . شویلہ کہ ، حیوانک کچہ جکی یولده بش الی
 مترو عمقنده بر فویو قازارلر ، قویونک قعرینہ قوی ، متین قازیقار
 چاقارلر ، ہر برقازیگک باشنہ دمیردن مصنوع سونکولر کچیرلر ، بوندن
 صوکرہ قویونک اغزینی قوتسز اغاج وچورچوب الہ قسادیلر
 وطور اراق ایلہ ایچہ اورتہرک سطح ارضلہ مسائی ویکسان بر حالہ
 کتیرلر . حیوان کلوب اوزرندن کچر کچمز در حال قویونک ایچنہ
 دوشر ، بی چارہ جان ہوایلہ چارپینیر ، چارپندقہ سونکولر حیوانک
 ہر طرفدن باتہ باتہ ہلاک اولسنی انتاج ایدر .

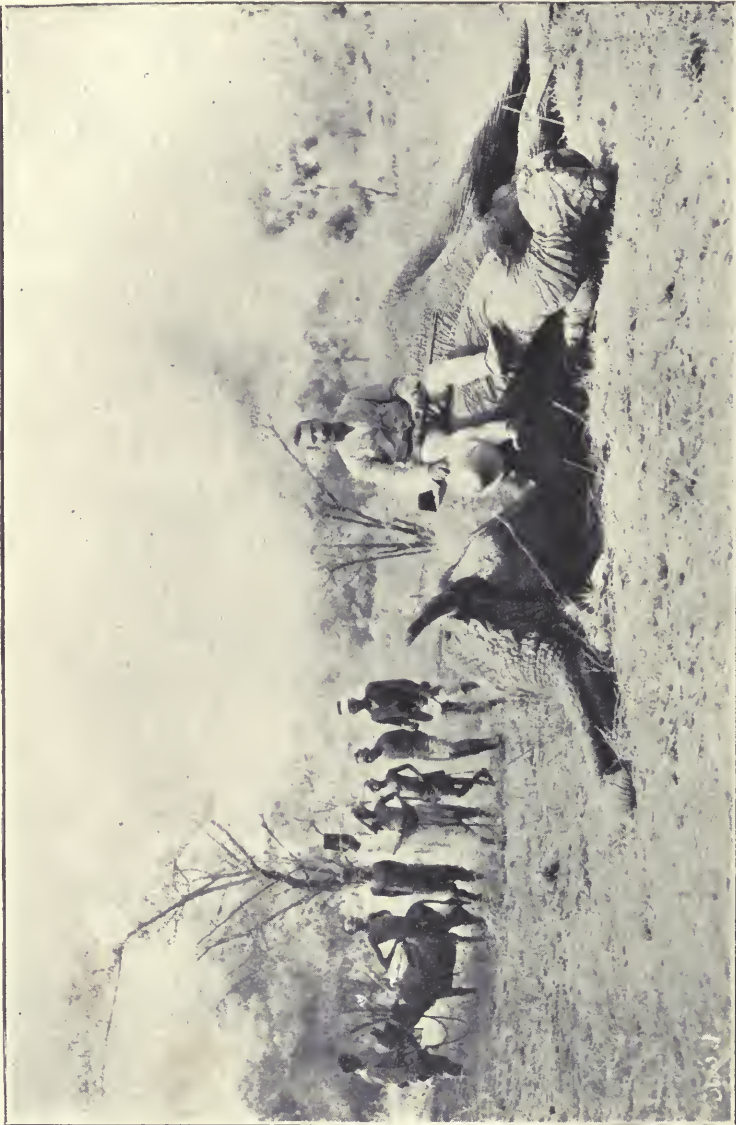
(وحید القرن) : تـك بـونـزلی ، یـا خـود (العـزقـام القرن) دینیلن کر کدن
 رـسـمـك اوززنده كوریلین پرنس حـضـرتلرینك ۱۹۱۰ سـنـه سـنـده دـفـعـه ثـانیـه سـودانـه سیـا حـتـارنـده بـلـجـیـقا
 مـسـتـعـمـر اـتـنـدن (لادو) دـه صـید اـتـنـدیکـی کر کدن

(الذئب) : قورد ، (النمر) : قیلان ، (الفهد) : پارس دینیلن
 جانور . (النمس) : سانبسار ، (القنفذ) : کِرپی (ثعلب) ،
 (عشوم) : تلکی ، (خنزیر البری - حلوف) طوموز .
 (ابو اظلاف) طوموزه مشابه ایسهده طرناغی قویون طرناغی
 کیدر ، طرناغیله یری قازار . کوستبک کبی یر التنده تعیش ایدر .
 (الهر البری - کدیس الخلا) تسمیه ایتدکلی بیانی کیدر .
 (هر الذبادی - کدیس الذباد) یعنی یاغلی کدی که یاغنی المق ایچون
 صید اولنور .

(الثیئل) : بوحیوانک بوینوزندن کوزل باستون اعمال ایدرلر .
 (الغزال) : جیلان ، اجناس مختلفه سی اولوب سوری ایله صحرالرده
 بولنور . اورمانلرده میمونک پک چوق انواع مختلفه سی بولنور که
 بولنر میاننده (نسناس) Orang-outang (اورانگوتان) دینیلن وانسانه
 مشابه اولان میمونلره سودانیلر (بعام) تسمیه ایدرلر .

سیاح مشهور (دو قور شیونیفورث) ک روایاته نظراً افریقای
 وسطایه مخصوص (جیمبازی) تسمیه ایتدکلی حیوان آردایاقلری
 اوزرنده کزر والرنده دائماً بر صوپا اولوب انسانه وسائر حیوانه
 تصادف ایتدیکنده او صوپا ایله تعقیب و هجوم ایدرک یتشمسیله برابر
 تلف ایدرکه ایشته بیان آدمی اطلاق اولنان بودر .

بوحیوان (دیامونو) نهری کنارنده بولنور . بوحیوان انسانی
 بر کره یقالارایسه الندن خلاص اولمق ممکن دکدر . حتی آوجیلردن
 اونده سکزی تلف اولدیغی جهته بونک صیدینه کیتمک یکر می اوتوز
 کشیدن اشاغی اوله ماز . بونک ایچون اهالیدن وغایت ماهر آوجیلردن
 اوتوز قرق کشی بریره داپلانونب اورمان ایچنه کیره رک هربری
 براغاج اوزرینه چیقوب حیوانات مذکوریه ی اورکیدرک نهایت اولجه

رسمک اوزندہ کوہیلن پرنس حضر تلیرنک ۱۹۱۰ سنہ سندہ دفعہ ثانیہ سودانہ سیاحتارندہ (کنڈوکرو)
جوارندہ صید ایشدیک فیلر

(مرفعین) ناملریلہ دخی معروف وپک چوقدر، حتی ممالک معمورہ
داخل اولوب مواشی وچوجقترہ مسلط اولور .

(حیواناتہ دائر)

سودانہ حیوانات بریہ و اہلیہ پک چوقدر، فقط صحرا و اورمانلرک کثرتدن دولایی سودانک حیوانات بریہ سی اہلیہ سندن دہا زیادہ در . (الدابی - دودالحلا) تسمیہ ایتدکلی ارسلاک صیدوشکاریہ کیدوب بیوکنی، کوچکنی صیدایدرلر، سوکلرخی ہڈیہ طریقہ ملککریہ تقدیم ایدرلر، ملکردہ، نظر اہالیدہ ہیئت وشوکتلی زیادہ اولق آرزوسیلہ مقرحکومتلی اولان خانہلری قپوسی اوکنہ باغلارلر، کوچکلرخی ایسہ صیادلرکندی خانہلرنده تربیہ ایدرلر.

(الفیل) بومعروف حیوانی، دیشلریلہ دریسنک قیمت معلومہ سنہ مبنی، صید ایدرلر؛ دیشندن قوللریہ اللریہ طاقہ جق حلقہلر، سورمہ دانلقلر، یلپازہ ویلپازہ صاپلری، باستون و دہا پک چوق شی اعمال ایدرلر، دریسندن دخی قالقان یاپارلر؛

روایتہ کورہ ۱۵۰، یاخود ایکی یوز سنہ صوکرہ سودانہ فیل نسلی منطق اولہ جقدر .

(الزرافہ) : بونی اوزون، کذا اوک آیاقلری آرد آیاقلرندن اوزون برنوع یوکسک حیواندرکہ اعضای جسمی دودہ مشابہ اولدیغندن فارسیدہ (اشترگاو) وترجہدہ زرافہدن محرف اولہرق بین العوام (زورناپا) دینیلیر. دریسندن (نعل) : برنوع ایاق قابی، قویروغندن سینککک وغایت لذید اولان اتندن پاصدیرمہ یاپارلر .

(جاموس البری - بقر الوحش) : یبانی مانده . جلدندن قلقسان یاپارلر (حمار الوحش - حمارالحلا - حمارالوادی) : یبان مرکیدر : اکثر صحرای شرقیدہ بولنور .

(الضبع) صرتلان . سودانیلر تزدندہ (مرعقب) یاخود

(القرع) : - قباق - صومشروبات ایچون قباقدن کاسه وسائر
قاب قاجاق یاپارلر ؛ آصمه قباغی ، بطلجان ، دوماتس ، ملوخیه ،
پانجار ، سمیزاوتی ، لاخته ، شلغم ، هاوج ، کزبره ، مایده نوس ،
شمره ، طورپ ، صارمباق ، صوغان کبی سبزوات میاننده فقط
صوغان سودانلیرجه غیرمعر وفدر. حلبه دینیلن سبزه نك تخمی اون
ایدوب بغدادی اوننه ، سوت ویاغه قارشیدروب اکلنی مقوی عدایدرلر
ودفع اسهال ایچون دخی سوت ایله قارشیدروب ایچرلر ؛ پاتاس
سودان جنوبیده کندی کندینه چیقار ؛ (شطه) قیرمزی بوبرک بر
نوعیدرکه غایت سرت اولور .

(فواکبه دائر)

سودانک قارپوزلری حتماً پک بیوک اولور ؛ فقط یافه قارپوزی
کبی طاتلی دکلدر ؛ کرد وفانک بعض طرفلرنده ایام صیفده صولر آزادینی
زمان صویرینه قارپوزایله دفع حرارت ایدرلرکه بو ، قارپوزک مبذولیتنه
دلالت ایدر. (الجرم) تعیرایتدکلری برنوع قارپوزی صوده خاشالارلر ،
یاخودقوریدوب اکل ایدرلر ، چکر دکنی دخی [ترکیانک قباق چکر دکی
کبی] طوزلایوب قاووریرلر. قاون ، خیار ، (القنا) (العجور) :
عجور قاوونک برنوعیدر ؛ شکر قامیشدن بعض جهتلرده بال چیقاریرلر
(الغنکولیب) شکر قامشنک برنوعیدرکه اصل شکر قامشی قدرطاتلی
دکلدر ؛ (ناکا) و (قصارف) بلده لرنده کثرتله بولنان بو قامشدن
دخی بال چیقاریرلر. نیل ایضک فروغنده موز پک چوقدر ، خصوصاً
خط استواده و بحر غزالده موز میوه سی بدرجه کسب جسامت ایدرکه
هر بردانه سی قول قالیناغنده اولور ، موزدن مشروبات روحیه چیقاریرلر ؛
سودان بلده لرینک باغچه لرنده پورتقال ، لیمون ، نار ، اوزوم ، انجیر ،
قیماق وسائر انواع فواکه بولنور .

بورالرده زرعه دلاتندن عبارتدر. مؤخرآ اشمونی وعیفنی نام پامو قلك
دخی زرعه باشلامشدر؛ بونلك چكر دكلىنى (غوايه) تعبير ايتدكلى
آلتله چيقاروب تفريق ايدرلكه بوآلت حلاجىر دولابنه بكزر؛
پامو قدن معمول شاشه مشابه نسج ايتدكلى ايكي نوع قوماشك برينه
(دمور) تعبير ايدرلكه عوامه، وديكرينه (قنجه) تسميه ايدرلكه
خواصه مخصوصدر.

(الدخان) : — توتون — تنباك تسميه ايدرلكه؛ يپراقلى قالين
وفنادر؛ مؤخرآ سوريه تنباكيه معروف برنوع توتون بورالده
كلوب زرع ايتكمدهدرلكه، آلآن بورانك توتونى مصرك توتونندن
دها ايدر؛ سودان اهالىسى على العموم بوتوتونى (كدوس) تسميه
ايتدكلى برنوع چيقو ايله ايجرلر. فقط اكثر اهالى (سقه) تعبير
ايتدكلى توتونه برمقدار نظرون قارپشديروب آغزده چيكنر توكورر؛
ياخود توتونك يپراقلىنى ايجه سحق ايله مقدار معلوم نظرون؛ ياخود
(جردقه) ديدكلى برنوع طوپراغى اكا علاوه ايدوب انفيه بمقامنده
قوللانيرلر.

سودانده انواع حبوبات اكيلير؛ از جمله عادى بقله دن بشقه (كرد
وفان) بقله سى ديدكلى سودان فستقيدركه بادم وشام فستقى يرنده
طاتليلره ادخال ايدرلكه؛ ياغنى چيقاروب يرلر ووجودلرينه سورلر؛
و (بككيك) ديدكلى نخود ايله مرجك، لوبيا، بزيه وترمس ديدكلى
آجى بقله سودانك حبوبات متنوعه سى مياننده تعداد اولنه بيلير.

(خضر وات - سبز وات)

(ويكه) تسميه ايتدكلى باميه، (دنقله) ده (كشرفيق) تعبير
ايتدكلى لوبيا، اكثر مأكولاتلى بوايكى نوع سبزه دن عبارتدر.

(عیش الریف) ، که مصر لیلر (خزرة الشامی) دیرلر ، آزا کرلر ، وسواقی ایله زرع ایدرلر ، (عیش الطیف) ذرنک اک ای نوعندن اولوب فریکنه (الشمشم) تعبیر ایدرلر که فیثاچه اوجوز دکلسهده یالکز (قضارف) ده اوجوز لاشه رق اها لیسى آنی در انبار ایدرلر وهدیه اوله رق سودان امراسنه کوندرلر .

(الدخن) — داری چاوداری — دانه‌سی مصر بغداینک دانه . سندن دها کوچکدر ؛ قومسال اراضیده زرع اولنور ؛ اکثریتله کردوفان ودار فور ولایتلرنده یاغمور صویله اکیلیر ؛ اهالی بونک زراعتنه پک زیاده اعتنا ایدرلر ؛ (ماریشه) تعبیر ایتدکلری (بوزه) ایچکیسنی ؛ که مسکراتدن معدوددر . مصر بغدایله داریدن اخراج ایدرلر ؛ مشهور و معتبر ایچکیلری بوزه در . برده مذکور دخنن (ابریه) تسمیه ایتدکلری برنوع اینجه اکمک یاپارلر که صوایله ایصلادوب شکر ایله مزج ایدره ک بوندن شراب چیقاریرلر .

(التلبون) — دانه‌سی (دخن) دانه سندن دها اوافاقدر ؛ خط استوا و بحر غزالده زرع ایدرلر .
(القمح) — بغدای — پک آز زرع ایدرلر ؛ زیرا اکلنه اوقلازمیل ورغبتلری یوقدر .

(الشعیر) — آرپه — بوکا دخی بغدای کپی رغبتلری اولمیدغندن پک آزا کرلر ؛ زیرا آتلیینه داری ؛ یاخود دره ییدیرلر ؛ انجق دقله اها لیسى آتلیینه آرپه ییدیرلر .

(السمسم) — کثرتله زرع ایدرلر ؛ جزیره ، قضارف و کردوفان بلده لرنده یاغمور صویله اکیلیر ؛ بوندن (سیرج) تسمیه ایتدکلری بریاغ چیقاروب وجودلینه سورلر و طعامه دخی قولالایرلر .

(القطن الممتاز) — بوباموغک ممتاز ایله وجه تسمیه‌سی وقتيله ممتاز پاشا سودانه والی اولدینی هنکامده بونک تخمینی مصر دن جلبله

(الحمريت) بویا اوتی، رایجہ سی لطیفدر، قابوغنی خرما ایله
قاینادوب طبابتده استعمال ایدرلر.

(الحلفا) - سودانک المشهور نباتاتندن اولان بونباتی دوه
وسائر حیوانات یر و قورودقدن صوکره متین وقوی ایپ اعمال ایدرلر
و (تجیله)، دفره، سعده، حمزه - که حیوانات ایچون الای
اوتلردر - فقط تجیله [چایر] بونلرک هپسندن ایدر.

(قَصَبُ الْبُرْدِي) [پایروس] اسمیله معروف اولوب وقتيله نهر
نیلك هر طرفنده کثرتله بولنورایدی، قدمای مصر آندن کاغدا اعمال
ایدرلردی، الآن منقطع اولوب انجق نیل ایضک، (فاشودا) دن
جهت جنوبنه طوغری، یوقاری طرفلرنده قالمشدر.

(العنّيج) - قامشه بکزر، خط استوا وبجر غزال طرفلرنده
کثرتله بولنور، منطار کبی غایت خفیف اولدیغی مناسبتله ساقندن
(طرور) یعنی کلک یاپارلر، اوزرینه حبوبات یوک وسائر اشیا وضعيله
نیل آقینتیسنه براقيله رق باش اشاغی ایستدیکی یره کیده بیلیر؛ نیلده
بوکلک سفائندن ده سلا متلیدر.

(مزروعاتہ دائر)

اهالی سودانک اک اهمیتلی مزروعاتی (الذره) مصر بغدادی اولوب
اکثر زراعتلری نیل اوزرنده بولنان ممالک ایله سودان شرقیده در؛
سودانیلرجه بونک مختلف نوعلری واردر: اک مشهوری (الفتّریّه)
- که ذره دن برنوعدر - جزیره ده یا غمور صویله زرع اولنور؛
(ام القَرَط)، (الصفراء) نیل ایضده زرع اولنورلر؛ (عیش الجزائر)
یعنی جزائر الکمی تسمیه ایتدکاری (المقد) جزیره ده زرع اولنق سبيله
(عیش الجزائر) دینلمشدر؛ المقد ذره لک اعلاسی اولوب اغنیا به مخصوصدر.

(نباتاتہ دائر)

(سنامکی) - بحرازرق و صحرائی شرقی طرفلرندہ پک چوقدر ؛
 بونک یاپراقلرینی قوروتدقندن صوکرہ دوکرلر ، یالکز (کفلمہ) ،
 یاخود تمرہندیله مزج ایدوب مسهل مقامندہ استعمال ایدرلر .
 (الخروع) - بونباتدن بریاغ چیقاریرلرکہ باشلرینہ ، وجودلرینہ
 سوررلر .

(الحسکیت) نباتات بریہدن اولوب کردوفاندہ پک چوقدر ؛
 تخمی درہ 'وقی تخمی کیدر' ؛ (کوریب) تسمیہ ایدرلر ، اجیقدقلری
 زمان یالکز آتی ، یاخود داری ایله قاریشق اولہرق یرلر .

(الہیکیت) - زهرلی براوتدر ، جہت جنوبیدہ پک چوقدر .
 (حنظل) - ابوچهل قارپوزی - قرغہ دولکی دیدکلری نبات ، کہ
 سطح ارضہ یاییلیر براونک ثمریدر ، بطیخ ہندی کبی یاپراغی ، چیچکی
 صاری و تکفور طائی قارپوزندن دھا کوچک ، فقط غایت آجیدر ،
 چیقاردقلری یاغی قطران مقامندہ استعمال ایدرلر .

(الحناء) - قنا - پک چوقدر ، تجار طرفندن فروخت اولنور .
 (السَّلْع) - ساقی مربع ودرت کوشہ لیدر ؛ صارماشیق کبی اغاجلرہ
 صاریلیر زهرلی براوتدر ؛ براغاجہ صاریلدیمی چوق سورمز اغاج
 قوررکیدر ، بونک ایچون صاحبک شامتندن کنایہ اولہرق ضرب
 مئدر : (فلان عرق سلعلع) !

(المرخ) - بونبات - کہ یاپراقسز و دیکنسزدر - دالری یشیل
 واینجہ وبان اغاجنک دالترینہ مشاہددر . قومسال صحراالردہ چقان
 بونباتی دوهلر یر ؛ بونباتدن حاصل اولان الیافک متانت واینجہ لکنہ
 باقیلیرسہ منسوجاتہ یارایہ جغتہ حکم اولنور .

ایکی قدم طولنده وایکی بوس عرضنده اولوب اوجلری مدور اوله‌رق اوزاقدن اودرجه‌ده کوزل کورینور که تعریفی قابل اوله‌ماز اغاجنک قبوغی سیاهدر سورکنلرینک اوزرنده کی یاپراقلری کندی رنکنده ایسه‌ده کاله ایردکن صوکره قویولشیله تحویل ایدر. مذکور یاپراقلرک کافه‌سی مشینه بکزه‌یوب بوریشق کی کورینور ایسه‌ده سطحی اودرجه دوزدر که اوزاقدن عادتاً جلالی کی کورینور آچدینی چیچک دائماً داللری اوجنده اون بش یکریمسی بریده صالحم کی دوریر، رنکی چای اغاجی چیچکنه مشابه اولوب فقط رایحه‌سی کل کی لطیفدر. مذکور اغاج، التنده آرام ایدن انسانی عادتاً کندندن کچیرمه راده‌سنده بهوش ایدر. بواغاجک عادی فندق جرمنده بر میوه‌سی اولوب بوندن یرلیر یاغ چیقارلر بویاغ زیتون وخرمانک یاغنه راجحدر.

سودانده چیچک انواعنک حد وپایانی اولیوب ازجمله (لغاینغا) تعبیر اولنان بر چیچک فدانی یردن یوقاری یه‌قدر دالسر بوداقسز اوله‌رق تپه‌سنده بر قاچ یاراق و بونک اره‌سنده دخی غایت کوزل بیاض بر چیچک آچار که بونک کوزل‌کنی نه‌قدر تعریف ایتسه مینه‌تمامیله کلاته‌ماز ایسه‌ده عادی توتون فدائنک یکریمی درجه‌دها بیومسنی تحیل ایدیکنر و یاپراقلرینک هربری بر بیاض چیچک اولوب یکریمی اوتوز قدم ارتفاعنده براغاجک تپه‌سنده تهر ایدن بوچیچکلرک‌ده یکریمی اوتوزنی بریده فرض ایدیکنر، ایشته اوزمان بونک نه‌قدر لطیف‌المنظر بر چیچک اولدیغنی لوحه خیال‌کزده ترسیم ایده بیلیرسکنر. بوچیچک نیام نیام ولایتلرنده کثرت اوزره‌در.

(الروم) - بحر غزال وخط استواده کثرت اوزره بولنور بیوک براغاجدر. مصر بغدادینک قوچانی کی بریمیش ویرر که ایچی بیاض ایپک کی یموشاق اولور. آندن مندر وشیله یاپارلر.

(شجرة اللولو) — بحر غزال اشجارندن اولوب جوز اغاجنه بکزر کستانه حجمنده اولان یمشینک چکرده کنی دوکوب قاینادیرلر ، آندن چیقان لطیف بریاغی ساده یاغ مقامنده قوللانیرلر .

(شجرة الحمرة) — بوده بحر غزال اشجارندن اولوب جیز اغاجنه بکزر ، دالترینی بالطه ایله یاردهله یورک آندن شیره کبی چیقان برصوبی فرداسی کونه قدر براقوب اعلا برشراب اولور ایچرلر .

(شجرالسم) — آق بلوط اغاجی کیدر ، زهری پک کسکیندر .

(الطرفاء) — ایلغین اغاجی — نیل ازرق سواحلنده پک

چوقدر و اغاجی پک اییدر؛ بواغاجدن قوارب ، چندر اکرى اعمال و کومورینی باروت موادینه ادخال ایدرلر؛ میودسنی صباغنده (بویاجلیق) استعمال ایدرلر .

(الصفصاف) — صالحم سکود اغاجی — نیلک کنارلرنده چیقار ،

نیلک موسم فیضاننده صوباصقله صویک آلتنده قالیر ؛ کوموری باروت موادینه ادخال و اغاجندن مردیوهن اعمال اولنور ، یپراغندن بویا چیقار ، خرما اغاجنک یپراقلیغی بونکله بویایوب حصیر یپارلر .

سودانک الک بیوک اغاجلری اکثری منطقه جنوبیه ده یعنی (منطقه

الامطار) دیدکلی طرفلرده بولنور ، احوالیده غایت جسم اورمانلر ،

غایت واسع کوللر و انواع حیوانات بولنور ، طیور ایسه الوان و اشکال مختلفه سیله مالا مالدر .

باشلیجه اغاجلردن : شهاب ، صلج ، سنط ، سلم ، کتر ، تبدی ،

ابنوس ، سدر ، عریدب ، اندراب ، مدس ، کاکموت ، طرفاء ،

وسسائر که ذکرى سبق ایتشدر ، بولنردن بشقه سودانده ده پک چوق اشجار واردر .

(زوا) بو اغاج اووا و نهر کنارلرنده نشو و نما بونیوب یوکسک

و رطوبتدن خالی اولان محللرده حاصل اولور . بواغاجک یپراقلی

قپو ، پنجره اعمال ودالترینی مزراق صابنه استعمال ایدرلر .
(الحیل) — اغاجندن ، اوزرنده یاتمق ایچون ، برنوع قاریوله
کرسی ، تره‌بزه اعمالیله بنالره دخی قولانیرلر . عود اغاجی کبی
رایحه‌سی لطیف وکوزل اولدیفندن قادینلر بخور مقامنده استعمال
ایدرلر .

(البشم) — ساقی صیقلی ، لونی بیاضه قریب صاریمتراق
وقالین اولور ؛ داللرندن بیچاق قبضه‌سیله اوق وپاستون اعمال ایدرلر .
(العُشر) — قابوقلرینی باروت موادینه ادخال واغاجی ، قوی
وخفیف اولمق مناسبتیله ، همار اکری اعمال ایدرلر ؛ داللرندن حاصل
اولان الیافندن دخی آغ یاپارلر که بو آغله بالق صید ایدرلر ؛ یمیشینک
قابوغندن حصوله کلن حریر کبی یموشاق الیافندن ایسه مندر ، یاصدق
وشیلته کبی شیلری طولدیرلر .

(الاراک) — یاش وقوری داللرندن مسواک یاپارلر ، سودانلیلر
(الشاو) تعیر ایتدکلری یمیشنی دخی اکل ایدرلر ؛ تازه ایکن
حبشندن ورود ایدر ، بناءً علیه (شاولحبش) تسمیه ایدرلر ؛
(دودة الوحیده) خسته‌لغنه علاجدر دیه استعمال ایدرلر .

(اللعوت) — لیمون اغاجنه بکزر ، دیکنی پک کسکیندر ؛
داللرندن مسواک ، الیافندن ایپ یاپارلر .

(الضباغ) — اکثری کردوفان ولایتده ونیل ازرق سواحلنده
بولور ؛ ساقی مستقیم شکر قالی کبی مخروطی الشكل اولوب خانه
سقفنده استعمال ایدرلر ؛ بو اغاجک بخوری — که شاف اسمیله
معروفدر — قادینلرجه پک مقبول ، پک مرغوبدر .

(الکلیت) — سنط اغاجی کبی بیسوک اولور ، قادینلر بونی‌ده
بخور مقامنده استعمال ایدرلر .

(السیال) - بواجاج دخی بالادہ ذکر ی کچن : کتر ، سلم و سبط اغاجلری کبی صمغ اغاجلرندن معدود ایسہدہ بونک صمغی فنا اولدینی جہتلہ میدان تجارتہ وضع ایدہ مزلر ، انجق ، الداتق مقصدیلہ ، دیگر ای صمغلرہ قاریشدیروب تجارہ فروخت ایدرلر .

(الحرّاز) - سنط اغاجنہ شیدہدر . یمیشی خرنوب یمیشی کبی ایسہدہ طعمی ای دکلدر ، بناء علیہ علف مقامندہ حیواناتہ ییدیرلر . اغاجندن کوچک کمی ، کاسہ کبی شیر اعمال ایدرلر .

(العرّد) - چیچکی کوزل ، رایحہ سی لطیفدر . قابوغنی دباغتہ استعمال ایدرلر .

(المُدس) - اغاجی پک بیوک اولور واسع اورمانلر تشکیل ایدر . قابوغنی دباغتہ برنجیدر . بونک قابوغیلہ دباغت ایدیلن جلدلر پک نفیس واعلا اولور .

(الابنوس) - سودانک الکای اشجارندن معدود اولان بو اغاج نیل ازرق ایلہ (ابی جبل) کورفزنده کثرتلہ بولنور اغاجندن کوزل باستونلر ، کرسی ، کاسہ ، تسبیح ، صندوق ، صندالیہ ، یازی تحتہ سی وسائر اشیا اعمالیلہ فروخت ایدرلر ؛ باصور خستہ لغی ایچون آندن قطران چیقاریرلر ، اعتقادلرنجہ علت مذکورہ نک تداو یسنہ بوندن دھا ای علاج اولہ ماز .

(الکاکوت) - سرو [لسان عوام ترکیده : سلوی] اغاجی کبی طوغری ، یوکسک و قالین اولور ؛ اک بیوک و معتبر خانہ لک سقندہ استعمال ایدرلر ؛ غایت سرت ، قوی براغاجدر . ظرف ، قاب قجاج اعمال ایدرلر ؛ ایچی بوش اولدینی حالہ صویوزندہ یوزر .

(الاندراب) - سنط اغاجنہ بکزر حجماً پک جسم غایت متین و قوی براغاجدر . یپراقلرینی علف مقامندہ دوه لرہ ییدیرلر . اغاجندن

کونشدہ بر مقدار قور و تدقن صوکرہ کندیلرینہ طوپ پاپہرق اوینارلر؛
بومادہ نکدہ لاستیک مقامندہ استعمالی ممکن اولدینی بالتجربہ
اکلاشلمشدر .

(الہشاب) : صمغ اغاجیدر ، کردوفان وادیلرندہ پک چوقندر .
بو وادیلردہ چیقان صمغ سائر لرلرک صمغندن دھا ایدر؛ اغاجی اوزون
اولور . بیاض قارنجہلردن بشقہ دیکر قارنجہلر بو اغاجی ییوب دلہ مزلر .
بو اغاجک البافندن متین و محکم ایپ یاپارلر .

(اللبن) - کونلک در - نیل ازرقک جهت علیاسندہ نشوونما
بولور واندن صمغ حاصل اولور ؛ بو اویلہ بر صمغدرکہ آغیز ساقیزندہ
قوللاندرلی (غجیر) ہ مشاہدہ . رایجہ سنک کوزلاکنہ مبنی توتسو
دخی یاپارلر .

(السنط) - اغاجی پک سرت ، قوی و آغر اولدیغندن آندن
جسیم سفائن و ساقیہ آلاتی اعمال ایدرلرکہ کمیلر ایچون متین برنجی
اغاجدر زیر اچوق دایانیر وچاق چورومر . (قرظ) تسمیہ ایتدکلی
تخمینی دباغندہ استعمال ایدرلر . اسہالک دومی ایچون دوکوب یوغورتلہ
منج ایدہرک ییرلر حمایہ دوچار اولانلرک تخفیف حرارتی ایچون خیر
مایہ سنہ قاریشدیروب وجودینہ سوررلر .

اصل اغاجدن چیقان کوک کہ ، (طرطوس) تسمیہ ایدرلر ،
بو کوکی دخی قوریدوب دوکدکن صوکرہ دفع اسہال ایچون قوللانیرلر؛
ردہ بوندن (رکاو) تعبیر ایتدکاری بر مادہ بی جلدک پارلاقنی
وچاتلامہ مسی ایچون استعمال ایدرلر .

(السلیم) - قابوغنی دباغندہ استعمال ودالرنندن دہ باستون اعمال
ایدرلر :

۱ الکتر) - بو اغاجک قابوغندن چیقان اعلا لیفندن ایپ یاپارلر .

حالد طوغرولسی امر محالدر ؛ حتی قابل اصلاح اولیان کیمسه حقنده سودانلیلر ؛ ضرب مثل اوله رق : (فلان عوج الطرب) دیرلر .
 (الاهلیج — الهجلیج) — یعنی هلیله ؛ هندستان اریکی — میوه سنه (اللالوب) دیرلر ؛ خرمادانه سنه بکزر ؛ جوز کی قابوخی واردر ؛ طعمی خیار شمیر طعمنه شیهدر . سودانلیلر ؛ نازه ایکن یمیش کی یرلر ؛ بعضاً قوروتدقن صوکره دوکوب چای کی پیشیرلر واسهال ایچون ایچرلر . سودانک جهت جنوبیسنده ؛ هنیرده کثرتله بولنور . بواغاجک حتماً اک بیوکلری کردوفان ملککنده بولنور . حتی اوراده اغاج واردر که قالینلی سکان قدمه بالغ اولور ؛ کولکسی التنده یوز یوز الی کشی اوطوره بیلیر ؛ اغاجی پک سرت اولدیغندن بیاض قرینجه لر انی دله مزلر .

(الحمیض) — یمیشی شفتالی به شیهه جسم بر اغاجدر . میوه سنک ایچی بادم ایچنه بکزر . اغاجندن حیوانات ایچون اکر ؛ طعام ایچون طبق ؛ اوزرنده یازی یازمق ایچون لوحه وتخته یاپارلر .

(الحمیز) : — فرعون اینخیری اغاجی — بواغاج جوز وکستانه اغاجی کی بیوکدر ، میوه سی طاتلیدر ؛ اینخیره بکزر . اغاجندن کسه ؛ طبق وسائر شیر اعمال ایدرلر سهده چوق دایانماز .

(شجرة اللاستیک) : — لاستیک اغاجی — خط استواده وبحر غزال وکردوفانک جهت جنوبیسنده پک چوقدر . جیز اغاجی کی پک بیوک اولور . اکلی غیر قابل کوچک دانه لری واردر . بیوک دالترینی بالطه ابله پاره لرلر وبالطه لانان یردن تدریجاً اقرار ، صمغ کی یاپیشیر بر صوچقار ؛ برکون حالیه براقیلیر سه اوصو قورومسیله لاستیک اوله رق فروخت ایدرلر .

اورمانلرده دیکر برنوع اغاجک ایچندن طوطقال کی برماده نک آقمسیده لاستیک اغاجنه آندیرر ، سودان چوققلری بونی طوپلایوب

براغاجدرکہ بونک قالیننگنک قطری تقریباً بش مترودن سکنز مترویه بالغ اولور؛ میوه سی هند جوزی کبی بیاض اولوب (القنقلیس) تسمیه ایدرلر، صوویا خود سوت ایله شربی پک لذیددر؛ ملایمت ویرر، ایام خاردهده حماو امراض التہابیہ یه نافع عداولنه رق علاج مقامنده استعمال ایدرلر. بواغاج (کردوفان) و بحر احمر طرفلرنده پک چوقدر؛ کردوفان اہالیسی؛ بو اغاجک، قوریدقدن صوکرہ، ایچنی اویوب صہرنج برندہ یا غمور موسمی صوایله دولدیرلر، موسم صیفده ایچرلر، قوبوغندن حاصل اولان لیقندن متین و صاغلام ایپ یاپارلر. کرک بو اغاج و کرک (عردیب) اغاجک حدودلری خط استوانک ۱۵° عرض شمایسنہ قدردر.

(الجوغان) — یشی نبق کیدر، رنکی صاری، طعمی قوری اوزومہ قریب ولذیددر. اغاجی قیرمزی و حیزران کبی قوی و یوموشاقدر. اسلحہ ناریہ نک قونداغنه، ارسلان قفسی قاریوله و کمی کبی اشیاده استعمال ایدرلر؛ میوه سی هند جوزی کیدر و تبدلی کبی بوکاده (القنقلیس) تسمیه ایدرلر. وغدا مقامنده ییرلر؛ صوویا خود سوت ایله قاریشدیروب سوبہ کبی ایچرلر؛ صوسزلنی؛ حرارتی دافع و صیتمه و امراض التہابیہ نافعدر. کردوفان و بحر ازرق طرفلرنده پک چوقدر کردوفانده بو اغاجک ایچنی اویارلر؛ یا غمور موسمنده ایچنہ صودولدیروب یازین ایچرلر.

(القضیم) چیچکی بیاض و کوزل؛ میوه سی ینیر؛ بعضاً قورودوب دوکرلر و مشروباته قاتہ رق قان خستہ لغنه نافعدر دیہ ایچرلر.

(الطنب) — شکلا (بلان) ہ بکزر؛ فقط اغاجی پک بیوک و حتماً یکرمی مترودن زیادہدر؛ میوه سی اوزوم دانہ سی حجمندہ رنکی قیرمزی اولوب (حبق) تسمیه ایدرلر؛ دالری طوغری؛ یا خود اکری اولور. طوغری اولانلردن (غلابین) اعمال ایدوب تجارتلہ ساتارلر؛ اکری دالر ایسہ قابل اصلاح دکدر، زیرا یاش اولدینی

أولرك سقفی خرما اغاجندن وجوده کتیر دکبری کبی دالرنندن
دخی قاریوله ، اسکمله وقفس کبی شیلر اعمال ایدرلر ؛ یاپراقلرندن
حصیر وزمیل ، الیافندن ایپ یاپارلر .

(الدوم) - بواغاج اقلیم سودانه مخصوصدر . دردنجی شلاله نك
جهت شمالیسنده کثرته خرما اغاجی بولندیغی کبی مذکور شلاله نك
حدود جنوبیسندن یوقاریلره طوغری مذکور دوم اغاجی اورمانلر
تشکیل ایتکدهدر ؛ بواغاج خرما اغاجنه شیهدر ، یمیشی ارموده
بکزر ، اهالی بونی قورودوب دوکرلر و (العکا) نامیله غدامقامنده
استعمال ایدرلر ؛ (دوم) ک یمیشی قاینادوب بالده چیقاریرلر .
اغاجی خانه طوانلرینه استعمال و یاپراقلرندن حصیر وسائر اشیا اعمال
ایدرلر .

(الدایب) - دوم اغاجنه مشابه ایسهده بونك ساقی ده اوزون ،
دها یوکسکدر ، حتی یوزقدمدن زیاده کسب ارتفاع ایدر . بواغاج
غایت سرت اولدیغندن قورودقدن صوکره صاولوغنه قوللانیرلر .
یمیشی هند جوزی کیدر ، رایحه سی کوزلدر .

(العردیب) :- تمر هندی اغاجی - موسم خریفده یمیشی طوپلارلر
برحوضك : برطاش دیبکك ایچنه طولدیروب طوقاق ایله دوکرلر ،
برمدت حوضك ایچنده براققدن صوکره چیقاروب طوپ کبی یووارلاق
یووارلاق قرص یاپه رق اورته لرینی دلرلر ، یاخود قطه قطه آیروب
قطارله تجاره فروخت ایدرلر زعملرنجه حمایه ، صیتمه یه وامراض
التهابییه نافعدر .

(السدر) :- نبق اغاجی - سودانك هر طرفنده کثرته بولنور .
یالکز (دنقله) ده آذرر . تمر هندی کبی قرص یاپه رق غدا مقامنده
تناول ایدرلر .

(التبلدی) - حر دخی دیرلر - پك بیوک وجمماً غایت قالین

تناقضك تألیفی صیرہ سنده در میان ایتدیكمز لطیفہ آمیز فقرہ فی جدیدہ تحویل مقامندہ - ذکر و ایراد ایله بوزوالی اہالینك امراض جسمانیہ لری حقندہ کی بحزمہ ختام ویررز .

(سودانك اشجارینہ دائردر)

سودانیلرجه اك مشهور ، اك مرغوب اغاج خرما اغاجیدر . بو اغاج (نوبه) بلده سنده یعنی برنجی و دردنچی شلاله نك [چاغلان] بیننده مبذولاً بولور ، (سكوت) نامیله معروف اولان خرما - كه اعلا سیدر - ایكنجی شلاله ایله (دوشه) نام طاغك اره سنده در . صوكره جبل دوشه ایله اوچنجی شلاله بیننده كاثن (محس) نام موقعده ودها صوكره (دقله) نك جهت جنوبی سنده بولسان خرما اغاجلری بواعلا جنسنددر . خرمانك انواعی چوقدر ، اك مشهور نوعی (البموده) تسمیه ایتدكلری خرمادر كه تازه وقوروسنی بیرلر ، سودانیلرجه پك مرغوب و مقبول اولان بو خرمایی بیوك ذاتلره هدیہ ایتك ایچون خاصهً محافظه ایدرلر . بولردن صوكره ذكره شایان (القربانه) خرماسیدر كه یالکز تازه و یاش ایكن بیرلر ، چونكه قوروسی یه نیلمز . (السلطانی) خرماسی ایسه حجمی بیوك و منظره سی كوزلددر ، فقط اوقدر طاتلی دكلدر . (الدقه) خرماسنك یاش وقوروسنی بیرلر ، وروماتیزمه یه دوامقامنده اشترا ایدرلر ؛ (القندیله) و (بركاوی) دیدكلری ایکی نوع خرمایی - كه یاش و تازه ایكن بیرلر - میدان تجارتده دخی چقاریرلر . اوزومدن شراب ، راقی ، سرکه و بال یابدقلری کبی خرمادن دخی بونوع مسکرات و ما کولاتی اعمال ایدرلر . غیر مسکر مشروباته : (الشربوت) و مسکر اولان مشروباته : (الدکای) دیرلر .

طاقیلہ رق ضبط اولندیغی وجنتی تسکین ایچون یاننده یوزمه بیلیر برقاق
کشی بولندیغی حالده ، نهره آتیلیر ؛ اکبر بونکله شفا بولسی قابل
اولمازسه آرتق بشقه چارہ سنہ باقیلیر ،

افریقالیلردن تجنن ایدنلرک حالی مدنیلر میاننده چیلدیرانلردن
دها اھوندیر ؛ چونکہ بجانین مدنیہ نک قوای بدنیه سی ، برطاقم وسائط
طیبه ایله ، تنقیص ایدلدیکی حالده بونلره ، بالعکس قوتلری تناقص
ایتمک ایچون ، زرکردان اتی ویریلیر ، بالديران اوتنه مشابہ اولان
زرکردان اتنک طعمی خوش دکلسه ده مقوی اولدیغندن مجنونک
ادامہ قواسنه خدمت ایدر .

قوتی محافظه ایدیلن برمجنونک وعلى الخصوص برمجنون وحشینک
حالی قوتی تنقیص اولنان برمجنون مدیندن اھوندیر ، دنیلمہ سنده
برتناقض وارایسه ده بوتناقضک بیننی شویله جه توفیق ایدہ بیلیرز :
نیم وحشی بر آدمک ذاتاً حال صحتده کی ظواھر احوالی و اصول
معاشرتنده کوریلن مضحک افعالی بز مدنیلر نظرندہ عقل ومنطق
ایله توفیق ایدیلہ من ایکن برده چیلدیردقندن صوکرہ حالده کوریلن
تبدل وغرائب احوالہ انضمام ایدن تحول مقتضای وحشتنه حمل
اولنہ رق بزجه علامت جنتدن هان برشی اکلاشیله ماز ؛ فقط برعقل
مدینک ایسه موازنہ عقلیه سنده وهلة ظهور ایدن تبدل واختلال
درحال نظر تأثر مزہ چارپار ؛ بناء علیہ برمجنون بدوینک حالنی برمجنون
مدیندن دھا آز اهمیتسز کوره بیلیرز . ایشته وحشت وجهالت کی
برجنتله معلول اولان بوکی ضعفای اقوامک - کندیلرنجه مجنون
عدایتدکاری کیمسه لرک محافظہ قوای مادیہ لری صورتیله طرز
تداویلرینه مقابل - مرض وحشتلری ازالہ وشاھراہ مدیتہ
امالہ ایدملری صورتیله تزیید وتنویر قوای مغنویہ لری دخی
مدنیلرک وظائف انسانیه سندن بولندیغی - سالف الذکر

دہا بشقہ اولمق اوزرہ - همان یکنسق بر حالہ در؛ چونکہ بونلر امراض داخلیدن برینہ دوچار اولدقلرنده صودن بشقہ برشی استعمال ایتملرلر بونیم وحشی آدملرک شو طرز تداویسی - حال ابتدائیدہ سادہ بسیط برشی اولمقلہ برابر - اوروپا اطباسندن بر قسم متخصصینک عصر اخیرده صور مختلفہ ایلہ تطبیقی توصیه واجرا ایتدکلری « تداوی بالماء » اصولندن مقدم اولمق فضلی حائر در دینلہ بیلیر؛ بناءً علیہ سودان اہالیسی تداوی بالماء اصولنہ اوروپا اطباسندن دہا اول واقف اولمشلر دیمکدر . بونلر بعضاً خستہ نی بویلو بونینہ یاتیروب قاینار صوی یاپراقلرلہ مزج ایداش اولدینی حالہ خستہ نک ہر طرفنہ سرپرلر؛ فقط خستہ لک مجروحیتدن ایلری کش ایسہ بونک علاجہ کندیلرنجہ معلوم بشقہ برشی دہا علاوہ ایدہ رک استعمالندہ اولدنجہ دقت و اہتمام کوسترلر . بونلرک جریحہ لری اکثریا دیگر قبائل ایلہ جنک وجدال ایتدکلری زمان ییدکلری مزارق ضریہ سندن ایلری کلوب بونک ایچون قولاندقلری علاجلر تحمل اولنور شیلردن دکسہ دہ طور بداوتلری اقتضاسنجہ قبول ایتمشلردر؛ ازجملہ یارہ لرک کافہ سنہ (غرودیا) تعبیر اولنان نباتک اوزندن چیقاردقلری الیافندن برطاقم قیطان یاقیلرینی وضع ایدرلرکہ بونندن مقصدلری یارہ نک عفونتی دفع ایتمکدر . بعضاً یارہ نک عفونتلمسنہ ویاخود چورومسنہ مانع اولمق ایچون آشی بویاسی قولانیرلر . دیگر بعض خستہ لکلر ایچون دہ کندی لسانلرنده : اجیر ، قور ، غول تعبیر ایتدکلری اغاجلرک قابوقلرینی قاینادوب مریضہ ایچیرلر .

(مجانین حقندہ کی طرز تداویلری)

اہالیء سودانیہ دن جنت کتیرنلر ، ال و آیاقلرینہ (شاقول)

معلومہ سی امراض ساریہ دن مہلک برخستہ لقدرکہ، هندستاندن سودانہ کلیر و سودان اہالیسی امر نظافتہ اعتنا ایتدکارندن، اہالی یی کثرت اوزرہ خاک ہلاکہ سرر۔

سودانندہ اجانبہ اک زیادہ اصابت ایدن امراض صیتمہ، دیزہ نتری، کونشک شدت حرارتی، جکر ومعدہ آغریسی وزہرلی حیواناتک لدغہ وایصیرمہ سیدرکہ موسم صیفدہ شدت حرارت، کثرت غبار، ہوانک تبدل وتغیراتی، صغوق وصیجاغک تعاقبی واکل وشربلہ نظافتہ عدم رعایت کبی اعراض واسبابدن ایلری کلیر۔ سودان خطہ وسیعہ سندہ مقیم اجنیلر امراض مذکورہ دن کندیلرینی محافظہ ایچون شرائط آتیہ تخفیفیہ رعایت ایتلیدرلر: کیجہ کوندوز چیقارما مق شرطیلہ معدہ سی اوزرینہ صوفدن معمول برشال قوشاق باغلامق، اکل وشربہ فوق العادہ اعتنا ایتک وعلی الخصوص آقشاملری ارکن یاتوب صباحلری ارکن قالمق، مسکراتدن، شہوتہ انہماکدن اجتناب ایلکدر، ایشتہ برکیمسہ بوقواعد صحیہ اعتنا ایلہ برابر ہر سہنہ موسم صیفدہ تبدیل آب وہوا ضمنندہ دیگر برولایتہ کیدر وبرایکی ماہ اورادہ امرار وقت ایدر ودرت بش سنہ اصول وقواعد مذکورہ یہ رعایت تامہدہ بولئورسہ سودانلر کبی ہوانک تبدلات وتحولاتنہ آلیشیر، اقلیمک طبیعتیلہدہ طبیعتلشہرک سودان وطن اصلین یرینہ قائم اولور، زیرا قطعہ وسیعہ سودانک خیروبرکتی کثیر وعلی الخصوص حال حاضرہ انتظامی، امن وآسایشی برکالدر۔

(یونغولیلرک خستہ لرینی صورت تداویلری)

قبائل سودانیہ نک برقسمنی تشکیل ایدن یونغولیلرک خستہ لری اوزرندہ کی طرز تداویلری - یوقاریدہ بیان اولئان صور مختلفہ مداوتدن

ظهور ایدر ، اکثر انسانك باجاغندن چیقار ، كسب التهاب ایدوب بشیر وبر مدت صكره التهابك وسطنده سیاه بر نقطه پیدا اولور . سودانلیله كوره علاج نوعندن اوله‌رق مصر بغدادینك فریكنی ، یاخود تمر هندی یی لاپه یایوب بونلر ایله التهاب زائل اولورسه‌ده یاره‌نك اطرافی‌براز چوقورلق پیدا واطرافنده‌کی ات قیرمز یلاش‌رق ال آیه‌سی قدر كسب اتساع ایدر و تحمل اولنماز درجه‌ده خسته‌یه الم واضطراب ویرر . یاره التیام پذیر اولنجیه‌یه قدر لاپه‌یی استعمال ایدر لرسه‌ده سیاه نقطه زائل وبر طرف اوله‌ماز ، مریضك تا‌کی‌كنه ایشلیه‌رك جراحات اقمغه باشلار و عاقبت موتنه سبب اولور .

(مرض الدم) — «وهو مرض التهاب السحائي الشوكي الدماغی اعراضه الخارجیة القی» جسمك حرارتی بوینه چیقوب باشك ارقیه انحسایله مریضك بویندن وارقه یاغریندن قویروق صوقنه قدر دیزلی اولان سلسله عظام واعصابی شدیداً كسب وجع والم وخسته‌یی او یقودن محروم ایدر ، مالا یعنی كلام وهذیان سویلتمكه وصایقلاقمغه باشلار . بو حال برویا ایکی اوچ کون دوام ایدر كه التهاب مراکز بصره امتداد ایله قوه شامه وناطقه‌یی کلیاً ویاخود قسماً قطع ایدر كه اكثر مرضانك حالی موته منجر اولور . بیاض آدم‌لردن زیاده سیاه‌لره مؤثر اولان بو مرضك تأثیراتی ایام صیفده سائر مواسمدن ده‌ها شدید اولور .

(الجرب) — او یوزلق — بوعلته دوچار اولانلر علاجی بیلمد . كلرندن بالچیقندن معمول ساقسی ودستی پارچه‌سیله وجودندن قان آقنجه‌یه قدر قاشینیر ، بعده قاشیدینی یری صو ایله بیقارلر .

(البرص) — وجودده جابجا بیاض ، آلاجه لك‌لر پیدا ایدن برمرض دوا ناپذیردر كه بیاضلرده اولدینی كچی سیاه‌لره دخی حكمی جاریدر .

(الكولیرا — شوطه — القداف ، تسمیه ایندك‌لری قولرا علت

(سیلان المجری) نزدلرندہ معلوم اولان بر اوتک کوکنی
قوروذوب دوگرلر و مشروب اتدن معدود داریدن معمول بوزا ایله مزاج
ایده رک مریضه ایچیرلر شفایاب اولوز .

(دودۀ الوحیدہ) — بوخستہ لکک علاجی : حبش اوتی سوت
ایله قاریشدیروب مریضه ایچیرمکدن عبارتدر .

(چیچک خستہ لکی) — بوخستہ لک ظهورندہ قولرا کبی ساری
اولدیغندن مملکتک ہر جہتہ منتشر اولوز ، سیاہ و بیاض عریلر
پک چوق اہالی بی تلف ایدر . مصاب اولانلرہ سوت ایله خرما ،
یاخود صوغان ایله درہ اوتی ییدیرلر ، خستہ بی ات و صیجاق طعام
اکلندن منع ایله مسک ، کل یاغی کبی عطریاتدن تبعید ایدرلر ، مریضک
قوہ شامہ سنی ضعیفلتمک ایچون بعضاً بورنہ قطران سوررلر .

(الفرقتیت) — نفس سودانہ مخصوص برمرضدر ؛ بوخستہ لک
خاصہ (دارفور) و (کرد وفان) ولایتلرندہ کثرت اوزرہ در .
بومرض عندالاطبا معلوم برقورد درکہ انسانک دریسی آلتندن ظهور
ایدر ، اکثر کیمسہ لک باجاغندن چیقار ، جسمک ہر طرفہ سرایتلہ
پک زیادہ برقاشیمہ پیدا ایدر ، بوقاشیمہ بر ساعت مدت دوام ایلر ،
دری یرتیلدیغندہ درینک آلتندہ صدف رنگندہ انجہ بر دامار
ظہور ایدر ؛ بو قورد اصل کوکنسین چیمادقہ خستہ شفایاب
اولہماز . حکمانک روایتلرینہ کورہ بو مرضک منشأ میقروسقوب
حشراتی اولوب یاغمر موسمندہ و یاخود صوکرہ دن جسمہ داخل
اولہرق جلدک آلتندہ قالیر و (فرقتیت) تولد ایدر . بو خستہ لک
مقروبنک جلدہ دخولی صویہ دالمقندن دکل ، آحجق صوا ایچمکدن
ایلری کلیر .

(الکروور - قرحہ الین) — یعنی ین چیبانی کہ آفات غفرینہ دن
[قانغردن] عد ایدرلر . بومرض زیادہ قاشیمقندن و یاخود جرحدن

یہ برطاقم امراضک مغلوب وزبونی اولدقلرندن محض اقلیمک محصولات
طبیعیہ سندن بالاستفادہ تداوینہ چالشدقلری بوا امراضک نلرندن عبارت
بولندیقہ وبواقلیمہ خاص اولان اشجار ، نباتات مزروعات ،
وخضروات ایله فوا کهنہ ؛ حیوانات بریہ واهلیہ سیلہ ؛ طیور و هوام
وحشراتہ دائر حصرایتیکمز مباحث آتیہ قبائل سودانیہ نک طریق
حیاتہ محاط اولدقلری مهالك ایله وسائط زندکانی بی شامل اوله جقدر.

*
* *

(امراضہ دائر)

سودانک آب وهواسی لطیف ورطوبتدن عاری ویابسدر . کلک ،
رمد وکوز اغریسی کبی مرضلرندن غیری سائر امراض دخی سودانده
دیگر اقالیمہ نسبتہ یک آذر .

(الحمی الملاریه) سودانیلر بو علتہ (وِردہ) تسمیہ ایدرلر .
بو مرض اکثر زمان (دَرّت) دیدکلری صوڪ بهارده ظهور ایله
مملکتک هر جهتہ منتشر اولور . (قرظ) منقوعنی بال شربتیلہ
یاخود تمر هندی ویا (تبلدی) نام اغاجک یمیشیلہ مزج ایدوب
مریضی تدای ایدرلر .

(زنتاریا) یہ عسرة دیرلر . مرض مذکورہ کرفتار و مبتلا
اولانلری هلیله یی سحق ایدوب یوغورتله ، یاخود مسحوق سنط
اغاجنک کوکی ، یاخود (سدر) اغاجنک یمیشیلہ تدای ایدرلر .
(الزُّهری) حلق ویاخود جَقِیل تسمیہ ایدرلر . نزدلرنده معلوم
ومعروف (عشبہ) و یاخود (تریبہ) ایله مرض مذکورہ مبتلا
اولانلری تدای وشفایاب اولنجیه قدر مریضی اتدن وطوزلی یمکدن
منع ایدرلر .

یانی کدی صیدندہ صورت استعمالی ده شویله درکه : یاییکی قیا
اراسنه ویاخود براوتلق ایچنہ ایچہ چبوقلرله اوافاجق کلبه لرانشا ایدوب
بونلرک داخلندہ برنوع دوزاق قوروب فاره لری انلره باغلارلر :
دیوانه کدیلر بورالردن کچرکن بوکلبه لرک ایچده فاره یی کوروب طمع
ایدرک دوزاغه طوتیلورلر .

کړک شلک وکړک دنکا و یونغولیلر طاغده بایرده تصادف ایتدکلری
حیوان لاشه لری بیله طوپلایوب اکل ایدرلر حتی اوزرنده چایلاق
وقرتال قوشلرینک دولاشمسندن موجود اولدیغنی اوزاقدن حبس
ایتدکلری ارسلان وسائر لاشه لری ارایوب بولدقلری وقت مال
بولش مغربی قدر محظوظ اولورلر و بونلرده قوقش ویاخود قوردلانمش
لاقیدیسی اولیوب برات پارچه سی نه قدر آغیر متعفن اولور ایسه
اولسون ینه کندولرنجه خفیف ونفیسدر . سیاهییلر هر نه قدر بدوی
ایسه ده بوباده اوروپالورک مدنیتته ویاخود اوروپالور آنلرک عادتلرینه
تبعیت ایتشلر . چونکه اوروپالورده آواتی اغرلشدرمادن اکل
ایتمزلر .

اکثر افریقا صیغیرلرینک اشکمه لری برطاقم اوفاق قورتلرله مملو
اولدیغندن بو قورتلری آیقلیوب ساقز لیلیسی کی آوج آوج اغزلرینه
آته رق یرلر و بونی ییدکجه کویا برلنتلی شی ایمش کی اظهار محظوظیت
ایدرلر . بوندن بشقه سمیزجه عقربلرله کلبک و پروانه وظایت یاغلی
قورد ویلان وحشرات سائر اکل ایدرلر . حاصلی اهالی مذکورہ نک
بوعادتلری قطعاً مبالغه لی اولیوب حقیقی وجهله یازلدیغندن بونلره
باقوبده سائر یمکلرینی اگلامالیدر .

سودایلرک بحسب البداهه امر معیشتده مقتضای طبیعتلرندن اولمق
لازم کلن بوقدر پیس بوغازلقلریله برابر بنیه لری قوی و هر درلو
مشاق و مزاحمه محتمل اوله رق ادامه حیات ایتمکده بولملرینه رغماً

ایسہدہ مع التأسف هیچ برارسلانہ تصادف ممکن اولہ مامشدر ؛
مع مافیہ بونجہ مشاق و مزاحم ایلہ دوام ایدن تحریات و تعقیبات ینہ بوشہ
چیقیمیہ رق اوچ وحشی مانده وایکی جیلان آییلہ جبرمافات امکانتی
استحصال و محصولات صیدیہ لرینک باشلرینی اقشام اوزری واپورہ
ایصال بیوردیلر .

سودان اہالیسی صید ایچون قولاندقلری دوزاقلردن بری دہ
یکرمی قدم طولندہ برسرین اولوب بونک التندن حیوان کچہ بیلہ جک
قدر ایکی باشلری بررطاش اوزرینہ غایت تک برحالہ قونیلور .
بونک اورتہ سنہ ایدن یایلان ایلکدن برحیوان کچرکن سرن
اشاغی دوشہ رک حیوانی ازر . ایشہ بوطوزاقلہ غزال ، (یقومون)
دیدکلری نمس اسمیلہ معروف برحیوان . مسک کدیس ، برنوع طاغ
صانصاری ، یبانی کدی و حیوانات سائرہ صید ایدرلر .

طاغ فارہ سی و امثالی کوچک حیوانلرک صیدی کوچک چوجقلر جہ
پک بیوک اکلنجه در : بونک ایچون چوجقلر برطاقم اوزون سپتار
اورہ رک طاغلر دہ تصادف ایتدکلری فارہ یووالرینک اغزبنہ وضع
ایدرلر اندن صوکرہ حیوانات مذکورہ یی اورکیدہ رک یابووالرندن
چیقارکن و یاخود کیررکن ایستر استمز بوسپتارہ صوقارلر بوسپتار
بیلدیکمز بالق سپتلی کبی اوجلری ایچری طوغری برطاقم سیوری
سازلر ایلہ تجهیز ایدلمشدرکہ سپتک ایچنہ کیرن حیوانلر طیشاری
چیقماق ایستدکجہ بوسازلر مانع اولدیغندن طوتیلوب قالیرلر . چوجقلر
بووادیدہ صید ایتدکلری فارہ و حیوانات سائرہ یی اقشام اوستی عودتلرنده
استانبولده کورری باشنده بالقجیلرک طوتدقلری بالغی برایہ دیزدکلری
کبی دیزوب ما کولات سائرہ ایلہ مبادلہ ایدرلر . برده چوجقلر
طوتدقلری طاغ فارہ لرینی یبانی کدی صیدایتمک ایچون قولانیر وانکله
خیلی ایش کورزلر .

پرنس - خضر تلی اغاج التندہ دوزاغہ ارسلان دوشمنی ترصد ایدیور

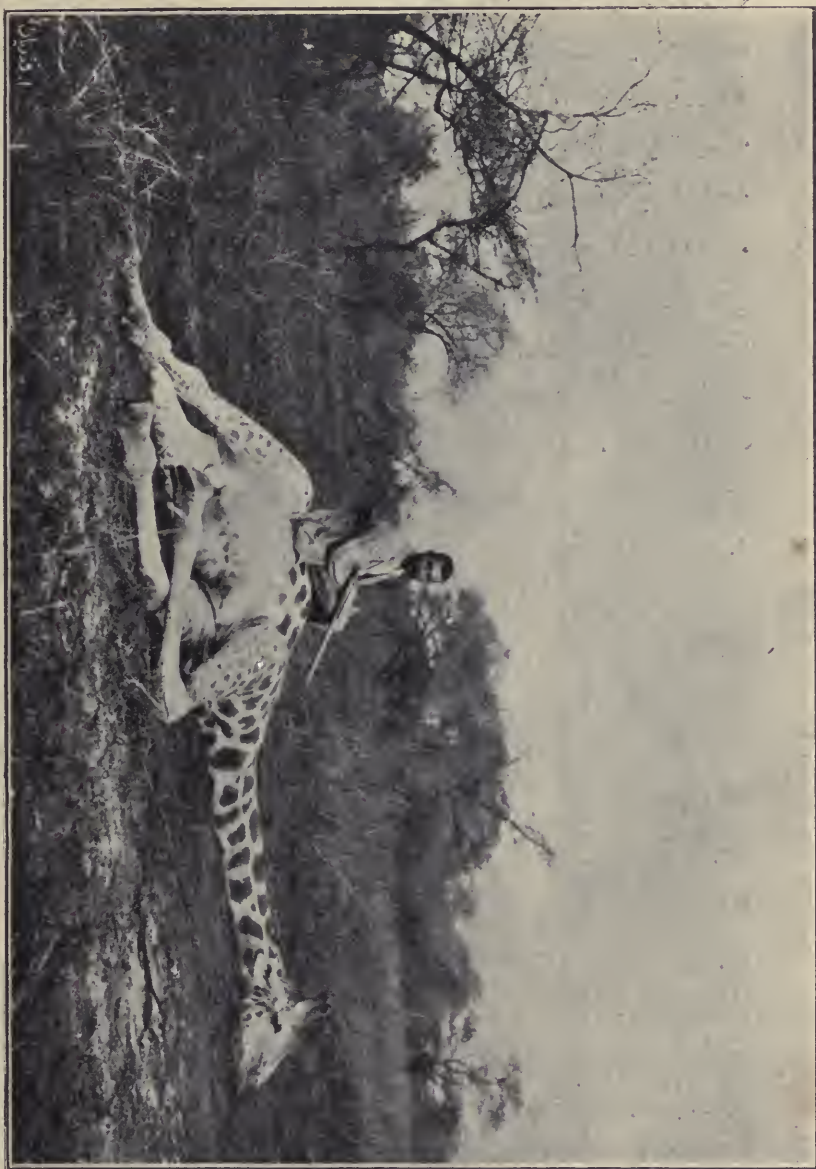

جبل احمد افا

کیج ضیاہ قدر بکلمشیر وایرتسی کونی دخی اوکلیہ قدر حال انتظارده
قالمقدن طبع صیادانه لرینه فتور کتیرمیه رک برچوق تحریاتندن ده چکنما مشلر

ایرلر ، حیوان هانکی طرفدن باش چیقاریرسه اللرنده کی مزارقلر ایله جرج ایده ایده هلاک ایدرلر .

آقشامه بر ساعت قاله رق (طونغه) قریه سنه مواصلته کیجه اوراده قالدق ؛ فرداسی کون علی الصباح پرنس ینه آوه چیقهرق بر (تیتل) صید ایدوب عودت ایلدیلر . بر مدت استراحتدن صکره اورادن حرکتله غروب شمسله برابر مواصلت ایلدیکمز (ماریت) ده بر کیجه قالدق ؛ فرداسی کونی پرنس حضر تتری لاجل الصید او حوالیده بولسان اورمانلره کیتدیلر ، اوچ (تیتل) صید ایدوب آقشامه قریب عودت بیوردیلر . اورادن حرکتله ایرته سی کونی (ملوط) ه کلدک بوراده دخی مشارالیه بر (ابوشات) صید ایلدیلر . فرداسی کون ملوطدن حرکتله شهر صف ک اون ایکنجی کونی ۱۲۳۷ سنه هجریسنه متصادف ۴ مارت ۱۹۰۹ سنه میلادنده (جبل احمد اغا) دینیلن طاغ پیشکاهنه مواصلتمزده پرنس مشارالیه واپورک توقفی امر ایتدیلر ؛ وکیجه جبل مذکورده قالمق اوزره واپوردن معیتلرینه آلدقلری سکمز طقوز خدمتکاریله قرهیه چیقهرق جبله متوجهاً عزیمت ایلدیلر . ارسلان صیدی ایچون مذکور طاغک انکنه کچی دوزاغی قوردیردیلر . کواسر دینیلن حیوان حقنده دخی صورت تطبیقی اشاغیده تعریف و بیان ایدلمش اولان بو (کچی دوزاغی) : بر کچی یی تنها بریرده صیقی صیقی بر قازیغه باغلامقدن عبارتدرکه بوصیقی باغلرک تضییقندن و تنها قالدیغدن صوک درجه مضطرب و متالم اوله رق طبیعی اقتضاسنجه آجی آجی باغرمغه باشلار ، ارسلان کچینک بویاغره سنی ایشیدنجه کچی یی اولامق ایچون کلوب قاپه جنی ائاده کینکاه وپو صوده بولنان صیاد قورشونله ارسلانی اتلاف ایدر وارسلان کچی یی اولایه جنی رده : (صیاد صاقین که صید اولورسین) مضمونه هدف اوله رق کیدر . پرنس مشارالیه قوردقلری دوزاغه ارسلان دوشمسی ایچون صیدکاهده

رسمك اوزونده كوريلين، برنس حضر تليريك ۱۹۱۰ سنه سنده دفعه فانيه سوانه سياحتنده (شاهي) جوارنده صيد ايندكلى زرافه

قریہ سندن تحریک چرخ حرکتہ فرداسی کون علی الصباح (ابوقوقا)
 قریہ سنہ واصل اولدی . پرنس مشارالیه بو عودت یولجاغندہ دخی
 صید و شکارہ اولان آرزولرینی تطمین ایدہ میہرک مذکور قریہ نک
 جوارندہ بولنل اورمانلرہ لاجل الصید عزیزت و صید ایلدیکی قرہ جہ
 نوعندن (کتیمور) دیدکلری بر حیوانک باشنی مستصحباً آقشامہ
 ریب عودت بیوردیلر و کیجہ یی بورادہ کچیرمکہ قرار ویردیلر .
 ابرتہ سی کون شفقہ برابر اورادن حرکتہ فرداسی کون قبل طلوع
 الشمس (شامی) قریہ سنہ مواصلت ایلدک ؛ بورادہ برایکی ساعت
 آرامدن سوکرہ واپورمزینہ یولسہ دوام ایلدی ؛ اثنای راہدہ
 پرنس حضرتلری اوچ صو آغیری صید ایلدی . مشارالیهک
 نشانخیلقدہ کی مہارت صیادانہ لری حسیلہ تفنک ایلہ صید ایلدکلری
 بو صو آغیرنیک سودانلیرجہ صورت صیدی بر وجہ آتیدر :
 سودانلیرک مزراقلری انواعندن (حربہ) تعیر ایتدکلری بر آلت
 مخصوص واردرکہ اوجی دسترہ کی دیش دیش اولان بومزراق
 بر کرہ حیوانک جسمنہ باتیرلیدی ، صاپلانیدی محل پارہ لنینجہ بردہا
 چیقمو بیلمز ، ایشہ بوتأثیر جارحانہ یی حائر اولان مزراغک صاپنہ
 صیاد صاغلالم برایپ باغلادقدن وایپک دیگر اوجنہ صویوزندہ
 مانثار کی یوزر برنوع قباق ربط ایتدکدن سوکرہ برطرز عجیب
 و مہارت مخصوصہ ایلہ حیوانہ یاناشارق الندہ کی مزراغی کمال سرعت
 و قوتلہ حیوانک وجودینہ صاپلار براقیر وایپک نہایتہ باغلادینی قباق
 دخی صویوزندہ یوزمکہ باشلارکہ حیوانک صو آتندہ بولندینی محلی
 اخبارہ مخصوص قلاغوز خدمتی ایفا ایدر ؛ صیاد ارتق برایکی ساعت
 قباغی تعقیب ایلہ وقت کچیر ، بومدت ظرفندہ حیوان جان اجیسیلہ
 هر طرفہ قوشار یوریلور و جرحک شدت تأثیرندن بعضاً صویک یوزینہ
 چیقوب ظالمغہ باشلار ، ایشہ بوائنادہ صیادلر حیوانی اورتہ لربنہ

اللہ) در شیخلری ہر سہ شہر صفردہ ریاضت ایچون گوشہ اعتزالہ چکیلوب خلوتہ داخل اولورلر، یدی کون کیمسہ ایلہ کوروشاماک ایچون خلوتخانہ قوسنہ برقبوچی براقیرلر؛ یدی کونک انقضاسندہ شیخ خلوتدن چیقار، ذکور وانات درویشانی دعوتلہ حلقہ ذکر قوریلور، اعتقادلرنجہ بویلہ بر اجتماعہ موجود قادینلرہ تقرب مباح عد اولندیفندن ذکرك ختامندہ ذکور وانات ہپسی شیخک الی اوپدکن وشیخ کندی نفسی ایچون برقادین انتخاب ایتدکن صوکرہ ہرکس ایستہدیکی قاری بی آغوش وصالہ آلیر؛ (زبالعہ) قادینلری ہر ولایتک نسوانندن دہا کوزلدلر، اکثر نسوانک لونلری بیاض ویناقلری قیرمزی یہ مائلدر، بتون اہالیسی نعمت و ثروتہ مالکدر؛ ارککلر قاریلری کبی وجودلرینہ یاغ سورلر، رواج عطریہ استعمال ایدرلر؛ بونلر عربلردن احتراز ایتدکاری کبی عربلردہ اولردن صاقینلر، فقط بعض عربلر بونلر ایلہ اختلاط وساحر اولدقلرینہ اعتقاد ایدرلر۔ اصول معاشرت و طرز معیشت بدویانہ لری، صیرہ سی کلدجکہ بیان ایتدیکمز سودان اہالیسنک تشعب وانقسام ایلدیکی قبائل مختلفہ ایلہ بونلرک موطن وماوالری حقندہ سیاحتمز میانہ تقریق واتخاب ایتدیکمز تفصیلات آفہی - بر مذہب خامس شیخنک ارشاد ضلالت معنادیلہ ذکور واناتک مشہیات بہیمیلرینی اجرا وتطمین ایچون، کیفیت اجتماع ومواقفہ شنیعلرینہ دائر ویردیکمز معلومات متممہ ایلہ - طائی (!) رندہ براقہرق انظار قارئین کرامی، واپورمزک - اوچ کیجہ متوقف بولندیفنی منہای حدود سیاحتمزدن - صورت عودتیلہ بقیہ سیاحتمزی احتوا ایدن مشہودات ومعلومات آتہ مزی تعقیبہ امالہ ایتک ایستر۔

فی ۳ شہر صفر ۱۳۲۷ سنہ ہجریسنہ متصادف ۲۴ فبرایر ۱۹۰۹ سنہ میلادندہ مصرہ عودت ایتک اوزرہ واپورمز مذکور (بور)

(بنو حسین) : بونلرہ اولاد (ابوروف) تسمیہ ایدرلر ، اڭ بیوک بادیه جبل سقدی ایله مویہ دن امتداد ایدوب سنارک منتهای حدودنده کائن (خورالدلیب) ہ قدر ممتد اولان جزیرہ ده اقامت ایدرلر . اڭ مشہور مرکزلی نیل ازرق اوزرنده (سیرو) یہ قریب (ابو حمار) درکہ بونلر جزیرہ نک وسطنده ساکن جسم برقیلہ در .

(العلاطیون) اہالیسی اکثر بادیه نشین اولوب (حدیبات) دن (مشرع التولہ) یہ قدر نیل ازرقک غربندہ ساکندرلر . گرک بونلر وگرک بالادہ ذکرۃ کچن قبائل ستہ (جہینہ) قیلہ سنہ انتساب ایدرلر . بونلرک ہپسنہ بردن : حمدہ ، عقلیون ، رفاعہ الشرق ، یاخود جہینہ - الشرق دینیلیر . قواسمہ ، لحوبین ، بنی حسن ، علاطین ، رفاعہ الہوی ویاخود جہینہ العرب وشبہ جزیرہ سنارہ دخی (ہوی) عنوانی ویرلر . فقط (رفاعہ) نیل ازرق اوزرنده مشہور برولایتدر .

(الزبالعہ) سنار جزیرہ سندنہ (رھد) ایلہ (دندر) ارہ سندنہ کائن ولایتلردہ ساکن وطقوز بیک نفوسہ بالغ برطائفہ در ، اخلاق وعاداتہ سائر عربلر کییدرلر ، انجق عربدن فرقلری شیعی المذہب اولملریدر . سودانده مات خامسہ نامیلہ معروف اولان بوقومک زعم واعتقادلرنجہ مذہبلرینک مؤسسی (اباجرید) نام کیمسہ اولوب بوشخصدن بشقہ نبی بیلمزلر و مرقوم اللہک رسولیدر دیرلر . مراوم اباجرید نیل ازرقک شرقندہ (کرکوج) ایلہ رصیرص ولایتلری ارہ سندنہ کائن (حلہ بنترقا) مملکتندہ مدفوندر . تربہ سی اوزرنده برطاقم رموز و اشارات موضوع اولوب زیارت واذکار ایچون ہرکس اورایہ کیدوب تجمع ایدرلر ، اوراد وازکارلری : (لا الہ الا اللہ ابو جرید نبی

(شبابلہ) - کہ بالادہ ذکری سبقت ایتش ایدی - ثروت وسامانہ مالک وطریق تجارتہ سالک برقومدر ، ملک فونجک عہد وزمانندہ شیخلرینک مرکزی (مسلمیہ) ولایتی ایدی .

(الشامباتہ) مرکز لری ودالعباس وسنار ولایتلری ارہ سندنہ (شبابانہ) در . اکثریتہ تجارتدرلر .

(الیعقوباب) برقولہ کورہ حسب ونسب لری (جعلین) قبیلہ سنہ منسوب اولوب سنارک جہت جنوبندہ سا کندرلر .

(بقارہ محارب) : سنار ؛ جبل سقدی ، ومویہ ولایتلری ارہ سندنہ کائن جزیرہ دہ پراگندہ اولہرق منتشردرلر .

(العقلیون) قبیلہ سی اکثری بادیہ نشین اولوب (دندر) نام ولایتندہ ونیل ازرق ارہ سندنہ اقامت ایدرلر .

(الحمدہ) قبیلہ سی (دندر) ورہد ولایتلری بینندہ سا کن برطاقی خانہ نشین وبرطاقی بادیہ نشین اولوب ایکی شیخلری واردر ، کہ بری (دبرکی) دہ مقیم ودیگری حبش جہتندہ سنار اتہاسندنہ کائن (دُنکر) دہ سا کندر .

(القواسمہ) قبیلہ سی سنارک اک مشہور قبائلندن اولوب سنارک جہت شمالندہ (غابہ التریرہ) نک انتہاسندنہ اقامت ایدرلر ، بونلردن ذکری کچن (العابدلاب) و (کاتیر) نیل ازرقک شرقندہ (رققہ) و (رصرص) بینندہ سا کندرلر ، مرکز لری (کرکوج) در ، زمان قدیمدہ و ملک فونجک عہد حکومتندہ بونلرک شیوخ عظامندن بری قیام ایلدی .

(الحویون) : اکثری بادیہ نشین اولوب نیل ابیض ایلہ (کوہ) وجبلین بینندہ اقامتلہ جزیرہ داخلندہ جبل سقدی ومویہ ولایتلرینہ قدر تمتد اولورلر .

(دُغیم) وانلردن (علی ودخلو) نام ذات محمد احمد دھدینک
ایکنجی خلیفہ سیدر .

(کنانہ) عم دغیمک ذریتلردن اولوب مرکزلی جعمان
وبونلرک ایکسیدہ نیل ایضک شرق وغربندہ و(ابا) نام جزیرہ
جهتده در . و(سلیم) جنوبنده در .

(الرفاعیون) مرکزلی نیل ازرق اوزرنده کاملین بلده سی
اولوب (جهینه) یه منسوبدرلر .

(المسلمیة) مرکزلی نیل ازرق اوزرنده (الحلة) اولوب احمد
مهدینک عساکری میاننده میدان محاربہ ده کسب نام وشہرت ایدن
(شیخ عید) بوطائفہ دندر ، مرکزی مسلمیة صحرا سنده (امضبان) ده
ایدی .

(الحلاویون) قیلہ سنک مرکزی لری (مسلمیة) نک ظہرنده
برجزیرہ اولوب (جهینه) یه انتساب ایدرلر .

(المدنیون) مرکزلی جدلرینک اسمیلہ (ودمدنی) تسمیہ
اولنمش واوراده الیوم جدلرینک تربہ سی زیارتگاہ انام بولنمشدر .

(العراکیون) قیلہ سی: ابی حراز، عبود، ودمدنی ، ولایتلرنده
ساکن اولوب آل بیتدن جعفر طیار سلالہ سندن اولدقلرینی ادما
ایدرلر .

(الخوالدة) کندیلری (جهینه) یه انتساب ایله اکثریت اوزره
(عبود) نام بلده جهتده کائن جزیرہ دروننده اقامت ایدرلر .

(الکواہلة) : قیلہ سی عبود ، ودمدنی ، ولایتلری جهتده بولنوب
(زبیر ابن عوام) ه انتساب ایدرلر وبونلردن باذیہ نشین اولنلر (رهد) ک
جهت غربیسندہ ساکندر . بوقیلہ نک فروغندن اولان (الحسنات) ،

بونلرک امیر کیرلری اولان (عبدالله جماع) ملک فونج ایله سنارولایتی تأسیس وتشکیل ایلدی. بناءً علیہ نامہ نسبتہ (عابدلاب) تسمیہ اولمشدر ؛ سنارک تأسیسندن صوکرہ کندی بیلرنده تقسیم و شیخ لقیلہ (قری) یی مرکز اتخاذایلدیلر ؛ بوندن صوکرہ شیخک خلفاسی مرکز مشیختی حلفایہ نقل ایتدیلر .

(عابدلاب) اسمنک نہایتندہ کی (اب) لفظی (یجاویہ) دن مأخوذدر . گرک بونلر کرک سائر عرب قبائل نزدیکندہ (اب) لفظی عائله ، یاخود قبیلہ معناسندہ ؛ نیل ابیض ایله نیل ازرقندہ وبونلرک ارہسندہ کائن جزیرہ لردہ دخی اقامت ایدن بوقبائلک الک مشہوری :

(الجموعیہ) قبیلہسیدرکہ نیل ابیضک غربندہ (ام درمان) ایله (ترغۃ الخضر) بپندہ ساکن اولوب صاحب تاج وتخت ایدیلر ؛ بونلرک فروعاتندن ، (الفتحاب) قبیلہ سی ام درمان وخرطومک سکنہ اصلہسنددر . ؛ عربلرک روایتہ کورہ : الجموعیہ ، سروراب ، جمیعاب ، جعلیلین ، میرقاب ، رباطاب ، شایقیہ ، بتون بوقبیلہلرک اجدادی بردر . بوجد اول ایسہ (ابو مرخہ) درکہ نسبی عباسیہ یہ منسوبدر .

خرافات مرویہدندر کہ ابی مرخہنک پدری خضر وعموجہسی عباس ایله سودانہ مهاجرت ایتدکلری ہنگامدہ مرقوم (ابو مرخہ) - کہ پدرینک فرزند وحیدی ایدی - عموجہسنک مالک اولدینی یدی قیز اولادینہ سوداندہ لایق ومناسب آدم بولنہمدیغندن بویدی قیزی تحت زوجیتہ الہرق بویدی قیزک ہر برندن براولاد دنیاہ کلدیکنندن بونلر قبائل سبعۃ مذکورہ یہ جد اولدیلر .

(الحُسنات) جموعیہ قبیلہسنک جہت جنوبندہ ونیلک شرق وغربندہ واقع (قطنہ) مرکز لیدر .

(ملك سعد) قرداشنك اوغلنى ، احراردن بر قیزی جبراً غصب ایتمش اولدیغندن، جزا اوله رق دیری دیری طور اغه دفن ایلدی .
(العوضیه) کندیلرینی (فونج) ك و زراسندن (همج) ه نسبت ایدر لر .

(النفیاب) بونلردن (علی و دسعد) و (عبدالله و دسعد) والیاس پاشا ام بریر نام ذاتلر ظهور ایدوب محمد احمد مهدینك عسکری میاننده میدان حریده شجاعت و بسالتله نام و شهرت الیلر .
(النافعاب) كذلك مهدینك محاربهنده بو (نافعاب) نام ذات ایله مشهور (ودالنجوم) [*] ظهور ایتشدر .

(المکابر اب) اشقیا و قطاع الطریق اولمقله مشهور درلر .
(انقریاب) : آتیده ذکر ی کله جك (عابدلاب) ه انتساب ایدر لر .
الیوم بونلر ك بیوکلری (ابراهیم و دحمزه) دركه (ام درمان) ده واقع اولان محاربده جنود احمد مهدی بیننده کسب نام و شهرت ایلدی .
مصرده ، ابی حمدا یله خرطوم اره سنده نهر نیل سواح لنده ساکن اولانلره (جعلین) تسمیه ایدر لر .

(الجمیعاب) : بونلر (عقبه قری) و (شیخ الطیب) بیننده و سواحل نیسلده اقامت ایدر لر ؛ و اونلردن مشهور زیر پاشا - که بحر غزال و دارفورده میدان محاربده دلیرانه صولتلر، مردانه شجاعتلر کوستر - مشدر - الیوم دارفورده مقیمدر .

(السرور اب) مذکور (جمیعاب) ك جنوبنده شیخ الطیب ایله (کرری) اره سنده (ام درمان) ك شالنده واقعدر .

(العابدلاب) : مرکزلری خرطوم قربنده حلفا اولوب آتیده ذکر ی کله جك تقسیماتدن بر فرعدر ؛

[*] علی و دسعد ، و دالنجوم کبی تعبیرلر عربلرجه بالترخیم علی ولد سعد ، و دالنجوم مقامنده استعمال اولنور .

قسمہ منقسم اولوب: (الوہاب) (الکبانہ) (السلیمانیہ) (الکجوباب) (والخبراء) نامرلہ یاد ایدیلرلر .

(الرباط) مناصیرک جہت جنوبیسنده واقع اولوب اوچ شعبہیہ آیریلرلر: البدریہ، الفرانیب الضعیفاب . بونلر طلاقت لسان ایلہ ، حاضر جوابلق ایلہ مشہوردر؛ سودان اہالیسنجہ اصحاب ککر وطاقیہ، ترکیبنک زبان زد اولدیغنه و (ککر) کلہ سنک ملوک وامرانک قاعد اولدینی کرسی و (طاقیہ) نک باشلرینہ وضع ایلدکلری تاج معناسنہ کلدیکنہ نظراً اگلاشیلرکہ : بوطائفہ صاحب تاج وتخت ایدیلر .

(المیرفاب) رباطابک جنوببنده واقع اولوب مرکز لری (بربر) در، درت (بدن) ہ یعنی درت شعبہیہ انقسام ایدرلرکہ : (الصیام) (المصطفیاب) (اللبیاب) و (الرحاب) نامرلہ یاد اولتان بوطائفہ دخی بالادہ کی ترکیب سودانییہ کورہ ، صاحب تاج وتخت ایدیلر .

(الجلعون) سالف الذکر میرفابک جہت جنوبیسنده اقامت ایدن بوقیلہ سودانک مشہور قبائلندندر . من القدیم بسالت وشجاعتلہ معروف وسفر وسیاحتہ محب اولان بوطائفہ بتون اقطار سودان وحبشہ منتشر اولمشلردر ؛ کیتدکلری وتوطن ایتدکلری مملکتلردہ اولاد وعیال صاحبی اولورلر ، ہر زویہ کیدرلرسہ اورا اہالیسنک لباسنی تلبس ایدرلر ، تزیناتلریلہ کندیلرینہ آرایش ویرلر ؛ صاحب ککر وطاقیہ بونلردر ؛ بوطائفہ ایلہ فونج آراسندہ پک چوق محاربہلر وقوع بولمشدر . شایقہ ایلہ کندیلرینہ همجواری اولان (الشکریہ) و (کواہلہ) نام بادییہ عربلریلہ دائماً محاربہ ایدرلر ایدی ؛ اوتوز قرقدن متجاوز فرقہلرہ تقسیم اولنوب ازجملہ عمران، مجاذیب ، العباسہ نامرلہ انقسام ایدنلر طلبہ فرقہلریدر . ملوککری سعداب - کہ ملک نمردر - یوقاریلردہ ذکر کی کچدیکی اوزرہ اسماعیل پاشانی برصورت غداراندہ حیاً احراق ایلدی ؛

ساکن اولوب آت ، قویون ، کچی و طیور اهلیه بسلرلر وزراعته ،
صناعته ، تجارت و تحصیل علم و معرفته میل ورغیتلری فوق العاده در .
فقط بادیه نشین اولانلرک اکثری صحرا و بیابانده بولنورلر . کردوفان
ودارفور اهالیسی دوه ، اینک ، آت ، حمار بسله‌رلر ؛ عادات قدیمه‌لرندن
اولدینی اوزره صید و شکار ایله اشتغال و یاغ‌مور اولان یرلره انتقال
ایتمکدن و چوبانلق ایله مشغول اولمقدن خالی قالمازلر . بوبادیه نشین
عربلرک هر یرده عادتلری (غزوه) در ، یعنی یکدیگرک مال و مالی نهب
وغارت ایتمک عادات وحشیانه‌لرنددر ؛ سودانده عرب نامی یالکز
بوبادیه نشینلره و یریلیر ؛ خانه نشین اولان قبائلک هر یری منسوب
اولدینی قبیله‌نک ، یا خود ساکن بولندینی مملکتک نامیله یاد اولنور ؛
بونلرک کیمی صحابه‌لره ، کیمی آل بیته منسوبیت ادعا‌سند بولنورلر ؛
قبائل عربک اک مشهورلری نیل کیرک سواحلنده اقامت ایتمکده در .
(الشایقیه) خانه و بادیه نشیندلر ؛ برقاج قسمه منقسم اولوب اک
مشهورلری : (العادلاناب) (السواراب) (الحنیکاب) و (العماراب) در ؛
(فونج) ک ایام حکومتده قوی بر حکومت ایدی ، اسبق خدیو مصر
مرحوم اسماعیل پاشا بونلرک اوزرینه عسکر سوق ایدره‌ک غالب و مظفر
اولدقدن صوکره عسکردن برضابطی اورایه مأمور ایلدی : بوطائفه
شجیع ، کریم الطبع مهمان نواز و علم و معارفه مجبر ؛ طلبه‌لری ایکی
فرقه اولوب (الدویحیه) و (العونیه) در . فقط (الدویحیه) - که
مکه مکرمه‌دن کلش اولان (عبدالرحمن ودحاج) ک سلاله‌سندندر -
صلاح و تقوا ایله شهرت بولوب تربیه‌سی مرویه قریب (دویم) ده
زیارتگاه آنامدر .

(المناصر) بونلر دردنجی شلاله ایله ابی حمد بیننده ساکن ویش

نقوسه بالغ ایدیلر؛ مصرک فتوحاتندن اقدم بونلرک (جبل ساس) ده
 ملک وامیرلری وار ایدی؛ الیوم انسال وذریتلری اوراده مقیمدرلر.
 (اهل سکوت) جبل دوشه ایله حلفا قربنده ایکنجی شلاله بیننده
 ساکندرلر.

(اهل حلفا والدر) بونلر حلفا وسبوع بیننده ساکن واکثری
 ترک ذریقتدن متشکلدر.

(الکنوز) بعضاره کوره بونلر نجد وعراقدن کلوب (سبوع)
 بلده سیله برنجی شلاله بیننده توطن ایتمشلردر، مملکتلرنده زراعت
 وجاکتله؛ اینک، آت وقویون بسله مکله مشغول اولورلر، مملکتلرندن
 چیقوب مصره کیدنلر: سکز طقوز یاشنده ایسه قوندره بویاجیلغی
 صنعتیه؛ و مسن و سالخورده ایسه بیوک ذواتک قوجیلق خدمته وشاب
 وکنج ایسه خدمتکار زمهره سنه داخل اولورلر. بونلر مصرده نظافت
 وطهارتیه شهرتیب اولمقله برابر سودانده مکر وحیه ایله اشتیار
 ایتمشلردر؛ دونقلا اهاالیسی انسان دریسی التده محتفی بر شیطاندر
 مآلنده اولان: «الدنقلای شیطان مجلد مجلد الانسان». جمله سی
 ضروب امثال سودانیه دندر.

(العرب) سودانده ساکن اولان اهاالینک قسم اعظمی عرب
 جنسیدر. بونلر اصالة، عقلاً و ذکاوة امور واسباب مدنیه وترقیات
 سائرده مرجع وافضلدرلر؛ اشعه انوار اسلامیت سودان طرفنده
 لمعه پاش فیوضات اولدقدن صوگره بونلر مصر ویاخود بحر احمر
 طریقله کلوب سودانک هرطرفنی تدریجاً استیلا وتسخیر ایلدیلر
 وکندیلرندن ملوک انتخاب ونصب ایتدیلر. گرک خانه نشین وگرک
 بادیه نشین اولان بو طائفه نك اکثری نیل نهری، یاخود بحر ازرق
 وایض سواحلنده، یاخود بو دکزلرک ماوراسنده کائن جزیره لرده

سنہ سندنہ بورالریخی فتح و تسخیر ایلدیککی زمان بوحوالیدہ توطن ایدن
 ترکر عدد نفوسجہ (نوبہ) اہالیسندن دہا زیادہ ایدیسدہ عربلردن
 زیادہ دکل ایدیلر ؛ قدیمآ نوبہ الاصل اولانلر بحہ اہالیسی کبی دین
 وثنیتندہ قالیدیلر ؛ مصرده دین نصارا انتشار ایتدیکندنہ سنہ میلاد :
 ۵۴۵ تاریخندہ عرب مسلمانلریلہ محاربہیہ قیام ایلدیلر ، ۱۳۱۸ سنہ
 میلادیہ سنہ قدر دوام ایدن بو محاربآندہ ترکرلہ عرب اسلاملر
 اولنرہ غالب ومظفر اولدیلر ، بوطائفہ کندی لسانلریخی محافظہ ایدوب
 لسان اصلیلری اوزرہ قالیدیلر ، مجاہدین اسلام نوبہ لسانی اوکر نمشار
 ایسدہ گرک عربلر ، گرک ترکر کندی لسانلریخی کلیآ فراموش وظائب
 ایتدیلر ، بناء علیہ جملہ سی مختلف لہجہ اوزرہ الیوم نوبہ لسانی
 تکلم ایدرلر . (محس) و (سکوت) اہالیسنگ لہجہلری آری اولوب
 جہت جنوبلرندہ (دقلہ) وشماللرندہ (کنوز) اہالیسی دخی دیگر
 بر لہجہ اوزرہ تکلم ایدرلر ، عربلرلہ مختلط اولدقلری ایچون اکثری
 عربجہ تکلم ایدہ بیلیرسدہ عجمی اولدقلری لہجہ وشیوہلرندن
 اکلاشیلر . بو اوج جنس اہالی ہر بری کندی جنسیتیلہ مقتخردر ،
 فقط سودان داخلندہ ساکن اولان اہالی بولندقلری مملکت ، ناحیہ
 وقریہ نامیلہ بیلنیر .

(الذناقلۃ) نہر نیلک اوچنجی ودر دنجی شلالہلری بینندہ بولنان
 قبائل مختلفہ میانندہ اک مشہور اشراف قبیلہ سیدرکہ کندیلرینک آل بیتہ
 منسوبیتی ادعا سندنہ بولنورلر ، ازجملہ انلردن بری مشہور محمد احمد
 المہدیؑ سودانیدر .

(المحس) مملکتلری اوچنجی شلالہ ایلہ (جبل دوشہ) بینندہ
 واقع اولوب بولنر عید بن کعب عباس سلالہ سندن بولندقلری ادعا
 ایدرلر ؛ روایتہ کوزہ بولنر (دارالمحس) ہ کلدکاری زمان یتش بیٹ

(بنو عامر) بونلر (حور) نامندہ اولان گولک شرقندہ
 (عقیق) دن (سنہیت) ہ قدر ساکن اولورلر ، زمان قدیمہ
 بومملکت قیام ایدوب سنارہ تابع اولدی ، بونلرک دودلرینک (سنم) :
 اورنجی طولاً بر مترہدن زیادہدر . بونلر ۱۶ ویا دہا زیادہ
 قبیلہیہ منقسمدر ، اک مشہور قسمی : (النابتاب) درکہ ریاستی
 حائز اولورلر . کندیلرینی (جنلیین) طائفہسنہ نسبت ایدرلر ،
 بونلردن (بجہ) و (خاس) اسملریلہ معروف اولان طائفہ
 سودان عربلری نزدندہ محقر اولدیغندن ضرب المثللرندہ : بجہ وخاس
 اہالیسی ناسک اک اوجوزیدر . مآئندہ اولہرق (اَلْبَجَہ و الخاس
 اَرخَصُ النَّاسِ) دیرلر .

(الحباب) بنی عامرک جہت شرقیسندہ (رأس قصار) دن
 (مصوع) ہ قدر متمددر . الیوم بونلرلہ بنی عامر سودان حکومتیلہ
 (اَرثُیَا) حکومتی بینندہ مشترکدرلر .

(النوبۃ) مصردہ (برابرہ) یعنی بربری اسمیلہ معروفدرلر ،
 نہرنیلک سواحلندہ برنجی ودردنچی شلالہ بینندہ کائن وادیلردہ ساکن
 واوچ جنس ایلہ مختلط ، یعنی اصل نوبتلی عرب و ترک جنسلرندن
 مرکب بر قومدر . فقط نوبۃ اہالیسی کی ایشیویۃ قدیم مملکتنی تألیف
 وتشکیل ایدن شعباتک بقایاسیدر ، بعضلرہ کورہ بجہ اہالیسنک
 جنسلری بردر ، بعضلرہ کورہ (کردوفان) ک جہت جنوبیسندہ بولنان
 سیاہ (نوبۃ) لیلرہ لاحقدرلر ، فقط ہر ایک فرقہنک قوللری تخمین
 اوزرہ اولدیغندن روایتلرینہ صورت صحیحہدہ اعتبار اولنہماز ، بونلرک
 عددلری شمدی پک آذر ، درت یوز نفوسہ انجق بالغ اولور ، فقط
 بعدالفتح عرب مسلمانلری بورالرہ کلوب توطن ایتدیکندن بونلرک
 قسم اعظمی عربدر ؛ جتتمکان یاوزسلطان سلیم تاریخ میلادک ۱۵۲۰

هندو اهالیسی

(الخلائقه) : مرکز لری (کسلا) در ، بونلر هندو ملر ایله
خند و حکومته میالدر .

سنامکی وسائر اشیا کثیروب فروخت ایدرلر وبغداى وامتعہ صاتون
آلہرق صحرالریئہ عودت ایلرلر . فاتح مصر عمروبن عاص جبل مقطم
اوزرنده مبنی (مقوقس) قلعه سنده محصور قالدینی هنگامده مشارالیه
حضرتلرینی محاصره دن تخلص ایچون امیرالمؤمنین عمر ابن خطاب
حضرتلری ، اوزمان عساکر اسلامک دردنجی قوماندانی بولنان
زیرابن عوام حضرتلرینی کوندرمشلر ایدی که قوماندان مشارالیه
وداعتیله ارسال بیوردقلری نامہ هایونده : (بن سکا درت بیک
مجاهد کوندرم ، هریری بیک مجاهد اوزرینه بر قومانداندرکه بیک
نفره مقابلدر « بیوردمشلر ایدی . احتمالدرکه زیربن عوامک قومی
طائفه مرقومه ایله اختلاط ایتشلردر ، زیرا اونلرک رئیس ایدیلر .

(البشارین) ، یاخود (البشاریه) بونلر اوچ فرقه اولوب
برنجیسی بحراحر ساحلنده قصیردن جنوبه طوغری سواکن حدودینه
قدر ، ایکنجیسی (اتبرا) نام کولک اطرافنده ، اوچنجیسی (عتباى)
جزیره سنده متمکندر .

(الأُمَرَاء) طریق بربرده سواکن ایله (بئاریاب) بیننده واقع
جسیم بر قبیله در ، اقسام متفرقه یه انقسام ایدن بو قبیله نك الك مهمی
(موسیاب) درکه قبیله نك شيخلى اونلردن و مرکزلى (أریاب) در .
(الہدوندہ) (بحه) نك الك قوی ونفوسجه الك بیوک برقبیله سیدر ،
روایتہ کوره یاریم ملیوندن متجاوزدر؛ بونلر (خوربرکة) . (اتبرا)
بیننده وبربرله سواکن یولنده کائن صحاریده وطن ایتکده در؛ قبائل
شنايه منقسمدرلر . روایتہ کوره اوتوز قبیله یه بالغ اولان بو قبیله نك
الك مهمی (الویل الیاب) و قبیله نك شيخلى بر مرکزلى کسلانک
شمالنده (فلک) بلده سنده در . دیرلرکه بونلرک اسملری سیاه معناسنه
اولان (هدا) دن مشتقدر ، و (اندوه) قبیله معناسنه در ، بعضلر
بشقه معناده تفسیر ایتشددر .

وطبیعیه باقلنجه بونلر سلاله زنجیه دن اولموب دیگر سلاله دن اولسه
 گرکدر ، بونلر سیاهلردن صوگره سودانده ائ قدیم شعباتدن ایسه ده
 عن اصل سوداندن نشئت ایتمیشلردر . بلکه عهد قدیمده آسیادن
 مصره و یا خود بحر احمر طریقله بورالر هجرت ایدنلردر . بجه اها ایسی
 بو آنه قدر دین و (ثنه) ده قالمشلردر . اوزمانلرده اسلام جزیره العربده
 ساکن ایدیلر تاریخ هجرینک قرن اولنده عرب مسلمانلری سودانه
 هجرت ایتدیلر ، وفرائض دین اسلامی و احکام شرع شریف احمدی بی
 انلره تعلیم ایلدیلر (بیجاویه) لر کندی اغتلاخی بوکونه قدر محافظه
 ایدوب حال قدیم بدویتلرنده قالمشلردر ، بونلر گرک چهره و سیاجه
 گرک رسم و عادتجه بادیه نشین اولان عربلره بگزدرلر . انجق بونلر
 بادیه نشین عربلردن ده اسمرو خویش و شیردرلر . حیوانلری دوه ،
 قویون ، و یکیدن عبارتدر ؛ بونلر متعدد قبائل عظیمه وهر قبیله ده
 برقاق عمارت و بطون شعباته منقسم اولوب بوجه آتی بیان اولنور :
 (بدانات) نامیله معروف و دورت عمارته منقسم اولان (العبادة)
 دن برنجیسی : (العشاباب) درکه (قنا) و (کورسکو) بیننده واقع
 صحرالرده منتشردرلر ، شیخلرینک اقامتگاهی اسواندر ، مشهور
 قویولری : أجهر ، أنقات ، أبرق نامنده در ، ایکنجیسی (دراو) ایله
 بربر بیننده کائن (ملیکاب) درکه مشهور قویولری (المرات) قویوسیدر .
 شیخلرینک مرکزی اسوانک جهت شمانده واقع (دراو) در .
 اوچنجیسی : نیلک ساحل شرقی و غربینده قنا و کورسکو بیننده
 متفرق برحاله بولنان (الفقراء) در ، شیخلرینک محل اقامتی
 (ادفو) قریبده (رومادی) در . دردنجیسی : (العبودین) ایله
 (شناتیر) - که نیل نهرینک شرقنده قنا و کورسکو بیننده در -
 شیخلرینک مرکزی کورسکونک شمالنده سیالتدر ، بونلر اکثری
 مصره تابعدر ، بوطائفه نیل طریقله اسوان شهرینه دوه ایله کمور ،

ضد و دشمن در لر. (المسالت) جهت جنوبیہ قرایہ ہمسایہ و مجاور در.
(سمیار) مرکزی سمیار اولوب مسالیتہ همجوار در، روایتہ
کورہ قر، مسالیت و سمیارک لسانلری یکدیگرہ پک یاقیندر، گویا
اوج شیوہ ولہجہ اوزرہ برلساندر.

(الزغاوة) بونلر ایکی فرقہ در، بری: (دار قر) ک شرقیہ
واقع (زغاوة کبا) در و نزدلرندہ پک چوق آت و حمار موجود در،
دیگری: (الفاشر) ک جهت شمالیسندن درت کون مسافہ اوزاقدہ
(زغاوة الدور) در، بونلرک (دارا) ممالکندن (کملت) نامندہ
برفرعی وارد رکہ کندی لسانلریخی اونودوب عربجہ تکلم ایدرلر.

(البرتی) بونلر کندی لسانلریہ قونوشدقلری کبی عربجہ دخی
سویلشیرلر، مرکزی (الفاشر) ک جانب شمالیسنندن اوج کون
مسافہدہ (جبل تقابو) درکہ جسیم برقیلہ در، و (اسمور) اقصاب
شمال غربیدہ واقع در. (المیدوب) مرکزی جبل میدوبدر، تقا
بونک شمال شرقیسنندہ اوج کون اوزاقدہ در، دودہ قویون بسلہین بوطائفہ
طریق اربعیندہ ساکن درلر.

(البدیات) نظرون قویولرینک جهت غربیسنندہ بادیه نشین
برقومدرکہ بو آنہ قدر دین (الفتشیه) دہ قالب اشجارہ عبادت ایدرلر،
مع هذا هر طرفی مسلمانلر ایلہ محاطدر.

(البحجة) بونلر نجات و یحیہ دینیلن قیلہ درکہ؛ وادی و صحرای
شرقیہدہ نہرنیل و بحر احمر بینلرندہ ساکن و ایشویسای قدیمک بقیہ
شعباتندندر، بونلر زعملرنجہ کوش بن حامک اولادلری بعدالطوفان
سودانہ ہجرت ایدوب کندیلری دہ اوسلالہ دن اولدقلری ادعا سنندہ درلر.
سیاہیلرہ شبیہ و غیر شبیہ اولان ایلہ شعبہ نک زعم و ادعالری صحتہ
قرین و یاخود صپورت قطعیدہ قرین قبول دکلدہر؛ قرائن تاریخیہ

(البزقد) مرکزی (جبل حُرِیز) و (جبل مرہ) بینلرندہ واقع (جبل مسکو) در، روایتہ کورہ بونلر بو کونہ قدر تزدلرندہ بولندردقلزی برصنہ سرأ طاپارلر، بونلردن (اب درق) نامیلہ معروف بر شعبہ وارد کہ لسان اصلیرینی غائب وفراموش ایتمشلردر۔
(المیمہ) مرثی (فا فا) در، کردفاندہ بوقیلہ دن بر شعبہ دخی بتون بتون عربلشمشر وکندی لسانلرینی اونوتمشلردر۔

(المراریت) مرکز لری (جلی) (کبکیئہ) و (کُلکُل) بینندہ واقعدر، بونلر دخی عربلشمشر ولسان اصلیرینی اونوتمشلردر۔

(العورہ) بو طائفہ جبل مرہ نک جهت شمال غربیسنده مراریت، (کبقہ) یہ همجواردر۔

(کاجہ البدو) بونلر ک مملکتلری، (ام شنفہ) نک جانب شمال شرقیسنده کائن کردوفان اراضیسنده بولنان (کاجہ کتول) دن فرق اولنق اوزره (کاجہ البدو) تسمیہ ایدلمشدر۔ بونلرزرافہ صیدوشکاریلہ قلقلان اعمالندہ مشهوردرلر۔

(الداجو) مرکز لری (دارہ) نک جهت غربیسندن ایکی کون مسافہ بعید جبل (داجو) در، روایتہ کورہ بونلر التجردن اول مملکتلرینک ملوکی ایدیلر، طاشدن مصنوع (گنقرہ) تسمیہ ایتدکلری بر صنہ سرأ عبادت ایدرلر۔

(رُونق) داجونک جنوب غربیسنندن و (البنقو) (دارہ) جنوبندہ۔ (القمر) مملکتلری (دارالقمر) و مرکز لری (کُلکُل) ک جهت شمالیسنده اوچ کون مسافہ بعدندہ (ابوعشر) اولوب حکمدارلری الفور سلاطینک دامادلری ایدیلر۔

(نامہ) جهت غربیسنده کائن (قِر) مجاور اولوب قزیرلہ

مملکتک الڤدیمیدرلر؛ زعم ایدرلر که کندیلری (کوش بن حام) اولادندن اولوب طوفاندن صوڤره بورالر هجرت ایلشیر؛ بونلرک قسم اعظمی سودان مصری داخلنده دارفور ولایتده وسودان غربییه منسوب وادی، کانم، باجرمی، بورنو، سوکوتو وملی مالکنده متمکن زنجیلردن ده اقل ومتمدندرلر؛ بونلر چهره وسیاجه، حرکات ورفتارجه سیاهیلردن زیاده عربلره قریب ومشابهدرلر. ازمئه قدیمده بونلر سیاه عربلر کی (الفتشیه) مذهبده ایدیلر، انواراسلامیت بو طرفلره لمعه پاش اولدقدن صوڤره بو حوالیه هجرت ایدن عربلر بونلره علوم دینه وفرائض اسلامییه بی تعلیم ایتدیلر.

بونلر قویون، آت، چندربسلرلر؛ زراعته، صنایعه چالیشیرلر؛ قبائل مختلفهیه منقسم وآیری آیری لسانلره متکلم اولان بو قبیله نڤ کندی جنسلرندن حکمدارلری واردر. الڤ مشهورلری :

(الفور) قبیله سیدرکه مرکزلی (جبل مره) در، عربلر بونلره

اختلاط ایدوب قوی وجسیم بر ولایت تأسیس وتشکیل ایتدیلر بو ولایت ۸۴۸ دن ۱۲۹۱ تاریخه قدر دوام ایتشدیر. سلاله لرندن ایلمک

حکمدارلری (کنجاره) ایدی، وبنی عباس سلاله سندن اولدقلری

ادعا ایدرلر ایدی؛ (المسبغات) یعنی یدیلرکردوفانده اجرای حکومت

ایتدیلر، (التجر) : مرکزلی جبل مره نڤ جهت شرقیسندن ایکی

کونلک مسافه ده واقع (جبل حریر) اولوب سائر قبائلدن فرق وتمیزلری

باشلرینه باغلادقلری سیاه صاریقدر : روایت ایدرلرکه (کنجاره) دن

اول بونلرملوک وممالکه مالک ایدیلر. فقط ملوک کنجاره غصباً انلرک

الندن آلدی، بناءً علیه اهاالیسی اوکوندن بری علامت حزن وماتم

اوله رق باشلرینه سیاه صاریق صارارلر؛ (الجبلاویون) ولایاتک جهت

غربیسنده (جبل مول) ده ساکندرلر.

دنکا اھالیسناک ، کرینی دیکلری صوآیغری باشناک اطرافندہ ، یاماملری .

(الفراتیت) : بحر غزاله شمالنده و دارفور غرب جنوبیسنده ساکن قبائل متفرقه در ؛ از جمله بوقبائل دنقو ، کارا ، فنقرو ، بنه ، بایه ، فروقی ، وشالا نامریله متعارفدر .

(النوبة) کردوفانک جهت جنوبیسنده کی طاغلرده متوطن انبه قبائلندن اولوب ایچلرنده سیاه رنگ آذربولنور ؛ متوسط - القامه ، جسملری طواغون ، و اخلاقلری فسادر . موسم صیفده عربلر صوالمق ایچون بوقبیله نك مملکتلرینه کلوب کیتدکلری جهتله اکثری عربجه تکلم ایدر . محمد مهدینک محارباتندن اول ۵۰,۰۰۰ نفوسه بالغ اولدقلری تقدیر ایدلمش ایدی ، الآن بومقدارک نصفه بالغ دکلدرلر ؛ زنجیلرک اک مشهور قبائلی نیل ازرکک اوست طرفلرنده وسنار و فازوغلی ممالکنک نهایتلرنده ساکندرلر .

(البرون) (خورالایب) ک جنوبنده وسنار جزیره سنک نهایتده کاشن طاغلرده توطن ایتمکده در .

(الجبلايون) فازوغلی مملکنی داخلنده و (فامکه) ده اقامت ایدرلر .

(القمُر) فامکه نك شرقنده و (الانقسنه) نك غربنده ساکن اولان اهالیسی قطاع الطريق و فنا آدملردر .

(البرته) الآن حبشه تابعدر ؛ فامکه نك جهت جنوبنده واقع اولوب (بنی شقول) ساکنلرنندن اولان بو طائفه قبائل زنجیه میاننده اک مشهور قبیله در . وقتيله عربلر کلوب بونلری غارت و تاراج ایدرلر ایدی . بونلردن اسیر اخذيله لاجل التجاره هر جهته کوندرلر ایدی ، فقط حکومت برمدتدن بری بو حرکات نامشروعیه قطعاً منع ایلشدر .

(شبه السود) : سیاهلره مشابه (Negroid) زنجیلردن صوگره بونلر

دنکا اہالیسی مسلحا سازقرا رہ

دنکا اهايسنك ، موران-ديكركى ، اوكونز آخورى

وسماحتہ مائل، تعب و مشقتہ، آجلق و مجتہ متحمل مشہور بر قومدر.
 (نیام نیام) : ترکیه ده یام یام - بین الانام زبانزد اولدیغی اوزره -
 انسان اتی ییر بر قوم وحشیدر .

(البقو) : اودیة مرتفعه جنوبیه بحر غزال سواحله ساکن قبائل میاننده ان زیادہ ترقی ایتش بر قبیلہ در ؛ آلمانیا سیاجلرندن مشہور (شوینفرث) دیورکہ سیاہ قبیلہ لر ایچندہ عقلاً ، فہماً ان زیادہ ایلری کیدنلردر . جوارلرندہ بولنان قبائلدن بورونلری دہا یاصی ، یناقلری دہا پارلاق ، سیاہ و چہرہ لری بشقہ بر یچمدہ وصاچلری اوزون وقیورجق اولمقلہ تفریق ایدیلیر .

بونلرہم جوار اولان (دنکا) اہالیسیلہ آردہ لرنده کی فرق : بنقو اہالیسنک لونى ظلامہ مائل قیرمزى و دنکا اہالیسنک لونى ایسہ قویو سیاہدر ؛ بناء علیہ بنقو اہالیسنک رنکی سیاہہ مائل قیرمزیدر . بونلر یردن دمیر چیقاروب ایشلرلر .

(القولو) : بنقونک جہت غربیسندہ ساکن اولوب ہیئت و اخلاقہ وعاداتجہ یکدیگرہ مشاہددرلر .

(الجور) مملکتلری دنکا و بنقو آرسندہ کائن اولان بو قبیلہ کندیلرینی شلک طائفہ سنہ نسبت و لسانلریلہ تکلم ایدرلر ، بونلر سائرلری کبی اینک و اوکوزہ رغبت واعتنا ایتزلر ، امر فلاحہ پک میال و ہوسکار درلر . دمیر ایشنلہ مک ، آماج اویمق و تمثال یامق خصوصلرنده خیلی معلوماتلری واردر .

(الاجار) : دنکارلرک فروغندن اولان بوقوم بحر غزال فرغندن معدود (رول) نہرینک سواحله ساکندرلر ، غدر و خیانتلہ مشہور بر طائفہدر . (المورو) ایسہ (اجار) جوارندہ (یای) نہرینک سواحله ساکن بر قبیلہدر .

(الادیور) دنکانک جہت غربیسندہ ساکن شلک طائفہ سندن بر فرعدر .

(الشیری) : اقصای بحر غزالہ یام یام قبیلہ سیلہ ہم جوار اولوب قوت و نظاقلہ متصف ، کسب و کارہ ہوسکار و حال اقتدارلرنده عفو

دنکا اهالیسی ابله خانه لری

(بور) و (شیر) قبیله‌لری خط استوای شمالیده ساکندرلر .
 (الباری) : قبائل زنجیه نك بينجی طاقمی وسیم و اخلاقجه دخی
 اك كوزلیدر ؛ اك مشهور مملکتلری : کوند ، کرو ، وباری ، در .
 (المادی) : بارینک جهت جنوبیسننده واقع اولوب اخلاقجه
 و هیئتجه ، عادات و اطوارجه باری اهاالسنه بکزر .

(الثلی) : نیاتزا کولینک شمالنده و بحر الجبلک باشنده ساکن
 اولان بوقیله لسانلرینک شک قبیله‌سی لساننه مشابته تامه‌سی واردز .
 حتی بعض کیمسه‌لر شک ایله بونلرک اصلرینی برطن ایدرلر .

(اللاتوکا) : بحر جبلک جهت شرقیسننده ساکن اولان بوقیله نك
 کندیلرینه همجوار اولان سیاه عربله هیچ بر وجهله مشابته‌لری
 اولمدینی کبی هیئت و قیافتجه ، اخلاق و اطوارجه و رسم و عادتجه دخی
 بتون بتون مخالف و لسانلری ده آیریدر . ولایتلرینه کیدوب کشت
 و کذار ایدن سیاحینک رأی و فکرلرینه کوره گرك بونلر و گرك
 حبشستانک جنوب شمالیسنده بولنان (القالا) اهاالسنک اصل و جنسلری
 بردر ، بونلر دائما یکدیگریله ضد و محارب اولدقلری جهتله جمعیتلری
 آزمیشدر . والا ام واقوام آفریقیه میاننده برنجی قوم ایدیلر .

(المکارک) : مملکتلری بحر الجبلک غربنده (المادی) جوارنده
 کائن اولان بوقیله یام یام قبیله‌سندن بر شعبه‌در ؛ بونلرک اطرافنده
 بولنان قبائلن یگانه علامت تفریققلری : بورونلری سائرلندن بر آز
 دها یاصی ، یناقلری دها پروزی ، سیم و چهره‌لری بشقه بر بیجمده
 و صاحب‌لری اوزون و قیویرجق اولمقدن عبارتدر ؛ بورایه قدر تعداد
 ایتدی کمز قبائل سودانک حدود جنوبیسی وراسنده ساکندرلر .

(الجالقی) : بالاده کری سبق ایدن (دنکا) دن بر فرع عظیمدر ؛
 بحر غزالک شمال جهتده بر طاقم وادیلده ساکن اک بیوک قبائلدن واک
 شدیدالبأس و طویل القامه بر قومدر .

واپورمژك لنگر انداز توقف اولدینی مذکور (بور) قریہ سی
 - ایلری به حرکاتمز نقطه سندن - سیاحتمزك منتہاسی وبوحوالی یام یام
 دنیلن قبائل وحشیہ نك مسكن و مأوای اولغلہ بورادہ سودانك
 قبائل مختلفہ سیلہ وطنلری حقندہ بروجہ آتی مشہودات ومعلوماتمزی
 بسط وتمہید ایدہ جکز :

شعوب مختلفہ وقبائل متفرقہ یہ انقسام ایدن سودانلیلرك جملہ سی
 بش نوعہ آیریلیر : سیاه ، سیاہہ مشابہ ، الیجہ ، نوبہ وعرب .
 اجانبدن بشقہ سوداندہ تولد ایدن سیاہلردر . (السود) : سیاہلرہ
 زنجی وعییدرلر افریقانك عن اصل سکانی بونلردر ؛ بو اصل
 قدیمدن قبل التاریخ آفریقا سکانی ، علمای طبعیون نزدندہ ، اوچنجی
 ساللہ بشریہ نك الاشاعیسیدر ؛ الآن افریقای جنوبی ، نیل ابیض
 وازرقك یوقاری طرفلری بونلرہ منحصردر ؛ بونلر قبائل متفرقہ یہ
 منقسم اولوب ہرقیلہ کندیسنہ مخصوص برلسان ومذہبہدر ؛ دیانت
 فنیہ ویاطبعیہدن وکندی جنسلرندن بررئس وحکمدارلری واردر .
 کافہ سی خانہ نشین اولان بوقبائل فطرت اصاہلرینی محافظہ ایدوب الیوم
 وجودلری آنادن طوغمہ چیرچیلاق وعلم ومدنیتدن بی بہرہ قالمشلردر .
 کندیلرینہ کفایت ایدہ جك قدر اکین اکرلر ، حیوانات بریہ وبجریہ
 صیدیلہ تعیش ایدرلر ؛ اینك ، قیون ، کچی ، طاوق وکوبك بسارلر ؛
 عبادت ایدرجہ سنہ اوکوزك تربیہ سنہ اعتنا ایدرلر .

دنکا : قیلہ سی ، نیل ابیضك جہت شرقیسندہ ساکن شلك
 قیلہ سنہ مجاوردر . رنكلری قبائل سائرہدن دہا سیاه ایسہدہ شكلجہ
 دہا کوزلدر .

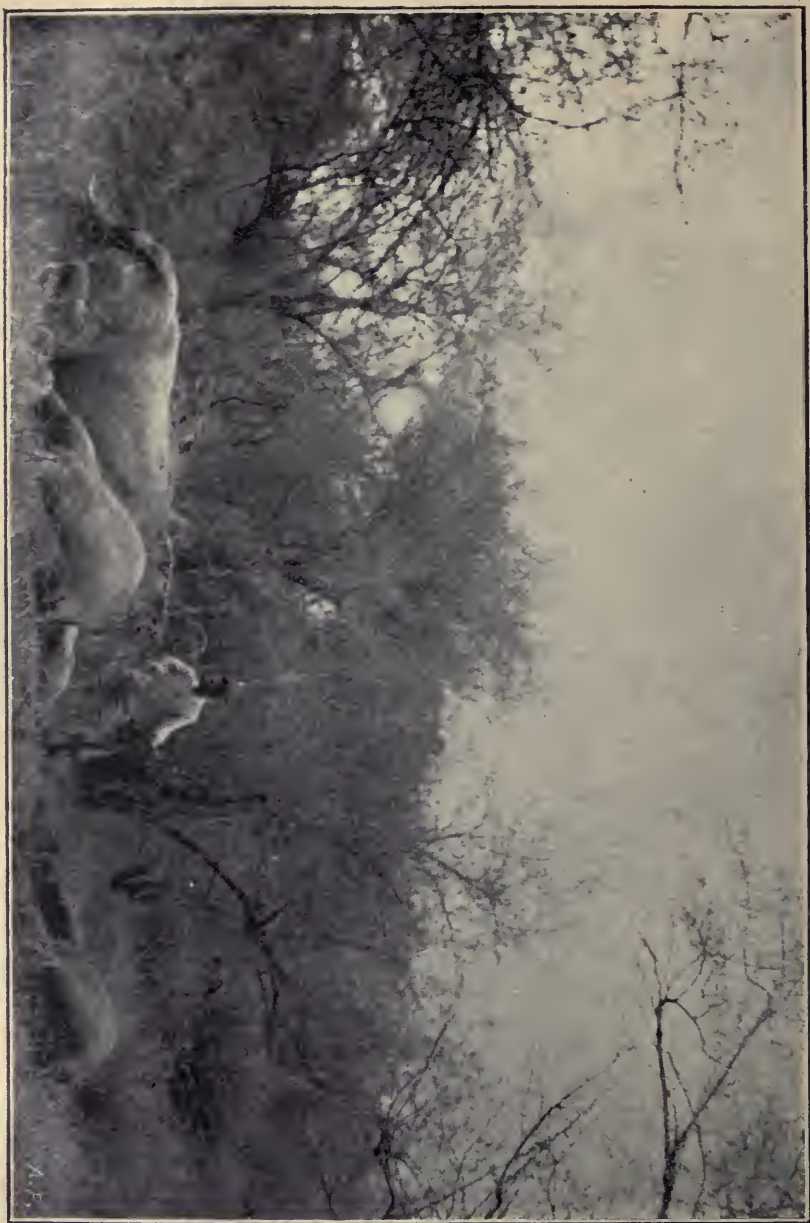
(النور) بحرسبت وبجرغزال ارہ سندنہ ساکن اولان بوقیلہ نك
 مملکتلرندہ نیل کسب اتساع ایدہ رك سدلری قیرار ، بناء علیہا اینك بعضلری
 جزیرہ لردہ محصور قالہرق صوقوشلری کی نباتات وبالقلہ تعیش ایدرلر .

عَيْنَاهُ غَابِرَانِ ضَيَّقَا
 لَجَمْعِ الضَّوْءِ عَمْدًا
 تَلْقَاهُ مِنْ بَعْدٍ فَتَحْسِبُهُ
 غَمَامًا قَدْ تَبَدَّأَ
 مَتْنًا كَبْنِيَانِ الْخَوَزَنْقِ
 مَا يُلَا فِي الدَّهْرِ كَدًّا
 ذَنْبًا كَمَثَلِ السَّوْطِ نَضْرِبُ
 حَوْلَهُ سَاقًا وَزَنْدًا
 يَخْطُو عَلَى أَمْثَالِ أَعْمَدَةٍ
 الْحَبَاءِ إِذَا تَصَدَّأَ
 أَوْ مِثْلِ أَمْثَالِ نَضْدِنِ
 مِنَ الصَّخُورِ الصَّمِّ نَضْدًا
 مُتَوَرِّدًا حَوْضِ الْمَنِيَّةِ
 حَيْثُ لَا يُسَاقُ وَرَدًا
 مُتَلَفِّعًا بِالْكَبْرِ يَاءَ
 كَأَنَّهُ مَلِكٌ مُقَدِّى
 أَذْكَى مِنْ الْإِنْسَانِ
 حَتَّى لَوْ رَأَى خَلًّا لَسَدَا

پرنس مشارالیه صید ایلدکلری بش فیلدن برینک اولک ایاقلرندن
برایاغیله برقولاغنی و دیشلریله ایکی بیان مانده سنک کله لری برابر دهییه یه
کتیردیله .

(لابی الحسن جوهری)

فیلُ کَرَضَوای حینَ یَلْبِسُ
من رُقَاقِ الغیمِ برداً
مِثْلُ الغَمَامَةِ مِلْثُ
اَکْنَا فُهَا بَرَقاً وَرَعْداً
رَأْسُ کَقْلَةٍ شَاهِقِ
کَسَتْ مِنَ الحِیَلِ جِلْداً
فَتَرَاهُ مِنْ فِرْطِ الدَّلَالِ
مُصْعِراً لِلنَّاسِ خِداً
تَزْهِي بِخُرْطُومِ کَمَلِ
الصَّوْبِ لِحَانِ يَرُدُّ رَدّاً
مُمَدِّدٌ کَالَا فَعَوَانِ
يُمَدُّ الرَّمَضاءُ مَدّاً
أَوْكُمْ رَاقِصَةً تُشِيرُ بِهِ
إِلَى النَّدْمَانِ وَجَدّاً
أَذْنَاهُ مَرَوْ حَتَانِ اسْتَدْنَا
إِلَى الْفَوْدَيْنِ عَقْدّاً

پرنس حضرت نیک صید ایندیگی فیلر

سفینہ سنہ رسم سلامی ایفا ایتد کدن سوگرہ بتون کون و کیجہ یولہ دوام
و صباح ساعت ایکی رادہ لرندہ (شامی) اسکہ سنہ مواصلت ایلدی . بو
حوالیدہ جیلان انواعندن (ابونباح) (ابوشمو) و (دک دک) تسمیہ
ایتد کیری حیوانات مبدولاً بولندیغدن پرنس حضرتلری ، صیدینہ
کتدیکی بو حیوانلردن اوچنی اولدیروب کلہ لریخی واپورہ کتیردیلر .

شامی اسکہ سنندن آقشام اوزری حرکت و فرداسی کون
صباحلین (کنیسہ) نام قریہ یہ مواصلت اولندی ؛ بوقریہ دہ
واپورمز ایچون برخیلی اودون الندقدن سوگرہ تکرار یولہ
چقیلہ رق شہر صفرک برندہ ۱۳۲۷ سنہ ہجریسنہ متصادف ۲۲
فبرایر ۱۹۰۹ سنہ میلادندہ عروب شمسہ یارم ساعت قالہ رق (بور)
نام قریہ یہ واصل اولدق ؛ پرنس حضرتلری بوقریہ حوالیسنہ برای
صید و شکار اقامت گزین استقرار اولق آرزوسنی اظهار بیورمش
اولدقلرندن بورادہ اوچ کیجہ ایکی کون تأخیر عزیمت ایتمش ایدک ،
بناءً علیہ پرنس مشارالیہ بور قریہ سنہ مواصلتمزک برنجی کیجہ سی
صباحک ساعت ایکیسندہ صید گاہہ عزیمتہ اقشام واپورہ عودت لرندہ ،
صید ایتمش اولدقلری (دک دک) دیدک لری ایکی حیوانک باشلریخی
کتیردیلر ؛ ایکنجی کیجہ نک صباحندہ دخی شفق سوکر سوکر یینہ
شکار گاہہ کیدہ رک اقشام اوزری عودت ایدہ جکلری زمان دہییہ دن
قریہ چیقہ رق استقبال دولت لرینہ شتابان اولدیغ پرنس حضرتلریخی
کوردم کہ اوواسع اورمانلر ایچندہ خدمتکارلرک او موزلرندہ غایت بیوک
فیل دیشلری اولدینی حالہ و برجم غفیرک آلقیشلری ، ایچندہ بردبدہ
واحتشام ایلہ دہییہ متوجہاً کلورلر :

• کلورامانہ کلور شیرژیان نعرہ کشان • کلورامانہ کلور میرد لیران جہانہ
• کلورامانہ کلور تہمتن [۱] فیل افگن • مرد میدان نبرد شیرژیان دورانہ

[۱] تہمتن زال اوغلی رستمک لقییدر ، شجیع پہلواندہ اطلاق اولنور .

پرنس حضرتلاریك انبای راهده صید ایندیکی (کرینی) دینلن صو آقیری و سیرچیلر

اَوَّادَةُ شَقَّتْ قَيْصًا اَزْرَقًا

مَیْنِ تَغْرِثِهَا اِلَى الْاَقْرَابِ

صورتندہ تصویرایتدیکی لوحۂ خیالیہ سی حقیقتہ تحول ایدنبجہ اورادن
 حرکت ایدن واپورمز یولنہ دوام ایتمکدہ ایکن نہایت پرنس حضرتلری، قاج
 دفعہ مہالکانہ تعقیب ایتدکبری صو آ یغیرلرندن برینک صیدینہ موفق اولدیلر
 واپور ودهیہ مزاقشامہ قدر بلا آرام یولنہ دوام ایدہ رک غروب شمسدن
 صوگرہ بزى (توفیقہ) قضاسنہ ایصال ایلدی ؛ بورادہ بولنان ملکی
 وعسکری مأمورین لاجل الزیارہ پرنس حضرتلرینک نزدینہ کلہ رک
 کندیلرلہ ملاقات ایلدیلر؛ مشارالہ طرفندن دہ مأمورین موصی الہمہ
 بیان نمونیتلہ ہر برینک موقع ودرجہ سنہ کورہ حققرندہ التفات مخصوص
 ایلہ اجرای تلطیفات بیورلدی . فرداسی کون توفیقہ دن حرکتلہ او
 کون وکیجہ صباحہ قدر طی مراحل ایدن واپورمز طلوع شمسہ
 برازہ (بحر الجبل) ہ واصل اولمش و بورادن بلا آرام یولنہ دوام ایشدہر؛
 ایتہ سی کون اثنای راہدہ قبل الظہر تصادف ایلدیکمز سودان
 قومانیہ سنہ منسوب بر واپور دہ انکلین ضابطان عسکریندن
 Earof Bobert, s G. A. W yung ایلہ Coptain C. H.
 Penreick نام ذاتلر بولنیور ایدی . بونلر مجرد صید وشکار املیلہ
 سودانہ کلشرونیلدہ را کب اولدقلری خصوصی واپورلرلہ بحر الزرافہ
 قدر قطع ایلدکبری ۲۷۰۰ میل مسافہ داخلندہ اجرای صید وشکار
 ایشلر. و صیدایتدکبری حیوانات وحشیہ دن فیل ، ارسلان ، زرافہ
 بیان ماندہ سی ودها سائر بر چوق حیواناتک کلہ لرلہ واپورلرینک
 کوکرتہ سنی طولیدر مشلر ایدی کہ آمال صیادانہ لرینی بالغاً مابلغ اطمین
 ایدہ رک اجرای شادی وسرور وکمال فخر وغرور ایلہ مملکتلرینہ عودت
 ایدیورلر ایدی . واپورمز، موفقیت صیادانہ لرلہ مغرور اولان، بو اوروپالیلر

نصب انظار ایتکدہ اولدقلری کورلمکله پرنس حضرتلری بونلری بر
ساعت قدر تعقیب ایتش واوزرلرینه برقاچ دفعه تفنگنی بوشالتمش
ایسده تجسس ونحساری هیچ بر حیوانه مقیس اولدیغنی یوقاریده
بیان ایتدیکمز بو حیوانلره آتیلان قورشونلر ، پرنسک اوریحیلقدہ کی
مہارت مسلمہ سنہ رغماً ، ہپ بوشہ کیتمشدر ؛ واپورمزینہ یولہ
دوام ایلہ شمس غارب :

وَاللَّيْلُ قَدَوَلِي يَقْلُصُ بَرْدَهُ

كَدَّا وَيَسْتَجِبُ ذِيْلُهُ فِي الْمَغْرِبِ

وَكَأَمَّا نَجْمُ الثُّرَيَّا سَحَرَهُ

كَفَّ تَمَسَّحَ عَنْ مَعَاطِفِ أَشْهَبِ

مضمونجہ مغرب اختفاسنہ چکلدکن یاریم ساعت صوگرہ (کدوک)
اسکلہ سنہ مواصلتلہ بورادہ برکیجہ آرام واستراحت ایلدک ؛ بواسکلہ
نیل ساحلندہ بش آلتی یوز خانہ لی برقصبہ ایسده درونندہ مکمل
پوستہ خانہ سی ومأمورین حکومتک اقامتنہ مخصوص جسم بردارہ سی
بولندیغندن واپورمزک اورادہ کی توققندن بالاستفادہ قرہ یہ چیقہ زق
کشت وگذار ایتدیکمز صیرہ دہ بالخاصہ بو دائرہ رسمیه یی دخی زیارتلہ
درجہ مکملیت وانتظام لرینی تقدیر ایلہ برابر بووحشی مملکتندہ بویلہ
آثار تمدنہ دلالت ایدر مبانی منتظمہ نک موجودیتندہ بر تضاد غریب
حس ایتمکدن کندیمی الہ مدم ؛ ومشاهدات آنفہ می جزؤدان خاطر اتمہ
قید ایتدیکدن صوگرہ واپورہ عودت ایلدم . فخر تابناک - شاعرک شو :

أَهْلًا بِفَجْرِ قَدْنَضَا ثَوْبَ الدُّجَى

كَالْسَيْفِ جَرَدٍ مِنْ سَوَادِ قِرَابِ

پرنس حضر فلرنك ام جرسانده صيد ابتكركرى حيوانات وحشيه دن ايكى بيان مانده سنك اوزرنده پاورچاي مهبت اولد لورى
چالده آلانان فوطوغرافلرى

پرنس حضر تلرینہ خطاباً محرر عاجز طرفدن ردالعجز علی الصدر
قاعدہ سنجہ نظم آتی انشا ایدلمشدر :

(ای میر دلیر شیر شکار * عالیست شأن تو اباً عن جد)
(جد تو آن بود کہ کشید * بر وہانی کتیبہ بی حد)
(بی حد آن لشکر ظفر یاور * در مدینہ چو خیمہ بر پا زد)
(زد چنار بر سپاہ دشمن دین * شاد شد روح انور احمد)
(احمد آن پیشوای جملہ رسول * آن حبیب جناب رب احد)
(احد واحد هر دو باد را)
(دستگیر و معین تاباد)

§

شجاعت و حماسیہ افتخار ایلدیکمز پرنسمرک ، اے ماہر صیادرہ
غبطہ ورشک آور اولہ جق بر صورتہ ، ا - مہم بر صید و شکارہ
موفقیتلریلہ نتیجہ لندردیہ جز . بر کون ایکی کیجہ لک اقامتیزی عزیمتہ
تحویل ایدہ رک بتون کون و کیجہ یولزہ دوام ایلدک ، شفق آچیلغہ ،
بر لطیف صباحک پارلاق یلدریزی کونشک عظمت طلوعندن فرارہ
باشلادینی صیرہ دہ (ملوط) . موصلت واوکون واوکیجہ بی اورادہ
امرار ایلدک . کونشک ینہ آفاق سودانیہ یہ مخصوص عظمتلی و پارلاق
بر صباح طلوعندہ واپورمز ملوطدن تحریک چرخ عزیمتلہ بعدالظہر
بزی بر جزیرہ پیشگاہنہ ایصال ایلدی ؛ صوآغیرلرینک یتاغی اولان
بوجزیرہ یہ موصلتمزدہ بش آتی قدر صوآغیرینک جزیرہ حوالیسندہ کی
صولردہ کشت و کذار وارہ صرہ باشلرینی صودن چیقاروب اطرافہ

شاعر شہر فردوسی طوسینک نوعی شخصہ منحصر برتوصف
اعجازکار مبالغہ پرستانہ ایله :

سیاہ شب تیرہ بردشت وراغ
یکی فرش افگندہ چون پرزاغ
چوپولاد زنگار خورده سپر

تو گفתי بقیر اندر اندودہ چہر

صورتندہ تعریف ایلدیکی ظلمتہ ماصدق اولان کیجه نك بومدهش
وقورقونج قرانلقی ایچنده هیچ کیمسه نی کوره میور، ارتق چیلد برمش
کبی برحالدہ دهبه نك کوکرتہ سندہ برباشدن برباشه قوشوب دولاشیور؛
وبراراق، پرنسک معیتندہ اورمانه کیدن، سلاحدار حسین البدوی به
آوازم چیقدینی قدر، عرب نداسیله : «یا حسین، یا حسین» دبه
هایقیریوردم؛ بو حال پراضطراب ومتألمانه ایله گاه دولاشمقدہ وگاه
هایقیرمقدہ ایکن ناگهان اوزاقدن: کلیورز، کلیورز. نداسی صماخ
امیدمه واصل وقلبمدہ تعریف وتوصیفی ناقابل برمسرت حاصل اولدی؛
بو صدای مسرت بخشا اوزرینه واپورده ودهییه ده بولشان آدمیره
پرنسک مژده قدوم وعودت لرینی :

بدین مژده کرجان فشانم رواست

که این مژده آسایش جان ماست

ترانه سیله زمزمه پرداز اولدیغم حالده تبشیر ایلدم .

پرنس حضر ت لرینک اوکون و اوکیجه کچیردکلری مشاق ومزاحک
وبزم بحق کچیردیکمز تلاش واضطرابک مکافات وثمراتی ایکی یسان
مانده سیله درت بیان اوکوزینک صید وشکارینه موفقیت لری ایدی .
بو حیوانلر ایچنده مانده کله لرینک هریری قرق اوقه اغر لغنده
وبوینوزلرینک قالینلغی تقریباً اوتوزبش قرق سانتیمتره قطرندہ وطولی
هان برارشون مقدارندہ بولنیور ایدی .

عازم وشتابان و کوزدن غائب و نہان اولدیر ؛ اوگون آقشام اولدینی
حالدہ پرنس حضرتلرینک ، خلاف معتاد ، عودتلرندن هیچ برامارہ
ظہور ایتدی ، نہایت اورتالخی قرانلق باصدی ، بدرجہ کہ

شب تیرہ چون روی زندگی سیاه

ستاره نہ پیدا نہ تابندہ ماه

توخورشیدگفتی بہ بنداندر است

ستاره بخم کند اندر است

مضمونی کیجہ نک مدہش و مخوف قرانلقنہ ماصدق ایدی ، حیف کہ
پرنس مشارالہدن ہنوز بر اثر ظہور ایتیموردی ؛ بو حال خی بدین
دوشونجہلرہ القا ایلدی ؛ صوگ درجہ تلاش و خلجانہ دوشدم ، کمال
تلاشلہ قپودانک یانہ قوشہرق : پرنس حضرتلری شاید اورمان
ایچندہ بوقرانلق کیجہدہ یوللرینی غائب ایتیشلر ایسہ کندیلرینہ
بر بدرقہ ارشاد اولقی اوزرہ دہیہ نک اورتہ دیرکنہ برلامبہ نک همان
تعلیق ایدلسنی قپودانہ اخطار ایلدم ؛ بوتعلیاتی ویردیکدن ولامبہ یی
تعلیق ایتدیردکن صوگرہ بر تلاش واضطراب ایلہ دہیہ نک کوکرتہ
سنہ چیقہرق پرنسک کیتدیکی طرفہ متألمانہ نصب انظار ایتکہ باشلامش
ایسہ مدہ ؟

وَلَيْلٌ كَانَ الشَّمْسُ ضَلَّتْ مَمَرَهَا

وَلَيْسَتْ لَهَا نَحْوُ الْمَشَارِقِ مَرَجِعِ

نَظَرْتُ إِلَيْهِ وَالظُّلَامُ كَانَهُ

عَلَى الْعَيْنِ غُرْبَالٌ مِنَ الْجَوْ وَقَعَ

مضمون دہشت نمونجہ کوز کوزی کورمن و بر آدیم ایلری یہ
نفوذ نظر قابل اولماز ایدی کہ پرنسک قارشیدن کلکدہ اولدیغہ بر
امید واطلاع حاصل اولہ بیلسون !

بر سر هر شاخ اشجارش گل یاقوت رنگ
در کف ساقی تو گویی هست جام پر شراب
بسکه گلها رسته اندر پای (دوم) وعر عرش
شاهد ماند بود خلخالش از لعل مذاپ
زالها بر لالها ماند بروی دلبری
کو عرق کرد است رخسارش ز تاب آفتاب

(شعر)

• رَأَيْتُ أَزْهَارَهَا بِالطَّلِّ مُتَزَجًّا • كَأَنَّهَا خَدُّ خُودِ حُفَّ بِالْعَرَقِ •
• نَسِيمُ رَوْضَتِهَا مِسْكٌ وَتَرْتِيبُهَا • كَأَنَّهَا مُزِجَتْ بِالْغَبْرِ الْعَبَقِ •

* *

کوکلمک (روضة الجنة) نامنی ویرمک ایستد یکی او کوزل اطه دن
مفارقتمزک فرداسی کونی علی الصباح (ام جرسان) نام محله وصولزله
برنس مشارالیه واپوردن چیه رق جوار مزده بولنان اورمانلره عزیزمت
وقره جه نوعندن (ابو عرف) دیدکلری ایکی حیوان صید ایدوب
غروب شمسه قریب عودتلرنده بونلرک باشلرینی برلکده کتیردیلر ،
وبرکیجه ده بوراده قالمغه قرار ویردیلر . فرداسی کون شمس منیر :
وَالصَّبْحُ قَدْ جَرَدَتْ صَوَارِمُهُ

وَاللَّيْلُ قَدْ هَمَّ مِنْهُ بِالْهَرَبِ

وَالْجَوُّ فِي حُلَّةٍ مُسَكَّةٍ

قَدْ كَتَبَهَا الْبُرُوقُ مِنْ ذَهَبٍ

توصیف شاعرانه سنی و رای پرده مجابد ، محجوب راقه حق
صورتده عظمت طلوعیله آفاقی تنویر ایدنجه برنس مشارالیه شکارگاهه

تَنْصُبُ فِيهَا وَفُودُ الْمَاءِ مُعْجَلَةً

كَالْحِلِّ خَارِجَةً مِنْ جَلِّ مَجْرِيهَا

كَأَمَّا الْفِضَّةُ الْيَضَاءُ سَائِلَةٌ

مِنْ السَّبَايِكِ تَجْرِي فِي مَجَارِيهَا

إِذَا عَلَتْهَا الصَّبَا أَيْدَتْ لَهَا حُبُكًا

مِثْلَ الْجَوَاشِنِ مَضْقُولًا حَوَاشِيهَا

توصیف بلیغہ ماصدق و آئینہ کبی صاف و براق اولان نیل ،
جزیرہ نک بوتون بدایغی ترسیم ایدیوز ، آردہ کوجک کوجک
دالغہ لیلہ پری جزیرہ نک ساحل و لب لطیفندن بوسلر آلیوردی .
خرما اغاجنه مشابہ سر بسحاب (دوم) آغاچلری واشجار سائرہ
ایلہ سایہ دار اولان بو آطہ نک ہانکی بر نقطہ سندن باقیلسہ نظر دورین
تماشایہ ؛ خیال و حقیقتلہ ممزوج ؛ لطافتلر ، بدیعہ لر تجلی ایدر .

آغاچلرک صیق ویشیل یاراقلری آردہ سندن ، نفوذ نظر قابل اولان
آچیققلردن لاهوتی ، فردوسی افقلر نمایان اولور ؛ پر خضرات تہلردن
حصولہ کلن بو افقلرک عالم سہایہ مناظر اتصالی پیش نگاہ تخیلہ اولیلہ
بر روضہ بہشتی تجسم ایتدیررکہ مرغ خیال همان اورایہ ، او آشیانہ
فردوسی یہ اوچق ایستر . اوصاف لاهوتی اتصافندہ بر تحفہ ناچیز
اولہرق نظم آتی بی اہدا ایلدیکم بو جزیرہ دن - بر ایکی ساعتک
تماشانک بخش ایتدیکی بروجہ واستغراق ایلہ و متحسرانہ وداعلرلہ -
مفارقت ایلدک :

من چہ کویم وصف این کلزار دائم نو بہار
میچکد جای مداد از خامہ ام مشک و کلاب

سودان جو جغری

منجذب اولوب قالیور، کوکل - بونظر فریب الواح طبیعتک تماشا سنده - ابدیتک
اعماق لایتناهیسنه دالیوردی .

شریعت محمدیہ بی تلقین ایتھکن بر آن خالی قالمایورلر . بو حاللرہ رغماً
بو طرقلرہ کلان پروتستان میسیونرلری بونلری پروتستان ایتھکہ جھد
و غیرت ایدیورلر .

محرراجز انئی سیاحتمدہ نیلک یوقاری طرفنہ کیدرکن یولدہ
بروایورہ تصادف ایتدم کہ درونی یدی سکزیاشندہ سودان چوجقلریلہ
دولدریش وایچلرنده یالز سکز طقوز پایاز موجود بولنش ایدی .
بوچو-قلرک نرہہ کوتورلدیکی بر سودانیدن سؤال ایتدیکمدہ ،
پایازلر بوچوجقلری لوندرہ وامریقایہ کوتوروب اورلردہ پایازلر
طریقنی اوکرتدکن صوگرہ تکرار سودانہ کتیرہ جکلری وبواسطہ
ایلہ گویا سودان اھالیسنی پروتستان ایدہ-کلری جوانی آلدہ .

انئی راھدہ گذرگاھمزہ چیقدلرینی آنفاً بیان ایتدیکم (شُلک)
قیلہ سی مناسبتیلہ گرک بوقیلہ نک و کرک سائر قبائل سودانیہ نک غرائب
عاداتی حقندہ لزومی قدر اعطا ایتدیکم معلومات - کہ تحریری صدندہ
بولندیم سیاحتمزک اقسام اصلہ سندنر - بورادہ ختام بولغلہ شمدی
ینہ - شُلک قیلہ سندن بعدالمفارقہ یولنہ دوام ایدن - واپورمزک
صورت گذران سیاحتی تعقیب ایدہ-کنز :

فی ۱۹ محرم ۱۳۲۷ سنہ ہجریہ سنہ متصادف ۱۰ فبرایر ۱۹۰۹
سنہ میلادیسندہ صباح شفقلہ برابر (زرافہ) اسکھ سندن حرکت ایدن
واپورمزلہ نیلک جھت غریسندہ کاش بر جزیرہ پیشگاھنہ کلدک کہ
جناب خلاق کریمک آثار قدرت خرد فرسائندن برنجشایش طبیعت
اولان بو زیرہ لطافتدہ ، یوقاریدہ ذکر وتوصیفی کچن ، آطیہ برنظیرہ
ایدی ؛ ظلال لطیفہ سنہ شعاع شمس منیر نفوذ و تأثیر ایدہ میہ جک درجہ دہ
صیق یار اقلرلہ پر خضارت آغاچلر اوزریدہ رنگ ساریک سویلی قوشلرک
نعمت شوقا شوقی کو کلارہ لاهوتی برانشراح و بریوردی ؛ نظر ہانکی
بر طر فہ انعطاف ایتسہ مصادف اولدینی بدایع قدرت وصنعت اوزرندہ

آشنا اولانلر چالمش اولسه فوق العاده آھنگدار صدا حاصل ایدہ چکی
شبہہ سزد .

یام یاملر بر لرلندن تفریق غایت مشکل بر قاج سس چیقاروب
ارہ صرہ اینکلر کی بر صدا پیدا ایدرلر . و بوندن کندیلری پک زیادہ متلذذ
اولورلر . بعضلری یالکز چالغیجیلق ایلہ تعیش ایدوب قیافتلری پک
تحف اولدقدن بشقہ بوغاز ، قول ، بیل و بجاقلرینہ دخی دورلو دورلو قوش
توبی و طرناقلری قیون و کچی و اوکوزلرک طرناقلریلہ حیوانات سائرہ
کمیک و دیشلرینی و قیلوبغہ قیونلرینی طاقوب رقص ایدرلر . محرر
عاجز بر قاج سنہ اول استانبولہ بر بہار موسمی طائفہ مرقومہ نک کاغذ
خانہ و کوک صو مسیرہ لرندہ رقصلرینی کوردم ایسہدہ سوداندہ
کور دیکم رقالر کی آتیک و سریع الحرکہ اولدقلری کی قیافتلرندہ
بالطبع اولیلہ بر تحفلق یوق ایدی .

بونلر افریقا قطعہ سنک ہر طرفہ کیدوب قبائل مختلفہ میانندہ
وجودلرینی مختلف صورتلردہ تزین ایتدکلری کی باشلرینہ طاقدقلری
تویلر دخی بشقہ جہ شایان تماشا در .

افریقای وسطادہ اولان قبائلدن بعضلرینی نوبہ لیلرک تعلیمیلہ
جناب حق طانیوب اہل اسلام کی دعا ایتدکلرینی مشاہدہ ایلدم
ایسہدہ بعضیلرینک واجب تعالی و تقدس حضرتلرینک وارلغہ ہنوز
معلوماتلری اولیوب فقط بونلرکدہ یاقین وقتدہ نوبہ لیلرک ہمت وغیرتلی
سایہ سندہ کاملاً اسلام اولہ جقلرینہ شبہہ ایتمامیلدر . زیرا یام یام
آھالیسنک شمدیکی خالدہ جناب حق و حدانیتہ واقف اولدقلری
لسانلرندہ اسم جلالہ دلات ایدر بر قاج کلہ بولنسندن استدلال اولنور ؛
ایسہدہ ایچلرندہ بولنان نوبہ لیلرک نماز قیلوب جناب حقہ و حضرت
پیغمبرہ دعا ایتدکلرینی کوردکجہ انلرہ تقلید ایتکہ باشلامشلردر .
نوبہ لیلر ایسہ بونلرک شوغیرتلی کوروب ایشدکجہ کندولرینہ

مرقومہ موسیقہ یا بمقدہ وچالمقدہ قبائل سائرہ نک اکثرینہ تفوق ایدر
ویونغولیلرک استعمال ایتدیکی (مانین) ایله اغاجدن معمول سورنا
یرینه قباقدن برنوع سورنا یاپارلر ، وایکی طرفندہ کی پرده دلیکلریله
مراد ایتدکلری صدای چیقارلرلر میتولیلرک بوندن بشقه، نوبه لیلرک
رباب تعبیر ایتدکلری، برنوع اسکی لاوطه یه مشابه چالغیلری اولوب
بونى سرت بر آغاجدن اعمال واوزرینه برکوری ایله بش تل وضع
ایدرلر ؛ صدا چیقاره جق لوحه سی درت گوشه سنده صدانک اهترازی ایچون
دریسی قابلی اولدینی حالده درت گوشه سنده صدانک اهترازی ایچون
مدور دورت دلیکی واردر .

میتولیلرک قامشدن یابدقلى دودکلر استانبولده استعمال اولنان
کوچک فلاوته یه مشابهدر . برکویدن دیکرینه اشارت ایچون قوللاندقلى
بوینوزدن معمول بوزیلرک یوقاری طرفندن اوچ دلیکی آرزوایتدکلری
صدای حاصل ایدر . میتو اها لیسنک (دونغورا) تعبیر ایتدکلری
برنوع سورنا - که ایکی قاریش طولنده در - یونغولیلرک (میورا)
اطلاق ایتدکلری سورنایه بکزر . آفریقا قطعہ سی داخلنده اولان
قبائل سائرہ نک چالغیلری بردوزی یه صدا چیقاروب برشی اکلشلماز
درجه ده بولندیغندن میتولیلرک کی ، هر درلو سس ویردیکندن، بوکی
یک آهنگ چالغیلره مرجحدر . بونلرک (ماندولین) تعبیر ایتدکلری
سازدن حاصل اولان صدانک هر پرده سی کندیلرینه بشقه نشاط
و انبساط ویرر . واهالینک قوللاندینی برموزیقه ده واردر که تللی
عمودی اوله رق یوقاریدن اشاغی لاوطه یه بکزر ؛ بونک اعمالنده ،
کویا فن موسیقی یه واقف و آشنا ایمشلر کی ، او یله بر دقت ایدرلر که
حقیقه بوظر زعمالی تماشا موجب مراق اولور بوچالغینک اورته سنده کی
تخته اویولوب اوسته دری قاپلانهرق بعضاً اغاج اوزینک لیقندن وبعضاً
دخی جیلان قویروغنگ قیللرندن تللر یاییلیر . بوچالغینی فن موسیقی یه

نفوسی ادخال ایتش اوله جق‌لرندن بوشایان تقدیس خدمت‌لریله دنیاچه و آخرتجه مادی و معنوی منافع و ثوابت عظیمه تأمین‌ایده جک‌لری بیان و توضیحه محتاج مسائلد نمیدر؟ معلومدرکه پروتستان میسیونرلر وقتولک جزویتلری هر درلو مه‌الک و مزاحمی کوزلرینه آله‌رق جمعیتلری تکثیر ایچون دنیانک هر طرفه یاییلمقده و عصرلردن بری تلقین دین عیسوی به چالش‌مقده در. حتی افریقایه‌ده کلوب کندولرینی اولادین محمدیده کوستره‌رک یاواش درلو درلو صنیعه‌لرله بیچاره اهالی نی اغفال وکندو مذهب‌لرینه ادخال ایدیورلر!

بزم مذهب نامیله اولان اعتقادتمزک هیچ بری یونغو و اطراف قبائل اهالیسنک معلومی دکدر. فقط بونلر جناب حقک وحدانیتی بیلورلر ولسانلرنده (لومه) کله‌سی ایله ذات باری‌یی توحید و بعضاً لسانلرنجه علویت معناسنه اولان (لومه‌غوبو) تعبیریله یاد و تعظیم ایدرلرکه برکونا تعلیم و تلقینک دخل و تأثیری اولیان بواعتقاد فطریلری اسلامیتی نه‌درجه سهولته قبول‌ایده جک‌لرینه دلیلدر. نوبه‌ایلرک پک چوغی غایت متدین و صالح اولدقلرندن اکثر وقتلرینی ذکرالله ایله امرار ایده کلدکلری جهته یونغولیلر دخی بونلره باقارق منوال مشروح اوزره جناب خالق مطلقک اسم جلیلی ذکر ایدرلر.

یونغولیلردن بری خسته‌له‌جق اولسه بونک خسته‌لغنی (لومه) به غطف ایتدکلری کبی برآدم امید ایتدیکی برمصالحته نائل اوله‌مامق و یاخود آوه کیدوبده بوش عودت ایتک کبی ر حال وقوعنده (قدر بویه ایتش) معناسنه اوله‌رق (لومه‌نیا) دیرلر.

*
* *

(موسیق‌لرینه دائر)

بی‌میتولیلر یونغو اهالیسنک هر صورتله مادوننده ایسه‌ده اهالی*

بر طاقم اوجاری سیوریتیلیمش اغاج دالاری قورلر؛ بودالر کویا مزارک ایچنده کی موتا دنیاسنی ترک ایده لی خیل وقت اولدیغنه اشارت اوله جق ایتمش .

اهالیدن هانکیسنگ بر جنازه سی اولسه بوتون اقربا وتعلقباتیله قومشولرینی دعوت ایدوب مرپسا تعبیر اولنان بالدن یاپلش بر نرع مسکر شروب ایچهرک موتانی هپسی بردن آلوب مدفنه کتوره رک دفن ایتدکن وال برلکیله اوزرینه طاشلر ییغهرق واطرافنه قازیقئر دیکهرک طاشلرک اوسته ده متوفانک صوایچدیکی قابی وضع ایلدکن صوکره کیرویه چکیلوب قازیقئرله اوق آتارلرکه اکثری قبرلرک اطرافده اولان قازیقئرله اوق یاره سی مشاهده اولنور، بو اوق آتمق عادتلری اوروپالیلرک رسم تدفینی متعاقب سلاح آتملرینه بکزه تیله بیلر !

اهالی مذکورده اودرجه لرده جاهل درکه روح ندر انسان ندر خالق مطلق حضرتلرینه عبادت نصل اولور بورالرینی اصلا بیلمزله . چونکه صاحب کون و مکان حضرتلرینی کرک لساناً و کرک حالاً بیلوب تقدیس ایتک ایچون شمدی یه قدر هیچ بر واسطه یه مالک اوله مامشدر .

خرطوم ونوبه حوالیسی اهاالیسی کاملاً اسلام اولوب ذکر اولنان قبائل خالق دخی بورالره جوار اولملرینه نظراً انلرکده اسلام اولملری لازم کلیر ایسه ده نه چاره که صرف عالم جهالت و وحشته یشادقلری جهته شمدی یه قدر نصل کوره شلر ایسه او یله کیتمکده درلر . شوراسنه حقیقه تأسف اولنورکه کرک مصرده جامع الازهر کی بر دارالتعلیمدن و کرک حجازدن و خصوصیه مرکز خلافت اسلام اولان استانبولدن بر قاج عالم ، بر هیئت علمیه کیدوبده شو ییچارلره طریق سلامتی اراده و اصول وارکان اسلامیتی تلقین وتعلیم ایتیمورلر ؛ اگر بونلر شوزحمی اختیار ایتسه لر جمعیت اسلامیه مزه بش التی ملیون

چو جقارک کو بکنی دائماً اوزونجہ قطع ایدوب باغلامازلر بر (یونفو)
قاریسی چوجق دوغر دینی وقت هیچ بر کونہ شناک ایتزلر و چوجقارلی
داثما بر چکی در یسندن دیکلمش طور به یہ قویوب صودستیسی کی ارقه لرنده
طاشیرلر؛ چوجقارله متادیا ایک سنه سودامدیرلر؛ بونلر چوجقارلی
سوتدن کسمکی بیلیمیوب سوتی ممدن کسمکی بیلیرلر . مثلاً (قباریدا)
تعیر اولنور برنوع اغاجک یا پراغنی دوکوب معجون حالنه کتیره رک
ممه یہ سورلر اول وقت سود طبیعتیله کسیر کیدر .

کرک یونفو و کرک قبائل سائرده بر عادت وارد کرک ممده اولان
چوجغک ابوینندن غیریسی برکلبده بیتوت ایدمیبوب بونلر دیکر برکلبه
نقل اولنور ، یونفوایلرده برارکک اون سکز وبرقیز اون بشنه کلدکجه
تأهل ایتز .

بونلرک موتالرینی دفن ایتسی براز یوقاریده کی تعریف اتمردن ده
اکلاشیدینی اوزره اهل اسلامک عادتنه مشابه اولوب قبائل سائرک
کافه سنه مخالفدر . شویله که اهالی مرقومه دن برینک وفاتی وقوعنده
دیزلرینی قوه جبریه ایله چگه سنه بیتشیدروب ایاقلریله اوستندن صیقیجه
باغلارلر ؛ نعش مذکور بو هیئته کتیرلکدن وقویون در یسندن معمول
برطوره یہ قونیلوب اغزی دخی ایوجه دیکلدکدن صوکره غایت درین
برقبره قونیلوب اوستی اورتیلور .

یونفو قبیله سی خلقی بالاده بیان اولندینی وجه ایله موتالرینی
طوره به یہ قویوب دفن ایدر ایکن ارککک یوزینی شماله وقادینلرک کنی
دخی عکسی اوله رق جنوبه طوغری توجه ایتدیرلر؛ موتا دفن
اولندقدن صوکره مزارک اوستنی اورتهرک برطاق طاشلر بیغوب
استوانی برشکله کتوردکدن وسراپا اطرافنه قازیقزلر چاقدقدن صوکره
مزارک همان اورته سنه متوفانک صو ایچدیکی قانی وضع ایدرلر . اهالی
مرقومه نک قبرلی داثما کلبه لرینه یاقین اولوب بونلرک اوزرینه اکثریا

ونعشی مزارہ ایندیروب اوزرینی اورتدکن صوکرہ کندولرینک
کلبہ لرینہ مشابہ بردہ کلبہ انشا ایدرلر .

(کیفیت تزوجلری)

سودانک ہر طر فندہ اولدینی کبی (یونفو) قبیلہ سی دخی
تزوج ایدہ جکلری قادیی بادہوا الہ میوب کلین پھاسی واغیرلنی
نامیلہ برطاقم دیر حلقہ لالہ بعض مسکو کاتدن قیزک پدرینہ ،
اقتدارلری درجہ دہ ، برشی ویرمک مجبوریتندہ بولنورلر ؛ بونی تدارک
ایدہ میوبدہ ویرہ مزلر ایسہ اولیلہ ایستدیک قاری بی الہ میوب براختیار
سیاہی ایلہ اکتفا ایتمکہ مجبور قالیرلر . بونلرک ارککلری اولنہ جکلری وقت
الہ جکلری قیزایچون ویردکلری شی بہری ایکیوز الی درہم آغیرلغندہ
اون عدد دیر مسکو کات ایلہ یکریمی عدد مزراق دیرندن عبارتدر .

افریقا قطعہ سی داخلندہ قبائل خلقنک زوجہ لری مالک اولدقلری
قدرت و ثروت نسبتندہ متعدد ایسہ دہ یونفولیلر بودر جہ کیتمیوب
درتدن زیادہ قادین تزوج ایتزلر .

بونلرک بینندہ ہر نہ وقت مفارقت وقوعبولہ جق اولور ایسہ
بوویریلان شیلرک بر مقداری کیری آلینیر ؛ و ہر کیم اولور ایسہ
اولسون زوجہ سنی پدرینک خانہ سنہ کوندرر ایسہ زوجہ سی دیلہ دیکنہ
وارمغہ مأذون اولور . اگر برقاری قوجہ سنک مساعده سی اولمدینی حالہ
چوجقلرینی دخی باباسنک اوینہ کوتورر ایسہ حین ازدواجدہ ویریلان
دیرلرک کافہ سی اعادہ اولنق لازم کلیر . اگر برینک قاریسی قیصر
اولوبدہ چوجق دوغورماز ایسہ قوجہ سی انی دائماً تطلیقہ مقتدر
اولور . بونلردن بری زوجہ سنک دیکریلہ زنا ایتدیکنی خبر الورایسہ
اول امردہ زنپارہ نی تلف ایتمکہ سعی وغیرت ایدوب مؤخرآ زوجہ سنی
شدیداً دوکر . یونفو قاریسی حملنی وضع ایدہ جکی وقت صورت
مخصوصہ دہ یاپیلمش قالتجہ بردیرکہ ایکی الیلہ یایشوب اندن استمداد ایدر .

ایدر ایسه محاربه ده غالبیت و ایتمزایسه مغلوبیته اشارت عد ایدر لر .
 بوفاللری محاربه حقنده استعمال ایتدکلری کبی سوء ظن اولنانلر
 حقنده دخی اجرا اولنوب اگر فال سوء ظن خصوصنده کی اعتقادلرینه
 موافق چیقار ایسه سوء ظن تحتنده اولان بیچاره یی در حال تلف
 ایدر لر . یام یام اهالیسنک بوفاللردن بشقه برده جادی وبوکا نمائل
 غول بیانی کبی شیلره دخی اعتقادلری وارد؛ حتی اورمانلرده اعجاز دال
 ویاپراقلرینک اهتزاز و حرکاتندن متحصل خیشیلیتی نی کویا بونلرک
 تکلمی اولدیغی اعتقادنده بولنور لر .

بورایه قدر اهالی مرقومه نک بعض عبادات و اعتقاداتی بیان
 ایتدیکمزدن بوندن صوکره دخی موتالری اوزرنده اتخاذ و اجرا
 ایتدکلری اصول و عاداتک تعریفنه باشلا یورز ؛ شویله که : یام یاملر
 اقریاسندن برینک وفاتنده متوفانک کوچکدن بری تنظیمیله اوغرا-
 شدینی صاچلرینی در حال تراش ایدوب دمت دمت یوللره داغیده رق
 اظهار ماتم ایدر لر . بوموتانک نعشی حیاتنده اولدیغی کبی باشنه طاقدینی
 توی وسائر ایله ترین واکرارکک ایسه اونلکی ده بلنه ربط اولنهرق
 یابر اسکمله اوزرینه اوطورتیلوب ویاخود طابوت کبی ایچی بوش
 براغاجه قونیلوب دفن اولنور که اهالی مرقومه نک موتالرینی بودرجه
 ترین ایدیشلری عادتا برضیافته حاضر لاملرینه بکزر ؛ بو موتالرک
 اوزرینه ابتدا تحت قونوب صوکره طوپراق آتارلر؛ بوصورت تدفین
 اهل اسلام عاداتنه مشاهد ر .

یام یام اهالیسی دخی یونفولیلر کبی موتالرینی دفن ایدرکن باشی
 برمین جهته کوتورمکه بک دقت ایدرلرایسه ده بونلریونفولیلرک عکسنه
 اولهرق ارککلرک باشی شرقه وقادینلرککنی غربه کوتورلر لر . اهالی
 مذکور مزارلرینک ایچی چامورایله صیویوب کوزلجه چیکنه دکدن

یام یام اہالیسی نوبہ لیلردن کوردکاری اصول عبادتی تقلید ایدہ
 ایدہ بعضلرینک بوتقایدی اعتقاد درجہ سنہ وارد یردقلری دخی (بورو)
 لفظ مخصوصیلہ تفریق اولملرندن اکلاشیلیر . مع مافیہ اہالی مرقومہ نک
 لسانلرینہ واقف اولوبدہ (بورو) تعیرینک مدلول حقیقیسی تحری
 اولنورسہ کھانت وتقال مقصدینی تعقیب ایتدکری دہ تین ایدر . یام یاملرک
 کھانت وتقاللری پک غریبدر ؛ شویله کہ : بوحوالی اورمانلرنده بولنان
 وکندی لسانلرنده (داما) تعیر اولنان اغاجدن اسکملہ یاپارلر ؛ بو
 اسکملہ نک اوزرینی جلالامق درجہ سنہ تسویہ ایدہ رک وبر پارچہ
 صو ایله ایصلاتہ رق دوز براودون پارچہ سنی اسکملہ اوزرینہ رندہ کبی
 سورتمکہ باشلارلر ، اکر اودون پارچہ سی اسکملہ اوزرندہ برطرفہ
 ایلیشوب قولایجہ ایشله مز ایسہ نیت ایتدکری ایشده خیر اولمدیغنه
 قائل اولورلر . اہالی ذکر اولنان اسکملہ ایله اودون پارچہ سنہ دخی
 (بورو) تعیر ایدرک اودونی اسکملہ یہ سورتمکی ایسہ برنوع عبادت
 عد ایتدکرینی (نوبہ) اہالیسنندن کیزی طوتارلر . فقط تصادفاً
 نوبہ لیلر بوحوالی کوردکلرنده اعتقادات باطلہ دن نشأت ایدن بوکی
 شیلرک تشویش اذہاندن بشقہ برشیئی مفید اولہ میہ جغنی بیان ایله اہالی
 مرقومہ یی بومقوله عادتلردن واز کچیرمکہ چابالارلر .

بوندن بشقہ اہالی مرقومہ نک اعتقاد ایتدکری برطاقم شیلر
 دہا واردرکہ پک تحفدر مثلاً : (نجی) تعیر ایتدکری برقرمزی
 اغاجدن چیقاردقلری برنوع یاغی طاووغہ ایچیرلر ؛ طاووق ھلاک
 اولور ایسہ محاربہ دہ مغلوبتلرینی تلف اولمازسہ غالب اولہ جقلرینی
 استدلال ایدرلر . ایشته بویله فاللر ایله طالع بینی تجربہ ایتدکجہ برایشہ
 باشلاملری احتمال خارچندہ در . بردہ بر خروس یقالایوب بچارہ
 حیوانک باشنی مکرراً صویہ دالیروب چیقاردقدن حیوان کندندن
 کچدکدن صوکرہ حالی اوزرہ براقیرلر . اکر خروس جانلایوب حرکت

ایدرلر . ارککلری ایسه یونغولیلرک قولاندقلری دری اونلکلرکی اونلک استعمال ایدوب فقط بونلر مذکور اونلکلرک اوزرینه برده مثلث الشکل بردری دها آصارلرکه بونک اطرافی واوزرلری درلو درلو بونجقرله تزین ایدلمشدر .

میتو قبیلهسی خلقنک بیللرینه باغلادقلری قوشاقلر دریدن یابلس واوزرینه رنکلی قاطر بونجی وکلب دیشلری تعلیق ایدلمشدر . یام یام اھالیسنک دخی بو طرزده قوشاق باغلادقلری واردر . میتو قبیلهسی خلقی یونغولیلرکی صاچ سوسنه باقیوب غایت قیصه کسرلر . نوبه لیلر قطعہ مذکورہ داخلندہ ہر نرہہ ایاق باصمشر ایسہ اورادہ نور اسلام لمعانہ باشلایوب برطاقم عادات وحشیانہ و جاہلانہ رفتہ رفتہ ترک اولنمشدر . از جملہ اولاری میتو قبیلهسی خلقی طوپوقلرینہ پارق قالینلغندہ دیمیر حلقہلر طاقوب برچین ایدرلر ، وایاقلرینی زدہلہ مامک ایچون حلقہنک ایچنہ اغاچ پارچہسی صوقارلر ، و بوندن بشقہ برارسلانی ضبط ایدہجک قدر قوتلی کوسلہدن معمول حلقہلری بویونلرینہ چیرہرک اولنجهہ قدر چیقارمزلر و بو حلقہلر بویونلرینہ پک زیادہ صیقی باغلانديغندن بعضاً بو غلہمہ رادہ سنہ بیلہ وارلر ایدی . ایستہ بومیتو قبیلهسی نوبہ لیلرلہ اختلاط ایتدکن صوکرہ بوکبی عادات وحشیانہدن فراغت ایتشلردر .

اوروپالیلر افریقا قطعہ سنک غرب وجنوب طرفلرندہ خرستیانلغی نشر ایتسکله مشغول ایسہلردہ شمال طرفدن دین مبین محمدی ایچرولرہ دوغری یابلس وکوندن کونہ توسع ایتسکدہ بولنمشدر . قرق الی سنہ اقدم خط استواہ کیدنر اسلامک نامنی بیلہ ایشتماشلر ایکن شمدیلردہ خط استواہ قدر موجود اولان اھالی کاملاً اسلام اولوب بونک ایسہ نوبہ لیلرک ثمرہ غیرتی اولدیغنہ شہہ ایتما ملیدر .

یونفولیلردن زیادہ حریص اولوب حیوانات سائرہ ترجیحاً انسان اتی اکل ایدنلردن بحث ایتدکلی صیرہده کلب اتی اکلنه تحریص ایتدکلرینی طبعیون علماسی بیان ایدیور. واقعا فریقاً قطعہ سی داخلندہ اولان اہالیدن انسان اتی اکل ایدن قبائل پیندہ کلب اتی دخی غایت لذیذ اولدینندن و بونلر ابتدا کلب اتندن باشلا دقلرندن طبعیونک سوزلرینی تصدیقہ مجبورم .

میتو قبائلی قادینلری یوزلرینی و دوداقلرینی، انسانہ حیرت ویرہ جک درجہده، کسوب دوغرارلر؛ بو خصوصہ بری برلرینہ رقابت ایدر جہ سنہ ایلرولمشدر . بونلر الت دوداقلرینک بیوکلکنہ قناعت ایتوب کویا تناسب وانتظام حاصل ایتک ایچون اوست دوداقلرینی دخی خاطر بوخیالہ کلیہ جک صورتہ صوقارلر . بو وحشی قاریلر کرک ملبوساتده و کرک صاحب لرنک انتظام نہ حیوانات وحشیہ دن بعض لرنک شکل و ہیئتتی تقلید ایدرلر ایسہده دوداقلرینک بویله پیدہ ہیئتہ گتورلسنک سینی اکلاہ مدم .

میتو قادینلری تقریباً سیم مجیدیہ جرمنده جوهرلی چاقاق طاشندن و یا خود فیل دیشندن یا لیش پوللری دوداقلرینک التہ اوستہ یاپشدرلر ؛ بوندن مقصد دوداقلرینک بیوک کورونمسندن عبارت اولوب حتی برشی ایچرکن اللریلہ اوست دوداغنی قالدیروب یوقاریدن اشاغنی دوکرلر .

ماغانیا قبیلہ سی قاریلری دخی میتولیلرکی دوداقلرینی یالکز حاقہلر ایلہ تزین ایتک قانع اولیوب (بلل) تعبیر ایتدکلی حلقہ لری دوداقلرینہ تعلیق ایتدکن بشقہ آلت دوداغنک التہده مخروطی الشکل جوهرلی چقماق طاشندن بررطاش آصارلر .

مادی قبیلہ سی نسواننک ملبوساتی میتو و یونفو قادینلری کی اولوب یاری بیللرندن اشاغنی اوت و یاپراقدن یاپش برارونلک استعمال

على العموم ميتو ناميله ياد ايدہ جك ايسہ مدہ بونلرك اصل ميتو ويا (ماتو) تعير اولتان قبيله يہ اصلا مناسبتى اوليوب بونلر بربرندن ايرى اوله رق (مادى) و (مادى قابا) و (اباقا) و (لوويا) ناملريلہ دورت قبيله دن عبارتدر . قبائل مذکورہ نك توطن ايتديكى اراضى بش والتى درجہ عرض شماليدہ و (روح) ايلہ (رول) نہرلرى اراسندہ واقع اولوب شمالاً ديتقہ قبيلہ سندن معدود اولان (رول) و (اغا) قبيلہ لرینہ و جنوباً دخى يام يام ولايتلرينك شرق طرفنہ تمتد اولور . ميتوليلر کنديلرينك اسکان ايتديكى محلہ (مورو) تعير ايدرلر .

ميتو قبائلنك لسانلرى بربرندن پك آز فرقلی ايسہ مدہ يام يام ولايتندہ اولان قبائل كثيرہ بربرندن فرقسزدر . ميتو قبائلى ايلہ يونغو قبيلہ لرینك لسانلرى ہر نہ قدر بربرينہ مشابہ ايسہ مدہ بحر الغزال بويئندہ متمكن قبائل سائرہ دہ استعمالى مشترك هيچ برلغت يوقدر؛ عادات و ملبوسات جہتہ كلنجہ ميتو قبائلى يونغوليلرہ يام ياملردن دہا زيادہ بکزرہ دکلرندن بونلرك اصلى ارانيلہ جق اولسہ بلکہ يونغوليلردن برشعبہ اولديغى اكلاشيلير . ميتو اہاليسى يونغوليلردن دہا سپاہ اولوب وجودلرى يونغوليلر قدر جفايہ محتمل دکدر . حتى يونغوليلر برقاج کون اکمک بولہ مازلرسہ يالکز طوپراقدن چيقاردقلرى کوکلہ تعيش ايدہ بيليرلر . ميتوليلر غايت تنبل اولوب حتى ما کولاتلرغى تدارك تشبثندہ بولنلرى محضاً اجلقدن اولمامک ايچوندر . بويچارلر (بيج) قوردى تعير و لنور برنوع مہلک يارہ چيقاردقلرندن بوندن ہر سہ برچوق تلفاتہ دوچار اولورلر . ميتو قبائلنك توطن ايتديكى اراضى مثبت و محصولدار اولقدن بشقہ اورمانلرى يسانى حيواناتلہ مالا مال اولديغى کي پتاس دخى مبذولاً بولنديغدن بونلرلہ تعيش پك قولايذر . ميتوليلر دخى يونغوليلر کي صيغيردن بشقہ کچى کوپک و طاووق بسلدکلرى جہتہ ديتقوليلر بونلريدہ (ديور) لفظيلہ ياد ايدرلر . اہالى مرقومہ کلب بسلمکہ

مجر غزال ساحلندہ ساکن یام دینین طائفہ مردمخو رانک قاریرلی

خصوصندہ قطعہ مذکورہ نك سائر اہالیسنہ تبعیت ایدرلر .
قبائل متنوعہ فی تعریف صدندہ نوبہ لیلرک احوالہ اتباعاً

ایدرلر. بوراده ترکیه مزده معروف اولدینی اوزره استعمال ایتدیکمز
 بویام یام لفظنک صحیحی (نیام نیام) در. (دینقه) لساندن النمش
 اولان بوتعیر ا کول دیمکدرکه بوندن مقصد نیام نیاملرک انسان آتی
 اکل ایتدکترینه تلمیحدر. بونلر نام مذکور ایله هم آسیا و اوروپا
 همده افریقاده مشهور اواقله برابر کندولرینک اصل اسمی اولان
 (زندای) تعیرندنده صرف نظرله یالکز ترکیهده معروف اولدینی
 اوزره یام تعیرینی استعمال ایدیورز. حتی سودان اهالیسی بو (زندای)
 خلقندن بشقه انسان آتی اکل ایدن نه قدر قبائل وحشه سائره وار
 ایسه جمله سنی نیام نیام لفظیله یاد ایدرلر. افریقای وسطاده اولان
 قبائل سائره دن هربری یام یاملری بردورلو نامه یاد ایدوب (یونغو) لیلر
 بعضاً (ماندو) و بعضاً دخی (مانیانا) دیرلر. بونک دها ایلروسنده
 اولان (دیور) قبیله سی دخی (اومارباقه) تسمیه ایدوب شرق طرفنده
 اولان (میتو) لیلر (ماقاراقا) ویا (قفاراقا) اطلاق ایتدکری کبی
 یونغولیلر (قاندای) (ومونیتو) لیلر (یا یا بخرا) نامیله یاد ایدرلر.
 علی العموم باشلری کره شکلنده یووارلاقدر. کوزلری بادم رسمنده
 وقاشلری مقوس واوزوندر؛ حتی اوزونلغندن عادتاً کوزلرینک اوزرینه
 صارقار. یناق کمیکلری مدور اولیوب سیوری و بزنی برندن آچقدرد.
 بو حال اهالی مذکورنک طبیعتلرنده مرکوز اولان وحشت ایله
 شجاعتک کورینشده بر قاندها وجودینه دلالت ایدر. بورولرینک
 یاصی و دوداقلرینک اگلی و قالین اولسی سیانک مدور کورونمسنه
 بر درجهیه قدر مدار اولور. رنکلی اوقدر سیاه اولیوب قهوه دن
 معمول چوقولاتیه مشاهدرد. ارککی وقادینی بر رنکده اولوب اصلا
 فرق ایدلر. بونلر سائر افریقا قبائلی کبی وجودلرینی چیزمشلر ایسه ده
 یا عمومی بردن محاربه و یا خود بری دیکریله غوغا و دوگوش ایدرکن
 خصمنه مقابله ایچون اوک دیشلرینی تورپله یوب سیوریلتمک

اوچلرینه دخی ارسلان ، قیلان ، کوپک وسائر حیوان دیشلری طاقارلرکه مصر قادینلری بونلرک یرینه التون ، مرجان واینجی قوللانیرلر .

بونلر بعضاً فیل دیشنی ، ارسلان دیشنی تزیین ایدهرک کویا مجوهراتله دونادلمش کردنلک و بوروش مقامنده بویونلرینه طاقارلر کوکسلرینه آصارلر . بویاض و مزین (!) کردنلکلرک سیاه تن اوزرنده نه تحف برتضاد تشکیل ایتدیکی محتاج بیان دکلدر .

اهالی مرقومه (ارستقمه) تعیر ایتدکلری برنوع اعاج قبوغی دوکهرک لیف حائنه کتیردکدن صوکره بوندن بز دوکورلر ونادرا البسه یاپارلر ایسه ده دائماً کیدکلری شی یالکز بیللرینک اشاغیسندن بالدرلرینه قدر ممتد اولان حیوانات دریسک انواعی استعمالدن عبارت و صانصار و میمون دریسی ایسه عندلرنده پک مقبولدر . اکثر وقت ارقه لرینه زینت مقامنده برده میمون قویروغی اصارلر؛ بوراده اوروپالی ماداملرک سمور دریسندن معمول استعمال ایتدکلری بویون آتقیسنی و بونک کنارینه ده زینت مقامنده طاقدقلری متعدد سمور قویروقلری خاطره کتیرمامک ممکن دکلدر . ظنمجه اوروپا مادامه لری بو مودایی اقوام سودانیه دن اخذ و اقتباس ایلشلردر . اقوام مذکوره یوم خلقت حضرت آدم دنبرو بوقیلق و قیافتله قطعاً وسیعاً سودانده اورمانلر ایچنده یاشامقده درلر . بو قدر اسکی برمودا اوروپالی کوزل ماداملرک آنتیقه مقامنده رغبتلری جلب ایده جک تزییناتدن اولسه کرکدر .

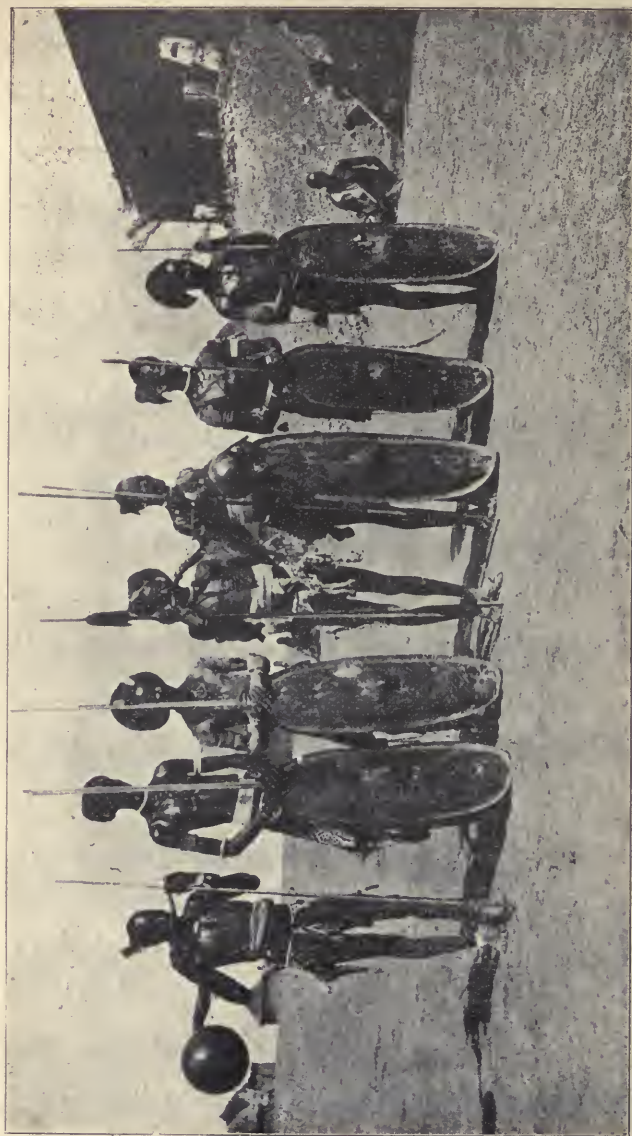
بویام یام اهالیسی هرکسک دیدیکی کبی قویروقلی اولمیوب بالذات کوردیکم بو وحشیلر نوع بشردن اصلاً فرقلری اولمدقدن بشقه بزم کبی موجب اسف ویا مسرت اولان احوالده یا متأسف ویا خود نمون اولورلر؛ و بزم موزیقه لرمن عساکرمزی نصل حربه تشویق و تحریص ایدر ایسه انلرده داوول و بوریلر چالهرق کندیلرینی غوغایه تشجیع

بر حلقه یی صاغ قولنه وصول قولنده دمیردن ویاخود باقیردن حلقه لبر طاققندن و برده باشنك تپه سنی انجق ستر ایده جك درجه ده کیدکلری کوچو جك بر تآکیه نك اورته سنده ایکی قاریش طولنده دیمدیک طورر براوکوز قویروغنك اطرافنی دوه قوشنك تویلری ویاخود بشقه قوش قنادنریله تزین ایتمکدن عبارتدرکه ایشته بویله مزین بر تآکیه بی ویا تاج (!) امارتی هانکی بر شخصك باشنده کورسه کز او شخص عجیب المنظرک کندی فرقه سنك حضرده، سفرده آمر یکانه سی اولدیغه قناعت ایده بیلیرسکز .

یام یام اهاالیسنك صاچلری قبائل سائره خلقتك صاچلری کچی قیورجق و قیصه اولمیوب اوزوندیر ؛ حتی اوموزلرینه و بعضاً بیللرینه قدر صارقار، اهایل مرقومه نك ارککلری صاچلرینی تزینده حیرتی موجب اوله جق درجه ده امك صرف ایدرلر : اول باول صاچلرینی باشلرینك تپه سندن النلرینك اورته سنه قدر آلافرانغه اصولی اوزره ایکی یه آیروب و برچوق کلفت وزحمتلر ایله اوروب کیرویه الهرق باغلا دقلری کچی شقاقلرنده کی برچلرینی اوک وارقه طرفندن اشاغی دوغری صارقیدرلر . شقاقلرینك اوست طرفنده اولان کاکلرینی طوبلایوب برقاچ طوبوز یاپدقندن صوکره اکسه لرینه دوغری اوزادیرلر . طائفه نسا ایسه صاچلرینه همان ارککلر ککنه مشابه بر طرزده نظام ویرلر ایسه ده اوله کاکل و برچلری اولمیوب دوز بر اقیلرلر .

اهایل مرقومه نك باشلرینه کیدکلری باشلقلرک اکثری تحف بر ییچمه در . بعضیی روم رؤسای روحانیه سنك کیدکلری تاجلره بکزر . قادیلر صاچلرندن برقاچ تل قوپاروب بونلره قاطر بونجی دیزه رک بر حاقه یه باغلار وایکی طرفنده اولان دمیوچیلر واسطه سیله باشلقلرینه ربط ایدرلر .

باشلرینی منوال مذکور اوزره تزین ایتدکلری کچی بعضاً صاچلرینك

شالك قبيله سنك زماره ديكرى سوزنايه مشابه دودو كى چالوق مسلحاً رقص اللىرى

بونلره آمر وقباداي و سرگرده اولانلرك يكانه علامت فارقه لرى
اون بش سانتيمتره اتساعنده وبربارمق قالينليغنده فيل ديشندن معمول

بوايکي طائفه ترينانده کويا ميدان مسابقه چقه رق يکديکره قارشو تفوق ادعا سنده بولنورلر .

(شلک) قيله سی قيويرجق صاحلي ني بر طرز عجيب و غريب اوزره ، مختلف شکل و طرزده اورلر ، بعضلری خروس تپه سی و بعضلری فونوغرافک استوانه سی کي مدور و بعضیسی يلبازه ، و يا خود تاج کي تنظيم ايدرلر . اينک و اوکوز ترسندن ته زک ياپه رق اودون يرينه ياقدرلری بو ته زک کولنی اينک بوليله چامور ايدهرک قينه مقامنده باشلرينه قورلر . بوقيله نك يتاق اوطلر نده يکانه دوشکلری دخی زمينه فرش ايلدکلری بو ته زک کولندن عبارت اولوب چيرچيلاق بو حاضر دوشک اوزرنده تابصباح ياتوب اشک کي يو وارلانيرلر ، فقط کور يايوريا ! بولر نه قدر مقتصد آدملر که حيوانلرينک مواد غايطه سنی محروقات ، يتاق و حتی پودره مقامنده استعمال ايدهرک هيچ بر اقسامنی ضايع ايتيورلر که تام بر اوروپالينک قوانين اقتصاديه سنه رعایت ايديورلر ديمکدر (!) صاحلين پستر خا کسترانه لرندن قالقنجه باشلرينی اينک ، يا خود اوکوز سيد يکيله ييقادقدن ، ودها طوغريسي لوانطه لرينی (!) بول بول سوروندکدن جو کره اوکولاری دخی پودره مقامنده (!) يالکز يوزلرينه و برطاقی يوزلرندن بشقه بتون وجودلرينه سورلر ؛ اوروپاده اعمال اولنان لوانطه لرك مواد اصليه سنده بالکيميا تصفيه و تقطير ايدلمش مانده و اوکوز قازوراتی بولنديغنه دائر اولان روايته باقيليرسه بو اقوام وحشيه نك ده حيوانات ته زکني ، ترسني و سيد يکني بويله جه استعمال ايله کوزل کوزل توال (!) ياپملری سببسز و حکمتسز دکلدر . هر صباح توالتيک اجر اسندن صو کره اکثر ارککلر بو حال و هيئت غريبه اوزره اللرنده مزراق اقشامه قدر نيل ساحلنده کي سازلقرده و اورمانلرده کرينيرلر .

شك قبیله سنك بسله دكلری اوکوز

سودان اہالیسک تلبس و تزیین خصوصندہ و اکل و شربدہ عادات و اطواریلہ رقصہ ، اکلنجہیہ و چالنییہ اولان میلان فوق العادہ لرینہ و برطاقم قبائل خلقنک غرائب احوالہ دائر انظار قارئینہ وضع ایتدیکم تفصیلات آتیہ توالت خصوصندہ بدویلرکدہ همان مدنیلر قدر کلفتلر اختیار ایلدکلرینہ دلالت ایدر :

سوداندہ همان علی العموم اہالی چیر چیلاقدردلر . بعضلری اغاج پاراغی و یاخود بر پارچہ حیوان دریسیلہ یالکز ادب یرلرینی سترایدردلر . بونلرک ارکک و قادینلری ہپ تزییناتہ مائل و پک حریرصدردلر . اہالی مرقومہنک کرک ارکک و کرک قادینلری زینت مقامندہ دیزلرینہ ، قوللرینہ ، بیلکلرینہ و بویونلرینہ باقیردن و یادمیردن معمول درلو درلو حلقہلر ، بونجقلر طاقارلر ؛ و تسبیح دانہسی کبی اغاجدن یا پیلمش جبہلری دخی علاوہ ایدرک بونلرک اراسنہ اغاج کوکندن معمول بر طاقم شیلردہ آصارلر . بونلردن بشقہ باقوش و قارتال طرناقاریلہ کلب و چقال و حیوانات سائرہ دیشلرینی تعلیق ایدردلر . ارککلر دخی قادینلر کبی تزییناتہ فوق العادہ مراقلیدر . مثلاً قولاقلرینی دلوب پارمق قالئلغندہ باقیر حلقہلر و چیوی کبی شیلر طاقارلر ، بر پارچہ دوز باقیری قولاقلرینہ طاقم و یاخود بر صمان چوپی صومق پک زیادہ خوشلرینہ کیدر توالتلرندندر . قوللرینہ دمیر و یا باقیردن یا پیلمش حلقہلر طاقدقلری کبی بیلکلرینہ دیرسکلرینہ دخی بیان اوکوز و یاخود کرکدن بوینوزندن و یاخود فیل دیشندن حلقہلر کسوب کچیرلر . بعض قاریلر ایکی قولاغک کسارلرینی دلیک دلیک دلہرک صاری تونج و یا باقیردن اینجہجک حلقہلرلہ اغاجدن معمول بر چیوی پی و یا صمان پارچہلرینی بودلیکلرہ صوقہرق قولاقلرینی دونادیرلر .

کرک ارکک ، کرک قاریلر طبعاً تزییناتہ مائل و ہوسکار اولدیفندن

(شلک قبیله‌سنگ قولاندقاری قایق)

بوقایق جرمی اوج کشتی آله‌یله‌جق درجه‌ده ایسه‌دهه شلقی اون‌طقوز نهایت اوتوز قیهدن عبارتدر . قبیله مذکورده خنقی برقاچ ساعت بوقایق‌له بالقی و تمساح صیدایدوب ساحله کلده کلرنده محاربه‌دن عودتده قالقانلری اوموزلریه اوروب عودتایدن جنگاورلرکی قایق‌لری اوموزلریه الهرق ایستندکلری محله کتوروب برقاچلر . مذکورقایق‌لر بوقدر خفیف اولدیندن آز حرکتله دوریله‌یله‌جکی جهته را کب اولاندلرک درجه نه‌یادهه متیقظانه داوارانسی اقتضا ایتمکله عربلر ایچنده غایت تنک وموازنه‌لی دورلرلر .

ایتدیکمز وجه ایله حکومت فیل دیشله دوه قوشنك تجارتی کندیسنه
حصر ایدوب هر قضا و مدیرتده جسیم انبارلر و مخزنلر بنا وانشا
ایلشدر .

اقوام سودانیه هنوز خدمت عسکریه ایله مکلف دکدر ، فقط
کندی اختیار و حسن رضایله سلك عسکریه داخل اولق ایسته یئلری
حکومت قبول ایدر .

حکومت حاضره سودان بعض حیوان و طیور صید و شکارینی
مانع بر قانون وضع ایتشدر ، بر صیاد بو قانونده مندرج رسم و عادت
خارجنده حرکت ایده جك اولورسه بر غروش رسم نظامییه مقابل
اون غروش جزای نقدی ویره کدر . مثلاً : اجنبی بر صیاد لاجل الصید
سودانه کلیر ، ایکی اوچ آی ودها زیاده بر مدت سودانده صید و شکار
ایله امرار وقت ایلر و بو مدتده بیوک حیواناتدن ایکی ارکک فیل
و بر کر کندن زیاده صید و انلافه مأذون دکدر ، شاید مأذون اولدیغی
مقداردن بر ویا ایکی فیل زیاده اولدیرمك اولورسه اوچنجی فیل
ایچون یوز لیرا جزای نقدی ویرمکه مجبوردر .

اگر اولدیردیکی فیلدن بریسی دیشی اولورسه ایکی یوز لیرا جزای
نقدی ویرر ، زیرا دیشی فیل اولدیرمك - بو حیوانك انقطاع
تناسلی انتاج ایده جکی ایچون - حکومتجه قطعاً ممنوعدر .

شلك قبیله سی : مملکتلری نیل ایض و (آبا) جزیره سیله
(نوا) کولی آراسنده کائن اولان بو قبیله نك یکدیگره قریب و متصل
بر سلسله اوزرنده قریه لری واردر ؛ هر قریه ده بر شیخ و بتون قریه لر
نظارت ایدر بر ناظر و بونلرک عمومیه حاکم بر حکمدار (فاشوده) ده
مقیمدر ؛ بونلر سائرسياه قبیله لردن زیاده سیله قوی البنیه و طویل القامه
بر قبیله در .

پرنس مدارالہیک تریبیری وجہ ایلہ بووہشیلری صف حزب اوزرہ یکدیکرہ سوم وجمہ اندیردکلری اٹنادہ سینہ ماتوغرافلہ آلدینی
ایکینی نوع رسمک منظرہ سی.

پرنس طرفدن فوطو غرافاه رسملی النان شاک اهالیسی

شرقی سویلیه رك كلوب بر وضع احترام ایله واپورمرك قارشوسنده
 طورديلر ، بنله قپودان برلكده قرهيه چيقدق . بو وحشی آدمرك
 ياننه كيتدك ؛ بونلر عربجه بيلمكدرندن ترجمان واسطه سيله : نه مقصد
 ومرام اوزرينه بويله آلاي ایله يانمزه كلكلريني سؤال ايتديكمزده
 پرنس حضرتلريني زيارت ايچون كلكلري جوابی آلدق ؛ پرنس
 مشاراليه هنوز شكارگاهدن عودت ايتامش اولديهي ايچون بر ساعته
 قدر عودت ايده جكلريني كنديلرينه تفهيم ايلديكمده آرتق بونلر
 اصول و عادتلري اوزره شرقی سویلیه رك هپسي بردن رقص ايتمكه
 باشلاديلر . بو صره ده سيدگاهدن عودت ايدن پرنس حضرتلري دخي
 بو حالی كورنجه سینه ماتوغرافله فوطوغراف آلات وادواتي جلب
 ايتدكن صوكره بونلري اصول عسكري اوزره صف صف ترتيب
 وتنظيم ايدوب بالذات كنديلري بو وحشی آدمرك برقاق نوع وطرز
 اوزره ، رسملريني آلدلر .

بوندن صوكره پرنس مشاراليه حضرتلري كيسه كرم واحسانی
 كشاد و آنلري عطاياي مناسبه ایله مسرور و دلشاد بيوردلر .

هُوَ السَّمُ فِي الْهَيْجَا هُوَ السَّمُ فِي الْهَيْجَا

هُوَ اللَّيْثُ وَالْغَيْثُ الَّذِي جَادَ مَغْدَقًا

بو قبيله نك غنا و ثروتلري ، اينك ، او كوز ، قويون ، كچيدن عبارتدر .
 سودان حكومتی ویركو ناميله سنهده هر او كوز و اينك باشنه بش
 غروش وهر قیون و كچي ايچون برغروش آلیر ايسهده بونلرده نقودك
 فقذانی حسیيله حكومت بر او كوزه ايكي يوز غروش و بر قويونه
 اون بش غروش قيمت تقدیر ايده رك بو حسابه كوره نقداً ویركو يرينه
 بدلاً حيوانات و یا خود فيل ديشی و بعض ولايتلرده دوه قوشنك
 توينی و صمغ اخذ ايدر . بونكله برابر يوقا ريده تجارت بمشده بيان

مشارالہ ، قبودانہ حرکت امرینی ویرمکلہ غروب شمسہ یاریم ساعت قالہرق (درب الزرافہ) یہ وبو نقطہدن بحر الزرافہ داخل اولدق . نیل مبارک بو نقطہدہ همان ایکی کیلو مترہ قدر کسب اتساع ایدوب واپورمن بر ساعت قدر یول آلدقدن صوکرہ درت بیک مترو اتساعندہ وتقرباً درت بش میل طولندہ نیلی ایکی نہر عظیمہ تقریق ایدن برجزیرہ تصادف ایلدک ؛ جزیرہ نک جہت شرقیسندہ کائن نہرہ داخل اولان واپورمن ایکی کیلو مترہ مسافہینی قطع ایتدکدن صوکرہ آفتام اولدیغدن نہرک جہت شرقیسندہ ساحلہ یناشہرق او کیجہ اورادہ قالدق . فرداسی کون ،

أَضَاءَ تَجَادُ الْأَرْضِ ثُمَّ وَهَادُهَا

فَاصْبَحَ دَرَعًا بَعْدَ ذَلِكَ مَطَرًا

كَأَنَّ قَدْ نَضَّتِ الثَّكْلَى ثِيَابَ حَدَادِهَا

وَابْدَلَتْ الْمَصْقُولَ دَرَعًا وَمَلْحَقًا

مدلونجہ ، صبح جہان آرا ثوب ماتم ظلام لیل خلعلہ جامہ زرتار خورشید پر انواری اکتسایا ایدنجہ ، واپورمن اورادن حرکتلہ قبل الظہر زرافہ اسکلہ سنہ مواصلت ایلدی؛ پرنس حضرتلری اوحوالیدہ بولنان اورمانلرہ لاجل الصید عزیمت وصید ایلدکلری بر مقدار طیوری مستصحباً ساعت بش آلتی رادہ لرندہ واپورہ عودت بیوردیلر وکیجہینی بورادہ کچیرمکہ قرار ویردیلر . ایرتہسی صباح طلوع شمس ایلہ برابر آوہ عزیمتلرندن صوکرہ اوجواردہ اورمانلر ایچندہ (شک) قیلہسی افرادندن اوتوز قرق قدر سودانی آنادن طوغمہ چیریل چیللاق ، اللرنندہ ایکی مترو طولندہ برر مزراق اولدینی وتمساح جلدندن برطرز عجیبہ معمول قالقان وطوپوزلری حامل بولندقلری حالہ لسانلرنجہ

رئیس حضر قزلباش ساقلار ایچندہ فوطوغرافلہ رسمنی الدینی موبیان اوکوزی

وسائر حیوانات وحشیہ نك موجودتی ایزلرندن آکلاشلمش ایسه ده
اقشام تقرب ایش اولدیفندن کیجه قرانلقده قالمق ایچون عودته
نجبور اولان پرنس حضرتلری واپورمژك کیجه بو موقعده توقفی
تنسیب بیوردیلر ؛

کیجه نك قرانلقی ، سودان تعیرینك بتون معنای سیاهیله ، آفاق
استیلا ایدنجه (صو آغیر) لری نهرلردن چقه رق اطرافزده سازقلرده
اوتلامقده حتی واپورمژك اطرافسده دخی همان اوتوز قرق متره یه
یاقین یرلرده صویك ایچنده کزیندکاری حس اولنمقده ایدی . حاصلی
بوجسیم اورمان جوارنده ، بوقورقونج قرانلق کیجه یی- برطام ارسلانلرك
رعدکی مهیب نعره لرینی ، مدھش صدالرینی دیگله مکله - امزار ایلدك ؛
سودانك کیجه لری ، شفق لری ، طلوعی وغروبى سائر مملکتلردن
بك بشقه اولدینی ایچون کچیردیکمز بوقرانلق کیجه نك صباح تابناکنى
نظم آتی ایله توصیف ایتسه ك پك ده مبالغه عد اولماز ظن ایدرم :
• چو خورشید برزد سر از برج شیر •

• سه-پهر اندر آورد شب را بزیر •
• چو از کوه بفروخت گیتی فروز •
• دو زلف شب تیره بگرفت روز •

وقتا که انامل گلگونه شفق گیسوان سیاه لیلی اشراق و آفتاب
جهانتاب دریای نیل آینه فامك افق شرقیسندن تنویر آفاق ایلدی ؛
پرنس مشارالیه مابند شیرزبان یتاقلرندن فیزالیه رق واپوردن ساحله شتابان
اولدیلر ، حیوانات وحشیہ نك دهشته رغماً اژدر آتش فشان اطلاقه
شایان اولان تفنکنى حامل اولدقلری حالده اورمان ایچنه داخل
و ساعت طقوز راده لرنده صیدکاھدن عودتله اوچ بیان اوکوزینك
کله لریله برلکده واپوره واصل اولدیلر .

تعقیب ایتش واوزرلرینہ برقاچ قورشون آتیش ایسہدہ ہیچ بریسی کارگیر تاثیر اولمامشدر .

بو حیوان غایت حساس و نافذ النظر بر حیواندر ، ارہ صرہ صودن باشنی چیقارر ، کسکین نظریلہ ایکی اوچ بیک مترہلک مسافہیہ تمتد محیطی ، جوانب اربعہ سنی برنائیہدہ کشف ایدر ، بومسافہ بعیدہ داخلندہ برواپور ، یاخود برانسان کورر کورمز درحال صویہ دالوب غائب اولور ، تا اوزاقلردہ ، بشقہ بریردہ باشنی چیقاروب باصرہ سنک ایریشدیکی یرلرہ قدر برکرہ اطرافنہ باقار ، ینہ توحش ایلدیکی برشیٹی ، برانسانی کورنجہ صویہ دالار وبویلہجہ بتون کون صودہ کزوب دولاشیر ؛ کیجہ اولنجہ صودن چیقارق نیل کنارندہ بولتان سازقلردہ وجزیرہ اورمانلرندہ اولتار ، صباح اولنجہ کونش دوغمدان ینہ صویہ اینر .

بو حیوانی صید ایدہ جک صیادغایت اینی قورشون آتار سریع الحرکہ برنشانچی اولمالیدرکہ حیوان باشنی چیقارر چیقارماز همان قورشونی یاپشدرسون ؛ حاصلی بو حیوانی صید ایتک ہر صیادک کاری دکلدر .

فی ۱۲ محرم ۱۳۲۷ سنہ ہجری سنہ مصادف ۸ فرایر ۱۹۰۹ سنہ میلادندہ شفقہ برابر (نجوار) قریہ سنہ مواصلتمزدہ ینہ پرنس مشارالیہ احوالیدہ بولتان اورمانلرہ کیدہ رک ایکی اوچ ساعت کشت وکذار ایتدکن صوکرہ (ماریت) نام موقعہ صید ایتش اولدقلری جیلان جنسندن ایکی حیوانک باشلرینی دھیہیہ ایصال بیوردیلر .

بعدالظہر (نجوار) دن حرکتلہ غروب شمسہ بر ساعت قالہرق (رنک) قصبہ سنہ مواصلت ایلدک ، بورادہ بعض لوازمک تدارکی ضمنندہ بر ساعت قدر قالدقن صوکرہ رنکدن حرکتلہ نصف الیلدہ (ام برین) ہ واصل اولدق ، فرداسی کون بعدالظہر پرنس حضرتلری لاجل الصید اورادہ کی اورمانہ کیدہ رک حیوانات وحشیہیہ تصادف ایدہ مامش وبونکلہ برابر اورمان ایچندہ فیل ، ارسلان ، یانی ماندہ

دیگر طرفہ (بلایتسر بیام) تعبیر اولئان لطیف بر چیچک فیل
 قولاغہ مشابہ زمردین پاپراقلی ، روضہ من ریاض الجنان اطلاقہ
 شایان اولان بو ازار، بو اشجار ارہ سندہ آقوب کیدن کوچک ،
 کوچک صولرک جریان جوشا جوشنی ، چنلر ایچندہ برنک زمردین
 اخذ ایدن بو صولرہ - بیوک اغاجلرک کوکلرنده کی - یشیل فقط
 لطیف یوصونلرک قاپیلوب کیتمسندہ کی مناظر بدیعہ یی توصیف
 ایچون ماہر بر رسامک فورچہ سی دە کفایت ایدہ مز ، دیہ بیلیم ؛
 چونکہ اوروپادہ باغچہ مراقلیسی اولوبدہ اک زیادہ مشکلسند بر
 طبیعتدہ بولنلر بیلہ نیل مبارک سواحلدہ کی بو اورمانلرک لطافت
 و بدایع خرد فرسای طبیعہ سنی تماشا ایتدکلی زمان بو لایف
 اورمانلر ایچندہ رنگارنگ قوشلرک بر آغزدن ترنت روحنازانہ لریلہ
 دالدن دالہ اوچوب قونملرینہ ، اوزمردین نباتات ایچندہ اوردک وقاز
 سوریلریلہ یاورولرینک طیور جنان کی کزملرینہ وقسادلری بتون
 دنیانک الوان لطیفہ سیلہ مزین و مزہر کلککلرک کثرتیلہ بوتون اغاجلرک
 اوزرلرینی - کونشک شعاع زرینی التندہ ، الکفی ، اکبدیع شہر آینلرہ
 رشک آور اولہ جق صورتدہ - تنویر و تزین ایتدکلرینہ باقدقچہ
 کندی خانہ لرنده بویلہ بر بدیعہ طبیعہ دن بر پارچہ نک بیلہ بولندیریلہ
 مامسنہ متأثرانہ حسرت چکرلر ....!

غروب شمسہ یاریم ساعت قالہ رق پرنس حضرتلری صیدکاھدن
 واپورہ عودت ایتمسیلہ عزیمت امرینی ویرہ رک فرداسی جمعہ کونی
 علی الصباح ماہ فبرایرک بشہنجی کونی (جابین) واصل اولدق .
 پرنس مشارالہ مرکز جبلیندہ دخی صید و شکار آرزوسیلہ واپوردن
 چیقہ رق احوالی یی کشت و کذار وایکی جیلان شکار ایدہ رک بویکی
 محصول صیدک باشلرینی برلکدہ کتیردیلر . مشارالہ واپورہ داخل
 اولمسیلہ حرکت اولنہ رق اثنای راھدہ تصادف ایدیلن صو آغیرلرینی

ساعت بکله مک لازم کلدیکندن بومدتی واپورده بیهوده کچیرمامک اوزره پرنس حضرتلری برصنداله را کباً صیدوشکار ایچون نیلک ساحل غریبسنده کائن بیوک برجزیره عزیمت ایتدی .

قبودان محتاج اولدینی قدر اودون آلوب واپوره نقل ایتدیردکن صوکره حرکتله پرنسک کیتمش اولدینی بر بهار دائمی ایله محاط جزیره اوکنه کلدک ، پرنس مشارالیهک عودت وتشریفلرینه منتظرآ پیشکاهنده بش ساعت قدر آرامگزين اولدیغمز بوجزیره اوقدرشاعرانه ، اودرجه روحفزا بدایع طبعیه بی جامع ایدی که عرب شاعرینک شو :

فَالْأَرْضُ مَحْضَرَةٌ تُحْكِي زُمَرَدَةً

وَالنُّورُ دُرٌّ عَلَى الْإِغْصَانِ مُنْتَظِمٌ

وَلَا أَزْهَارٍ فَخْخٌ فِي حَدَائِقِهَا

كَأَنَّ ثَنُورَ الْبَيْضِ تَبَسُّمٌ

نظم دلپذیری او حدائق طبعیهیه وصف بلیغ اولسه شایسته در ؛ ازهار گوناگون ایله مالامال اولان بوجزیره اغاجلرینک تپهلرینه قدر - هیچ برصنعتکلرک تقلیدینه بیله قدرتیاب اوله میه جفی برطرز لطیف طبعیده - صاریلوب چیقان دورلو، دورلو صارماشیقلر جناب صانع حکیمک قدرت بالغه صمدانیه سندن انظار ابتصار بشریتده اک بلیغ ، اک بدیع نمونه لر اظهار و شیخ سعدینک :

* برك درختان سبز در نظر هوشیار *

* هر ورقی دفترست معرفت کردگار *

ترانه بلاغتپیرای حکیمانه سنی اخطار ایدیوردی ؛ برطرفده مرجان کی قیرمزی دانه لرله ترین وتره ایتمش یبائی بو بر فدانلری ،

(درجہ حرارتہ دائر)

خرطومندہ صیفک بدایتندہ کواکمدہ درجہ حرارت ۱۰۰° ف
ما فوقندہ اولور ، وایام خریف یعنی حزیراندہ ۶۰° ف قدر چیقار ،
بوحسابہ نظر آ جنوبدہ متوسط حرارت تقریباً ۸۰° ف تزايد ایدر
وشالده تناقصده بولور .

فقط سوداندہ اسباب حرارتک الک مهمی خط استواہ مجاورتیدر ،
خط استوادہ کائن اراضینک سطح بچردن پک آز ارتفاعیلہ برابر
جبالک قلی وصحرانکدہ کثرتی واردر .

*
**

بحر ایضہ داخل اولدیغی بالادہ بیان ایتدیکم واپورمن اوکون
خرطومدن حرکتلہ هیچ بریرده طور مقسزین یولنہ دوام ایتکله
غروب شمسدن صوکرہ بزى ایصال ایلدیکی (قریفہ) قریہ سی
پیشکاهندہ لئکر انداز اولدی ، اوکیجه واپور ودهبیہ من خلقندن بشقہ
اوزرنده کیسه بولنمان نیلک سکون نہائیسی ایچندہ استراحت و فرداسی
کون کونش دوغارکن حرکت ایلدک . اقشامہ یاریم ساعت قاله رق مواصلت
ایتدیکمز (الدوم) قریہ سی پیشکاهندہ دخی برکیجه استراحتدن
صوکرہ ایرتہ سی کون طلوعدن اول واپورمن تحریک چرح غریمتلہ بزى
یجه ساعت بر راده لرنده (قوز ابو جمعه) نام قریہ یه ایصال ایلدی ،
پرنس مشارالیہ حضرتلری نامنہ بوقریہ یه ورودی محقق بولنسان
تلغرافلرک تلغرافخانہ دن الیرلسی ایچون کوندریلن آدمک عودتنہ
قدر بریچق ساعت آرام واستراحتدن صوکرہ حرکتلہ (مرکز عباسیہ)
نام قریہ یه وصولزده واپورک کوموری توکنمش اولدیغندن قبودان
بورادہ کومورہ بدل مقدار کلی اودون آلفہ مجبور اولدی . بناء علیہ
اودونلر آلنوب واپورہ نقل واستیف ایدیلنجه یه قدر اوج درت

حاصلی درجہ شدت حرارت انسانی ضیق نفسلہ بوغولق درجہ -
سنہ کتیرر .

بوموسمدہ قاصیرغہل منارہ شکلنی الہرق گوکلرہ چیقار ، کال
سرعتلہ دولاب کی دوزر وکلوب کچرکچمز درعقب دیکری تولد وظہور
ایدر؛ اوکنہ تصادف ایدن جسم اغاجلری کوکندن سوکر، خانہلرک
سقفنی برہوا ویدیوارلرینی ہدم وخراب ایلر .

موسم صیف اولئہ کلنجه : (لواقح) تعیر ایتدکلری روزکار
توز طوپراقلہ قاریشق برحالدہ اسر ، واوزاقدن کوریلنجه کویا بری
بری اوزرینہ ییغلمش قرمزى و سیاہ بلوطلر ظن ایدیلیر ، کونشک
اوکنہ کلیرسہ آفاقى ظلمت ایچندہ براقیر ، خانہلرندہ بولسانلر بو
هولناک حادثہ طبعیہدن فوق العادہ اضطراب و تلاشہ دوشہرک
قبو و بجرہلرینی درحال قیادرلر وکوندوزک اورتہ سندنہ مجبوراً موم
وقندیل یاقارلر . اوکنہ تصادف ایدن اغاجلری قلع ونیلدہ ہبوبی
حالدہ اوکنہ کلن واپور وسفینہلری غرق ایدن بومدہش فورطنہنی
کمیجیلر اوزاقدن کورر کورمز درحال کال سرعتلہ داورانہرق کمی یی
ساحلہ چکرلر ، کمیجیلر اصطلاحلرندہ بوروزکارہ (التلاقح) واهالی دہ
(الہباب) تعیر ایدرلر .

(مدرین) بینندہ روزکار سنہدہ التی ماہ برجهتدن والتی ماہدہ
جهت آخردن اسوب اصلا تبدل ایتمز . افریقا قطعہ سندنہ آسیا کی
طاغ چوق اولمدیغندن روزکار قطعہ مذکورہنی سراپا احاطہ واستیلا
ایتمکہ حرارت دخی بر دوزی یہ دائم و بوحال ایسہ بالآخرہ بعض
مزروعات و نباتاتک اردی ارہسی کسلیلمیہرک حصولتہ خادم اولور[*].

[*] « ابرو بادومہ و خورشید و فلک درکارند »

« تانوانی بکف آری و بغفلت نخوری »

ایشته مومی‌ایله بونی تعریف صره‌سند دیرکه خطوط مذکورمه سما داخلندن حین مرورنده ذکر اولنان بخار جه‌لری محیطه تصادف ایتدکده کویا قراآلق بر اوطه ایچنه کوچک بردلیکدن کیرن ضیای شمس‌کی درلو درلو رنک پیدا ایدر. بوحالده مدور هاله تشکل ایتمک ایچون مذکور جه‌لرک کافه‌سی کرک جرمد و کرک مسافده مساوی اولسی اقتضا ایلر، بویه اولمازسه شمسدن عکس ایدن ضیانک عینی برضیا حصوله کلوب بالاده تعریف اولنان هاله ظهور ایتمز؛ نصف قطرلریله معکوساً متناسب اولدیغندن جه‌لرک تناقص جرمی هاله‌لرک جسامتی موجب اولور.

مومی‌ایله فروغوفرک بیاننه نظراً بالاده ذکر اولنان علائم سماء موجود رنکلرک و بلوطلرک بوشکلده بولنمی، خصوصی اولوب عمومی دکلدیر. یعنی سودانده مشاهده ایلدیکم علائم سمانک اقالیم سائرده وقوعی بک نادر در.

(سودانک هوا و روزکارلینه دأثر)

سودانده یازین هوا و روزکار بک شدتلیدر، اسدیکی زمان توزی طوپراغی، حتی چاقل طاشلریخی بردن سوپوروب هوایه اصعاد ایدر. انسانک یوزینه چارنجه کویا آتشدن برشراره در ظن اولنور، اوحالده که نمونه نمای ججیم اولان بو آتشین صیجاقلق محرر عاجزی: — برآز مبالغه‌لی ده اولسه —

(مرغی بریان ایدر ایتسه هواده طیران)

صوده ماهی‌بی کباب شدت گرمای سودان)

ترانه‌سیله انطاق و مجبور شکایت ایلشدر.

ایتدیکی کبی سماءه موجود بلوطلرک آره سنده دخی اوچ طرفده سحره
مشابه برضیا پیدا اولورکه گویا تجسم ایدر کبی قباریر، بونلرک اوزرنده
کره ارضک هیچ بر طرفنده کورلسی قابل اوله میسه جق صورتده
غایت پارلاق اوچ رنگ حاصل اولور، بونک ایچنده بشقه بر ضیا
کورینور. قباریقارک همان اوزرنده منکشه رنگبنده بر قوس لطیف
ظهور ایدر، و بوقوس رنگین ایچندن ده بشقه بر ضیا کورینورکه
کوزلری قماش دیره جق درجه ده قوتلیدر. بو اوچ قباریقارک ایکی
طرفده دخی کونشه بکزر قوتلی بر ضیا فوران وینه بو قباریقارک
بر برینه متصل اولدینی زاویه لردن حیقان شدید برضیا انظار تماشا گرانی
حیران ایدر.

فرانسه هیئت شناسانندن (فروغوفر) نام ذات تألیف
ایتدیکی هیئت کتابنده بوکا دائر ویردیکی معلومات صیره سنده
شمسک اطرافنده حاصل اولان هاله لرک [*] بوندن عبارت
اولدینقی تعریف ایله سماءه هر هانکی بر زمان آرز چوق بخار موجود
اولدیندن بوندن شمسک اطرافنده نه وقت بویله بر هاله ظهور ایدر
ایسه محیطی دائما علایم سما رنگی کسب ایدر دیمشدر. مومی الیه
(فروغوفر) مذکور هاله لری، بری بیوک و دیگری کوچک اولمق
اوزره، ایکی به تقسیم اتمشدر. شویله که علایم سما کی حاصل اولان
رنگ لردن قرمزی رنگ، هاله نک محیطی خارجنده و اوزاغنده اولور
ایسه کوچک و مذکور محیطک داخلنده ضیا حصوله کلن محله قریب
اولور ایسه بیوک هاله تعبیر اولنور. ذکر اولسان هاله لرک خارج
و داخل رنده الوان ضیا حصولی ایسه شمسدن ظهور ایدن خطوط
شعاعیه نک کره هوا دروننده کی بخار حبه لرینه تصادف و انعطافنددر.

[*] هاله : شمس و قمر اطرافنده حاصل اولان نورانی دائره در.

(سودانك یاغمرورلی)

منطقه متوسطة ده ، یاخود بربر و (فاشوده) بیننده کائن منطقه ده
 سودانك مواسمی بالاده فصول اربعه بختنده ذکر ی کچن احوال دن
 عبارتدر ، فقط منطقه شمالی و منطقه جنوبیده منطقه متوسطه مواسمی
 یاغمرور مناسبیه متخالفدر . سودانده یاغمرورك منطقه شمالیده حدی
 خط ۱۵° عرض شمالیده آنجق شمالاً بربره یاخود حوالیسنه امتداد
 ایدر ؛ منطقه شمالی یاغمرورلرینك نزولی بربردن شمالاً آز وقوع
 بولور ، بناءً علیه سودانك ایکی موسمدن بشقه یاغمرور موسمی یوقدر .
 فقط منطقه جنوبی که منطقه بلاد (فاشوده) در ، یاغمرور اوراده
 ماه مایودن باشلار آلتی آی یعنی ماه (اکتوبر) ك بدایتنه قدر دوام
 ایدر ؛ اوراده ایکی موسم وار : بری یاز ، دیکری (خزان) کوز
 موسمیدر . صوکره جنوبه وخط استوا جهتنه دوغرو نه قدر صعود
 ایدر سه یاغمرور او قدر امتداد ایلر ؛ لکن منطقه متوسطه ده یاغمرور
 یاغماز ، منطقه شمالیده اسوانك عرضنده بربره قدر ۱۰ قراطدن
 دهآ آذر . منطقه متوسطه بربرك عرضنده (فاشوده) نك عرضندن
 خط استوايه ۱۰ : ۲۰ قراطه و منطقه جنوبیده فاشوده دن خط
 استوايه ۲۰ : ۴۰ قراطه قدردر .

سودانده یاغمرور یاغدیغی زمان کویا دستینك آغزندن صو دوکر
 کبی یاغار ، حرارت او قدر شدید و مدیددز که اوراده صوغوق نه در
 بینمیز ؛ لکن رعد و برقدن ، شدتلی روز کاردن و کثرت صاعقه دن
 بك چوق انسان و حیوان تلف اولور .

افریقانك علائم سماسی سائر ممالکده کوریلان علایم سمادن ده
 بارلاق ونظره دهآ خوش کورینور . شمسك غروبى اثناده اطرافنده
 طوبلانان اوراق اوراق بلوطلرك آره سنده کونشك ضیاسی عکس

(سودانک احوال ہوائیہ سنہ دائر)

فصول اربعہ : بہار ، صیف ، خزان ، شتا فصول معلومہ سندن عبارت ایسہ دہ سوداندہ ہر فصلی درت ماہ اعتباریلہ اوچہ تقسیم ایتشدر ؛ اختلاف جہات مناسبتیلہ ہواسی مختلف ایسہ دہ عمومیت اعتباریلہ اکثر یرلری رطوبتسزدر .

انجق موسم صیفدہ شرق اہالیسنہ کورہ تحمل اولنہ مایہ جق درجہ دہ صیجاقلر حکم فرمادر . بوموسمدہ کثرتلہ یاغمور یاغار ، نیل فیضان ایدر ، اغاجلر یپراق ویرر ونباتات نشوونما بولور ، ینہ بو موسمدہ سودانک ہر طرفنہ مساط اولان جنوب روزکاری نیلدہ سیر سفاینی الت اوست ایدر ؛ بوفصل وموسمک بدایتدہ یاغمورلر یاغمغہ باشلادینی زمانہ دخی (رشتاش) دیرلرکہ سطح زمین ، جبال وتلال رنگارنگ نباتات ایلہ پرحضارت وخرم وبساتین دخی انواع شکوفہ ایلہ مزہر ومحتشم اولدینی ایچون بو موسم ، سودانیلر جہ ، موسم (ربیع) در .

ایکینجی موسم : بتون مزروعاتک یتیشوب کالہ ایردیکی بوموسمہ ؛ (الذرات) تعبیر اولنور ؛ بوموسمدہ ہوالر صیجاقلر شہرق یوماً فیوماً کسب شدت ایدر ، صیتمہ وامراض ساثرہ چوغالیر .

فصل شتا : نوامبردن - فیرایرہ قدر اعتبار ایدیلن بو موسمدہ ہوالر سرین ولطیف اولور ، یاغمورلر کسلیلر ، پویراز روزکاری اسمکہ ، نیلدہ سفاین کیدوب کلمکہ باشلارکہ سودانک کوزل موسمی فصل شتادر . یاز موسمی : ماہ (مارس) دن - ماہ یونیہ یہ قدردر بو موسمدہ ہوالر صیجاقلر شہرہ ، آتش علوی کی سام روزکاری اسمکہ باشلار ، وساقیہ واسطہ سیلہ اسقا اولنان اراضینک زرغنہ ابتدار اولونور .

اوزون بر صحران عبارت اولان بویلر ، هیچ بر طرفندہ صو بولماز (عقبات) نامیلہ معروف ، قوراق بروادیدر . انحق جنوبندہ واقع اراضی قابل زراعتدر ، چونکہ اورالردہ کثرتلہ نباتات واشجار بولنور ، حتی بعض یرلرندہ جسم اورمانلر دخی موجوددر ، زیر صحرای غربیہ بخالف اولہرق ، لایقطع کثرتلہ یاغور یاغار ویاغمدیغی زمانلر اندردر ؛ مذکور شمالدہ کی صحرا لک جبال وتلال متفرقہ سندہ صو ونباتات مفقود اولوب دار فورک وسطندہ واقع جبل مرہ ایلہ کردفانک جہت جنوبندہ کائن بعض طاغلردن ماعدایرلردہ صو ونباتات بولنہماز ، چونکہ انحق بو طاغلردہ بیکارلر واغاجلر واردر . (خیرانلر) : یاغور موسمندہ جنوبدہ واقع طاغلردن آقان سیلر یا قوملرک قعرینہ اینر ، یاخود نیلہ وبجر احمرہ دوکولور ، اہالی بوسیول امطارہ (خیران) دیرلر ، اک مشہوری (خوردک) درکہ [رکہ: گول] حبشستانک شمالندہ کائن طاغلردن کلوب (طوکر) ولایتلری تمامیلہ اسقا ایتدکدن صکرہ بجر احمرہ دوکولور .

خورافاش : حبشستانک شمال جہتدن کلوب بلاد (کسلا) ی اسقا ایتدکدن صوکرہ (اتبرا) شہرینہ واصل اولمادن قوملرک قعرندہ نہان اولور .

خورابی جیل : (نوبہ) مملکتک شمالندہ کائن طاغلردن کلوب شرقاً ۱۹۰ میل مسافہ جریان ایتدکدن صوکرہ یانیلہ قریب قوملردہ غائب اولور ، یاخود (أبا) جزیرہ سی قریبندہ نیلہ دوکولور .

خورتندلی : دارفورک شمالندہ کی طاغلردن کلن بوخیران جنوبہ دوغری جریان ایدوب (افاشر) مملکتدن مرور ایلدکدن صوکرہ اوکنہ تصادف ایدن قوم تپلر جریانہ مانع اولدیغدن همان اورادہ تدربجاً قومہ اینر .

(سودانك اراضيسنه دائر)

(وادی انیل) : دار دره لر دن مرور ایدن (وادی النيل) ك انك واسع يرلری دورت میلدن زیاده دكلدر . حتی بعض يرلرده بر درجه دارلا شیر که انجق درت یوز متره اتساغنده ایکی طاغك اره سندن کچر ؛ مع هذا بو وادینك اراضیسی منبت اولوب ساقیه وشادوفله اسقا ایدیلیر . [شادوف دریدن معمول ونهر لرده مستعمل برنوع قوغه در] . (الجزیره) : نیل ابیض ونیل ازرق بیننده واقع مملکتلر علی الاطلاق جزیره نامیله یاد اولنور ، سنار ، وخرطوم شبه جزیره دن عبارت بولندقلری جهتله جزیره نامی اتنده کی ممالکدن معدود اوله رق بیاینیر . بویکی ولایتك اراضیسی غایت منبت ومحصولدار اولوب نیل صوبی ویاغمور ایله زرع ایدیلیر وسودانك اکثر ذخاثری بویکی ولایتدن حاصل اولور .

(والبطانه) : نیل نهری ایله (انبرا) بیننده کائن بلاد، زمان قدیمده (مروی) جزیره سی نامیله اشتهار بولدیغی مرویدر . بوکون ایسه (بطانه) نامیله معروفدر ، جیادت هوا ایله مشهور ، منبت ومحصولدار اولان بوملکته بعضیلر (اهراء السودان) تسمیه ایدرلر ، اراضیسی یاغمور ایله زرع اولنور .

(صحاری وجبال) : نباتات واشجاردن عاری طاغلر ، خرطومدن مصره قدر نیلک وادیسی ایکی جهتدن احاطه ایتك صورتیله بریسی . شرقنده صحرای شرقیه تسمیه اولنان بحر احمره دوغری ودیگری نیلک غربنده صحرای کبیر و صحرای کردفان ودار فوره قدر ممتد اولور . شمالده کی صحرالر ، خط بر بردن شماله دوغری کیدر بتسون شوره زار وقوملق يرلردر ، بورالرده نه اوت ، نه ده اغاج بولنور ؛

نیل وقونغو وزانیز نهرلرینک منابعی اولان بطاق یرلرده بیک یوزدن بیک الی یوزه وبیوک سیرت کورفزینک یتاغندن وصحرانک ساحل غریبیسندن ابتداءً الیدن ایکیوزه وصحرا کچلدکن صوکره ایکیوزدن بشیوزه وشاری واوللا الی متروندن بیک درتیوز مترویه قدریوکسایر؛ بعده زانیز نهرینک جریان ایتدیکی وادیده حس اولمز درجهده باشلاوب درجه درجه طقوز یوزدن بیک مترویه قدر بر میل پیدا ایدرک صوکره یکیدن یوکسلمکه باشلاوب پورتکیزلرک ترانسوال چایراقلرینه ودراما نبرج طاغلی انکالرینه وارنجه اوچیک مترویه قدر ارتفاع حاصل ایدوب اورادن قوش باقیشیه تخمیناً بیک بشیوز کیلو مترو اوزاقده بولنان بحر محیط کرکی کبی مشاهده اولنور. مع هذا افریقا اراضیسی مطرداً مائل ومستوی تصور ایتماکده لازمدر؛ چونکه شمالده طومه جبال متوسطه سی وجنوبده مانالو طاغلی ووسطده واقع چاد کولنک استیعاب ایلدیکی اراضی خضیضه وواغاندو کولنک جنوب شرقیسنده اتبرا حوضه سیله نامی کولنک محیط اولدینی اراضی مختلف صورته کاه مرتفع وکاه منحط وضعیتر المشر.

بوتخف وضعیته برابر نیل وقونغو وزانیز نهرلرینک منابعده انقسام میاه عادتاً کوز ایله قابل تفریق و رؤیت بر حالده اولیه رق غایت بلر سز بر جریان ساکنانه پیدا ایلدکارندن انهار مذکورده جه تقسیم میاهک صحیحاً تفریق وتمیزی الحق آلت فنیه واسطه سیله قابل وبلکه بونکله بیله مشکدر. زیرا بونهرلرک برنجی شعبه لری غایت واسع بطاقلقی براوایی افقی اولدرق تمامیه احاطه ایدوب اوراده برسوق طبیعی به مستداً صویک جریانی، منتشر اولدینی دائره محیطه دن بوسوق طبیعیک کیفیت ظهورینه یعنی یا تهیز هوا یا خود انک کبی ظهورات طبیعی الجا آتته، تابع قالمقده حتی بوالجا آتله مشهور (دیلولو) کولی، برطرفدن (زانیز) ودیکر جهتدن قونغو نهرلرینی تولید ایتکده در.

یوز مترویه قدر قارلرله مستور اولدینی وساحل ایله سساکولی اره سنده
وکولک غرب جهتمده مافومبرو وکیانغا وغانبا راغارا طاغلرینک
اوچییکدن اوچییک بشیوزه قدر ارتفاعلری بولندینی مفهم اولور .
(اسکرتشل) نام سیاحکده بیان ایتدیکی وجه ایله قطعه نك
غربنده داهومینک شمال جهتمده کینه کورفزیله نیژر نهری حوضه سی
اره سنده تشاره طاغنک اوچییکه ونهر مذکورک منبعه یاقین اوله رق
امتداد ایدن قونغ جبلنک بیک اوچیوز قرق مترویه قدر ارتفاعلری
واردر . بوطاغلرک جمله سی بروجه محرر دائره مفروضه جبالی
اکمال ایدرلر بولردن بشقه ده برخیلی طاغلر وارسه ده همان هپسی مذکور
دائره محیطه داخلنده کیدر .

نه نه ریف اطه سنده دخی الارانس نامنده اولان جبل ذروه سنک
ارتفاعی ایکیییک سکنز یوز الی مترودر فردیناندوپو اطه سنده ومداخا
شقار جزیده سنده کیلر ایکیییک الی یوز اوتوز ایکیدن براز اشانغی ویا
زیاده ارتفاعی حائر اولدقلردن عادتاً براستحکام طبعی شکلی آلیرلر .
افریقا قطعه سی بتون بتون طاغلق برقطعه دکل ایکن سطح بحردن
حساب وسطی اوله رق الی یوز یتش اوچ مترویه قدر ارتفاعی اولمسنه
وامریقای شمالینک الی یوز واوروپانک اوچیوز یکریمی بش مترو مرتفع
بولمسنه نظراً کذلک حساب وسطی اوله رق طقوز یوز قرق مترویه
قدر مرتفع بولنان آسیانک هالایا جبال مشهوره سندن قطعاً للنظر افریقا
قطعه سنک آسیادن صوکره اک مرتفع اراضیدن عبارت ومتشکل اولدینی
اکلاشیلیر .

فقط اشبو ارتفاع زیاده سیله مختلفدر ؛ مثلاً بنگازی داخلنده عین
کبرتدن ایچریلرله دوغری سطح بحردن یکریمی مترویی متجاوز منحت
وادیلر وبحر سفید سواحلی سویه سنده سیموه واعراج واحلری کی
یکرمی بشدن یتش مترویه قدر کذلک منحت موقعلر اولدینی مثالو

شرکتلرینه معلومات ویرمشدرد ، بونک اوزرینه شرکتلر مباحثاته
گیرشمشلدرد .

۱) سودانک طاغلری ایله اراضیسینک ارتفاع و انحطاطی

افریقا قطعهنسک تشکلات طبعیهسنه باقلنجه قطعات سائرده
اولدینی کی اوله کوزه چارپاجق صورتده جبال متسلهسی یوقسهده
مرتفع و منقطع طاغلر و تپه لر کوریلور، بونلرکده همان کافهسی کویا
بردائرة محیطه داخلنده متکون کی مشاهده اولنور. جبال مذکورهنک
برنجیسی شمال غربیده اطلس طاغیله شعباتیدر، بوطاغک درتیک الی یوز
یکریمی مترویه قدر ارتفاع ایدن یرلری واردر . طرابلس ولایتک
غرب جنوبیسنده وتونس ایالتک جنوبنده یعنی صحرای کیر مدخلنده
بولنان جبل حجرک بیک ایکی یوز ، بیک بشیوز و وادای حکومت اسلامیه .
سیله ولایت مشار الیهاره سنده صحرای وسطیده بولنان تاروسطاغنک دخی
ایکی بیک درتیوز مترو قدر یوکسک تپه لری اولدینی کی حبشستان
ایچنده راس داجان وانغوطاغنک ارتفاعی درتیک الی یوز کیلومترودر .
دارفورده ماررا جبلنسک اک یوکسک نقطهسی بیک درتیوزدن بیک
سکز یوز وقامرون شعباتندن مونغولابانک اوچییک طقوز یوز التمش
مترو قدردر . اگرچه قامرون سلسلهسنه متوازی اوله رق برسلسله
دها موجود ایسهده درجه ارتفاعی هنوز لایقیله بیلنه مامشدر افریقای
جنوبیده (ذراقانبرق) سلسلهسنده جبل اتا کین یاخود شامپانیه قاستل
نامنده اولان تپه لک ارتفاعی اوچییک یدی یوز الی یدی مترودر .
بیک اوچیوز یدی سنه هجریهسنده مصره خط استوا جهتندن
عودت ایدن سیاح مشهور استانیلک افادهسنه نظراً دها زیاده شمالده
کیلیما نامنده اولان طاغک بشییک بشیوز و کیفیا طاغنک بشییک یدی

(قورشون) : دارفورہ تابع (کوبی) دن شمالہ دوغرو برکونلک مسافہدہ کائن (جبل الکُتم) دہ موجود ایسہدہ اورایہ کینمک پک صعبتلیدر .

(نظرون) : طریق اربیندہ واقع قیودن چیقار .

(طوز) : طوپراقلہ مخلوط اولہرق ہرطرفدہ بوانورسہدہ (نبرہ)، (دامر) و (الیویضہ) طرفلرنندہ کثرتلیدر . (بارہ) نک جہت شہانندہ واقع (شرشار) نام محلہ دخی بولنور ؛ (واحہ سلیمہ) دہ، (وادئ کعب) دہ ودونقلہ نک غربندہ قطعہ قطعہ اولہرق قوم التندن پک چوق چیقار .

(باروت طوزی) : اکثر خرطوم وفاشودہ جہتلرنندہ بولنور .

(سَب) : [شاب] وادی خلفانک اوچ کونلک بعد ومسافہسندہ

کائن (واحہ شب) نام محلہ بولنور .

(تُریبہ) : برنوع طوپراقدرکہ مواد ملجیہسی چوقدر، سوداندہ محال معلومہدہ واکثرتیلہ بربر جہتلرنندہ بولنور ، اہالی مذکور طوپراغی بیل اغریسنہ صیتمہیہ دوا اولہرق استعمال ایدرلر .

(انیمون) یاخود سورمہ : (جبل مرہ) دہ بولنور ، جبل

مذکورده (حجر الرمل) ، (حجر الغرائت) دخی بولنور ؛ علی الخصوص

(حجارہ کلیسہ) - کہ اندن کرج یاسیلیر - نیل ازرقک جہت غربیسندہ

واردر . (دبہ) وسائر یرلردہ ونہر نیلہ قریب بعض مواقعدہ مرور

زمان ایلہ تحجیر ایش اودون پارچہلری مشاہدہ اوانور . سودان

اراضئ وسیعہسک ہنوز لایقیلہ کشف اولہمدینی ہرکسجہ معلومدر ،

او حوالیہ عصرمزدہ فن معادنہ آشنا ذاتلر کوندرایش اولسہ پک

چوق معادن متشوعہ نک رونمای مرآت شہود اولہجغہ شہبہ ایتاملیدر .

غرتہلرک روایاتنہ نظراً ۱۸۹۹ سنہ میلاندہ سودان حکومت

حالیہسی معادن حقندہ بر قانون ترتیب وتنظیم ایدوب بوبادہ اوروپا

وجہ ایہ اوج نوعدر: برنجیسی قامہ شکنندہ ، ایکنجیسی بالقزوقہ سی
کچی دماغی ، اوچنجیسی یوقاردن اشاعی اوافق اوافق دماغی اولان
(بادیقہ) تعبیر ایندکلی نوعدر.

(معدنلرہ دائر)

سودانک اک مشهور معدنلری : سنارک جنوب شمالیسندہ (بنی
شنقول) طاغلرندہ بولنان اتون معدنیسدرکہ سنار التونی دینکله
معروفدر . نوبہ طاغلرندہ دخی التون معدنی بولنورسہدہ قلت
اوزرہدر . جبل قدیرک جہت غربیسندہ (تیرا) و (شیون) طاغلرندہ
چیقان التون ، سودانیلر جہ اک ای التون اولق اوزرہ ، شیون التونی
تسمیہ ایدلمشدر .

قدما ی مورخین بحر احمر ایلہ (کورسکو) بینندہ واقع وادی -
العلاقیدہ التون معدنی موجود اولدیغندن بحث ایتشلر ایسہدہ مدت
مدیدہدن بری اورادن التون ورود ایتدیکنندن مفقود نظریلہ باقیلیر .
(زمرد) : عرب مورخلرندن (مقریزی) صحرای شرقیدہ (خربہ)
نامیلہ معزوف محلہ زمرد موجود اولدیغنی ذکر و بیان ایدیورسہدہ
اورایہ کیتمک مشکلدہ ، چونکہ فقط وقوص وصعید مصر بلدہ لرندن
یدی کونلک بعد ومسافہ سی واردر .

(باقر معدنی) : بحر غزالک شمال غربیسندہ واقع (حفرۃ النحاس) لہ
مشہور بریردہ بولندیغنی کچی بربر طریقہ کیدیلن سسواکن جہتندہ
دخی بولنور .

(دمیر معدنی) : کردوفان ، دارفور و بحر غزال جہتلرندہ قوملر
ایچندن پارچہ پارچہ چیقارلر ، او پارچہ لری قوملہ طوپراق قاریشیق
پوتہلر ایچنہ طولیدروب آتش قوتیلہ اذابہ ایتدکدن سوکرہ تصفیہ ایدرلر .

فنا برشیدر . بوحیوانك طولی اون بچق آرشونه بالغ اولور .
صوصیغیری شكل وهیئته مانده وطوموز آره سنده برشیدر ،
جسماً مانده کبی ایسه ده باشی و قویروغی طوموزه ، طیرناغی دوه
طیرناغنه بکزر ؛ جسماً عادى مانده نك الك بیوکندن دها قالین و
جسیمدر . بوده تمساح کبی هم صوده ، هم قره ده یاشار ؛ نیل
ساحنده کی سازلقلرده اوتلار واوراده یاتار . سودانیلر بو حیوانه
(العیسنت) تسمیه ایدرلر .

تمساح وصوماندہ سی وقتیه مصره یاقین یرلرده نیلک هرجهته
بولنوردی ، فقط صوك زمانلرده نیلده کثرتله آمد وشده باشلایان
واپور وکیلردن بو حیوانلر توحش ایدہ رك هپسی سودان جهتلرینه
چککدیلر . بلادخط استواده حالاکثرت اوزره بولنور . سودان اھالیسی
كرک تمساح وكرک صو صیغیرینك اتی یرلر ؛ اھالی تمساحی ، جلدی
ومسك واتی ایچون ، دائماً صید ایدرلر ، چونكه تمساحك ایکی پارچه سی
یومورطه جسامتده اوله رق قارندن وایکی پارچه سی یومورطه دن دها
کوچك اوله رق قولتوغندن درت پارچه مسك چیقار بونك مسكی الك ای
مسكدر . جلدندن دخی قلیچ کسمز بر نوع قالقان اعمال ایدرلر .
صو صیغیرینك اتندن استفاده ایتدکلری کبی دریسندن دخی مصنع
قیرباج وباستون اعمال ایدرلر .

سودانیلر ، همان ایکی متره اوزونلغنده اولان حربهلری اوجنه
بعضی سونکو وبعضی ایکی طرفی کسکین قامه شکلنده دمیردن
معمول بر آلت جارحه طاقه رق بونکله نیلده حیوانات صید ایدرلر ؛
محاربته دخی الك برنجی سلاحلری بو حربه دن عبارتدر . صوصیغیری
وتمساح صیدی ایچون سودان اھالیسك قولاندینی مزراقلر قبائل
سائرہ نك استعمال ایتدیکی مزراقلردن فرقلی اولوب تعریف آتی

یولك طولی ۱۳۰ میل و خرطومدن ۷۲۵ میل مسافه بعیددر. ناصر نهرینك، سبت نهرندن نقطه افتراقندن اعتباراً، مسافه سی نیل ابيضه داخل اولدینی محاله قدر ۱۷۰ میلدر؛ بوندن صوكره نیل ازرقك هنگام تنزلنده، نیل ابيض خلافنه اوله رق، سیر سفائنه قابلیتی قالماز، چونكه نیل ابيض سنه نك نهایتنه قدر دائماً ونیل ازرق ایسه یالکین زمان فیضاننده سیر سفائنه صالحدر.

(نیلده بولنان بالقلرك اسملرینه دائر)

نیلده انواع بالق و حیوانات سائر بولنور، بولردن بعضلرینك اتی اكله صالح دكلدر؛ اك عجیب و مشهوری تمساح و صو صیغیریدر. تمساح بالق ده دوعروسی كرتنكله هیئتنده ایسه ده بعضاری غایت جسیم، منظره سی قورقونچ، ارقه سنك جلدی سرت و قالین در؛ هر قورشون اك تاثیر ایده مز؛ بو حیوان هم دكزده هم ده قره ده یاشار؛ دیشیسی یومورطلر، یومورطه سی هند طاوونك یومورطه سندن ده بویوك، قابوغی ذها قالین و سرت وقار كبی بیاضدر. حقیر سیاحت سوداندن مصره عودتده یكرمی اوتوز عدد یومورطه برابر كتیردم. بو حیوان نیلك ساحلندن اون اون بش متره اوزاق و آچیق بر محله اللریله اشهله دیكی یابس وقوراق قومك ایچنه اوتوز قرق یومورطه یومورطلادقن صوكره یومورطه لری قومله اورتر و هر كون ارده صیره كلوب یوقلار، یكرمی یكرمی بش كون بو حال ایله قالوب یاورو چیقاردقن صوكره یاورولری صیرتنه آلیر، كوتورر نیل صوینك ایچنه براقییر. یومورطه نك ایچی تقریباً اوچ قسمی بیاض و بر قسمی صاریدر. سودان اهالیسی بو یومورطه نی پشیروب ییرلر؛ حقیرده بونی تجربه ایتمش ایسه مد، قوقوسی غایت اغر و طعمی

(. قالت له اسوان في تاريخها

أرقت بالمقياس بحرانيل)

حلفا مقياسی : نيلك ساحل شرقیسنده حدود محافظی (ودھوس) پاشا ایله ۱۸۸۹ سنہ میلادندہ مصرک رای مأمور لرندن اولان مهندس مشهور (ولکوکس) معرفتیه بنا اولمشدر . بومقیاس اصول وطرز جدید اوزره اولوب ایکی دیوارک ارسندہ طاشدن معمول عادی بر مردیون ایله چیقیلان برستونک بالاسندہ موضوع مرمر طاش اوزرنده مقیاسک تاریخ بناسیله باینک اسمی منقوشدر .

محمد مهدینک محاربه سندن صوکره حکومت نیل کبیر ، بحر ازرق و بحر ابیض اوزرنده و محال مختلفه ده مقیاسلر بنا وانشا ایتمشدر ، بونلرک اک اهمیتیلری بر بر مقیاسیله ام درمانده نیل ابیض اوزرنده و خرطومده حکومت سراینک اتندہ نیل ازرق اوزرنده بولسان مقیاسلردر .

(نیلده سیر سفائنه دائر)

بالاده ذکر اولتان جزایر و شلاله لر دن بشقه نيلك بحر اسندہ تکون ایدن قوملر سیر سفاینه مانع و بوجھتده خیلی مشقت و خطر واقع اولور اسواندن شمالاً مصره جریان ایدن نیلده اسواندن صوکره جزیره و شلاله لر منقطع اولور ، بناءً علیه مصر بر مملکت واحده واسوان بر سرحد طبعیدر . زیرا اسواندن کرک یلکنلی کمیلر ، کرک واپورلر کمال سهولتله اقصادی ممالک طوغرو نیلده سیر و سفر ایدر .

نیل ازرقده سیر سفاینک انتهای حدی ، رصیرص شلاله سی اولوب نیل ابیضده دخی (فوله) شلاله سیدر .

بحر غزال : نیل ابیضه قاریشدیغی موقعدن ، قومدن متحصل

تاریخ ہجریسندہ دخی عباسیلردن مأمون طرفندن تجدید اولمشدر، ایکی یوزقرقیدی سنہ ہجریہسندہ متوکل علی اللہ عباسی جانندن مصر والیسی اولان یزید ابن عبداللہ الترکی ایلہ خلفای فاطمیہدن مستنصر باللہ طرفلرندن بوکونہ قدر موجود اولان بنا تعمیر واخیراً مصر والیسی محمد علی پاشا طرفندن ترمیم ایدلمشدر .

بو مقیاسک قدمای مصریون دورلرنده (منفیس) شہری ، اسوان جزیرہسی ، اخمیم وحلوان قصبہلری اوکلرنده دخی موجود بولندیی ونبیہ ابتدا مقیاس وضع ایدن ، روایتہ کورہ ، حضرت یوسف اولدینی مرویدر .

مقیاس اسوان : (الفتین) جزیرہسنک شرقده واسوانک پیشکاهنده ، بولنان بومقیاس ہجرتدن بیک سنہ اول کلن بطالیسہ زمانہ نسبت اولنور ، ۱۲۷۸ سنہ ہجریسنہ مصادف ۱۸۷۸ سنہ میلادیسنہ اسبق خدیو مصر اسماعیل پاشا دورنده مشہور محمود پاشا فلکی معرفتیلہ مجدداً بنا ایدلمش اولدینی ، مقیاسک برطاشندہ منقوش اولوب اثنای زیارتمدہ قیدوضبط ایلدیکم آیات آتیہدن استدلال ایدیلیر :

(حق علی اسوان تبدی شکرہا

لملیک مصر الداوری اسماعیل)

(أحیا بها مقیاس بعد ذہابہ

تجدد التقسیم والتفصیل)

(من بعدائف وهوفی حجب الثری

أبدی معالمہ بخیر دلیل)

(الماسر الفلکی محمود الذی

جات معارفہ عن التمثیل)

(أبقی تقاسیم الی وجدت بہ

وبغیرہا حللہ للتعديل)

جزایر مشتمله مستثنا اولمق اوزره افریقا قطعه سنك اراضی سی
بروجه آتی بش نوعه تقسیم ایله کوستریله بیلیر :

کیلو مترو مربی	کوللری
۲۰۰,۰۰۰	چولاری
۱۰,۶۰۰,۰۰۰	چالقلری
۵۸۰,۰۰۰	اوتلرله مستور اووالری
۶۲۳,۰۰۰	قابل زراعت اراضی ایله اورمانلری
۶۳۷,۰۰۰	یکون
<u>۲۹,۲۰۰,۰۰۰</u>	

(مقیاس انیل)

نیلك بهر سنه تزايد وتناقصى بیلنمك ایچون مواقع مخصوصده
من القديم مقیاسلر بنا وانشا ایدلمش والک مشهور مقیاس : مصر قديمك
قربنده جزیره الروضهده بولنان مقیاس قديمدرکه خلقای امویه زماننده
تعمیر وترمیم اولمشدر ؛

نیلك بو مقیاسنك منشور مثنی ووسطی منشور المربعی مجوف
بر مرمر عمود اوله رق جامع اولدینی متعدد منفذلرندن صو کیررکه
بو عمود سکز چنبره و اون التی ذراعه تقسیم اولمشدر : هر ذراع
التی قبضه ، وهر قبضه درت پارمق ، بناءً علیه بر ذراع یکرمی درت
پارمق اعتباریله منقسم اولدینی سکز چنبردن نیل از دیاد ایلدکجه یعنی
صو یوکسلدکجه ارتفاعك مقداری و آزالدکجه درجه انحطاط استنباط
اولنور .

بومقیاسك بعدالفتح بانئ اولی - امویلردن عبدالملك ثانينك اوغلی
سليمانك دورحکومتده والئ مصر اولان - اسامه بن زيد تنوخی در ؛
مومی ایله بونك بناسنی طقسانیدی سنه هجریه سنده اتمام ایتشددر ؛ یوزطقسان

ایدر؛ بو شلالہ نیل ابیضک یوقاریسندہ و (بحر الرجاف) شلالہ لرندن برسلسلہ در کہ رجاف بلدہ سندن ۱۰۰ میل تمتد اولور؛ و الک صعب۔
المرور اولان شلالہ (فولہ) ویا سکزنجی شلالہ خرطومدن ۱۱۰۰ میل اوزا قدر۔

(نیلک جزیرہ لرینہ دائر)

سودان نیلندہ متعدد جزیرہ لر واردر؛ بو جزیرہ لر وسعت و جسامتدہ یکدیگردن فرقلی و جملہ سنک اراضیسی منبت و فوق العادہ محصولداردر۔ بونلرک الک مشهورلری نیل ابیضدہ بولنان جزیرہ لر در کہ اژجلہ خرطومدن ۱۵۰ میل بعد و مسافہدہ کائن (أبا) جزیرہ سنک طولی ۲۸ میلدر، کذلک خرطومک قربندہ (توتی) نامیلہ معروف جزیرہ نک هواسی لطیف و طوبراغی غایت منبتدر۔

ابی حمد قریہ سی یانندہ (مقرات) جزیرہ سی - کہ برطاقم طاشلق تپہ لردن مرور ایدر - بیوک بر جزیرہ در۔ حنک شلالہ سنک جنوبندہ طولی ۲۰ میل امتداد ایدن (ارقو) جزیرہ سی دخی نیلک الک مشهور جزیرہ لرننددر، و (ایثوبیا) زمانندن قالمہ خرابہ لری قدیم واسکی اولدیغنه دلالت ایدر؛ نیلک ایام تنزلندہ صولده کی فرعی قورر و شرقندہ بولنان قرہ ایله برلشیر؛ بو، مقرات جزیرہ سندن بیوک دکلسہدہ آندن دها منبتدر، اتساع و شهرتدہ (ارقو) جزیرہ سنک ایکنجی سیدر، اورادہ جتیمکان یاوز سلطان سلیمک زمانندن قالمہ قدیم طابیه لرک خرابہ لری واردر۔

اسوانک یانندہ کی برنجی شلالہ جوارندہ کائن (الفتین) جزیرہ سی دخی جزائر مشهورہ دندر۔

اوچنجی شلاله : (شلاله حنك) دركه حنك قصبه سی قریبده واقع وایکنجی شلاله دن ۲۴۱ میل اوزاق و طولی اوچ میلدر؛ ایکنجی و اوچنجی شلاله بینده شمالدن جنوبه طوغری برطاقم کوچوك شلاله لر واردركه اسملری شونلردن عبارتدر : عبور ، معتوقه ، سمنه . امبقول ، تجور ، عكمه ، عكاشه ، دال ، غماره ، خیر . بونلرك هر برینك طولی بر میلدن دورت میله واره لرنده کی بعد و مسافه ۱۰ میلدن ۶ میله قدردر .

دردنجی شلاله : شایقیه ، ولایتده (ادرمیه) شلاله سیدركه اوچنجی شلاله دن ۲۵۰ میل اوزاقددر .

بشنجی شلاله : دردنجی شلاله دن ۱۶۷ میل اوزاقدده بولنان (شلاله وادی الحمار) در ؛ شلاله وادی الحمار تسمیه سنه سبب شرقده کی وادی و صحرا زده وحشی حمار بولنمیسدر . دردنجی و بشنجی شلاله لرك ییتنده برطاقم صعب المرور شلاله لر واردركه الك اهمیتیلری : كعب العبد ، المسحانی ، ام الحبوبة ، الرخمة شلاله لری اولوب بلاد شایقیه نك منتها سیدر ؛ رقة الجمل ، [دهوه بونی دیمك] ابوسیال شلاله لری مناصیر مملكتسده و مقرات ، ابو حشیم ، الباقر شلاله لری دخی رباطاب بلده سنده در .
التنجی شلاله : (شلاله السبلوقه) در شندی بلده سیله خرطوم اراسنده واقع و بشنجی شلاله دن ۱۹۴ میل اوزاقددر ، طولی ۱۰ میل و بونك مدخلنده نیلك اتساعی ۲۰۰ یارده در ؛ و شلاله نك مدخلنده نیلك صوی اینرکن کویایوك براولوقدن اقان صوكی سرعتله جریان ایتدیكندن (اذالسبلوقه) تسمیه قلمشدر ؛ بولفظ سودان عربلری لساننده اولوق معناسنده در .

بوندن صوكره نیل ازرقده بیوك برشلاله — كه (شلاله رصیرص) یا خود شلاله سابع ، ناملریله معروفدر — خرطوم دن ۵۲۶ میل اوزاق اولوب رصیرص قریه سی قریبندن بدأ ایله جنوباً ۴۰ میل امتداد

نیل ابیض سواحلندہ ساکن اولان اہالی حما و سنتار علتیرینہ مبتلا و گرفتار اولماق ایچون اکثری نہر مذکور صوینی ایچمیوب قوینی صوینی ایچرلر .

(نیلک شلالہ لرینہ دائر)

نیل جانب جنوبدن متعدد فروع و جداول اوزرندن اسوانہ جاری و روان اولور ، اننای طریقده بر طاقم جسم قیالقلرہ و کوچک جزیرہ لرہ تصادفلہ صویک آقتیسنه ممانعت و تصادم ایدن و بناء علیہ یوقاریدن اشاعی شدتلی جریانلر حصولہ کترین بومواقع حائلہ یہ شلالہ تعیر اولنور ؛ بوشلالہ لر ، بر قسمی بیوک و بر قسمی کوچک اولمق اوزرہ ، ایکی نوعدر . کوچک شلالہ لر نیلک فیضانی ایامندہ صواتندہ مستور قالیر ، تناقص و تنزلی ہنکامندہ میدانہ چیقوب ظاہر و معلوم اولان بوشلالہ لرک ضیق و دار یرلرندن کیلر کوچ حال ایلہ کچر ؛ فقط نیلک شدت فیضانی زمانندہ بیوک شلالہ لر صولر استیلا ایدہ من ، و ایام معدودہ دہ سفینہ لر ارہ لرندن مرور ایدر ، و بومدندن صوکرہ ایسہ شلالہ دہ بولنان سفاین محصور قالہ رق خارجه چیقماز . اسوان و خرطوم بینندہ الی بیوک شلالہ واردرکہ ، بولرک آرہ لرندہ برطاقم کوچوک شلالہ لر دخی داخل اولہ رق ، بروجہ آتی ذکر اولنور :

برنجی شلالہ : اسوان بلدہ سی قربندہ واقع اسوان شلالہ سیدرکہ طولی ۶ میل و بر چاریکدن عبارتدر .

ایکنجی شلالہ : حلفا قریہ سی قربندہ واقع وادی حلفا شلالہ سی اولوب طولی ۱۴ میل امتداد ایدن و برنجی شلالہ دن ۲۲۶ میل اوزاق بولنان بوشلالہ نیلک کصعب المرور شلالہ لرندر .

و عبور ایدہ میوب بالکمز معلوم اولان یرلردن کچہ بیلیر . الک نہایت حد اعظم تنزلی ۶ قدمدر .

نیل کیرک سواحلی خرطومدن اسوانہ قدر مرتفع اولدیغندن شدت فیضاننده درجہ ارتفاع معلوم اوله من ، آنجق بررودونقله ولایتلرنده درجہ ارتفاع بللی اولور ، بناء علیہ اورا اہالیسنک مصر لیلر کی سد اعماانہ احتیاجلری یوقدر .

مهندس مشهور (اینان) نام ذات خرطومک یاننده نہر نیلدن ثانیہ نہ مقدار صو دوکولدیکنی حساب ایتشدرد . بوحسابہ کورہ نیل ازرق ایام تنزلندہ ثانیہ نہ ۱۵۹ وایام فیضاننده ۱۶۰۴ مترو مکعب صو دوکر .

نیل ابیض : ایام تنزلندہ ۲۷۹ وایام فیضاننده ۵۹۰۷ مترو مکعب صو دوکر .

بوحسابہ نظراً نیل ابیضک صوی ایام تنزلندہ نیل ازرقدن دها زیادہ و فیضاننده دها آز اولور وشو حالده نیل کیر صوینک الک چوغی نیل ابیضدن کلدیکی اکلایشیلیر ؛ اراضی مصریہ نہ تکنون ایدوب مصر لیلرک (طعمہ) دیدکلری قیرمزی طوراق - کہ مزروعاه قوت ویرر - نیل ازرقدن توارد ایدر .

نیل ابیض ، (سبت) نہرینہ اقتران ایتزدن اول لون ورنکی اسمره مائل یشیل بررنکده در ، فقط لونی صاری اولان سبت نہرینہ فارشدقن صو کره لونی صاریہ مائل بیاضہ تبدل وتغیرایتدیکی جہتلہ بحر ابیض نامنی آلمشدر ؛ نیل ازرق ایسہ ہنکام فیضاننده لونی اسمره مائل اولدیغی وزمان تنزلندہ سماوی بر لون کبودیہ تحوّل ایتدیکی جہتلہ بحر ازرق تسمیہ اولنمشدر .

نیل ابیض نیل ازرق کی شربہ صالح دکلدر ، چونکہ صوینک ایچندہ چوق چورومش ، تعفن ایش انواع نباتات واردر ؛ بناء علیہ

تزلزلہ ساعتہ برجحق وزمان فیضانہ ساعتہ اوچ اوچ بحق میل سرعت پیدا ایدر ؛ بوحسابہ نظراً نیل ازرق ، نیل ابیض ایلہ نیل کیردن دھاسریع الجریاندر . نیل ازرقک منبئی اولان (تسانا) کولی سطح بجردن ۵۸۰۰ قدم مرتفعدر ؛ نیل ابیضک منبئی اولان (و یقتوریا نیا نزا) کولنک سطح بجردن ارتقاعی ایسہ ۹۳۰۰ قدمدن زیادہ دکلدر .

(نیلک اتساعی)

نیلک فیضانی زمانندہ ، مواقع و مجاری مختلفہ سنہ نسبتہ ، نیل ازرقک اتساع متوسطی ۵۰۰ یارده در ؛ و ۷۷۰ یارده دن زیادہ کسب اتساع ایدہ مز . نیل ابیضک ہرہانکی بر موقعہ اتساع وسطیسی ۱۸۶۰ یارده در ؛ فقط اکثر مواقعندہ ۳۸۰۰ یارده دن زیادہ توسع ایدر ؛ نیل کبیرک اتساعی ایسہ مختلفدر . ۵۰۰ یارده کسب اتساع ایدر سہدہ قصر النیل کو پرسی یانندہ ۱۰۰۰ یارده بہ بالغ اولور . بعض یرلردہ ایسہ او قدر دارالاشیرکہ اتساعی همان ۲۰۰ یارده بی کچہ مز .

(نیلک احوال و اوصافنہ دائر)

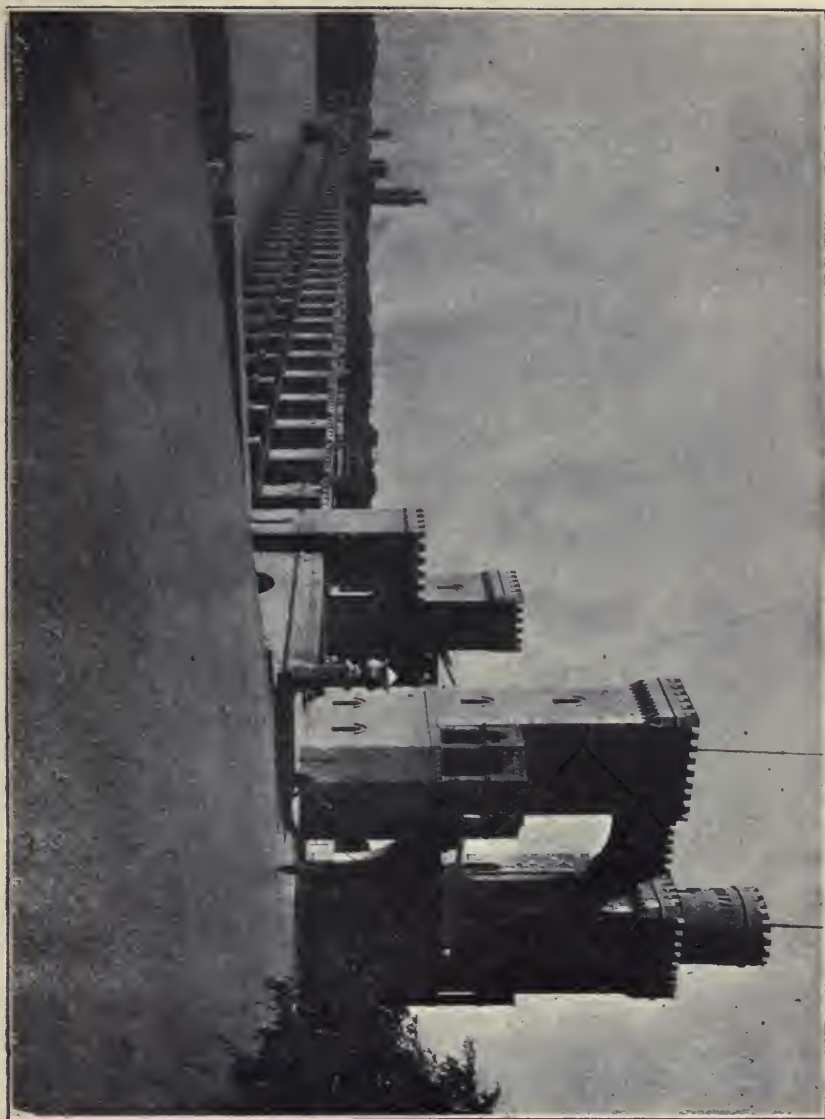
نیل ازرق تنزلی زمانندہ ارتفاع متوسطی سطح مادن ۳۰ - ۳۵ قدمہ بالغ اولور ، اعظم تزلزلہ ۲۲ قدمدر ؛ نیلک انتہای تزلزلہ بر برینہ متصل اولہرق بعض کولارظہور ایدر کہ حتی کوچک کیلر بیلہ اورالردن مرور ایدہ مز ؛ نیل ابیضک ایسہ ایام تناقصہ و بالخاصہ جہت غریبسنندہ صولر پک زیادہ تنزل ایدر ، و ارتفاع وسطیسی صویک سطحندن ایکی بحق اوچ مترہ قدر انحق اولہ بیلر ؛ بناءً علیہ زمان فیضانندہ ساحل شرقی و غریبسنندہ صولر مسافات بعیدہ بہ یاییلہرق ارتفاع پیدا ایدر کہ زمان تزلزلہ اک کوچک برکمی اورالردن مرور

(نیلک فیضانی)

نیل نہری ہر سہ اوقات معلومہ درجاً فیضانہ وینہ تدریجاً تنزلہ باشلار؛ سبب فیضان : منابعہ قریب طاغلرہ شدت و کثرتلہ نزول ایدن یا غمورلردر . نیل ابیض نیل ازرقدن اول فیضانہ باشلار؛ آثار فیضان ماہ مایونک اواخرندہ خرطوم شہری یانندہ ظاہر اولورسہدہ اک زیادہ فیضانی ماہ سبتمبرک اوائلندہ ظہورہ کلیر؛ کرک نیل ازرقک و کرک (اتبرا) نہرینک فیضانلری ماہ یونیونک اواخرندہ ینہ مخرطوم شہری قریبندہ ظہور ایدر؛ اعظم فیضانی اغستوس اواخرندہ وقوع بولور؛ فقط نیل کیرک فیضانی ماہ (یونیو) نک اوائلندہ وادی حلفایانندہ ظہور ایدرک ماہ سبتمبرک اوائلندہ حد اعظمیہ واصل اولور. بوندن صکرہ تدریجاً تناقص و تنزلہ باشلایہرق ہر سہ علی التوالی بو منوال اوزرہ تزیاید و تناقصدہ دوام ایدر؛ اعتدال اوزرہ اولان تزیایدی ۲۴ قدمدر، اگر ۲۸ قدمہ بالغ اولورسہ غرق و استیلای موجب واکر تزیاید ۲۲ قدم رادہ سندہ قالیرسہ قحط و غلائی جالب اولور؛ غایہ حد تناقصدہ صولرک لون ییشیلہ دونہرک طعمی دہ تبدل ایدر. حال تنزلہ باقی قالان صولردن اعظم فیضانہ ۴۰ دن زیادہ صو تزیاید ایدہ میہ جکئی ارباب فن مقیاس ایلہ تقدیر ایتشلرذر.

(نیلک سرعت جریانی)

نیل فروعاتنک ایام فیضانہ سرعت جریانلری مختلفدر؛ فیضانلر تزیاید ایندکچہ بالطبع سرعتلری دخی تزیاید ایدر، نیل ازرق ہنکام تناقصدہ ساعتہ اوچ و ایام فیضانہ الی الی بحق میل طی مسافہ ایلہ کسب سرعت ایدر؛ نیل ابیض زمان تنزلہ بر میل و یاخود دہا آز و موسم فیضانہ ساعتہ ایکی ایکی بحق میل سرعتلہ کیدر، نیل کیرایام

قنطرة الجبلية

امازون نہرندن وحتی دنیا ناک بوتون انہارندن دہا قیمتدار و افضلدر .

(الذلتا)

نیل ، اراضی مصریہ دہ ، قاہرہ دن ۱۵ میل واسواندن ۶۰۵ میل جریان ایتدکدن صوکرہ (بطن البقرہ) و (روضة البحرین) نام موقعرده منتهی اولور ؛ فردوس آشیان محمد علی پاشا زمانندہ ایکی میلیون لیرایہ قریب بر مصر فله بوبطن البقرہ دہ بر کوپری انشا ایدلمشدر کہ اون ایکی سنہ دہ اکمال ایدیلن و (قنطرة الحیریه) نامی ویرلن بوجسیم کوپرینک ، فیضان وانحطاط موسملرنده لزوم واحتیاجہ کورہ ، آجیلان کوزلرینہ صولرک ، متناسباً توزیعی ایلہ ، تعدیل جریانی نہرک بردن برہ قباروبدہ (ذلتا) قسمی باصمق واورالرینی بطاقلق حالتدہ براقق تہلکہ لرینی ازالہ ایتدیکی کبی بو ذلتانک فرعندن گشاد اولنان جدولر ایلہ دہ قطعہ مذکورہ اسقا ایدلمکدہ در .

مذکور بطن البقرہ دہ ایکی قسمہ آیریلان نیلک بر قسمی شرق جہتہ میل ایدہ رک دمیاط شہری قریبندہ بحر متوسطہ دوکیلور وقسم دیگرینک جانب غربہ متوجہاً رشید شہری یانندہ ینہ دگیرہ منصب اولور ، دگیرہ برابر تحصیل ایدن بر شکل مثلث یونان حروفاتندن ذال حرفہ مشابہ اولدینی ایچون یونانیلر جہ (ذلتا) تسمیہ ایدلمشدر . صوییلہ نباتاتنک کثرتندن طولانی عربلرک (روضة البحرین) تسمیہ ایتدکلری بومثلک قاعدہ طولی ۸۵ وارتفاعی ۹۰ میل و ہر بفرعک طولی ۹۹ میلدر .

نیل ، ویشوریا نیازا منبغدن بحر متوسطہ تقریباً ۳۳۳۳ میلدرکہ ، دنیانک اکاوزون نہریدر ، آنجق آمریقای جنوبیدہ بولنان (امازون) نہرینک طولی نیلدن ۶۶۷ میل فضلہ اولمقلہ برابر نیل صوبی امازون نہرندن دہا لذید ، آثار تاریخیہ جہ دہا قدیمدر ، بناء علیہ نیل ، شہرتجہ

بحرالغزال ایله برلشمزدن اول ۳۰۰ كيلو متره یوقاریده صاغ طرفدن (بحرالزرافه) اسميله برقول آیرلوب متوازیاً جریان وصاغدن بعض چایلر دخی اخذایتدکن صو کره ملتقای مذکوردن اشاغینده تکرار برلشیر . صیق وحسابسز توابی بولنق حسیله کولکری پک صیق وقارمه قاریشیق برنباته بگزیه یں بحرالغزالک بحراسی کنارلرنده برجوق کولر وبتاقلقلر واردر . بحرالغزال ایله برلشدکن صو کره صولری ایکی قات تضاعف ایدن وبعده صاغ جهتدن الدینی (سوبات) نهرندن دخی کثرتلی و بیاض برصو قاریشمقله بحر ابیض تسمیه اولنان نهر، فاشوده دن خرطومده قدر ۸۰۰ کیلومترولق بربحرا تعقیب ایتدیکی حالدہ بواوزون مسافده هیچ برچای آلماسز؛ خرطومده براقلغندن دولایی ماوی کورینن (بحرازرق) ایله برلشمکنده اولان بحر ابیضک ایام عادیده ثانیده دوکدیکی صولر ۷۵۰ و بحر ازرقک ۲۲۵ متر و مکعب اولدینی حالدہ بحرابیضک موسم فیضانده اکیزیده طاشمه‌سنی انتاج ایدن نهر، حبش طاغلرندن برسیل خروشان حالده نازل اولان و اوچ نهردن تشکیل ایدن، بحر ازرقدر؛ نیل، خرطومدن قاهره یه قدر (اتبرا) دن بشقه هیچ برصوالمیه‌رق تپه لرك آرمسده وهرایکی طرفدن چوللر وقوراق یرلر ایله محاط داربروادی ایچنده آقوب کیدر ویوقاریلرده پک داراولدینی حالدہ کیتدکجه کنبشله بن یالکز بووادینک اراضیسنی سقی واروا ونهایت مصرک دالیه‌سنی اخیا ایدر . بالاده بیان ایتدیکمز وجه ایله نیلده سیرسفائیک دوامنه باشلیجه حائل اولان موانع خرطومدن اسوانه قدر (نوبه) داخلنده بولنان بش شلاله یعنی تحت الماء قیالو اینشلر، مدهش اوچور و ملر درکه بوچاغلانتر، سیرسفائیه حائل اولسنه رغماً، انظار سیاحینی درین بردقت و بیوک برمراق ایله جلب ایدن تماشالردندر .

نیلک مجراسی ۶۴۷۰ کیلو مترو امتداد ایتدیکی حالده منبعی ایله منصبی اره سنده کی مسافه، خط مستقیم اوزره، ۴۱۳۳ کیلو مترو در . حوضه سی ۴،۵۶۲،۵۱۲ کیلو متره مربعدر . قوراقلق موسمنده ثانیه ده ۳۵۰ و فیضاننده ۱۳۴۰۰ متره مکعب صودو کر . و یقتوریا نیازا کولدن چیقدینی محلك یعنی مجراسنك ا ك یوكسك یرینك سطح بحردن ارتفاعی ۱۲۰۰ ، خرطومده ۴۰۰ وقاهرده ۱۳ متره در . و یقتوریا نیازا ایله آلبرت نیازا کوللری آره سنده کی نهره اوروپالی سیاحلر طرفدن (نیل سومرت) تسمیه اولنمشدر . مجراسنك یوقسمی ۱۵۰ کیلو متره اولدینی حالده ، بومسافه ده ۶۹۵ متره یعنی بهر کیلو متره ده ۴ متره دن زیاده آشانی دوشدپکندن ، مجراسی پك اینیشلی و جریانی سرعتلی اولوب ، ۳۵ متره یوکسکلیکنده برشلاله تشکیل ایتمکله ، سیرسفائنه صالح دکلددر . بعض محللاری طاغیر آره سنده دارلاشدینی حالده بعض یرلرده دخی زیاده توسع ایتدیکندن بر طاقم بتاققلر وسازقلر حاصل اولمقده در . ایکنجی کولدن بحر الغزاله قدر بحرالجلبل تسمیه اولنان نهرک ؛ خط مستقیم اوزره ۸۰۰ کیلو متره لك مسافه ده ، یتاغنك وسعتی ۵۰۰ ایله ۲۰۰۰ متره آره سنده ودرینلکی بش ایله ۱۲ متره بیننده اولوب ، کنارلری اورمانلر و چایرلرله مستوردر ، و بوکولدن اعتباراً ۲۰۰ کیلومتره لك محلی هر نوع سفائنك سیرینه صالح ایسه ده ، اورادن آشانی بعض شلاله لری و سرعتلی جریانلری اولدینی کبی ، فیضاننده کنارنده بعض اراضی پارچه لری نی اوت و آغا جلریله برابر قوپاروب ، سیار آطفلر حائلده سوروکمکله ، سیرسفائنه مانع برطاقم سدلر پیندا ایدیور . خدیو اسبق اسماعیل پاشا زماننده سودان مصرینك قسم جنوبیسنك مرکزی اتخاذایدیبن اسماعیلیه و نام دیگر (غوندو غورو) قصبه سیله (لادو) قصبه سی اوکنده نهر کسب جسامت ایتدیکندن اورادن یوقاری کیلر هر موسمه ایشلر ؛

اوبر جھتدن یعنی جنوبسندن نبعان ایتدیکنی بیان ایدیورلر .
بحرالغزال ، بالاده بیان ایلدیکمز تلاقیدن صوکره ، شرقه دوغرو
دونهرك (بحر ایض) نامنی الیر ؛ حبش جھتدن کلن (سوبات)
واکا تابع (ادوارد) صولریخده الدقندن صوکره شمال شرقیه ،
صوکره شماله دوغرو دونهرك ، کردفانك شرق جھتدن جریانہ باشلاز ،
و ۳۰ ۱۵° عرض شمالیدہ خرطوم شہرینہ واصل اولنجه صاغدن
حبشدن کلن (بحر ازرق) ایله برلشهرك (نیل) نام معروفی الیر .
اورادن شمال شرقیہ دوغرو صاغدن (مروہ) خطہ قدیمہ سیلہ صولدن
جزیرہ ویا (بیودہ) چولی ارہ سسندہ جریان ایله ۳۰ ۱۷° عرض
شمالیدہ صاغدن ینہ حبشدن کلن برچوق توابعی بولنان (اتبرا) نہری
دخی آلتجه شمال غربیہ دوغرو میل ایدہرك (بربر) دن اشاغی یعنی اك
یوقاریکی بشنجی شلالہ یی بالتشکیل (نوبہ) مملکتی داخلندہ ۳۰ ۱۹°
عرض شمالیدہ (ابو حامد) قصبہ سنہ واصل اولنجه جنوب غربیہ
دوغرو دوزر ؛ و ۱۸° عرض شمالیہ قدر اینوب ، بوجریانندہ دردنجی
شلالہ سنی دہ بعدالتشکیل ، شمال غربیہ و ۲۰° عرض شمالیدن صوکرہ
شمال شرقیہ دوغرو جریانی تھویل و بریسوک قوس ترسیم ایدہرك
اوجنجی وایکنجی شلالہ لریخده بالتشکیل تام مدار سرطانه وصولندہ
برنجی شلالہ یی دخی وجودہ کتیردکدن صوکرہ صعید مصرہ داخل
اولور ، واورادن اشاغی کاه شرقہ ، کاه غربہ تمایل ایله عمومیت اوزرہ
شمالہ دوغرو اولان استقامتی محافظہ ایدرك ۳۰° عرض شمالیدن
آشاغیدہ قاہرہ شہری کچنجہ اوج درت بیوک و حسابسز کوچك ،
طبیعی وصنی قول وجدولارہ بالانقسام ، دنیادہ امثالی اولمیان ومصری
(ام الدنیا) وصفہ مستحق ستایش ایدن مشہور دالیہ یی بالتشکیل
برچوق آغزلردن و دگیزلہ اختلاطی اولان بعض کوللردن آق دگیزہ
دوکیلوز .

(نیل)

آفریقا قطعه‌سنگ درت بیوک ایرماغندن بری اولان نیل ، یالکز
 آفریقانک دکل ، بلکه بتون کره ارضک ، (میسسیپی) ایله (میسوری) دن
 صکره ، اک اوزون نهری ایسه ده ، کثرت میاهجه آفریقانک دیگر
 اوچ ایرماغندن یعنی نیجر ، قونغو وزامیزدن کیدر . قطعه مذکوره‌نک
 بر ربغی یعنی شرق شمالی قسمی سقی واروا ایدوب ، خط استوانک
 آلتنده اوروپا یلر طرفدن (ویتوریا نیازا) تسمیه ایدیلن و مرمره
 دکیزینک اوچ درت مثلی وسعتده اولان (وکروه Oukereoue)
 کولنک آیغی صورتنده شانسدن خروجه ، شمال غربیه و صوکره
 غربیه دوغرو آقارق ، آلبرت نیازا ودها طوغریسی (مووتانزیکه
 Mvoutan Nziqhé) دینیلن برنجیسنه نسبه کوچک برکولک
 منهای شما یسنه دوکیلور ، و کیردیکی یرک قارشیسندن چیقردق ،
 (بحر الجبل) اسمیله کاه شرقه وکاه غربیه دوغرو تمایل ایله آقوب ،
 ۳۰° عرض شمالیه واصل اولدقده ، غربدن کلن (بحر الغزال)
 ایله برلشیر . بحر الغزال دارفوردن یعنی غرب شمالیدن کلن (بحر العرب)
 ایله آلبرت نیازا کولندن دارفوره طوغری اوزانان ونیل حوضه‌سی
 (قونغو) ایرماغی و (چاد) کولی حوضه‌لرندن ایران و عربلرک
 (جبل القمر) تسمیه ایلدکلری سلسله‌دن عبارت اولسی ملحوظ
 اولان بر صره طساغ و تپه‌لردن اینن بحرالحر و بوکا تابع لول ،
 دهبو ، دیور و بحر تونج ، بحر جار ، تارول و سائر انهار عیدیده‌دن
 ترکیب و تحصیل ایتکده و جبال مذکوره‌دن اینن انهار او قدر
 چوقدر ، که بتون اوجهته (بلاد الانهار) نامی ویرلمکده در . مذکور
 کوللرک آیاقلری کشف اولتمازدن اول نیلک منابی بو انهاردن عبارت
 ظن اولنوردی . مع هذا جغرافیون عرب بو نهر عظیمک خط استوانک

(ایکنجی درجه ده نهرلری)

اسامی	حوضه سنک تربیعاً سطحی کیلومتر	منبع یشاغنی تشکیل ایدن نهرک اسمی	طولی کیلومتر
سنغال	۳۶۰۰۰۰	بافین	۱۷۰۰
غانزا	۳۰۳۰۰۰	غانزا	۱۲۰۰
کونونو	۲۷۲۰۰	کونونو	۱۲۰۰
اورانژ	۱۲۷۵۰۰۰	سانقو	۲۱۴۰
لیمپوپو	۵۶۰۰	ماریقو	۱۶۰۰
روووما	۳۳۴۰۰۰	روووما	۱۱۰۰
اوغواوئه	۳۰۰۰۰۰	اوغواوئه	۱۲۰۰

(مشهور کوللری)

افریقا قطعه سنده کی کوللر اراضی مستویه ده منحنط بولنان وادیلرده
دکلدر ، مع هذا بوللردن هر برینک ارتفاع تقریبیسی خارجاً تشکیل
ایندیکی تپهلردن عبارت قالور .

اسامی	حوضه سنک محیط تربیعیسی
اقهاژار	۸۱۶۵۰۰
چاد	۱۸۲۰۰۰۰
نغای	۷۸۵۰۰۰

اسامی	سطحی کیلومتر مربعی	سطح بحرہ نسبتله ارتفاعی مترو
اوغاندو نیانزا	۸۳۳۱۰	۱۲۰۰
کوچک اوغاندو	۴۶۵۰	۷۰۰
البرت نیانزا	۳۱۴۵۰	۷۸۰
تافغانیقا	۳۵۲۴۰	۴۸۰
نیاسسا	۵۰۰۰	۸۸۰
مائه روماقاته	۳۴۰۰۰	۲۴۴
چاد	۲۹۸۰	۷۵۵
طانا	۲۱۲۵۰	۱۳۰۰
بانغوئه آلو، (بانبا)		
استقانی		

وبواثر منرك تحریر وطبی صیرہ لرنده وفات ایدن قرال (ادوارد)
نامنه نسبتله تسمیه ایتشدرد .

(نیل نہرلینہ دائر)

آفریقا قطعہ سنده بولنان نہرلر دنیانک الکیوک نہرلرندن معدود
ایسہ لردہ کافہ سی تمامیلہ قابل سیر سفائن دکلدر . واقعا بعضلرینک
درین یرلری دہ واردر ، فقط نہ چارہ کہ ساحل بچردہ کی منصبلرندن
منبعلرینہ دوغرو چقیلوب تباعد ایدلجہ شلالہ دیدیکمز بر طاقم
طاشلق قدمہ لره تصادف اولندیغندن سیر مطلق تقیدایدن بو طاشلق
عوارض صولرک منبعلرندہ کی غیر محسوس آقینیلرینی تزئید ایدہ رک
جریان ابتدائیلرینہ کیتدجہ سرعت وشدت ویردیکندن بالطبع بویلہ
تہلکہ کی یرلردہ سیر سفائن قابل اولہ ماز . بر قطعہ دہا پک چوق
ایرماقلر واردر کہ بولرک بر طاقی موسم یاغمولرلیہ وجودہ کلدکدن
صوکرہ بر قسمی اراضیہ نشف ایدہ رک قوریر وبرا زی دہ تناقص
ایتمکہ برابر بتون بتون قوریماز . آفریقا نہرلرینک باشلیجہ لری
بروجہ زیر ایکیہ تقسیم ایدلمشدر :

(برنجی درجہ دہ نہرلری)

اسامی	حوضہ سنک تربیعاً سطحی کیلومترو	منبع یتاغنی تشکیل ایدن نہرک اسمی	طولی کیلومترو
نیل	۲۸۱۰۳۰۰	بحرجبل وسائرہ	۶۴۷۰
نیزر	۲۶۵۰۲۰۰	دیہولیا	۴۱۶۰
قونفو	۲۲۰۶۰۰۰	تیشانبازی	۴۲۰۰
زانیز	۱۴۳۰۰۰۰	لیانباقی	۲۶۶۰

كوللرك صولرى ديكىر بر كوله انضباب ايدىرك نىلك او كولدن نىعان وهر طرفه جريان ايلدىكىنى بيان ايتىشدركه بو سوز حقيقتىه پك قىرب ايسىده اوروپا علماسى بو معلومات وافادانه قناعت ايتىوب ماللريه ، جانلريه پك چوق فداكارلقلر ، پك بىوك سى وغيرتلر كوستىرهرك مرام ومقصودلرينه نائل اولدىلر .

انكليز سياحلردن (بروس) ۱۷۷۲ ميلادنده بحر ازرقك منبعى كشف ايدىرك عريض وعميق تعريفات وتوصيفاتده بولمىشدر .

بروسدن اول ۱۶۱۸ سنه ميلادنده پورتقال رىهانلردن (بايز) ايله (لويو) نام ذاتلر دخى بحر مذكورك منبعى كشف ايتدىلر سويسلر سده منبع حقيقى حقنده ، بروسك تحقيقاتى كى ، هيچ برىسى تحقيقات وتوضيحاتده بولنه مامش وبناء عليه (بروس) شىرتده فريد ووحيد قالمىشدر .

نيل ابيضك منبعى بختنه كلنجه : عهد قىربه قدر پرده مجهوليت التنده قالان بومنبى انكليز جمعيت جغرافيه سنك مساعيسى وينىه انكليز سياحلرك هميله او پرده مستورىتن ساحة علانته چيقارلمىشدر . (ويقتوريا نياز) كولنك منبعى ايسى ، (سبك) (و) (غرانت) نام انكليز سياحلىر ۲۸ يوليوى ۱۸۶۲ سنه سنده زنگبار طريقيله كيدىرك نىلك ويقتوريا نيازنانك جهت شاليسندن چيقديغى بالمشاهده كشف ايتىشلر وكولك بوكونكى نامى انكلتره قرالچىسى متوفاه ويقتورياه نىسبتله تسميه ايتىلشدر .

(برت نياز) يى دخى (سرساموئل باكر) ، ۱۴ مارس ۱۸۶۴ده خرطوم طريقيله كيدىرك ، كشف ايتىش ومتوفاه قرالچىهك زوجى نامنه اولارق (البرت نياز) اسميله توسيم ايتىلشدر .

۱۸۷۶ سنه ميلادنده (ستلى) نام انكليز سياحىده (البرت ادوار نياز) كولنى كشف ايدىرك تاريخ مذكوردده ولى عهد اولان

(نیل منابعك كشفنه دائر)

نیلک ، امتداد ایلدیک مسافات بعیده ده ، بر جوق مظم وقرانلق اورمانلرله محاط اولسنه ویوللرک اقوام وحشیه و حیوانات مفترسه ایله مالی بولمنی کی انواع مهالکک موجودیتنه رغماً حکمداران فراغه ، قدمای مصریون حتی بعدالفتح اسلام خلفای کرامی و حکمداران عظامی نیلک منبع جریان و حکمت فیضانی اوکر نمک امل و آرزوسنه دوشمشلر و بو اوغورده پک چوق عسکر و نفوس سوقيه ، نقود و اموال عظیمه صرفیه فداکارقلر کوسترمشلر ایسه ده هیچ بریسی نائل امل اوله مدیغندن کشف حقیقتدن قطع امید ایتمشلردر !

بونک ایچون مجازاً دیمشلردر که : « جنساب حق بر حکمته مبنی نیلک منبعی خلقدن کتم و اخفا بیورمشدرد ». شعرای یونانیهدن مشهور (هومیروس) دخی : (نیلک سمان نازل اولمش بر سیل) اولدیغی سویلش ؛ قدمای مصریون ایسه نیلک ، الوهیتنه (!) قدر قائل اوله رق ، پایه سنی اعلا ایتک ایسته مشلردر ؛ از جمله بو اعتقاد سخیفی تاریخلرک دخی ناطق اولدیغی معلوم اولی انهادر .

سنه میلاددن یوز سنه اقدم یاشامش اولان یونان مشاهیر فلکیونندن (هیبرخس) : نیلک خط استوانک شمالنده واقع اوچ کولدن چیقدیغی سویلشدر ؛ تاریخ میلاددن ۱۵۰ سنه صوکره کلن بیوک (بطایموس) ایسه نیل منبعك خط استوانک جنوبنده واقع جبال قرده اولدیغی ذکر و افاده ایتشدرد . بونلردن بشقه تاریخ میلاددن ۱۱۵۴ سنه صوکره ظهور ایدن و عصرینک علمای جغرافیونی میاننده مشهور آفاق اولان علمای عربدن (ادریس) دخی نیلک منابگی جبال قرده اولوب بر صحرای واسعه وسطنده ایکی جسم کول تشکیل و بو

اولان بواوچ شہرک منظمجہ خانہ وسوقاقلری واردر۔ سودانک سائر طرفلرندہ دخی جمعیتایجہ تجارتکاھلر وار ایسہدہ یوقاریدہ ذکر یکن قامش کلبلرندن عبارت اولوب بونلرک ال بیوکلری دہ (برنوح) مرکزی اولان ، چاد کولنک ساحل غربیسندہ کائن ، کوکہ یاخود (قوقہ) و حوصہدہ کی (سوقوقو) و (سوقوتو) دہ کی یبقوبیہ قصبہلریلہ یجر مچراسندہ کی برچوق قصبہ وقریہلردر ۔

* احوال تاریخیہ سی ۔ - سودان ازمنہ قدیمہدہ بوسبتون مجهول اولوب ، حتی اسکی یونان وروما جغرافیون وطبیعیونی (لیبا) تعیر ایتدکلی صحرای کیرک اوبرجھتنہ تصادف ایدن سودانی ، خط استواہ قریبتدن دولای ، ناقابل اسکاندر ظن ایدرلردی ۔ دور اسلامدہ عرب مجاہدینی آفریقای شمالی نی کاملاً الہ ایتدکن صوکرہ ، اورالردن جنوبہ دوغرو ایلرلیہرک ، صحرای کیری شق ایلہ ، سودانہ صوقلمش ۔ وزنچیلرلہ مناسبات تجربیہ یہ کیرشمشلردی ۔ ہرنہ قدر غزات مسلمینک ہیچ بری سودانہ قدر توسیع فتوحات ایتامش ایسہدہ ، تجار وسیاحین سودانک ہرطرفنہ کیروب ، دین اسلامی دخی تا اووقلردن ادخال ایشلردر ۔

ابن بطوطہ سودانک کثر طرفلرینی کزوب کورمکلہ مشہوداتی سیاحتنامہ سندہ تعریف و بیان ایلدیکی کبی ، شریف ادیریسی وسائر جغرافیون عرب دخی سوداندن مفصلاً بحث ایدیورلر ۔ اوروپالیرک سودانہ سیاحتلہ بومالک واسعہنک احوالہ کسب اطلاع ایتکہ باشلامہلری پک یاقین زمانلردہ اولوب ، فتوحات مصریہ دخی آوروپا سیاحتلرینہ انیتلی یوللر اچغلہ ، کرک اورادن کرک طرابلس کاروان طریقہ ویا یجر وسنگال مجرالرینی تعقیب ایدرک ، برطاقم غیرتلی سیاحلر سودانک ہرطرفنی کزوب ، اخذ معلومات ایتشلرسہدہ بومالک واسعہنک پک چوق طرفلرینک احوالی تفصیلات وتفرعاتی ایلہ الیوم معلوم دکلدر ۔

بولنمشدر. ذاتاً سودانده تشکل ایدن دولتلرک اکثریا بقاسی مؤسسلرینک حیاتلریله مقید اولوب نادراً خالفلی محافظه قوته مقتدر اوله بیلرلر. سودان غربینک منهای غربیسی - ینه برطاقم قبیله رئیس لرینک تحت اداره سنده بولندینی حالده - فرانسه نك سنغال حکومتی ویا حمایه بنی طایدقلرندن سودان فرانسوی نامیله یاد اولنور. تقسیمات طبیعی ویا جغرافیایی ایسه یوقاریده ده بالمناصبه اوچ قسمة تقسیمی حقدده سبق ایدن بیاناتمزدن اکلشلمدینی وبروجه آتی ایضاح اولندینی اوزره اقسام ثلاثه مذکورده دن برنجیسی اولان :

(سودان شرقی)

سنار ، کردفان ؛ دارفور ، شکوک ، دینکه ، دارفریت وداربنده نام قصبه وقریه لر دن ، ایکنجی قسمی اولان :

(سودان وسطی)

دارونغه ، ودای ، بورقو ، غانم ، برنوح - بورنو ، باکیری ، آداماده ، سوقوتو ، حوصه نام محللرده کی قبائل سودانیه دن ، و اوچنجی قسمی اولان :

(سودان غربی)

غاندو ، غورمه ، موسی ، ماسینه ، سغو ، بامیاره ، ماندینکه ، ساموری قوتاچلون وسائرده دن متشکلدر .

* * شهر و قصبه لری . — سودانک شهر اطلاقه شایان بریری وارسه اوده منهای شرق شمالیسنده نوبه حدودنده ونیل ابیض ایله نیل ازرقک ملتقاسنده کائن خرطوم شهردرکه حکومت مصریه طرفندن اعمار اولنمشدر . ایکنجی درجه ده دخی سودان غربیده یخچر مجراسی اوزرنده کائن (سکوسیقورو) ایله (تمبکتو) شهرلریدر . تجارتگاه

طور بد او ترینه دلیلدر . خارجه چیقان محصولات و مواد سائره
الذین له سواحله و نیل و یجر منصلترینه واصل اولدینی کبی، آفریقانک
سواحله شمالیه سندن و علی الخصوص طرابلس غربدن آمد شد ایدن
کاروانلر دخی سودانک مواد تجاریه سی آق دکز ساحلنه ایصال
ایدلر . آنجق سودانک هر طرفدن سواحله بعیدی و علی الخصوص
طرق موارد سنک ، شمال جهتدن کچیله سی اوقدر مشکل و مخاطره لی
اولان صحرای کیرله ، ایرلش اولمی مملکتک ترقیسنه مانع اولقددر .
آفریقانک بتون انهارنده اولدینی کبی سودانه مخرج اوله بیله جک نیل،
یجر، قونغو و سنغال ایرماقلرینک ده، برچوق سرعتله انیشلی جریانلری،
شالالهلری اولدیغندن ، لزومی درجه سنده سیر سفاین و تسهیل تجارت
قابلیتلی یوقدر ؛ بنشاء علیه سودان ایچون دمیر یوللرندن بشقه
طریق تجارت بولنه ماز . فرانسه دواتی جزایر و سنغالدن سودان
داخله ایکی دمیر یولی تمید ایتک تصورنده ایسه ده هنوز مشکلات
و موانع طبیعییه غلبه ایده مامشدر .

* * تقسیمات طبیعی و سیاسی سی . — سودانک تقسیمات سیاسی سی
پکده مضبوط اولموب ذاتاً صیق صیق تغیر ایتکده در . سودان شرقینک
هان کافه سی بوندن مقدم خدیویت مصریه نک تحت اداره سنده بولدیغی
و سودان وسطینک اک معروف مرکزی (برونو) یاخود (برونو)
حکمدارلغی اولدیغی کبی سودان غربیده بر قاق سنه اول الحاج عمر
اسمنده بر ذات طرفندن بیوجک بر حکومت اسلامییه تأسیس اولنلر
کینه نک ایچ طرفلرینه و خط استوایه دوغرو توسیع حکومت و تعمیم
اسلامیت ایتکده ایکن اخیراً بوندن اورکش اولان فرانسه دولتک
سنغالده اعمال ایلدیکی نفوذ ایله توسع و ترقیسنه سد چکلش و ایشته
سودان تقسیمات سیاسی سنده کی تحولات بوکی حاللرندن ایلری کیکده

وغریسینده دخی مذکور فلاحلرک اجتهدایله دین اسلام تعمیم ایدهرک ،
احجار واشجار وحشرات وجماداته عبادت ایدنلر قالمدینی کبی ، دین
اسلام خط استوایی تجاوزله ، افریقایی جنوبییه دوغرو دخی تعمیم
وکوندن کونه ترقی وتوسع ایتمکددر .

معارف ومدنیتی ، صنایع وتجارتی . — مدنیتدن هنوز پک
اوزاق اولان سودان معارفجه پک کیری ، ولسان عربی اوزره
اوقویوب یازمغه وتلاوت قران کریمه مقتدر اولنلری دخی نادر
ایسهده ، بسبتون حال وحشده دخی دکدر ؛ دین اسلامله برابر
عربلردن خیلی معلومات اقتباس ایتمشلردر . هواسنک حرارتی
اقتضاسنجه عوام اهالینک چوغی یالکز بر پشمال صاروب ، یاری
چیلاق کز لرلرسده ، شهر و قصبه لر اهالیسی وایلری کلنلری ،
علی الخصوص عرب فلاحلری مکمل ضرورته تلبس ایدرلر « هر نه
قدر اخلاق وعادات قدیمه لرندن بعضلرینی حفظ ایتمشلر ایسهده ،
هنوز مشرک اولان آفریقایی وسطی وجنوبی زنجیرلینک کولنج
عادتلرندن ، اسلامیت سایه سنده ، کندیلرینی قورتارمشلردر . عمومیت
اوزره مونس ومهمان نواز آدملردر . زنجیرلرک عرفلرینه مخصوص
اکلنجهلری پک سودکلی جهتله طبعاً اویونه ورقصه میللری زیادهدر .
دمیرنجیلک وقیموجیلک اسکیدن بری اشتغال ایتدکلی صنایعدن اولغله
کرک آلات زرعیه واونائی بیتیه وکرک قادیلرینک لوازم تین
وتجمللرینی کندیلری اعمال ایدرلر . طوپراقدن چناق چوملک
ودستی وکوب کبی شیلرک اعمالی خصوصنده دخی مهارتلری واردر .
دریلری کندیلری دباغت ایتدکلی کبی بوندن ایاق قابی ومواد
سراجیه وسائر یی ده اعمال ایدرلر . شوصنعتلره اولان اهلیتلری مدنیت
قابلیتینه دلالت ایتمکله برابر مسکنلری عمومیت اوزره قامشدن
اوستلری صمان واوتله اورتولی دائروی قلمبلردن عبارت بولنسی ده حالا

قیلان، صوآغیری، تمساح، صیرتلان، پارس، کرکدن غزالک انواعی، قورد، تیلکی و سائرهدن عبارت اولوب (بوآ) دینیلن جسم ییلان ایله سائر ییلان وحشرات وزواحف سمیه نك انواعی بولنور، وسودانلیرجه شمپازه دینیلن نسناسه دخی تصادف اولنور. نهرلرنده بولنان التون توزی یرلیر طرفندن طوبلانیر. فقدانی حسیله یرلیر طرفندن نقل ایدیلن طوزاپنه اوقدر قیمتداردرکه بعض یرلرده تقدّمقامنده استعمال اولنور.

* * اهاالیسنك جنسی، لسان و مذهبیری. - اصل یرلی اهاالیسی زنجی عرقه منسوب اولان سودانلیر برچوقاقوامه منقسم وهریری کندینه مخصوص برلسانله متکلمدرلر. بواقوامك بری برلرندن دنك و سیاجه، اخلاق و عاداتجه آزچوق فرقلری وارسهده بینلرنده کی قرابتك ولسانلری اره سنده کی مشابھتك درجاتی هنوز اكلاشیله مامشدر. انجق یرلی زنجیلردن "بشق" سودانده ایکی قوم دها منتشردرکه بونلرك بری (قوله) یاخود فلاح دینلان محارب بر قومدر؛ رنگلری زیادهجه اسمر ایسهده، سیاجه تمامیله عرق قافقاسی یه منسوب، متناسب الاعضا ولوندانه طور وحرکته مالک آدملردر. سودانك هر طرفنه انتشار ایدن وملت حاکمه کی کچین بوقوم برطاقم دواتلر تأیس ایدرک بوصوك زمانلرده سودانك جنوب و غرب جهتلرنده نشر اسلام ایتشلر وکندکجه ایتسکده بولنشلردر. مذکور ایکی قومدن دیکری عربلردر، که بربرلریله مخلوط اولدقلری حاده، سودانك هر طرفنده وعلی الخصوص قسم شمالیسنده حیوانات اخذ و اعطاسیله و تجارتله مشغول اولورلر. بونلرك اختلاطی و دین اسلامك قوت و نفوذیه لسان عربی همان بتون سودانك لسان ادبی و سیاسی صیره سنه کچمش و حکمدارلرك سرایلرنده و حکومت دائره لرنده عربی تکلم ایدلمسکده بولنشلدر. سودانك شرق و شمال قسمی اهاالیسی ذاتا اسکیدن بری مسلم اولوب، قسم جنوبی

جریان و یوقاری کینہی ایکی بولہ رک ، دوغرو دن دوغرویہ بحر محیطہ انصباب ایلر ؛ انجق بوجہتلر ہنوز تمامیلہ مکشوف و معلوم اولمدیغدن بونلردن چوغنک مجرالری مجھولدر . نجرہ دوکیلنلرکدہ اکیوکلری لاهوآ ، ایسی وقومونہ ایلہ (وواتہ) ایرماغنی تشکیل ایدن (قزیل) قرہ و آق وولتہ در . شمالدن یعنی صحرائ کیردن وادی طنجامت ، وادی ساکرت کی نجر ایرماغنہ منتهی اولان وادیلر دخی نادرا یاغفور سیلارنی ایصال ایدرلر .

* اقلیم وھواسی ، محصولات ، نباتات و حیواناتی . - سودانک خطاستواہ قریقی مناسبتیہ ھواسی اوقدر صیجاقدرکہ میزان الحرارہ یازین اکثریا گولگہدہ ۴۱ درجہ کوستر ؛ مع هذا یوکسکچہ اولان محللرینک قیش موسمی دہ خیلجہ صوغوقدر . یاغفور موسمی جزیراندہ باشلایوب ، تشرین اولہ قدر ممتد اولور ؛ بوموسمدہ یاغان یاغورلرک کثرتدن نہرلر طاشوب اطرافی باصار ، وبوطغیاندن برچوق را کد صولر حصولہ کملکہ صیتمہ اکسیک اولماز ؛ طوپراغی ، علی الخصوص انہار وادیلرندہ وچادکونک اطرافندہ ، پک منبت و محصولدار ، واشجار و نباتاتی پک کثرتلیدر ، اوحالہدہ کہ صحرائ کیرک چبلاق ، یانمش طاشاق وقوملق چوللرندن کچوبدہ سودانہ کیرن بر آدم کندینی بردن برہ بوسبتون بشقہ برعالمہ ، برعالم بہشتیہ دوشمش ظن ایدر . باشلیجہ محصولاتی : داری ، مصر بغدادی ، پرنج ، پاموق ، چپوید ، توتون ، قہوہ ، برایکی نوع پائاتس ، خرما وسائر میوہلردر . اشجارینک انواعی و (بائوباب) تمبیر اولنان جسیم اغجلری دخی پک چوقدر . مزروع اولیان یرلرینک چوغنی اوزون اوتلر ، قامشلر وچالیلرلہ محاط وبعض یرلریدہ قوملق وغیرمنبتدر . حیوانات اہلیہ سی : آت ، دوہ ، صغیر ، قیون ، کچی وسائر ددن عبارت اولوب همان کافہ سنک جنہلری بیولک وجنسلسری ایدر . حیوانات وحشیہ سی فیل ، زرافہ ، ارسلان ،

دینیلن غربی قوی ایلہ بوکا منصب اولان برچوق انہار صغیرہ سودان شرقی یی اروا واسقا ایدرلر . بونلرک اک اہمیتلیسی بحر ازرقدرکہ اصل نیلک باشی عد اولتہرق (البرت) کولندن نبعان ایدر . بونک جہت غربیسندن (بحر الغزال) نامیلہ دیکر بریوک نہر کلیرکہ بحر ازرق ایلہ برلشمزدن اول صول جہتندہ دارفوردن کلن (بحر العرب) ی وصاغ جہتندہ یام یام مملکتلرندن کان اون بش نہرک صولرینی آلیر . ذکر اولتان انہارک منابعی قربندہ بحر ازرق و بحر ابیضدن ماعدا سائر اسماء عربیہ ایلہ مسما دہا برچوق انہار نبعان وغرب شمالی یہ دوغرو جریان ایلہ دارفوردن و بحر العرب منابعی قربندن کلن (بحر السلامہ) ایلہدہ برلشدکن صوکرہ (شاری) ایرماغنی تشکیل ایدرلرکہ بو ایرماقدہ برطاقم قوللرہ آریلہرق ساحل جنوبیسندن (چاد) گوانہ دوکیلور . بوکولہ شمال شرقی جہتندن (وادی) ایلہ (غام) ارمسندہ جریان ایدن، بحر الغزال نہری انصباب ایتدیکی کبی ساحل غربیسندن دہ (وابی) نامندہ برنہر، برقاق کوچک چای دوکیلور . سودان غربینک انہاری بوقدر چوق دکلسدہ افریقای غربینک نیلی حکمندہ اولان (نیجر) نہر عظیمی - کہ عربلر نزدندہ نیسل غربی نامیلہ معروفدر - سودان شرقینک ہر طرفنہ دولاشیر، بونہر، افریقانک سواحل غربیہمی یانندہ تمتد اولان طاغلردن وسنگال منابعنک قربندن نبعان ایلہ ابتدا شرق شمالی یہ، صوکرہ شرقہ ونہایت جنوب شرقی یہ دوغرو دونہرک بوقاری کینہ یہ کیر ، واورادہ بریوک دالیہ تشکیل ایدرک کینہ کورفزینہ دوکیلور . سنگال ایرماغنک منابعیلہ مجراسنک قسم اعظمی سودان غربینک سودان فرانسیوی دینیلن منہای غربندہ بواندینی کبی اوچ جہتدن نیجر نہریلہ احاطہ اوانسان قسم وسطینک جہت جنوبیہسندہ دخی برطاقم نہرلر واردرکہ بونلرک برطاقمی شمالہ دوغرو جریان و نیجر نہرینہ انصباب ایدر، و برطاقمی دہ جنوبہ دوغرو

امهارك مصادف اولدینی قسم وسطی‌یه (سودان وسطی) ، (ینجر) ایرماغك حوضه‌سنة تصادف ایدن قسم غریبسنده (سودان غربی) نامی ویریلور .

* * * حال طبیعیسی ، جبال وانهاری . — سودانی صحرای کیردن آیران شی احوال طبیعی‌سیدر ؛ بعض محللرده صحرای کیر یعنی چول جنوبه دوغرو دها زیاده تمتد اولور ؛ بعض یرلرده سودانك منبت اراضیسی‌ایسه شماله دوغرو دها زیاده امتداد ایدر ؛ بناءً علیه سودان صحرای کیرك جنوبنده بولمان منبت وصولی یرلردر . نیل ایله (قونغو) ایرماقلرینك ، (چاد) ایله (ویقتوریا نیازا) کوللرینك حوضه‌لری آیران (جبال قر) ك بش بیک و آفریقانك اك یوكسك نقطه‌سی اولان (کیلی مانجارو) نك التي بیک مترو ارتفاعلری وازیسنده بوطاغلك سودان خارجنده قالدینی کبی ، سودان داخلنده اوزانوب کیدن اتکلری خیلی انحطاط پیدا ایتدیکندن و سودانك بئيك ، سوقوطو و حوصه خطرلنده کی طاغلرك ارتفاعی پك آز اولدیغندن سودان عمومیت اوزره دوز و آلاق یرلردر ؛ چاد کوانك سطح بحردن ارتفاعی انجی ایکی یوز الی متروندن عبارت بولندینی کبی بش یوز متروندن زیاده ارتفاعی اولان یرلر پك آزدردر . میاه جاریه‌سی پك مبذول اولوب ، خط استوايه قریتی جهتیه مواسم مخصوصه‌سنده پك چوق یاغموور یاغدیغندن انهارینك کافه‌سی فیضانه تابعدرکه بوفیضان قوتیه سودان اراضیسی اسقاواحیا ایدرلر . یوقاریده دینلیدیکی وجه ایله ، اوچه تقسیمه‌نی موجب اولان اوچ بیوك حوضه‌دن برنجیسی تشکیل ایدن سودان شرقینك میاه جاریه‌سی نیله یعنی بحرسفیده ، ایکنچیلی اولان سودان وسطی صولری چاد گولنه و اوچنچی قسمی تشکیل ایدن سودان غربی نهرلری ده (ینجر) ه یعنی بحر محیط اطلاسی‌یه دوکیلنور . نیلك حبشدن کلهرك (بحر ازرق) دینیلن شرقی قولی و سودانك حدودنده (بحر ابض)

وارد خاطر اولور ایسه‌ده اصطلاح جغرافیده بواسمک مسامی هیچ برطرفدن ساحله قدر تمتد اولدینی ۰ عرض شمالی خط مفروض وموهومک وسطی نامیله معروفیتندن اکلایلیر .

* موقعی ، حدودومساحه‌سی : — سودانک حدودینی تمامیله تعیین ایتک ممکن اولماقله برابر هر حالده شمالاً صحرای کبیر ایله ممالک بربریه‌دن یعنی فاس . جزایر ، تونس ، طرابلس و برقه خطه‌لریله مصردن آیرلمش اولدینی کبی جنوباً خط استوانک بری طرفه قدر تمتد اولان افریقای وسطی یعنی (قونغو) حکومت مستقله‌سی وسائر اراضی مجهوله ویوقاری (کینه) ایله محدوددر . سودان بویکی حدود آرسنده شرقدن غربه تمتد اوله‌رق دار واوزون برشکل الدینی حالده شرق وغرب جهتلرندن حدودی ینه تعین ایده‌میه‌رک ، بعضلری نوبه‌یی وفرانسه‌نک سینگال مستملکه‌سنی‌ده سوداندن عد ایله بومملکت واسعه‌یی بحراحر ساحلندن بحر محیط اطلاسی ساحله قدر تمیدایتک ایسته‌مشلرسه‌ده اک دوغروسی شرقاً نیلک مجراسنه قدر واصل ونوبه وحبشله محاط اولدینی کبی غرباًده فرانسه ، پورتکیز وانکلتره اداره‌لرنده بولان (سنگامیا) سواحلیله محدود عد اولنمق اقتضا ایدر . بوواسع یرلر شو حادوده گوره بالطبع (سودان شرقی) (سودان وسطی) (سودان غربی) ناملریله اوچه‌منقسم اولمق لازم کلکله برابر ، بعضلری جنوبه دوغرو (زامبیز) ایرماغی حوضه‌سنه یعنی افریقای جنوبی‌یه دوغرو تمید ایده‌رک ، قونغویی دخی ادخال ایتکله بوقسمنه سودان جنوبی نامنی‌ده ویرمک ایسته‌مشلردر .

اصل سودان ۰ ۰ عرض شمالی و ۰ ۰ طول غربی ایله ۰ ۰ طول شرقی ارده‌لرنده تمتد اولور ؛ نیلک حوضه‌سی داخلنده بولنه‌رق بونهره دوکیکن انهارک منابغی ، مجرالربی حاوی اولان قسم شرقیسنه (سودان شرقی) ، چاد کولنک حوضه‌سنی تشکیل ایدن وبویوک گوله دوکیکن

صیجاق زمانندہ تحمل ایتدیکمز متاعب و مشاق سفریہ صفحاتی تفصیل صورتیہ قارئین کرامہ کلال و ملال و یرمامک اوزرہ، شیمدی نیل ابیضہ سودانک یوقاری طرفلرینہ دوغرو یولنہ دوام ایتکدہ اولان واپوریمزی سیر وحرکتندہ سربست براقہرق انجق سودان اقلیم وسیعی حقندہ مباحث آتیہ نک تعقیب و مطالعہ سی سیاحتمزہ متعلق مشہوداتمزی تنویر و توضیح ایدہ یکی جہتلہ اونقطہ یہ امالہ نظریورلمسنی تمی ایدرزکہ سودانک احوال سابقہ ولاحقہ تاریخیہ سنہ، نیل منابعنک صورت کشفہ، نیل انہاریہ فروعات و مشہور کوللرینہ نیل ازرق، نیل ابیض و بوایکی نہرک تشکیل ایلدیکنی نیل کیرایلہ نیلک سرعت جریانہ . ودرجہ اتساعہ، نیل فیضانلرینک نصل برخارقہ قدرت اولدیغہ، نیل شلالہ لریلہ جزیرہ لرینہ و مقیاسات بلہ دائر اولان و سودانک طاعنلریلہ اراضیسنک ارتفاع و انحطاطی، آب و هواسی، یاغموزلری، روزکارلری ودرجہ حرارتی کی احوال طبعیہ سنہ تعلق ایدن بومباحث سیاحتمزدن مقصود اولان غایہ نی تشکیل ایدر .

§

(سودانک احوال عمومیہ و تاریخیہ سی)

سودان، یاخود بلاد سودان — کہ قرملر ممالکی دیمکدر — اہالیسنک اسودالوجوہ اولسی حسیلہ بوقطعہ یہ تسمیہ ایدلمشدر، بواسم عربینک مقابلی و بومعنائی مفید اولق اوزرہ السنہ اجنیہ دہ مستعمل بولنان «نیگریتہ Nigritié» نامی ایوم متروک حکمندہ در. افریقا قطعہ سنک وسطلرنندہ کائن مملکتلرہ، منحصر آ سیادہ نک آدملر مستولی اولمسیلہ، عربلر طرفندن تسمیہ ایدیلن بواسمک، مدلوانہ باقیلنجه، بوتون افریقای وسطی و جنوبیہ اطلاق اولنسی لازم کلہجکی

اوزرینه ، مستحیل اولدیغندن مشارایه غوردون پاشانك انكلتره‌دن
جابه قرار ویرملکه مومی‌ایه ۱۸۸۴ کانون نانسنك یکر می بشنده
تکزار قاهره‌یه مواصلت ایلدی .

بو اثناده جنرال (غراهام) قوماندا نده اوچ بیک پیاده، یدی یوز
اللی سواری ، اون درت طوپ ، یوز اللی بحریه نفری ، یوز قدرده
مچینلی سواری وضابطادن مرتب بر قوه عسکریه مصر دن ، سودانده
ظهور ایدن، احمد مهدی اوزرینه سوق اولمغه غوردون پاشاده اورایه
کیدرهك بش آلتی آی دوام ایدن بر جوق محاربه اشترك ایتش ایسه‌ده
نهایت خرطومده محاصره‌ده قالمش ومهدینك توابعی طرفندن قتل
اولمشدر .

*
* *

یوقاریده ، نیل ازرقك ساحل غریبسنده وخرطوم پیشکاهنده
كوك قومانیاسی طرفندن صورت مخصوصده احضار اوانان واپورد
راکب اولدیغمزی، بیان ایتشدك؛ کیجه اوراده قالمش اولان واپورمز،
ایرته‌سی صباح کونش افلیم سودانه مخصوص بر طلوع پراحتشام ایله
نیلک آینه‌دن ده‌پارلاق سطوح منورینه عکس انداز و آفاقه انجلا ساز
اولنجه، اورادن حرکت ایلدی ؛ صباحك بو محتمش طلوعی، کونشك
بر کره آتشین حالده کوزلر قاشدیران لوحه‌غرای جهانپیراسنی برمدت
وجد واستغراق ایچنده تماشا ایتدیكمز وقوه فاطردنك بواقلیمه بخش
ایلدیکی بدایع طبعیه‌یی‌ده ، صباحك سرینالکیله لطف مساعده‌سندن
بالاستفاده ، انظار تماشادن کچیردیكمز خالده یولمه دوام ایدرهك نیل
ازرقله نیل ابیضك یکدیگره قاریشدقلمز نقطه‌ده نیل ابیضه داخل
اولدق که کونش خلیدن خیلی یوکسشمش واقلمك هوای جاری اقالیم
معتدله خلقنك قولای قولای تحمل ایده‌میه‌جکی درجه‌ده هیئت
سیاحینمزی براستراخیه دوشورمش اولدیغندن ، کوندوزك بویه لك

سوق اولہ جق فرقہ ایلہ بیوک کولازک جنوب ساحلارندہ براشمک
 وبوصورتک تطیقاتنہ کیریشلمک اوزرہ ۱۸۷۵ سنہ سی شباطندہ
 عسا کر مصریہ عثمانیہ دن سکز بلوک پیادہ وبر بلوک سواری ایلہ
 بر مقدار طوپچیدن مرکب تشکیل اولنان فرقہ ، ما کلیوب پاشا
 ومیرالای یونع قوماندالرنده ، سویشدن درت واپورہ بالارکاب حرکت
 ایتدیرلدی ؛ صومال ساحلنہ چیقاریلان بو فرقہ جوبا نہری منصبدن
 کیروب ایلرولہ مکدہ وبالادہ یازلیدینی اوزرہ غوردون پاشا فرقہ سیلہ
 براشمک ایچون الدینی امر موجبہجہ حرکاتندہ دوام ایتکدہ ایکن
 بوتاریخندن بر بحق سنہ اول اوغاندا اوزرینہ حمایہ سنی اعلان ایتش
 اولان انکلتزہ دولت فحیمہ سنک او زمانکی خارجیہ ناظری لورد
 (دری) طرفندن ۱۸۷۶ کانون نایسنده، حرکات واقعہ نک منع وتحدیری
 شامل اولہرق اداره مصریہ ورود ایدن شدیدالمال بر نوطہ اوزرینہ
 فرقہ مذکورہ نک سوقندن انتظار ایدیلان غابہ مقصود عقیم قالمش
 وبالنکیز نہر مذکورک ایکی طرفندن یوز الی میل قدر برمسافہ نک
 کشفیہ وصومال سواحلنکدہ خریطہ سنک تصحیحیہ اکتفاجبورتی
 حاصل اولمشدرکہ بوجبوریت اوغاندا حقندہ کی تصویری احما ایتدکدن
 بشقہ غوردون پاشادہ دوقتور (شنتیزر) ایلہ امین پاشانی درعقب تأمین
 مسالمت وتصدیق استقلال مأموریتیلہ اوغاندا حکمداری امتیزا زدینہ
 کوندردیکندن بواکی مأمورکفو نہرندن اوغاندا کولنہ دہا کسدیرمہ
 بریول بولہرق اوغاندایہ وصولاریلہ وظیفہ لرینی بالایفا عودت ایتمشدر.
 مسئلہ نک بوصورتلہ قیادینی برصیرہ دہ میدانده کورینور برسبب اولمدینی
 حالہ غوردون پاشا ہر نەدن ایسہ انکلتزہ یہ کیتمکی تصمیم ایتش ،
 وامین پاشانک عودت ایلدیکی یول ایلہ بحر محیط ہندی ساحلنہ اینہرک
 مصرہ وبشقہ بریرہ اوغرامقسزین دوغروچہ وطنہ کیتمشدر .
 بربریولک فتحیہ خرطومک تخلیہ سی ، بو مغلوبیت سیاسیہ

شرقه حبشیلرله اراضیدن وغریبه دارفور لیلرله براسیر قافله سنک مصادره اولمسندن طولای محاربه قبولری اچلمقده ایکن جنوبده غوردون پاشاده موسیو جس وموسیو پیارچا معرفتلیله فرونادن آلبرت نیاسا کولنک نهایتلرینه قدر نیل مجراسنک کشفی وفاشوده حوالیسنده ظهور ایدن قیامک بری طرفده منع سیراتی ایله اشتغال ایلمکده ایدی ؛ بصرهده حبش علیهنده خدیو اسماعیل پاشانک اوغلی حسن پاشا وامرادن راتب پاشا قوماندانلریله سوق اولنان اردو پریشان اولقله برابر مشارالیه زیر ابن الرحمه واسماعیل ایوب پاشالر معرفتیه بتون دارفور قطعه وسیعسی وادایه قدر تحت ادارهیه انهرق تشکیلات ملکیمسی بیله بدرجهیه قدر اجرا اولمشدر . یالکز بو ۱۸۷۵ خلانده دارفورده شدتلی برقیام ظهور ایش ایشهده برتقریب تسکین اولمش ورؤسادن یوقاروده اسمی کچن زیر ابن الرحمه نک اوغلی سلیمان ین زیر دیگر لرلیله برابر تجدید اطاعت ایتدیکندن بحر الغزال حوالیسنه طرف حکومتدن مأمور ایدلمشدر. غوردون پاشا بومدت جولاننده اها لیک محبتی کندینه جلب ایده جک برچوق عوام پسندانه اجرا آدن دخی کیری طور مدینی کی امر ولیده فو ویرا نهری بالذات کشف ایده رک حوالیسنده واقع علبابده ، کیریده ، قونغو ایله امر ولیده ونیازا کولنک قربنده اولوقت منتهای حدود مصریه عثمانی فرض ایدلمش اولان اراند جاندهده وسو بات نهری اوزرنده قصر نام محلهده عسکری پوسته نقطه لری احداث وباشی مانقودن ابتدا ایدن کاپکی کولیتله بو کولدن چیقوب شماله طوغری جریان ایدر بر یکی نهرده کشف ایتشدر .

بصرهده اوغاندا اقلیم جسیمنک دخی ممالک مصریه عثمانیه الحاقی تصور اولنه رق نیل حوالیسنجه اقطار جنوبیه نک اقسام محرره سنه قدر کیتمش اولان عسا کر مصریه عثمانیه ، قطعه نک شرق جنوبیسی ساحلندن

خریطه لريله برابر بش موقع تعيين ايتدكلى كى سنه مذكوره كانون اولنده زهره نك اورادن مرورى بيله رصد ايتشلدرد .

بوصيره ده برقچ اسير بازارى داغيدلمش وبوهر موقعك تحكيميله قبائل متجاوردن برقچينك ده اداره مصریه نامنه اطاعتلى تحت تأمينه انمشدر . ۱۸۷۵ سنه سنده دخى ميرالای شايه لونغ طرفندن ويرلن امراوزرينه قابل نقل چاتم دويه لريله كوچك اوغاندا و (نياسا) كولنه دخول ورجاف ايله دفليه بيننده كى بلاد واقطار سودانيه حقه حقه تحقيقات فيه اجرا ايديله رك نهرك دفليه دن مافا تقويه قدر نياسا كولدن بالانتقال نيله انصاب ايدلىكنى اكلامشلدرد . ينه اوسه اچنده غوردون پاشا، معيتى اركانندن موسيوازيست دوپلفون نامنده برذاقى اوغاندا حكيمدارى ام تيزا نردينه سفارته اعزام ايتمكه مومى اليه ده عزيمت وعودتنده (هرجوجو) وكابولى ناملنده ايكي نهرك ده نيل عليايه انصاب و تاوازه قربنده اكر يوه كولندند ده برايرماق نبعان ايدلىكنى و قاويره نك فوقنده سوسرسيت نهردن دخى بر مجراى عظيم پيدا اولديغى كشف ايتمش ويرليرك مارنجا ديدكلى لا بوريه و دفليه ده ايكي مركز ده تأسيس وواتيقو ايله فوويراده كى مركز ده تحكيم اولمشدر ؛ مذكور سنه ميلاده مصادف ۱۲۸۹ سنه هجريه سنه زيلع و بربره ليمان لريله طاجوره حواليسند كى اراضى واسعه اداره سنك وركوى سنويدن بشقه هرريل اون بش بيك ليرا . اعطا اولتمق اوزره كندوسنه احاله سنى استدا ايتمش اولان خديو اسماعيل پاشانك بومسئولى دخى دولتجه اسعاف اولمشى اوزرينه اخيرا لوا اوله رق سودان مدير عموميسى بولنديغى صره ده متمه دينك نه صورته ظهور ايدلىكى اشاغيده يازلمش اولان رؤف بك ايله غوردون پاشا طرفندن زيلع و بربره داخلنده كوچك بر اسلام حكومتى اولوب اراضيسى فوق الغايه منبت و محصولدار بولنان (هرر) قطعه جسمه سى دخى بوصيره ده اداره مصریه ادخال اولنديغى مبللو

(تاکه) ايله حواليسنده برقيام ظهور ايتيشيكن بعض تدابير حكيمانه ايله تسكين ومنكلي احمد پاشاده مدير عمومي تعين ايدلدى . بوانئاده اداره ملكيه جه بعض تنسيقات اجرا اولنوب سودان ، فاز اوغلى ، سنار ، خرطوم ، تاكه ، كسله ، بربر ، دنقله و كردفان مديريتى اولمق اوزره يدى قسمه . آيرلدى ؛ ۱۸۶۵ تاريخنده سكزيك سواريدن عبارت وسودانى الاصل اوله رق تاكده . براقيلمش اولان عساكر دائره اطاعتدن چيقمش اولديغندن بونلر برتقريب قاهره يه كتيريله رك يرلرينه اجناس سائرمدن برفرقة عسكر يه كوندردلدى .

بوندن صوكره جريان ايدن احوال آره صيره كوريلن لزوم اوزرينه تأمين آسايشدن و آتق اليان برطاقم تصورات اصلاحيه دن عبارت اوله رق بكده ذكره شايان برشى اولموب يالكز اسير وسائر و ير كولى تزويد ايدلمش وفر نكلرده اسير تجارتك منعى مصرانه طلب ايتمكده اولدقلرندن بومطالبه اساساً قبول واجرا ايدلمكده اولمقله برابر مركز اداره ، اجراآت نقطه نظرندن مطلوبه موافق بولمدينى جهته له (رجاف) ه واورادن ده (دولايه) نقل ايديلار ك (غايه شامبا) و (ابرو) نامريله ايكي مركز عسكرى دها تأسيس اولمشدر . مشارايله احمد پاشانك بوانئاده اركان حرب رياستنده استخدا م ، واوغاندا حكمدارى (ام تيزا) تزدينه اعزام ايدلدى ميرالاي (شايه لونع) عزيمت وعودتنده بيوك اوغاندا ونيانزا كولندن امرولى يه قدر نيلك مجارى ومنابعى حقننده اجراى كشفيات ايتديكى كى بجر جبلك جهات غربيه سنجده تحقيقات استكشافيه كيرشمشدر .

بوكشفياتك اولكيسى ۱۸۸۴ سنه سى تشرين اولنك يكرمى دردندن اعتباراً اون برآى وايكنجيسى برسنه امتداد ايتدى . بو تاريخنده مومى اليه ميرالايك معيتى ضابطانندن (ونسن) و (شنيدل) خر- طومدن لادويه قدر نيل مجراسنجه تحقيقات وكشفياتده بولنديريله رق

هندوب ، اوتانا ، سییل ، نبات ، سلابات ، عبدالتاب ، عربوط ،
کوشجرب ، الیاسین ، ابو حوشه ، ما کوب نامنده کی مرکز لر تأسیس
اولمش و ۱۸۷۳ سنه میلادی سنه مصادف ۱۲۹۲ سنه هجریه سنه
مومی الیه میرالای غوردونه خدیو اسماعیل پاشا طرفدن پاشا لقب
ویریلرک اقطار استوائیه کشفیاتنه مأمور ایدلشد .

مومی الیه غوردون پاشا مصر دن خرطوم موصلته ۱۸۷۴ سنه سی
شباطنک سکزنده خرطوم دن قالدق رق سنه مرقومه نیساننک اون سکزنده
(قوندوقورو) یه واصل اولدی . او یایه وارماز دن اول ناشوده
جوارنده اسارتک منعی ایچون بر مرکز عسکری دهات تأسیس واسیر جیلر
اللدن انوب آزاد ایدیلرک اسر انک چالشدیریلرک اعاشه لری اصوانی
وضع ایلدیکی کچی قوندوقورویه وصولنده ده اوراسنی حفظ الصحه
کاشفانک قومانداسی آلتده سنارده مقیم عساکر مصریه عثمانیه دن
درتیوز پیاده - اولجه صورت مخصوصه ده انشا ایتدیریلوب مصر دن کتیرلش
اولان - (دهیه) نامنده کی بیوک قایق لره ارکاب اولمش و بوقایق لره ده ،
هر برینک تحملی نسبتده ، ایکیشر طوب قونلش و کذلک اوچ دهیه یه
دخی عساکر مرقومه نک سکز آی اداره لرینه کفایت ایده ییلرک
مهماتله بشقه جه اون بش بیوک قایقه ده اومت طرفنده محتاج اولدق لری
ارزاق و ذخایر وضع ایدلمشیدی ، بوهیئت الی درجه عرض شمالی یه
قدر کیتدی . ایکنچی برهیئت ده سنه مرقومه کانون اولنک یکرمی
اوچنچی کونی یته مومی الیه سلیم بک قومانداسنده حرکت ایتدی ؛
(تا که) یه داخل اولدینی حالده یوزمیل مسافه داخنده اجرای
کشفیات و حرکات ایدوب درت درجه قرق ایکی نانیه عرض جنوبی یه قدر
ایلر ولدیه ده ۱۸۴۱ سنه سی شباطنک یکرمی برنجی کونی هیئت سفریه موسم
یغور لرینک سیول طوفانخیزنده بوغولمق درجه سنده ، مشکلات طبیعیه سنه
اوغرا دیغندن بر صورت قهقریه ده عود ته مجبور اولدی . سنه مذکورده

(اسماعیلیه) به تحویل و اداره مصریه عثمانیه التحاقی اعلان ایله
 (صوبات) صوینک نیل ایله التقا ایتدیکی نقطه ده مرکز عسکری
 تأسیس ایدرک اورادن اسیر یوکیله کچه جک کملری ترصد آلتنه آلدی .
 او صره ده اطاعت ایتیمان (باری) قبیله سیله تمادی ایدن مجادلاته
 نهایت ویرمک اوزره (آبو) و (واتیقو) و (فوویرا) ده اوچ مرکز
 عسکری ده تأسیس ایتدکن صوکره (اونیورو) قطعه سی اوزرینه
 حرکت و ملکی جابارجه بی قالدیروب یرینه ریونجیانی اقامه ایلدی ؛
 واوراسنک دخی ایالت مصریه عثمانیه اقسامندن اولدنی اعلان ایلدی .
 سودان عثمانیک دائرة اداره سنی ، بو صورتله قوندوقورویه
 - یعنی تقریباً بردرجه عرض شمالیده اخیراً تشکیل ایدلمش و مدخل
 قونغو حکومت مستقلسنک الی کیلومتره قدر شمالنده بولنش اولان -
 اوانغورویه قدر توسیع ایتدکن صوکره ۱۸۷۴ سنه سنده سیرصاموئیل
 بیکرک ویزدیکی استعفا قبول اولنوب سوقيات سابقه دن قطعاً للنظر
 مومی الیهک درت سنه امتداد ایتش اولان بو حرکات استکشافیه سنده
 خزینه مصریه عثمانیه دن یکرمی ملیون فرانق قدر پاره صرف اولمشدر .
 برمنوال محرر سیر صاموئیل بیکرک استعفا سی اوزرینه انکلتره
 دولت فحیمه سی جانبندن بو ایشده استخدام اولنق اوزره انکلتره لی
 میرالای غوردون اکیداً التماس و توصیه اولنغله مرحوم اسماعیل پاشا
 طرفندن بو التماس و توصیه نک قبول و ترویجی تأمل ایدلمکده ایکن
 مومی الیه (صاموئیل بیکر) ک قاهره یه عودتی ائنده اسماعیل ایوب
 پاشا نامنده برذات عموم سودان حکمداری عنوانیه مأمور ایدلمکله
 (زیر ابن الرحمه) پاشا واسطه سیله او وقته قدر مستقل بر حکومت
 اسلامی طرزنده اداره ایدیلن دارفور حکومتی بتون قطعه سیله برابر
 حرباً تحت اداره یه آلتدنی کی مومی الیه اسماعیل ایوب پاشا طرفندن
 سودان شرقیده کی کچیدرک تأمینی مقصدیه سواکن و بربر آره سنده :

(نجی عامر) اراضی سنی یعنی سودان شرقینک برقیسمنی، مصرده استخدا م
ایلدیکی اجانبدن (موزنجیر) نامنده بر ذات ایله سائر مصرلی مأمورلر
معرفتیله، کاملاً تحت اداره سنه ادخال ایلدی؛ و ۱۸۴۰ تأریخندنبرو
(تاکه) نامیله کنه ی اسمنده اولان مدیریتک مرکزی - ۱۲۷۹
سنه هجریه سنده القاص ایرماغنک ساحل شرقیسنده بنا و اطرافی سور ایله
تحکیم و بر خیلی ابنیه امیریہ و خصوصیه دخی انشا ایدیلهرک - (کساله)
نامی ویریلن محله نقل اولندی؛ چونکه یوندن اولجه سودان
مصری عثمانینک تقسیمات اداره ملکیه سی اجرا اولنهرق اوچ قسمه
آیرلق واولکنه مرجعیتی مصر اولق اوزره دونقله و بربر مدیریتی،
ایکنجی یه مرکز اداره اعتباریله کردفان، سنار، فیزاوغلی، و بحر ایضدن
مرکب (فاشوده) مدیریتی، اوچنجی یه جهات مشتمله سیله برابر موصوع
وسواکن دخی داخل اولهرق سودان شرقی مدیریتی ناملری ویرلگدن
صوکره اقطار استوائیه یه طوغری توسیع اداره یه باشلانیمشدر .
شویله که : اوروپالیرجه منعی آرزو ایدلمکده بولنان اسیرتجارتنک
اورته دن کلیاً قالمسی، نیل وادیسیله منابعنه طوغری اولان اقالیمک
داثره انضباطه وضعیله قابل اوله جنی یولنده برنیت مدینتپروراننک
آنلره قارشو اثباتی لازم کلدیکی وینه آنلردن آدم استخدام ایتک
صورتیله بو نیات خالصیه برهان کویسترلیدیکی کبی دارالخلافه الجلیله
دخی معتدل رنکده عبودیتمدانه فتحنامهلرله آوودلق مسلکی دستور
حرکات اتحاد اولنمش والحاصل ۱۲۸۷ سنه سنک مصادف اولدینی
۱۸۶۰ سنه سی کانون اولنده مشار ایله اسماعیل پاشا طرفندن نصب
وتعین ایدیلن انکلتزلی سیرصاموئل (بیکر) نام ذاتک ریاستی تحتند
نایت مکلف و مطمئن بر هیئت کشفیه سویشدن یوله چیقارلمشدر .
بو هیئت خرطومہ مواصلت و اورادن جنوبه حرکت ایله ۱۸۷۱
سنه سی نیسانک یکرمی برنده (قوندوقورو) یه کلهرک بوراسنک نامنی

اس الحركات وتجارت داخلیه ده مرکز مواصلت اوله جق مهم بر نقطه
ایکن اووقته قدر بر قاچ بالقجی کلبه سندن عبارت بولندیغدن تمصیرینه
دائر ایجاب ایدن اوامری اعطا ، حتی بالنفس بعض انشاءت و تأسیساته
ابتدار ایله قاهره یه عودت ایتشدر . بوهنکامده اورایه ابتدا میرالای
عثمان بك نامنده بر ذات ومؤخرآ خورشید پاشا مأمور ایدلمش اولدیغدن
مومی الهمساده (فاشوده) یی تحت اداره یه ادخال ایلدیلر بوصره لرده
نهر ایض جهتلری دخی نظر اهتامه النوب بونکچون ایکی هیئت
کشفیه عسکریه ترتیب اولنهرق اولکیسی ۱۸۴۰ سنه سی مارتک
اوتوزنجی کونی مأمور اولدینی کشفیاتی بعدالایفا خرطومه معاودت
ایتدی . بوهیئت اخیرآ لوا اولان بیکباشی سلیم بك ایله سلیمان
سعید پاشانک مصرده زمان تولیتده بالذات کیدوب بربرده اسپر تجارتک
ممنوعیتی اعلان و ویرکونک مقداری مشایخک تقدیر وانهاسنه تعلیق
اصولنی اتخاذ ایله عودت ایتش اولدینی حالده ۱۸۶۷ سنه میلادی سنه
مصادف ۱۲۷۹ سنه هجریه قمریه سنه خدیو نصب اولسان مرحوم
اسماعیل پاشانک اون الی سنه دن عبارت اولان مدت ولایتده مصرجه
داخلآ بر چوق تبدلات وقوعه کلدیکی کبی سودانجه ده غایت اهمیتلی
حرکات و سوقیات وقوعبولشدر .

مشارالیه موقعنک ودائرۀ سیاسیه سنک هر یوزدن اتساعی املنه
دوشه رتک ۱۸۶۶ سنه میلادی سنه مصادف ۱۲۷۳ سنه سی بحرمنک اون
ایکیسی تاریخلو برقطعه فرمان عالی ایله یوزلرجه سنه دنبرو حجاز و یمن
ولایتلرینه مربوطآ اداره اولنه کلن (مصوع) ، (سواکن) قائممقا -
ملقبرلیه مشتملاتنک اداره سی کندوسنه تودیع اولنمغله برسنه ظرفدم
(زولا) حوالیسنی و بوحوالیدن بر قسمک مقر اداره سی اولان (قرن)
بلده سنی و متعاقبآ و الیسندن اشترا صورتیه (الات) شهرینی و (برکه)
و (قضارف) والحاصل حماسین صوینک یایلدینی حوالی وادیلرله

کردفان حوالیسنہ حرکتہ ۱۸۲۳ شباطنک اون بشنچی کونی مواصلت ایلدیکی (بارا) قصبہ سی جوارندہ یرلیرلہ ایتدیکی شدید و مدید بر محاربہ بی قزاقملہ کردفان قصبہ سی دخی سنودان مصری یہ النحاق ایلشدر. اسماعیل پاشادہ بو حرکات واجرا آنک ارہ سی چوق کچمکسزین ۱۲۳۸ سنہ سنده خرطوملہ بربر ارہ سنده واقع شندی یہ کلہ رک اورانک (نمر) اسمندہ بولنان امیرندن بیک کولہ وکلیتیجہ التون توزی طلبندہ بولنمسیلہ مرقوم بادئ امرده مخالفت کوسستمایش و بو امرہ کویا مطاوعتیرینہ دلیل اولق اوزرہ مشارالہ برضیافت چکمش ایسہدہ مشارالہ ایلہ معیتی خلقی مسافر ایتدیکی خانہ یہ - مدعوینک اویقودہ بولنمیرندن بالاستفادہ - آتش ویردیرمش و ذاتاً ساز وقامشدن عبارت اولان بو خانہ آن واحدہ علوریز اشتعال اولمغلہ سکان خوابیدہ سی دہ عینی زماندہ طعمہ لہیب جانسوز اولمشلردر.

بو حادثہ یرلیردن برطاقنک عصبانہ قدر جرأتیرینہ سبب ویرمش ایسہدہ عاصیلر قوہ موجودہ طرفندن (عبود) نام موقعدہ تار مار ایدلمشلردر. قاین برادری اسماعیل پاشانک بالاحتیال بویلہ وحشیانہ و خانانہ بر صورتلہ انلاف ایدلیکنی خبر المش اولان کردفان مدیری دفتردار محمد بک منجہ، جزیرہ توتی، غلیفون و حلقا جہتیریلہ عصبب حوالیبی کبی دولاشدینی یرلردہ برچوق حرکات تزهیدیدہ بولندقدن صوکرہ عصبب صحرائزندہ مرقوم ملک (نمر) ہ یتیشہ رک اخذ انتقام واثنای عودتندہ ینہ امرادن (مساعد) نام شیخہ تصادفلہ بالحاربہ برچوق اموال و غنایم اغتنام ایلش و شندی بی دخی احراق و سکنہ سنی قتل ایلہ سنار و کوردفان حوالیسندہ آسایشی و انتظام ادازہ بی تقریر ایتمشدر؛ ۱۸۴۰ سنہ سی تشرین اولنک اون ہشندہ دخی مشارالہ محمد علی پاشا مصردن حرکتلہ فیز اوغلنہ قدر کیدرک اورادن خرطومہ کلشدر.

اوراسی نہر ازرق ایلہ نہر ایضنک ملتقاسندہ سوق الجیش ایچون

و انواع صورتلہ کو ستردیکی استمالتر و شیخ مومی الیہ طرفندن ایدیلن تشویقلر تأثیریلہ برحس تمایل ظہور ایتسی وحتی بونلردن بربر امیری نصرالدین ایلہ امرای سائرہ بینلرنده وبتوز سودانده اوتوزسنہ نی متجاوز بر زماندنبرو جریان ایدن اغتشاشات وخصاصاتک مشارالیه محمدعلی پاشانک تصمیاتنہ اسباب و میدان جولان حاضر لامش اولسی اوزرینہ سنہ مرقومہ جمادی الاولیسنده ۳۴۰۰ پیاده و ۱۵۰۰ عبابده عربانندن مرکب صورت مکملہده تجهیزایتدیکی فرقہ یی مخدومی اسماعیل پاشا ایلہ امرادن عبادین کاشف قوماندالرینہ ویرہ رک ۱۲۳۰ سنہ سی شعباننده نیل طریقہ سوق ایتدی . بونلر دونقلہ یه وصوللرنده شایقہ دینیلان یرلیرلہ کولہ منارک قارشو طور مق ایستہ یں قوہ متباقیہ لرینہ نوبہده فورتی دینیلان محلده بر ساعت محاربہ ایلہ تارمار ایتدکدن و بعض عربان تعرضاتی دخی اثنای راہده دفع ایلدکدن صوکرہ خرطومہ واورادن - اسماعیل پاشانک تأمیناتیلہ - سنہ مرقومہ رمضانک اون ایکنجی کونی سنارہ داخل اولان قوہ عسکریہ اورانک بادی اسمندہ اولان امیرینی دخی طوعاً دائرہ اطاعتہ المش ایدی . ینہ اسماعیل پاشانی متعاقب مشارالیک برادری ابراهیم پاشا معیتندہ برچوق مهمات امدادیہ ونیل ایچندہ لزومہ کورہ طاقیلوب بوزیلور برخیلہ ده سابع صالر ، صندالر بولندیغی حالده مصردن سنارہ کلہ رک ایکی قرداش ویردکری قرار اوزرینہ اسماعیل پاشا فیز اوغلنہ قدرنہر ازرقی تشکیل ایدن صولری مرور و اوغرا دینی یرلرده امور ملکیت یی دخی تنسیق ایدرک جبل دیتقہ قدر کیتمش و احوالیدہ کائن ولدمدنی نام محلده ، لطافت هوا سنہ مبنی ، ۱۲۳۸ سنہ سی صفرینہ قدر اقامت ایلدکدن صوکرہ ینہ سنارہ دونمشدر . ابراهیم پاشا ایسہ جبل قرینہ وارہ ییلوب اورادہ خستہ لندیغندن رجعت ایدرک بوصرہده مشارالیه مانک انشته لری دفتردار محمدبک دخی اون طوب ودرت بیک کشیلک بر فرقہ عسکریہ ایلہ

حکمدار سوسی بیله ویرمش و خرطوم ایله فیزاوغلی بیتنده کی اراضی
 فسیحه جسیمه ده مدیت اسلامییه بی تأسیس ایتشدیر . بونلزدن
 برطاقی ده کردقان حوالیسنه طاغله قلدن اسلامیت بوضورتله سودان
 شرقیه و صدر اسلامدنبرو حبش اقلیمنه مهبط هدايت اولمشدر؛
 اورادن ده صومال طرفلرینه و بالتدريج سودان وسطییه و اسسپانیادن
 چیقاریلان مسلمانلرده سودان غربییه دخول ایدرك نور توحید
 و ثنیتك عادات فاجعه شنیه سنی محو ایتمش و اوحنجی عصر
 اسلامیده ریلع و بربره لیمانلرینه قدر سیواحلی و شمال ساحلبرزی
 سلطنت مخرده عثمانیهك تحت حکومتته کیروب نیل وادیسنده ایسه
 مصردن خرطومده قدر یایلوب کلن ابنای عثمانیه دن شمدی بربری
 دینلن ذرتی میدانه کتیره جك صورتده مناسبات منتشره عنصریه
 حصوله کلشدر؛ فقط بر آزالق مضرده اهلیتسر آخر ویا شیخ بلد
 دینلن کوله منلر یوزندن متولد اغتشاشات حسینیه بو انتشارك دائره سی
 دها زیاده توسع ایدمه یه زك ایکنجی مناسبات لاحقه دن منبعث مواصلات
 کاملاً انقطاع ایدر کی بر حاله کلش اولدینی حالده جتیمکان سلطان
 سلیم شهید دور سلطنتده والی نصب بیورلمش و زمانك احتیاجاتی
 حقیله تقدیر مزینتی حائر بولمش اولان فردوس آشیان محمدعلی پاشنا
 سنارک، درجه مبدولیتی بالاستخبار تحقیق ایلدیکی التون معدنلرینی
 اله کچیرمك و دو قله ده برلشوب سرکشکده پابرجای عنناد اولان
 کوله من بقیه السیوفی ازمك واولحوالی بی ده بحق تحت اداره یه آلوب
 فطرة جسور اولان سکنه سندن اخذه باشلادیعی عساكر منتظمه دن
 بر قسمنی تشکیل ایلک خصوصنده کی مطالعاتی موقع تطبیقه قویمق اوزره
 اول امرده بعض هدايا اعطاسیله تزدینه جلب ایتدیکی عبابده عرباننك
 شیخی (هلیقه) معرفتیه مشایخ سائرة عربان تزدنده اجرا ایتدیردیکی
 تلقینات اقناعیه صیره سنده اتحاد دینی مانع هر خصومت اولدیغندن بجنله

خرطومده اسلام ارباب صائقی طرفندن گوموش و آلتون معمولات نفیسه سته متعلق اوله رق آجیلان
(گوموش سرکیسی) بدن برمنظره

سودانه کچن بن عمر قبیله جسیمه سنک خرطوم و سنار و فیز اوغلی
و کرد فان حوالیسنه انتشار ایله ایلروکلنلرندن دوا نقی مثالو کندیسنه

استاسیونی کبی ساحل نیلده قریه جدیده استاسیون واما کنی وجهت غریبینه (ام درمان) قصبه‌سی بولمق صورتیه همان استانبولمزی تنظیر ایدیوردی .

بوشهرک هر دورلو میوه ، سبزه ، اقمشه و سائر صاتیلیر چارسو و بازارلری و متعدد کارگیر و جسیم جامعلریله کوچک بر قشله‌سی و اسلحه ، اتمعه و جبخانه حفظنه مخصوص مخزنلری و ترسانه قلقلو کوچک بر اعمالات خانه‌سی وارد . بورانک یا غمورلری اغستوسدن ایلول اواسطنه قدر دوام ایدر ، حزیراندن آشرین ثانی‌یه قدر هوا فوق العاده وخامت کسب ایدر . شهرایله ملتقای بحرین اره‌سی کاملاً خر مالتی اولدینی کبی رچوق مزرعه و بستانلری ده وارد .

بغدای نوعندن دخن دنیلان سنبله طحینه ایله بغدادی ، آرپه ، فول ، سوسام ، پاموق ، قاون . قارپوز ، خرما ، و هر دورلو سبزه لیمون ، پورتقال ، اوزوم ، فرنک انجیری ، نار ، شفتالی ، الما ، آرمود موز کبی انواع فوا که محصولات محلیه دن والتون و کموش تلدن فنجان ظرفی و حلیات سائر ایله اسلحه تزین ایتک ، دولکرک ایله اسلحه و مرقوب یا پمق ، یوک و پاموقدن بزايشلمک باشلیجه معمولات صناعیه سندندر .

خرطومدن باشلیجه درت طریق ایله چیقیلیر که بری (العیده) یه دیکری (قوندوفرو) یه اوچنجیسی (قوزرجه) یه،ینه بر دیکر یولی (دونفوله) یه دردنچیسی (ابو حراس) ه کچهرک (غوردارف) ه واصل اولور .

(خرطومک احوال تاریخیه‌سی)

هیرتک ایکنجی عصرنده بحر احمر طریقله جزیره العربدن قطعه

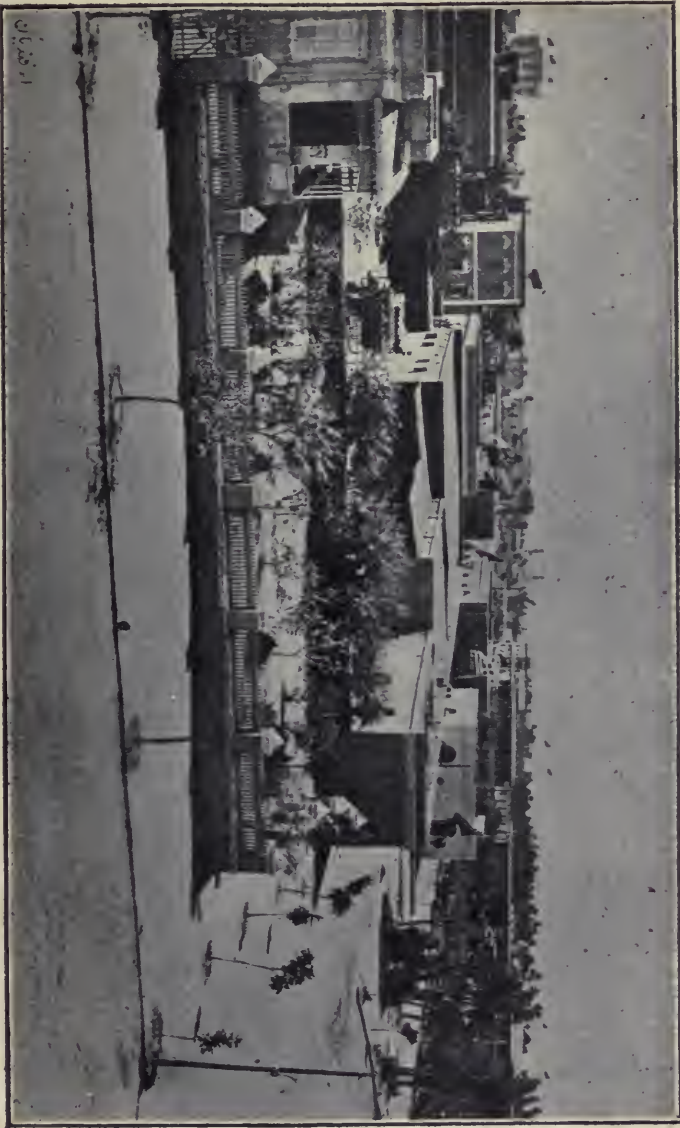
.. ام درمان قصبہ سی

و مواجہہ سندنہ بک اوغلی جہتلی متناظر ایسہ خرطوم شہری دخی
نیل ازرق و نیل ابیضہ ناظر اولق و مواجہہ سندنہ بزم سرکہ جی

ایچون بر کوچک واپور طرفندن جر اولنور [درونی کوزل قارہ لر
ایله مجهز اولان بو دہیہ دہ بر ایکی ساعت آرام واستراحتدن صوکرہ
ساحل نیلہ قریب مرتفع بر موقعہ بنا ایدلش اولان Restaurant
du globe (رستوران دوکلوب) نام لوقطہ یہ کیدہ رک اورادہ
آقشام طعامنی تناول ایلدک ؛ بولوقطہ دہ امریقالی، انکلیز، فرانسیز،
و آلمان اولمق اوزرہ فامیلاریلہ برابر سیاحتہ چیقمش برخیلی ذوات
دخی بولنیور ایدی . بو، جهان کورمش سیاحلر ایله بر ایکی ساعت
قدر طانی طانی صحبت و مکالمہ دن صوکرہ دہیہ مزہ عودت ایلدک .

بو خرطوم شہری ۱۰ ۳۷ ۱۵ عرض شمالی ایله ۱۶ ۴۵
طول شرقیدہ کأندر . نوبہ نک قسم اعلا بنیدہ ونیلی تشکیل ایدن بحر ابیض
و بحر ازرق محل اجتماعندہ و سطح بحر دن ۳۸۵ مترہ ارتفاعندہ واقع و ۵۷۰۰۰
نفوسی جامع اولان بوشہرک اہالیسی بر طرفندن سودان وسطی و حبشلہ،
دیگر طرفندن بحر احمر سواحلندہ کی مصسوع و سواکن و سائر اسکالہ لرلہ،
بر طرفندن قاہرہ واسکندریہ ایله پک ایشلک تجارتی واردر . نیل
بیوک بر طریق تجارت اولدقدن بشقہ سودانک ایچ طرفلرینہ کیدوب
کلیر واپورلری و بحر احمر سواحلنہ آمد وشد ایدن شمند و فرلری
واردر . اہالیسی عرب، زنجی، ترک، قبطی، و سائرہ دن مرکب
اولہرق اکثریسی مسلمہ در . شہر مذکور ۱۲۴۰ تاریخندہ محمد علی
پاشا مرحوم طرفندن، سودانک فتحی صرہ سندہ، تأسیس ایدیلہ رک،
سودان مصریہ مرکز اتخاذ اولمش؛ و موقعنک اہمیتی حسبیلہ پک
آز زماندہ ترقی و توسع ایتشدہر .

بوشہرہ داخل اولدیغمندہ استانبولک آق دکنیز و قرہ دکنیز اولان
منظرہ سی در حال پیش نگاہ خیالمدہ تجلی ایتدی ؛ زیرا استانبول نصل
آق دکنیز ایله قرہ دکنیز ناظر، و آق دکنیز ساحل شرقی سندہ اسکدار

نیل نہرینہ مخصوص یلکنلی ویبوجک برسفینہ درکہ مساعد روزکارلہ
ویا خود کورہ کالہ یورومکہ محتاج قلامق ویولنہ منتظماً دوام ایدہ بیلماک

سودان قطعہ سنک مرکز ادارہ سی اولان خرطوم شہری

(سکوت) اہالیسیلہ محاربہ ایدیلیر ایکن شہید اولان شیخ مشارالہک باشی کسوب نیل مبارکہ القا ایدیلیر ، بوباش صویک سطحندہ یوزہرک بوکون شیخک نامنہ نسبت ایدیلن قریہ یہ یاقین بریردہ کندی کندینہ قرہ یہ چیقوب بیوک برطاش اوزرندہ بالاسقرار ہر طرفہ نورلر صاحبغہ باشلار ، شرق و غرب اہالیسی بو حالی کورنجہ دوچار استغراب اولدیلر؛ بو حالت غریبہ نک ، بو حادثہ خارق العادہ نک اطرافہ شایع اولسی اوزرینہ ہر بلدہ دن طاقم طاقم کلن اہالی باشی کندی مملکتہ کوتوروب زیارتکاء آنخاذا ایتک املیلہ منازعہ یہ طوتشدیلر ، بینرندہ جنک وجدال و جرح و قال اولہ جق درجہ دہ یکدیگرہ دوشدیلر ، خلق بوزراع و کشمکشندہ اولسون ، باشک اوزرندہ بولندینی طاش ناکہان چانلار ، اہالی بوایکنجی حادثہ یی کورنجہ ارتق نزاعی ترک ایلہ باشی طاشک ایچندہ دفن ایلہرک اوزرینہ برقبہ بنا ایتدیلر کہ ایوم زیارتگاہ اولدیغہ دائر بالادہ ذکر ی کچن قبہ ایشتہ بوشیخ عکاشہ نکدر . حال بوکہ اسلام مورخلرینہ کورہ بو عکاشہ - صدیق اعظم (رضی) حضر تلیرنک عہد خلافتلرندہ مسیلۃ الکذابک قتل ایدیلدیکی کون - (یمامہ) محاربہ سندنہ شہید اولمشدر . عکاشہ نک جہت غریبسندن براز شمالہ انحراف صورتیلہ نیل نہرینہ قریب بر پیکار واردر کہ اہالی امراض جلدیہ و داخلیہ نافعدر اعتقادیلہ بو پیکاردہ بیقانیلر .

فی ۸ محرم ۱۳۲۷ تاریخندہ وادی حلفادن حرکتلہ آقشامہ یاریم ساعت قالہرق خرطومک پیشکاکہندہ کائن قریہ یہ مواصلتمزدہ شمندو فردہ کی اشیلر مزی ، کوک قومپانیہ سی طرفندن بحر ازرقک ساحل غریبسندن واقع خرطوم شہری اوکندہ پرنس مشارالہ حضر تلی ایچون صورت مخصوصہ تہیہ و احضار ایدلمش اولان ، واپورہ و بوکا مربوط بر (دھیہ) ایلہ ماونہ یہ نقل ایلدک . [دھیہ :

عصيان و خرطومى ترك ايله فرار ايدرلر ، او ائنانده مصرده بوانان پاشاي مشاراليه بوخير اسف آورى النجه درحال بر قوه عسكريه ايله مصردن قيام و حركت ايله رك (ابى صير) ه قريب (خور موسى پاشا) قريه‌سى جوارنده فرارى عساكره تصادف ايدر ، بونلر همان اوراده تنكيل و تأديب ايدلديكى جهته قريه مذكوره (خور موسى پاشا) تسميه اولمشدر .

(قلعه معنوقه) : كريچدن بنا اولنش متين و محكم بر قلعه دركه بونك جوارنده اوچنچي (اوسرتسن) ه منسوب كوچك بر هيكل بولور و مباني قديمه دن قالمه خرابه لر كورينور .

(وسمنه) : (سرس) دن ۱۳ ميل اوزاق بر قريه جكدر ؛ (اوسرتسن) بوقريه ني مصر ايله سودان بينى فاصل حدود اتخاذايتمش ايدى ، قريه جوارنده كائن شلاله اكا منسوبدر . (سرس) حلفادن ۳۳ ميل مسافه ده كوچك بر قريه دركه احمد مهيديك حربه قيامي هنگا - منده حلفادن بوقريه يه قدر دمير بولى تمديد اولندي . مهدى عسكريه مصر اوزرينه هجوم ايتمك اوزره بوراسنى مقدمه الجيش واس الحركه اتخاذايتمش ايسه ده عساكر مصر يه بونلر اوراده چيل ياوروسى كي تارومار و مجبور فرار ايدلر و سرسده درحال متين و محكم بر استحكام انشاسيله عسكرى و طوپلرني اورايه وضع و تحشيد ايتديلر ؛ ۱۸۹۶ سنه ميلادنده بومصر عسكرى ، (سرس) دن دونقله اوزرينه هجوم و دونقله يي زور بازو ايله فتح و تسخير ايتدكلرى زمانه قدر ، (سرس) ده قالمشدر .

عكاشه : نيل طريقه وسمنه دن ۳۹ ميل اوزاق بر قريه جكدر ، شيخ عكاشه نك اسميله موسوم اولان بو قريه ده برقه موجود و زيارتگاهدر ؛ بورانك اهالي سي شيخ عكاشه نك صحابه دن اولديني اعتقادنده درلر ؛ روايتلر يه كوره عكاشه عمرو ابن عاص حضرتلرينك عسكريه برلكده دونقله يه كمشدر ، بواننده هپ خرستيان اولان

ناميله معروف بالقونده برطاش بولنشدرکه اوزرنده کندی تصویر لریله
عهد حکمرانیسنده غلبه چالیدنی رؤسای قبائلک تصویر لری منقوش
اولان بوطاش ایتایاده کائن فلورانسیه نقل اولمشدر .

ایکنجی هیکل اون سکزنجی عائله فراغندن ایکنجی واوچنجی
(طوطمیس) لړک لیبدین ، فینقین وسائر یه غالب کلدیکنی مصور
اولان هیکلدرکه بوندن اون طقوز ویکرمنجی عائله فراغندن بولنان
(کوش) ک وبعض امرا سنک اسملری دخی محکوکدر .

حافنانک جانب جنوبندن ایکی میل اوزاقده وایکنجی شلاله دن
بدأ ایله جهت غریبسنبن بش میل مسافده کائن شلاله ده (حجربا صیر)
ناميله معروف بیوک بر طاش واردرکه بورایه کلن سیاحین وزائرین
شلاله نی لایقيله کوروب تماشا ایتمک ایچون بوطاشک اوزرینه چیقارلر .
سیاحلړک من القدیم عادتلریدرکه براسکی بنای ، و آثار قدیمه دن
یاخود برهیکل وطاشی زیارت ایتدکلری زمان گویا تذکیر ناملری امليله
اوبنانک درودیوارینه اسملرینی یازارلر ، حقیقته ایسه او آثار نفیسه
قدیمه نی ناملریله تلویث ایدرلر ؛ بوقسم جهله سیاحینه عینی سیاحین
جاهله دخی بالاتباع اواثر قیمتدارک هر طرفنی اسملریله املا ایدرلر ؛
دها غریبی ، دها شایان تأسف جهتی شوکه او آثار نفیسه نک ، اوصنایع
بدیعه ایله مزین کتابات جمیله تاریخیه نک تااورته سنه اشک نعلی قدر
بیوک حرفلر ایله کندی اسمنی یازانلر ، صوکرده قازیمغه اوغراشانلر
واردر ، بویله آثار نفیسه نی یاز بوز تحته سندن بتر برحاله کترین بوکی
زائرینک باشی قازمه ایله ازیلسه لایق واعرادر .

مصرک فتح اولی دوام ایتدیکی مدت (ابی صیر) بلده سی مصر
ایله سودان بیننده سنور و سرحد ایدی ، ۱۲۸۱ سنه هجریه و ۱۸۷۹
سنه میلادیه سنده موسی پاشا ، بورانک بر والی عدالت پیرای کار
آراسی بولندینی ضیره ده خرطومده بولنان ارناوود عساکری

بوملکتک جانب غریبیسندہ بولنان شلالہدہ طاشدن یونتمش
قدیم اوچ (امرحہ) وارد ر . (نوبہ) خرستیانلری بواوچ بنادن
برخی کندیلرینہ کلیسا اتخاذا یتمشلر و دیوارلرینہ قبطی خطیلہ قارمہ
قاریشیق یازیلر یازمشلردرکہ بولنرک ایچندہ پک چوق آیات توراتیہ
ومواعظ دخی موجوددر .

حلفا : برنجی شلالہدن ۲۲۶ میل بعید بر قریہ جکدر ، جانب
شمالدہ اتساعی ۵۵ ۲۱ و شرقدہ طولی ۱۹ ۳۱ میلدر ، احمدمہدینک
ہنگام خروجنده سرحدی محافظہ ایتک اوزرہ سوق ایدیلن مصر
عسکرینک اقامتی ایچون حلفانک جہت شمالندہ حصین ومتین
برقشلہ و درونندہ برعسکری خستہ خانہ سیلہ حبسخانہ بنا وانشا
ایدلشددر ؛ ایکی شعبہ اولہرق بورادن بدأ ایدن شمن دوفر خطنک بر
شعبہ سی نیلک خذا سندن (کرمتہ) یہ و دیگر شعبہ سی صحرائی
قطع ایدہرک (ابی حمد) و خرطومہ کیدر . کرک شمن دوفرک و کرک
نیلدہ ایشلیان واپورلرک ادواتی ایچون بورادہ دمیر و باقیر دوککہ
مخصوص بیوک بر فابریقہ و محافظ و قوماندانک اقامتلی ایچون بیوک
بر بنا و قدیم برجامع شریف موجوددر .

حلفانک جانب شمالندہ توفیقہ قریہ سی - کہ اسکی زماندہ (اوسرتسن)
اسمیلہ موسوم ایدی - درونندہ اسبق خدیو مصر مرحوم توفیق
پاشا طرفدن برجامع شریف انشا ایدلدیکی جہتلہ نام قدیمی توفیقہ یہ
تحویل اولندی . بوقریہ الیوم حدوددہ مہم بر بندر تجارتدر .

توفیقہ ایلہ فرص بینندہ فراغئہ ، روما ونوبہ خرستیانلری زمانندن
قلہ پک چوق آثار عتیقہ وارد ر . حلفانک قارشوسندہ وجہت
غریبیسندہ موجود ایکی قدیم ہیکلدن بریسی اون ایکنجی عائلہ فراغندہ
(اوسرتسن) ک بنا کردہ سی اولوب بوبنانک بالقونلرندن (قدسی الاقداس)

قصبہ لر ایلہ مزین و مستور ایدی . شمدی نیلک بوہر ایکی ساحلندہ وقتیلہ معمور و آباد اولان قریہ و قصبہ لڑک خرابہ لرندن بشقہ برنجی کورلیوردی ، بنا ایدلش قلعه لر ، قله لر مشاہدہ اولنور ایدی . بعض یرلردہ نیلک صولری ایکی طاغ آرسندہ اودرجہ صیقیشوب طارلا شیورکہ بش التیوز مترو انجق اولہ بیلور . مذکور برنجی شلالہ نک بدایتدن وادی حلفایہ قدر امتداد ایدن نیل سواحلنک باشلیجہ مزروعاتی : ترمس ، دیدکیری آجی بقلہ ، نخود ، مرجک ، آرپہ ، بغدادی دن و بی حساب خرما اغاجی اورمانلرندن عبارتدر .

حاصل کلام ، واپورمز آنفاً بیان و تعریف ایتدیکمز وجہ ایلہ اکثر یرلری جبال و قوم یغینلرندن متشکل تلال ارسندہ صیقیشوب قالان نیل اوزرندہ اوکون دخی صباحہ قدر یولنہ دوام ایدرک فرداسی کوئی قبل الظہر وادی حلفایہ واصل اولدق ، واورادہ بولنان مأمورین ملکیہ و عسکری ضابطانی اسکادہ صفبستہ تعظیم و تکریم اولدقلری خالدہ پرنس حضر تلرینک تشریفلرینہ منتظر بولدق . پرنس مشارالیه مأمورین مومی الیہمک مواجہہ احترامکاریلرندہ واپوردن چیقہ رق استاسیونندہ آمادہ حرکت اولان شمندوفرہ راکبا و خرطومہ متوجہا عزیمت اولندی ؛ شمندوفرمن بزى سمت مقصودمنہ کوتورمکدہ اولسون ، بزوادى حلفانک احوال سابقہ ولاحقہ تاریخیہ سنی بورادہ بیان ایتک اوزرہ قارئین کرامک مساعدہ سی طلبندہ یز .

(وادی حلفانک طرز اداره و آثار عتیقہ سنہ دائر)

قرص : حلفایہ محافظہ ایدن برنجی نقطہ و سودان شمالینکدہ حدودی اولوب نیل اوزرندہ کائن و قدیم بر مملکتدرکہ رومالیر زمانندن قالمہ تپہ لر و بوزماندن دھا اول قالمش خرابہ لر موجوددر .